

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У КРАКОВІ
КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІЛОРУСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МАКСИМА ТАНКА
ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕЛАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Я. ГОГЕБАШВІЛІ
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ НІЖИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

"Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді"

Збірник статей

Ніжин – 2018

УДК 327 (063)

ББК 66,4 я 43

П 34

(є 24)

Укладачі:

Свистович Степан Михайлович, д.і.н., професор, завідувач кафедри
всесвітньої історії та міжнародних відносин;

Кузьменко Юлія Володимирівна, к.і.н., доцент кафедри всесвітньої
історії та міжнародних відносин.

Рецензенти:

Салата Оксана Олексіївна, доктор історичних наук, професор,
завідувача кафедри історії України Київського університету імені
Бориса Грінченка;

Радослав Маженцікі, доктор філософії в галузі політології та
соціології, викладач Інституту політології в Педагогічному університеті
в Кракові.

П 34 "Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української
та польської молоді": Збірник статей. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя,
2018. – 370 с.

Автори статей відповідають за достовірність та вірогідність викладеного
матеріалу, за належність даного матеріалу йому особисто, за
правильне цитування джерел та посилання на них. Думки авторів
можуть не збігатися з позицією редколегії.

УДК 327 (063)

ББК 66,4 я 43

© автори статей, 2018

© НДУ ім. М. Гоголя, 2018

РЕЦЕНЗІЯ

доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії
України Київського університету імені Бориса Грінченка

Салати Оксани Олексіївни

на збірник статей

**"Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції
української та польської молоді" (Ніжин, 2018)**

Інтеграція є одним із найбільш динамічних напрямів діяльності сучасних європейських держав, про що свідчать зміни, які відбуваються в її змісті під впливом трансформації цілей і завдань, форм, методів, способів, засобів і результатів реалізації процесу міждержавного об'єднання. Наприкінці ХХ ст. проблема інтеграції як історичного, суперечливого за змістом і перспективами явища перейшла зі сфери абстрактних теоретичних конструкцій у сферу цілеспрямованої державно-правової практики. Нині інтеграція до європейських цінностей є важливою складовою внутрішньої і зовнішньої політики України.

20-21 жовтня 2017 р. на історико-юридичному факультеті Ніжинського університету імені Миколи Гоголя відбулася Міжнародна наукова конференція для студентів та молодих науковців, присвячена дослідженню досвіду європейських країн інтеграції в єдиний економічний та політичний простір. Близько 100 молодих та досвідчених вчених України та Польщі взяли участь в обговоренні актуальних питань та дискусіях.

У результаті цього масштабного заходу підготовлено збірник наукових праць учасників конференції, де представлені доповіді молодих та досвідчених вчених усіх секцій, присвячені багатовекторному співробітництву нашої держави з країнами – членами Європейського Союзу. Матеріали, презентовані у збірнику висвітлюють співпрацю України з Європейським Союзом у політичній, економічній та культурній сферах.

Під час конференції учасники акцентували увагу на питаннях розвитку та реалізації ідей інтеграції країн Європи; перспективах та проблемах реалізації європейського вибору в Польщі, Україні; політичних, соціально-економічних, гуманітарних та безпекових проблемах; міграційній кризі та майбутнього ЄС; європейських цінностей, стандартах та захисті прав людини в євроінтеграційній політиці Європейського Союзу.

Рецензований збірник, підготовлений до друку за матеріалами згаданої конференції, має ту прикметну особливість, що дає змогу комплексно осмислити різні сторони взаємодії України з країнами

Європейського Союзу, проблеми, які виникають у процесі інтеграції. Зміст рецензованого видання переконливо засвідчує високий професіоналізм його авторів. Можливість зустрічі представників різних гуманітарних наук, а також обговорення проблем, довкола яких точиться чимало дискусій у сучасному науковому та політичному полях – це цінний досвід, який варто підтримувати та примножувати. Збірник професійно підготовлений до друку. Його наявність у відповідних підрозділах українських університетів, а також університетських та наукових бібліотеках сприятиме оживленню обігу ідей щодо євроінтеграційних процесів і налагодженню співробітництва з країнами Європи.

Збірник орієнтований на фахівців у сфері історії, політології, міжнародних відносин, суспільно-політичної діяльності, а також для студентів та аспірантів відповідних спеціальностей.

Рецензент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Київського університету
імені Бориса Грінченка

О.О. Салата

RECENZJA

Doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, socjologa,
pracownika naukowego Instytutu Politologii w Uniwersytecie

Pedagogicznym w Krakowie,

Radosława Marzęckiego

do monografii zbiorowej pt. "Problemy integracji europejskiej oraz
demokracji według ukraińskiej i polskiej młodzieży " (Nieżyn, 2018)

Temat przewodni recenzowanego opracowania naukowego dotyczy niezwykle ważnego zagadnienia z punktu widzenia państw-sąsiadów: Polski i Ukrainy, ale również istotnego w szerszym kontekście geopolitycznym. Procesy integracyjne we współczesnej Europie historycznie były bowiem odpowiedzią na swoisty deficyt najważniejszej wartości w życiu człowieka i jego społeczeństwa – bezpieczeństwa, tak w sensie fizycznym, jak i ekonomicznym. Z uwagi na szereg analogii, ale i różnic w procesach transformacyjnych w Polsce i na Ukrainie, niepewność, która bezdyskusyjnie wpisana jest w charakterystykę współczesnego świata oraz ryzyko, które zyskuje ponadnarodowy, globalny charakter, warto wciąż poddawać naukowej refleksji problematykę współpracy między państwami dzisiejszej Europy.

Trudno też nie zauważyć coraz silniej obecnego głosu młodego pokolenia w debacie publicznej obu państw. Wpływ na politykę zyskują w coraz większym stopniu obywatele, którzy przyszli na świat już w państwie demokratycznym i wychowywali się – w przeciwieństwie do ich rodziców – w zupełnie innych warunkach: społecznych, politycznych i gospodarczych. W każdym z tych wymiarów młode demokracje Europy Środkowej i Wschodniej borykały się – i często nadal nie potrafią sobie poradzić – z poważnymi problemami, co znacząco wpływa na poziom legitymizacji oraz stabilność systemów politycznych. Młodzi ludzie bywają określani mianem „barometru zmian”. To z ich postaw, poglądów i opinii można wyczytać możliwe scenariusze rozwoju państwa i społeczeństwa. Dlatego tym większą wartość ma zarysowana tu perspektywa na kwestię integracji europejskiej i współczesnej demokracji artykułowana przez młodych – polskich i ukraińskich – badaczy życia społeczno-politycznego.

W recenzowanym opracowaniu młodzi naukowcy podejmują zarówno kwestie historyczne, opisując doświadczenia poszczególnych krajów (członkowskich i aspirujących do członkostwa w UE), jak i teoretyczne, wskazując na czynniki determinujące: hamujące i przyspieszające procesy

integracyjne w Europie. W tomie znajdują się również artykuły, których autorzy – choć będąc na początku swojej kariery naukowej – prezentują dojrzałą świadomość badawczą, referując wyniki prowadzonych przez siebie analiz i badań empirycznych. Autorzy szeroko odnoszą się do instytucjonalnych, kulturowych, ekonomicznych i prawnych kontekstów integracji, a także zwracają uwagę na uwarunkowania wzajemnych stosunków politycznych oraz współpracy między Polską a Ukrainą. Wiele miejsca poświęcono refleksji nad stanem demokracji w obu krajach, podkreślając i wyjaśniając rolę i znaczenie rozmaitych czynników w procesie demokratyzacji. Na uwagę zasługują artykuły na temat społeczeństwa obywatelskiego, biurokracji i zarządzania państwem czy bezpieczeństwa w aspekcie międzynarodowym (np. wojna hybrydowa, terroryzm). Szczególne miejsce – w odrębnym rozdziale – poświęcono zagadnieniu kryzysu migracyjnego i przyszłości Unii Europejskiej. Autorzy artykułów analizują zjawiska zarówno emigracji, jak i imigracji z perspektywy społeczeństw, które reprezentują. Zwracają przy tym uwagę na wielowymiarowość czynników motywujących ludzi do zmiany miejsca zamieszkania.

Recenzowane opracowanie ma logiczną strukturę i napisane jest poprawnym językiem. Na uwagę zasługuje praca redaktorów, którzy podzielili teksty na kilka spójnych logicznie i merytorycznie uzasadnionych rozdziałów. Wyjątkowy walor tej zbiorowej monografii stanowi zestawienie w jednym tomie artykułów tak polskich, jak i ukraińskich autorów. Pozwala to również zidentyfikować najważniejsze podobieństwa i różnice w ich percepcji najważniejszych wyzwań i dylematów, przed którymi stoi dzisiaj Polska, Ukraina i cała Europa. Autorzy dobrze rozpoznają problemy badawcze i przedstawiają często oryginalne i inspirujące konkluzje. Praca pod redakcją S. Svistovicha i J. Kuzmenko – wydana drukiem – z pewnością będzie stanowić wartościowe i interesujące źródło wiedzy dla innych badaczy z dziedziny nauki o polityce, stosunków międzynarodowych, historii, socjologii, a nawet prawa czy ekonomii.

Doktor nauk humanistycznych

Radosław Marzęcki

Історія розвитку та реалізації ідей інтеграції країн Європи

УДК 94(4) «476/170»

Ілона МОЙСЕЙЧУК,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрантка 1 року навчання історико-юридичного
факультету, спеціальності «Середня освіта. Історія»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

У даній статті аналізуються ідеї європейської інтеграції в добу Середньовіччя і Раннього Нового часу. Концепції «єдиної Європи» представлені в творах мислителів і політичних діячів того часу (П.Дюбуа, Д.Аліг'єрі, І.Подебрад, Е.Крюсе, Сюллі).

Ключові слова: *Європа, федерація, конфедерація, союз, імперія.*

This article analyzes the ideas of European integration in the Middle Ages and Early Modern Period. Concepts of "United Europe" are represented in the works of thinkers and political figures of that time (P.Dubois, D.Aligieri, I.Podebrad, E.Kryus, Syllly).

Keywords: *Europe, federation, confederation, union, empire.*

Ідеї європейської інтеграції мають широкий діапазон і тривалу історію. У науковій літературі тривалий час існував сформований італійськими гуманістами стереотип, згідно якому Середньовіччя вважалося періодом регресу, культурного занепаду, панування церковно-схоластичного світогляду. З часом дослідники цієї епохи (В.В.Копійка, Т.І.Шинкаренко «Європейський союз: заснування і етапи становлення», Д.Маккормік «Розуміння Європейського союзу», Д.Деланті «Виникнення Європи: ідея, особистості, реальність», І.Яковюк «Історія європейської інтеграції від Римської імперії до ЄС») частково переглянули свої оцінки, вказуючи й на позитивні риси епохи, серед яких слід назвати розробку чисельних проектів європейського об'єднання [4;5;6;7].

Метою даної статті є дослідження ідей євроінтеграції в добу Середньовіччя.

У результаті падіння в 476 р. Західної Римської імперії її законним спадкоємцем вважалася Східна Римська, або Візантійська імперія, яка протягом майже всього свого існування не полишала думки про відновлення колишньої імперії. В окремі періоди, як за Юстиніана (527-565), вона, здавалося, наближалася до реалізації цієї мети. Західнохристиянський світ у ранньому Середньовіччі двічі намагався створити своє власне політичне об'єднання у формі імперії. Перша спроба належала королю франків Карлу Великому, який зміг об'єднати майже всі колишні провінції Західної Римської імперії. Проте перша спроба об'єднати західно-християнський світ у єдиній імперії виявилася невдалою. Оскільки, відцентрові тенденції найсильніше проявилися практично відразу після смерті її засновника [1, с. 98].

Друга спроба відновлення Римської імперії належала королю Східно-Франкського королівства Оттону I Великому, який у 962 р. підпорядкував собі римських пап. Але, X-XI ст. позначилися важливими змінами у взаємовідносинах між папством та імператором. Реформування католицької церкви в результаті розвитку клонійського руху, створення її високо централізованих владних структур, дедалі більші розбіжності між папою й імператором переросли у відкрите зіткнення. Папи почали претендувати на верховну законодавчу й судову владу, і підпорядкування папському престолу християнських держав Європи. Ці спроби як німецьких імператорів, так і римських пап об'єднати Західну Європу були відкинуті. Разом з тим посилювалася протилежна тенденція – спроба запобігти міждержавним конфліктам у Європі і визначити шляхи примирення й об'єднання держав. У XII ст. Священна Римська імперія втрачає Італію, а Німеччина починає розпадатися на удільні князівства, що ознаменувало початок процесу формування феодальних монархій та настання епохи національних держав, що дала світу європейську ідею. Європейські мислителі і політичні діячі – прихильники «єдиної Європи» вбачали саме в державі першопричину міждержавних суперечностей і висловлювалися за обмеження державного суверенітету та утворення наднаціонального об'єднання. Ця мета залишалася незмінною протягом століть, змінювалися лише

завдання, форми та методи досягнення такого об'єднання. Так, представники «середньовічної євроінтеграції» розробили і запропонували два типи проектів об'єднання європейських народів.

До першого типу відносяться проекти, які протиставляли християнську Європу зовнішнім ворогам-іновірцям. До цієї категорії прийнято відносити Хрестові походи кінця XI – поч. XIII століть. Серед перших концептуально розроблених проектів такого роду слід назвати трактат «Про повернення Святої землі» (1305–1307 рр.) легіста французького короля П'єра Дюбуа, який був послідовним захисником національних інтересів централізованих держав, передусім Франції. У цьому трактаті була викладена ідея «християнської республіки», що нагадувала федерацію європейських монархій, якою керував Всеєвропейський собор світських і духовних князів на чолі з французьким королем. Це означало відмову від ідеї всесвітньої імперії чи то світської, чи духовної [4, с. 62-63].

У цей самий час свій план європейської конфедерації в політичному трактаті «Про монархії» запропонував італійський поет Данте Аліг'єрі (1265–1321). На відміну від П. Дюбуа, він бачив порятунок Європи у відродженні Римської імперії під приводом німецької імперської династії. Тому він закликав європейських государів підкоритися владі імператора як вищій судовій інстанції та гарантії миру. Твір Д. Аліг'єрі вважається першою роботою серед пан'європейської літератури [3, с. 26–27].

На користь створення європейської християнської «республіки» висловлювався і папа Пій II (1458–1464 рр.). Він проголосив збори 1 червня 1459 р. в м. Мантуї з'їзду усіх європейських государів, що розцінювалося як спроба створити новий загальноєвропейський інститут (своєрідна модифікація церковних Соборів, світський європейський конкордат), який би забезпечив главенство папи в Європі, однак не проти світських правителів, як це було до нього, а в згоді з ними. Дана ідея зазнала поразки, оскільки Європа, в якій релігійна мотивація досягнення загальноєвропейської єдності дедалі більше слабшала, вже зробила свій вибір на користь світської влади і національної консолідації, що визначило її наступну історію, повну конфліктів і війн. У 1464 р. король Богемії Іржі Подебрад вніс на розгляд європейських монархів проект «Договору про союз і конфедерацію між королем Людовіком XI, королем Богемії Іржі і Великою Радою Венеції для протистояння туркам», який за деякими

даними був розроблений радником короля А. Маріні. Відповідно до цього до говору утворюваний союз мав набути федеративного характеру, зокрема передбачав скликання сейму (союзних зборів) з представників 16 королівств, який би створив Союзну раду з глав усіх держав Християнського світу на чолі Головою [5, с. 301].

Отже, союз мав бути створений як певне юридичне об'єднання (члени якого в рамках договору мали б рівні права), покликане забезпечити арбітражне врегулювання міждержавних суперечок і створити певні колективні гарантії безпеки. Показово, що хоча союз був спрямований проти турецької загрози, передбачалося, що Туреччина зможе до нього приєднатися з часом, якщо прийме вимоги його статуту. Турбота про справжній мир не була підтримана французьким королем Людовіком XI, якому запропонували головування в такому союзі, і папою Пієм II, оскільки створювана організація була покликана обмежити владу Римської курії і імператора. Отже, ідея Іржі Подебрада зазнала провалу, проте не зникла, а розвивалася і згодом увійшла в ідейну спадщину європейських народів, набувши загальнолюдського виміру. На думку А. І. Тевдой-Бурмулі, «Договір» І.Подебрада був останнім європейським проектом, орієнтованим на захист християнської Європи від зовнішньої загрози. Разом з тим в ньому отримала відображення інша доктрина католицизму – апеляція до єдиної віри як засобу встановлення внутрішньо європейського миру і стабільності [5, с. 307].

Другий тип – це християнські проекти внутрішньо європейського миру, які були засновані на тезі про необхідність об'єднання європейських християнських монархій для попередження війн в Європі. Особливістю вказаних проектів є те, що доктрина християнської Європи поступово втрачає свій теократичний компонент. Водночас закладений в християнському віровченні моральний універсалізм зберігає свій об'єднуючий потенціал, трансформуючись в гуманізм і пацифізм.

Наприкінці XVI століття влада церкви остаточно послабилась, а з нею втратили актуальність ідеї об'єднаної християнської Європи. В основі подальших пропозицій об'єднання Європи була не так релігійна спільність європейських країн, як прагнення усунути джерела міждержавних конфліктів у Європі. Початок колоніальних завоювань і створення європейських імперій створили якісно нові політичні умови для процесу об'єднання, який почав «глобалізуватися». Оскільки

інтеграція в межах Європи передбачала залучення до цього процесу територій і народів в Америці, Африці і Азії. На початку XVII ст. мала місце перша спроба поєднання ідеї європейської єдності із завданням стосовно встановлення світового порядку в економічній сфері [1, с. 507].

Так, у 1623 р. Е. Крюсе публікує трактат «Новий Кіней або Політична промова», що роз'яснює можливості і засоби встановлення загального миру і свободи торгівлі в усьому світі. В якому він запропонував Папі Римському і європейським монархам утворити міждержавну асамблею із центром у Венеції, яка б об'єднала християнські держави Європи, включаючи Московію, а також Персію, Індію, Китай, Японію і Північну Африку. У трактаті пролунав заклик щодо сприяння розвитку землеробства, ремесел, запровадження єдиної системи мір і ваги, а також організації вільної торгівлі, що мало сприяти забезпеченню миру в Європі і світі. Ідеї гуманізму в європейській свідомості панували не довго на зміну їм приходять ідеї «балансу сил» і «європейської рівноваги» [2, с.188].

Прямим відгуком на «Новий Кіней» став «Великий план» герцога де Сюллі (1559-1641), зміст якого полягав у встановленні європейської рівноваги, гарантуванні миру і захисту Європи від турок, Московії і татар. Згідно з цим планом мала бути створена європейська конфедерація п'ятнадцяти християнських держав, які були б приблизно рівними за територією і ресурсами з метою забезпечення європейської рівноваги. Вищим органом конфедерації мала стати Генеральна Рада, яка складалася із сорока досвідчених державних діячів, що обиралися раз на три роки. Діяльність Ради доповнювалася функціонуванням шести провінціальних (регіональних) рад. Даний «Великий план» поряд з проектом Іржі Подебрада прийнято вважати першими інтеграційними засадами федеративного спрямування, в яких досить ретельно розроблялася ідея організації наднаціональної верховної влади, що стало розвитком напрацювань П. Дюбуа [4, с.177].

У розпал чергової війни між європейськими країнами (Англією і Францією) Вільям Пенн, який відіграв одну із головних ролей в ранній історії англійських колоній в Америці, опублікував «Есе на сьогоднішній і майбутній мир в Європі шляхом створення європейського парламенту» (1693 р.), в якому спільному європейському парламенту відводив роль інституції, здатної розв'язати суперечки поміж європейських країн [4, с.180].

Таким чином, в добу Середньовіччя мислителі та політичні діячі започаткували концептуальні засади євроінтеграції. Зокрема, ідеї створення спільних європейських органів задля боротьби із зовнішньою загрозою, гарантування внутрішнього миру і розв'язання суперечок мирним шляхом. І як наслідок, визначили подальший напрям розвитку ідей становлення об'єднаної Європи.

Література

1. Европейская интеграция: учебник / под ред. О.В. Буториной. – М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2011. – 720 с.
2. Европа: проблемы интеграции и развития. Монография. В 2-х томах. – Т.1. История объединения Европы и теория европейской интеграции. – Ч.1. /Под общей редакцией академика О.А. Колобова. – Нижний Новгород: ФМО/ИСИ ННГУ; Изд-во АГПИ им.А.П. Гайдара, 2008. – 352 с.
3. Горюнова Є. О. Євроінтеграція: навч. посіб. / Є. О. Горюнова. – К.: Академвидав, 2013. – 224 с.
4. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу: монографія / за ред. І. В. Яковюка. – К.: Ред.журн. «ПравоУкраїни», 2012. – 208 с.
5. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський союз: заснування і етапи становлення. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
6. Delanty G. Inventing Europe: idea, identity, reality. – Basingstoke: Macmillan, 1995. – 187 с.
7. McCormick J. Understanding the European Union: a concise introduction. – New York: Palgrave Macmillan, 2005. – 260 с.

УДК 94 (100) «1914/1918»:

329,733 (4)

Роман АВРАМЕНКО,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрант 1 року навчання історико-юридичного факультету,
спеціальності «Історія та археологія»

ВПЛИВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ІДЕЇ ОБ'ЄДНАННЯ ЄВРОПИ

Стаття присвячена розкриттю спроби створення Європейського союзу між двома світовими війнами, та вплив Першої світової війни на Євро-інтеграційні процеси в 20-30 рр. ХХ ст. Розкриваються основні моделі об'єднання Європи та їх суть.

Ключові слова: Європейська інтеграція, об'єднана Європа, Пан'Європа, Сполучені Штати Європи.

Article is devoted to the discovery of an attempt to create European Union between the two World wars and the influence of the First World War on the Euro-integration processes in the 20-30's of the XX century. The main models of European unification and their essence are revealed.

Keywords: *European integration, European Union, Pan' Europe, United State of Europe.*

Європейська інтеграція в сучасних міжнародних процесах відіграє особливу роль. Вперше термін «інтеграція» використав американський адміністратор «плану Маршалла» П. Гофман, запровадивши його в політичний лексикон для означення процесів, що розпочалися в Західній Європі[6]. Після Другої світової війни, з початком інтеграції, Європа сприймається як єдине ціле зі спільними інтересами, цілями та цінностями. Прямим наслідком об'єднання європейських країн в ЄС є зростання їх сили та впливу, що сприяє набуттю нового виміру політичного й міжнародного життя європейців.

Єдина Європа була мрією багатьох, тому і форм державного об'єднання упродовж її тисячолітньої політичної історії було досить багато – від завоювання до створення спільних інституцій для розв'язання спільних завдань. Проте в умовах постійної ворожнечі європейських країн ідея об'єднаної Європи мала особливе звучання, зміст якого, як правило, був спрямований на розв'язання поточної конфліктної ситуації і досягнення миру. Цей провідний лейтмотив ідей об'єднаної Європи не позбавлений і нашарування й контексту історичних епох, в яких вони поставали[1, с. 34].

Водночас протягом тривалої історії співіснування на континенті європейці відчували свою спільність і потребу в об'єднанні. Доказом цього є поява значної кількості ідей з об'єднання Європи практично на всіх ключових етапах її історії. Історичне становлення ідеї об'єднаної Європи неможливо відділити від культурно-політичного сходження континенту загалом. Ідея об'єднання Європи, яка значно розвинулась із створенням ЄС, не є новою і сьогодні реалізується за сприятливих обставин і, що особливо цінно, сприймається та підтримується більшістю європейців[1, с. 39; 3, с. 74].

Вперше питання про практичну реалізацію гасла «Об'єднання Європи» було поставлене після першої світової війни. Для цього існував цілий ряд об'єктивних причин.

По-перше, Європа була основним полем битв першої світової війни, що призвело до економічної розрухи та соціально-політичної нестабільності в багатьох європейських країнах. Все частіше в теоретичних та політичних колах говорили про загальну європейську кризу. Одним із характерних проявів такого песимістичного погляду на майбутнє Європи була книга німецького філософа О.Шпенглера «Присмерк Європи»[2].

По-друге, жовтнева революція в Росії та досить швидкі темпи індустріалізації цієї країни на фоні економічної кризи в Європі, також не надавало європейським політикам оптимізму. Прем'єр-міністр Франції А.Тардьє казав в 1930 р.: «Європа 1930 р. – це лише залишок Європи 1914 р. Російська революція відрізала від нашого континенту майже половину його простору і зменшила таким чином його можливості до відродження»[1, с. 102-103].

В цих умовах вихід з кризової ситуації багатьом бачився на шляху «об'єднання Європи». Скасування митних бар'єрів між європейськими державами дало б можливість укріпити їх економіку, ліквідувати аграрну кризу, безробіття.

Найбільш активну роль в пропаганді ідеї «об'єднаної Європи» в після версальській Європі зіграв «панєвропейський союз» – організація, заснована в середині 20-х років австрійським графом Куденхове-Калергі[3, с. 76].

Але Перша світова війна також привнесла в європейське політичне життя дух ксенофобії, шовінізму, реваншизму. У результаті розпаду імперій Гогенцоллернів, Габсбургів і Романових Європа перетворилася на строкатий конгломерат невеликих держав, які визнавали авторитет «великих держав», але ревно відстоювали свої інтереси і незалежність один перед одним[4, с. 46].

У таких умовах ідея Сполучених Штатів Європи перетворилася на майже ілюзорну мрію, хоча в пропагандистських цілях її як і раніше використовували найрізноманітніші політичні сили. Ліберальна інтелігенція протиставляла принципи європейського федералізму заснованого на «рівноправності вільних народів», імперським устремлінням великих держав, що стояли біля витоків Ліги націй. Представники націоналістичних угруповань південно-європейських

країн виступали за сепаратне об'єднання романських країн на противагу Німеччині та Великобританії. З ініціативи Ж. Валуа, засновника французької профашистської організації «Фесо», було створення франко-італо-іспанського руху, за формування Латинського блоку – коаліції романських країн, покликаної боротися за торжество корпоративного соціального порядку, зміцнення позицій церкви і армії в суспільному житті, проти засилля «єврейського капіталу» і погрози «варварської Цивілізації», втілюваною більшовицькою Росією. Приблизно в тому ж ключі в Німеччині поширювалася в післявоєнні роки ідея «Серединної Європи»[2; 5].

Поступово відбувалося і відродження довоєнних традицій пацифістського європеїзму. Провідним ідеологом європеїстів з цього табору став граф Ріхард Кудерхове-Калергі, виходець з впливового австрійського аристократичного роду і яскравий представник космополітичного бомонду довоєнного Відня. Зустрівши із захопленням створення Ліги націй, Кудерхове-Калергі був розчарований політичним торгом, який почався за її лаштунками. У 1923 р. він опублікував книгу «Пан-Європа», видання якої викликало активну дискусію про майбутнє європейського континенту. У передмові до своєї книги Кудерхове-Калергі сформулював «європейське питання» наступним чином: «Чи може Європа, політично й економічно роздроблена, підтримувати свій світ і незалежність, якщо враховувати зростаючу силу світових держав?». Світовими державами він називав Великобританію, Росію, Азію («монгольський блок» на чолі з Японією) і Америку, вважаючи їх не класичними державами європейського типу, а «континентальними федераціями» або «народними імперіями»[2; 6].

Кудерхове-Калергі намагався довести, що панування світових держав призводить до того, що в сучасному світі будь-яка національна держава втрачає можливість проводити самостійну політику і відстоювати свої інтереси. Для європейських країн, на думку Кудерхове-Калергі, існує лише одна можливість зберегти незалежність. Це створення Пан'європейської конфедерації та поетапне об'єднання в «унію від Португалії до Польщі». Кудерхове-Калергі вважав, що першим кроком має стати координація політики європейських країн у всіх сферах суспільного життя, а також формування необхідної для цього системи керівних органів. Від міждержавної координації слід було перейти до створення пан'європейського митного, а згодом і

валютного союзу. Особливе значення Кудерхове-Калергі надавав проведенню узгодженої культурної та мовної політики. Він стверджував, що Пан-Європа може стати політичною реальністю тільки після того, як займе місце в серцях і умах всіх європейців, коли отримає опору в почутті пан'європейської солідарності [2; 5].

Ідеї Кудерхове-Калергі викликали інтерес у багатьох представників європейської політичної та ділової еліти. У 1924–1925 рр. з чеським дипломатичним паспортом Кудерхове-Калергі здійснив турне по Європі, пропагуючи проект Пан-Європи. У червні 1924 р. він звернувся з відкритим листом до французьких парламентаріїв, в якому виклав своє бачення європейської ситуації. Особливу увагу Кудерхове-Калергі приділив проблемі історичного протистояння Франції та Німеччини, вважаючи, що шлях до єдності Європи лежить через примирення цих двох країн [5].

На підтримку пан'європейських ідей висловилися провідні французькі політики Е. Ерріо і А. Бріан. За їхньої підтримки в Наприкінці 1924 р. був оприлюднений перший програмний документ пан'європейського руху – «Європейський маніфест» [1, с. 119; 3, с. 82-83; 6].

Завданням пан'європейського руху в маніфесті проголошувалося «об'єднання всіх демократичних держав континентальної Європи в одну інтернаціональну групу, в політичній і економічній союз». Створення Сполучених Штатів Європи оголошувалося «великою метою», яка відповідає сподіванням всіх простих людей. «Дев'яносто відсотків усіх європейців нічого не вимагають від політики, окрім забезпечення миру і свободи та підвищення добробуту», – заявлялося в маніфесті. Автори документа відзначали також, що причиною консолідації європейських держав є не тільки військова загроза війни, але і давнє історичне тяжіння народів континенту, єдність їх культурних традицій і соціальних ідеалів. Тому просторові межі майбутньої Пан-Європи визначалися як «півострів між Росією, Атлантичним океаном і Середземним морем, до якого також належать Ісландія і колонії європейських держав». Росія і Великобританія оголошувалися в маніфесті «сусідами Пан-Європи», як дві світові держави, які мають інші джерела та динаміку розвитку [1, с. 119-122; 3, с. 83-85; 5].

У січні 1925 Ерріо офіційно представив ідею Сполучених Штатів Європи в Лізі націй, а на конференції в Локарно пан'європейський

проект став однією з основних тем обговорення. Висновок Рейнського гарантійного пакту дозволив значно знизити напруженість у франко-німецьких відносинах і відкрив дорозу до остаточного оформлення пан'європейського руху. У жовтні 1926 р. в Відні під головуванням Арістіда Бріана був організований його перший конгрес. У роботі взяли участь більше двох тисяч делегатів з 24 країн, в тому числі такі відомі політичні та громадські діячі, як Е. Ерріо, Л. Блюм, Е. Даладьє і П. Бонкур (Франція), Я. Шахт, К. Вірт, А. Ейнштейн, Т. і Г. Манні (Німеччина), Ф. Ноель-Блокер (Великобританія), З. Фрейд (Австрія) та ін Делегати конгресу заявили про необхідність розширення економічного, митного, військового співробітництва європейських країн при збереженні їх державного суверенітету. За аналогією з Лігою націй був утворений Пан'європейський союз з міждержавними структурами – Федеральною Радою, Федеральним Судом, Федеральною Асамблеєю. Офіційним прапором Пан'європейського союзу стало полотнище небесно-блакитного кольору із зображенням на ньому «сонячним хрестом» (червоним хрестом, поміщеним на золотий сонячний круг). Девізом було обрано вислів, приписуваний Святому Августину: «In necessariis imitas – in dubiis libertas – in omnibus caritas» («У головному – єдність, у спірних питаннях – свобода, в усьому – добра воля і добрі справи») [4, с. 108-109; 6].

Незважаючи на оформлення цілісної організаційної структури Пан'європейський союз залишався поки неофіційними форумом європейської політичної еліти. Але одночасно з ним був створений Європейський економічний і митний союз, під егідою якого в 1927 р. були засновані «національні комітети» в 18 країнах Європи. Завдання союзу полягали в пропаганді зниження митних тарифів («митного роззброєння») і розробці відповідних законопроектів, запропонованих для розгляду європейським урядам. Першим успіхом союзу стало підписання вже наприкінці 1926 р. Міжнародної Сталевої Угоди, що регулювала виробництво сталі німецькими, французькими, бельгійськими та люксембурзькими підприємствами на основі узгоджених квот. Подібні проекти неофіційно стали називати «Економічними Сполученими Штатами Європи», підкреслюючи їх політичну значимість [2; 6].

Наприкінці 1920-х рр. ініціатива в розвитку пан'європейського руху остаточно перейшла до французької дипломатії. У вересні 1929 А. Бріан звернувся до X сесії Асамблеї Ліги націй з «Меморандумом про

основні принципи пан'європейського процесу». У цьому документі створення пан'європейської системи розглядалося як найважливіша умова для «ліквідації того анархічного стану міждержавних зв'язків в Європі, при яких зберігається можливість виникнення конфліктів». При цьому особливе значення надавалося не тільки політиці роззброєння, а й подолання економічного суперництва європейських країн. Бріан заявляв про необхідність створення «спільного ринку» - системи тісного митного, фінансового та виробничого співробітництва в межах Європи. У розвиток цих ідей був розроблений проект «пакту про економічний ненапад»[1, с. 154-156; 5; 6].

У 1930 р. французький уряд опублікував «Меморандум про організацію Федерального європейського союзу». Цей документ був розісланий на розгляд всім європейським урядам і послужив основою для розробки програми Другого пан'європейського конгресу, що відбувся в 1932 р. в Базелі. За підсумками роботи конгресу було заявлено про створення Європейської партії і сформульовані основні напрями пан'європейського процесу. Відмовившись від занадто зобов'язуючого поняття «федералізація», делегати конгресу закликали до створення Союзу країн Європи, покликаною гарантувати суверенітет європейських країн і, на цій основі, сприяти їх всебічному співробітництву. З урахуванням складної міжнародної обстановки особливе значення надавалося формуванню військового союзу європейських держав з єдиним генеральним штабом і військово-повітряними силами. Крім того, першочерговим кроком на шляху створення Союзу вважалося створення Митної унії Європи та в її межах – поступове усунення митних бар'єрів між державами Європи, митний захист європейської промисловості та сільського господарства від зовнішньої конкуренції, «раціональна організація європейського ринку», введення однакового управління колоніями європейських країн, перехід до єдиної грошової системи[1, с. 158-159; 2; 4, с. 143-146].

Крім військового та економічного співробітництва перспективними завданнями Союзу країн Європи на конгресі були проголошені чотири комплекси заходів: «європейська мирна політика» (єдина політика щодо неєвропейських країн, «інтерконтинентальна» співпраця в рамках Ліги націй, тісна співпраця з Британською імперією, погашення всіх військових боргів, нейтралітет відносно всіх виникаючих поза Європою конфліктів), «європейська соціальна

політика» (забезпечення прожиткового мінімуму всім безробітним, ліквідація безробіття «шляхом творчого будівництва економічної солідарності», скорочення робочого часу «у міру технічного прогресу», розвиток соціального законодавства та піклування над материнством і дитинством, людьми похилого віку та інвалідами), «європейська політика свободи» (забезпечення демократичних прав і свобод, стабільності політичної влади, «просування обдарованих людей»), «європейська національна політика» (охорона національних культур і місцевих традицій, захист усіх національних меншин Європи, визнання шкідливості національної, соціальної та релігійної ворожнечі, «відродження європейського ідеалізму»)[2; 6].

Однак претензійний пан'європейський проект залишився на папері. Континент все більш виразно розколювався на протиборчі угруповання. Після приходу до влади в Німеччині нацистів будь-які спроби політичного чи економічного об'єднання Європи виявилися вже неможливі[4, с. 172-174; 6]., і тільки після Другої Світової війни, Європа знову повернулася до цих ідей.

Література

1. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов – К.: Інститут історії України, 2009. – 376 с.
2. Газін В.П. Проблема німецько-французького примирення після першої світової війни: історичний вимір [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbu.gov.ua.
3. Лоссовски П. Традиция единства Европы: межвоенный период / Петр Лоссовски // Европа: журнал Польского института международных дел. Т2. – 2002., С.74-91.
4. Княжинский В.Б. Провал планов "объединения Европы" – М.: Госполитиздат, 1958. – 212 с.
5. Кораблева А.Е. Панъевропейский проект р. Куденхове-Калерги и международные отношения в Европе в 20-30-е гг. XX века [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.dissercat.com /content/paneuropeiskii-proekt-r-kudenhove-kalergi-i-mezhdunarodnye-otnosheniya-v-evrope-v-20-30-e](http://www.dissercat.com/content/paneuropeiskii-proekt-r-kudenhove-kalergi-i-mezhdunarodnye-otnosheniya-v-evrope-v-20-30-e)
6. Панарина А.Е. Развитие идеи европейской интеграции в первой половине XX века [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/razvitie-idei-evropeiskoi-integratsii-v-pervoi-polovine-xx-veka?_openstat=cmVmZXJ1bi5jb207bm9kZTthZDE7

Анна ІВАНОВА

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, магістрантка 1 року
навчання історико-юридичного факультету,
спеціальності «Середня освіта. Історія»

РАДЯНСЬКА ТА ЗАХІДНА ЖІНКА У 60-80 рр. ХХ ст.: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядається становище жінок заходу та Радянського Союзу в 60-80 рр . ХХ ст., а також здійснено порівняльний аналіз. Коротко проаналізовано становлення руху західних та радянських жінок за свої права. Стисло окреслено перспективи подальших досліджень з проблеми, що розглядається.

Ключові слова: *радянська жінка та західна жінка, «жіноча проблема», порівняльний аналіз.*

The article examines the state of women of the West and the Soviet Union in the 60-80s. XX century, as well as a comparative analysis. A brief analysis of the status of the movement of Western and Soviet women for their rights was conducted. The possibilities of further researches on the issue, which is examined, are briefly outlined.

Keywords: *Soviet and Western women, «womens problems», comparative analysis.*

Попри те, що так звана «жіноча проблематика» посіла значне місце в історичних науках різних країн досить давно, власне жіноча історія, як відносно самостійний напрямок досліджень, виокремилася і почала здобувати визнання в академічному середовищі порівняно нещодавно, а саме – на початку 1970-х рр. Приводом до цього стало піднесення жіночого руху («друга хвиля фемінізму») в Європі та США у другій половині 1960-х рр. Поштовхом стало усвідомлення того факту, що навіть попри здобуття жінками рівних із чоловіками політичних і громадянських прав, гендерні нерівності й дискримінація жінок у країнах Заходу залишалися повсюдними, набуваючи нових, прихованих форм.

Таким чином, жінки не лише були усунуті від влади, сили, ресурсів та ідеологій, але і їхнє життя фактично минало непоміченим у царині нецікавого для істориків приватного простору. У велику історію ввійшли лише ті жінки, яким вдалося успішно реалізувати себе у чоловічій сфері (княгиня Ольга, Жанна д'Арк та ін.).

«Історія жінок» як складова міждисциплінарного наукового напрямку («women's studies») сформувалася на Заході наприкінці 60-х – початку 70-х рр. ХХ ст. Досить багато праць належать перу західних авторів: Е.Джейнуей, М.П'єттр, Б. Андерсон та Дж. Цинссер, Р. Хоф та багато інших

Однією з піонерок жіночої історії вважають Герду Лернер. Її стаття «Нові підходи до вивчення жінок в американській історії», опублікована у «Журналі соціальної історії» восени 1969 р., стала тим програмним текстом, де вперше у систематичний спосіб було викладено феміністські принципи історичного дослідження. Але було б несправедливо звинувачувати українську історичну науку в недостатній увазі до жіночої минувшини. Серед вітчизняних дослідників над цією проблемою працюють О.Кісь, Л.Буряк, І.Черчович та інші[4].

Метою даної статті є порівняльний аналіз західної та радянської жінки в 60-80 роках ХХ ст.

Жінки, які були змушені зайняти робочі місця чоловіків, працюючи в установах і на заводах, тепер могли повернутися до звичних «природних» занять і знайти задоволення в традиційному домашньому колі, не піклуючись про свої амбіції і права в громадській сфері. Громом серед ясного неба стає публікація в 1949 році книги французької письменниці та філософа Сімони де Бовуар «Друга стаття». Праця, об'ємом в тисячу сторінок, була відразу продана величезним тиражем в Європі (переведена на 30 мов). Де Бовуар на довгі десятиліття стала кумиром інтелектуальної Європи. У цій книзі, спираючись на філософський, психологічний, антропологічний, історичний, літературний і життєвий матеріал, де Бовуар вперше намагалася осмислити проблему жіночого існування в сучасному світі.

Пік західного фемінізму як суспільно-політичного руху припадає на 1960-1970-ті роки. Ці два десятиліття були часом соціальних потрясінь в Європі і Америці. Дослідники, політики і журналісти одноставні в тому, що несподівано масова соціальна активність жінок справила свого роду соціальну і культурну революцію в західному світі, кардинально вплинувши на систему гендерних відносин.

В кінці 1950-х років численні жіночі журнали, реклама, телебачення переконували, що представниці середнього класу змогли домогтися «жіночої американської мрії»: успішний і турботливий чоловік, здорові діти, будинок в передмісті, автомобіль, гарний одяг, який можна демонструвати на вечірках і благодійних зборах. Попри це дипломований психолог Бетті Фрідан провела низку досліджень, з'ясувавши, що жінки невдоволені своїм становищем[6].

У роки Другої світової війни кілька мільйонів жінок в США і Європі прийшли до установ та на різні сфери виробництва, зайнявши робочі місця чоловіків, які пішли на фронт. Плакати військових років переконували їх повірити в свої сили, в те, що «вони зможуть це зробити». Дівчата з середніх прошарків, побачили для себе нові перспективи, а це потребувало вищої освіти, яку вони прагнули здобути. Але післявоєнна ситуація «національної згоди» в західному світі вимагала відновлення традиційної системи поділу ролей «годувальників» і «берегинь». У 1950-ті роки на зміну військовим плакатам, що закликають жінок допомогти країні, прийшли публічні запевнення в тому, що «жіночим» жінкам ні до чого професійна кар'єра, вища освіта, творчість і тим більше участь в політиці. Як і сто років тому звучали все ті ж аргументи про природну нездатність і неготовність жінок до професійної зайнятості, про непотрібність і шкідливість відволікання їх від «природного призначення» матері і дружини[6].

В 1966 році, в США була створена Національна організація жінок, президентом якої стала Бетті Фрідан. У роки свого заснування вона налічувала 300 осіб, через десять років їх стало 250 тисяч. Слідом за цією організацією, що стала однією з впливових політичних сил Америки, виникло безліч інших, не менш відомих.

Реформування гендерної політики США було розпочато в 1961 році президентом Дж. Кеннеді, який створив Комісію з питань становища жінок для вивчення ситуації щодо прав жінок в післявоєнній Америці. Результатом діяльності комісії стала опублікована в 1963 році «Доповідь про становище жінок», в якій вперше уряд документально підтверджував дискримінацію жінок в соціально-економічній сфері. У тому ж році був прийнятий перший Федеральний закон про рівну оплату праці, що забороняв дискримінацію під час оплати праці за ознакою статі. Закон забезпечував однакову винагороду за рівноцінну працю як чоловіків так

і жінок. Виняток становили лише службовці та адміністративні працівники. Принцип рівноцінної оплати праці для всіх категорій був прийнятий Конгресом через 9 років.

Накладалися штрафи на видавництва газет, що публікували оголошення про прийом на роботу із поміткою «потрібні чоловіки».

Крім заборони прямої дискримінації феміністки вимагали реформування практично всієї сфери професійної активності: отримання кредитів у банку, дозволу на будівництво і оренду житла, відкриття власного бізнесу, доступ до престижних професійних університетських шкіл та факультетів. У 1960-ті роки в більшості західних країн заміжній жінці потрібен був письмовий дозвіл від чоловіка на відкриття власного рахунку в банку, отримання кредиту, оренду приміщень. У престижних університетах США, вищих медичних школах, школах бізнесу і права в кінці 1960-х років частка жінок становила від 5 до 8% студентів [7]. У Гарварді в 1970 році серед 483 викладачів гуманітарних і природничих факультетів не було жодної жінки. Національна організація жінок домоглася прийняття законів про рівність в житловому будівництві; про рівні права жінок в освіті; про рівні можливості при кредитуванні; поправки до закону про професійну освіту, про податкову реформу; про рівність пенсійного забезпечення. Десять років жіночої політичної активності привели до значного збільшення серед жінок числа високооплачуваних найманих працівників – юристів, лікарів, менеджерів.

У 1965 році в США був прийнятий закон про вищу освіту. він передбачав виділення федеральних асигнувань на зміцнення навчальної бази вузів, на підготовку і перепідготовку викладачів, на виплату стипендій аспірантам і студентам. У 1972 році законодавство в сфері освіти було доповнено поправками, які забороняють дискримінацію в освітніх програмах, що фінансуються з федерального бюджету [8, ст.376]. Це сприяло збільшенню жінок-абітурієнтів в вищі навчальні заклади США. У 1978 році вперше в історії в американські коледжі надійшло більше жінок, ніж чоловіків [8,388]. Зросла і частка жінок-докторантів, в тому числі й серед істориків. Якщо в 1969 році вона склала 10,4%, то в 1974 році збільшилася до 15,8%, а в 1980 році – до 26%.

Відзначимо також, що в 1970-ті роки в Америці змінилося ставлення жінок до сім'ї та своїх обов'язків всередині сім'ї. Культ «домашнього вогнища» 50-х років перестав превалювати в свідомості

американок. Все більше жінок стали поєднувати роботу і домашні обов'язки.

Починаючи з 1970-х років жіноча проблематика стала поступово займати належне місце і на наукових конференціях. У 1973 році була проведена перша Беркширська конференція з історії жінок, на якій були присутні 500 чоловік.

Дещо інша ситуація склалася в Радянському Союзі, там побутував міф про супержінку: жінку-матір, робітницю та громадського діяча одночасно.

В перших соціологічних дослідженнях, які з'явилися в кінці 50-х – на початку 60-х років, особливу увагу приділяли саме аналізу жіночих проблем. Ця обставина була пов'язана з тим, що зростає кількість жінок які працювали поза межами дому (на 1959 рік жінки становили 47% від загальної частини всіх робітників та службовців) [9].

Слід зауважити, що якщо на заході дослідження жіночих проблем виникають на ґрунті феміністичних рухів, які віддзеркалювали протест проти розподілу статевих ролей, то в СРСР дослідження жіночих проблем пояснюються зовсім в іншому контексті: майже повна зайнятість жінок поряд з участю в громадських ідеологічних заходах, необхідність поєднання професійних та сімейних ролей в умовах повоєнної бідності і нерозвиненості сфери послуг, значної диспропорції статі і т.д.

В 60-х роках помітно змінився світогляд жінок. Досліджуючи ціннісні орієнтації дівчат, можна зауважити, що випускниці 60-х орієнтувалися переважно на громадські ідеали і цілі: «Один за всіх, всі за одного», «Служити батьківщині», «Приносити користь і щастя людям». Щодо вибору професій, то серед бажаних були такі, як вчений, лікар, педагог, інженер, в той час як, наприклад, жінки довоєнних років зазначали: «Жінка все-таки повинна бути жінкою, вона повинна вести господарство і виховувати дітей.» [9]

Як відомо, повага до чоловіків в радянському суспільстві і їх авторитет в сім'ї різко зросли після перемоги Радянського Союзу над фашистською Німеччиною в ході Великої Вітчизняної Війни 1941 - 1945 років. У 50 - 60 роки минулого століття авторитет чоловіка в сім'ї та суспільстві наблизився до рівня 1940 року. Чоловіки стали відігравати провідну роль не тільки в науці, мистецтві, промисловості, але і в системі виховання, освіти. [3] Жінка ж отримувала право на повагу, суспільне визнання, привілеї, пільги через сім'ю і народження

дітей. При цьому на п'єдестал пошани в країні соціалізму була зведена не просто жінка, а жінка-мати і жінка-трудівниця. Одночасно для всіх представниць слабкої статі в СРСР відкрився шлях до особистого героїзму і через сім'ю.

В радянській родині рельєфніше позначилася фігура матері, функція якої дуже ускладнювалася. Мати відповідала за народження та виховання дітей, за побут сім'ї, несла на собі всі домашні клопоти і, крім цього, матеріально підтримувала сім'ю своєю зарплатою.

Модернізуючи законодавчу сферу СРСР враховував досвід у цій сфері «братських» соціалістичних країн Східної Європи.

Найбільш просунутими і послідовними виявилися законодавці Німецької Демократичної Республіки. У прийнятій тут в 1968 році Конституції стаття 20 формулювала положення про рівність чоловіка і жінки в усіх сферах суспільного життя, а також про те, що держава бере на себе обов'язок сприяти підвищенню професійної кваліфікації жінок. Це була єдина в соціалістичних країнах конституція, яка відмовилася від диференціації сімейних обов'язків за ознакою статі. Її положення були узгоджені з діючим з 1966 року Кодексом законів про сім'ю. У § 9 цього Кодексу говорилося: «Подружжя рівноправне. Вони живуть разом і ведуть спільне домашнє господарство. Всі питання життя і розвитку кожного вирішуються подружжям спільно». § 10: «Подружжя бере участь у вихованні дітей і веденні домашнього господарства».[1]

В роки «відлиги» в тому ж напрямку стало розвиватися і радянське право. Реформа освіти, яка була розпочата ще в 1954 році, відновила змішану освіту; в 1965 році – значно полегшена процедура розлучення, в 1967 році – відрегульовано положення з аліментних зобов'язань. А в 1968 році був прийнятий новий, більш загальний документ – «Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб та сім'ю».

Вперше в історії радянського законодавства цей документ говорив не стільки про обов'язки жінок, скільки про їх «права», і підкреслено акцентував увагу на таких поняттях як «щасливе материнство і дитинство», «заохочення материнства» і т.п. Документ наполягав на тому, що «радянській жінці забезпечуються необхідні соціально-побутові умови для поєднання щасливого материнства з активною і творчою участю у виробничій та суспільно-політичному житті». Спеціальна, третя, стаття заявляла про «рівноправність жінки і чоловіки в сімейних відносинах».

В кінці 70-х – початку 80-х рр. на рівні офіційної політики посилюється увага до сімейних ролей жінок. Потреба держави в зміцненні сім'ї внаслідок зменшення народжуваності та зниження якісних характеристик населення відбилася в постановах з розширення пільг працюючим матерям. Ймовірно, нові акценти були обумовлені і економічними факторами, оскільки знизилася потреба в жіночій робочій силі порівняно з післявоєнним періодом. Навіть в роботах, присвячених зайнятості та соціальної ефективності праці жінок, значне місце починає приділятися виконанню сімейних ролей[3].

Так формувалося радянське законодавство, покликане вирішити жіноче питання і забезпечити справжню рівноправність і свободу жінок в соціалістичному суспільстві.

В 70-80-ті роки відбувається зростання частки жінок у загальній чисельності робітників та службовців.

У 70-і роки частка жінок у загальній чисельності робітників і службовців, досягнула 51%, і притрималася на цьому рівні до кінця 80-х років. Протягом 70-80-х років 92% радянських жінок працездатного віку працювали і навчалися. Головною сферою жіночої праці була промисловість. Вона посідала перше місце за кількістю жіночих робочих рук, при цьому чисельність зайнятих там жінок росла швидше, ніж чисельність чоловіків. В результаті питома вага жіночої праці в промисловості досяг до 1974 року 49%, в сільському господарстві жінки становили 45% працівників радгоспів, підсобних господарств, інших сільськогосподарських підприємств. Жінки становили більшість серед працівників охорони здоров'я та соціального забезпечення (84%) освіти (74%); культури (70%) зв'язку (68%) торгівлі та громадського харчування (76%) [1]. Інакше кажучи, жінки працювали в усіх галузях народного господарства і всюди грали величезну, у багатьох випадках, вирішальну роль, в якості основної робочої сили.

Разом з тим, специфікою професійної зайнятості жінок в СРСР багато років залишалася некваліфікована або малокваліфікована праця, переважно ручна, вкрай важка, яка не вимагала будь-якої професійної підготовки. За офіційною статистикою, такою працею до початку 80-х років було зайнято близько 40% жінок, в той же час для всіх зайнятих цей показник наближався до 30% [1]. Це означає, що жінки становили основний контингент працівників важкої фізичної праці. Величезна кількість жінок працювала в умовах шкідливого виробництва. Соціологи, які досліджували цю проблему, відзначали, що жінки з

низькою кваліфікацією свідомо йшли на шкідливе виробництво - воно забезпечувало більш високу оплату праці, скорочений робочий день, ранній вихід на пенсію.

У соціалістичному суспільстві рівна оплата за рівну працю була закріплена законом. Дійсно, і в промисловості, і в інших сферах зайнятості жінка отримувала за рівну працю ту ж заробітну плату, що і чоловік. Проблема була в іншому: по-перше, відбувалася «фемінізація» низькооплачуваних робіт; по-друге, у міру того, як жінки освоювали ту чи іншу професію, ця професія ставала неprestижною і низькооплачуваною. Так виникали міжгалузеві і внутрішньогалузеві відмінності в заробітній платі. Вони були свідченням реальної нерівності в оплаті жіночої і чоловічої праці, але свідченнями прихованими, неявними.

Галузями переважно «жіночої» праці до початку 80-х років були торгівля і громадське харчування, охорона здоров'я і соціальне забезпечення, народна освіта і культура. Тут середня заробітна плата була набагато нижчою, ніж в цілому по народному господарству, і поступалася оплаті праці в промисловості, будівництві та на транспорті.

Соціологи були схильні пояснювати розрив в оплаті чоловічої і жіночої праці відставанням жінок-робітниць в рівні професійної кваліфікації від працівників-чоловіків. Ці пояснення звучали парадоксально, особливо поруч з іншими статистичними даними - даними про рівень освіти жінок.

Рівень освіти жінок в СРСР служив знаком особливих досягнень соціалістичної системи. На всіх жінок поширювався закон про обов'язкову загальну середню освіту. Починаючи з середини 60-х років жінок-фахівців з вищою і середньою освітою було в країні 59%. У 1981 році жінки становили 52% студентів у вищих навчальних закладах, 56% учнів в середніх спеціальних навчальних закладах[1]. У загальному складі фахівців – інженерів, агрономів, лікарів, педагогів - жінок було більше, ніж чоловіків.

Звідки ж виникала нерівність в оплаті праці, труднощі в реалізації професійних навичок, бар'єри в просуванні по службі, невелика кількість жінок на керівних посадах та переважання їх на низькостатусних роботах, для яких характерні або низька оплата, або важкі умови праці.[1]

Всі ці проблеми були викликані багато в чому тим, що існуюча модель їх зайнятості була сформована як зліпок з моделі чоловічої

праці. В цьому випадку професійна активність жінок виявлялася погано сумісною з іншою їх функцією – матері і виховательки дітей, господині в домі, виконання якої також чекало від них суспільство.

Звичайно, прагнення жінок даних країн, середовище та обставини життя дуже відрізняються. Їх становище та умови досить різноманітні, оскільки виходять із тодішніх реалій життя і політичної системи.

При соціалізмі жінки жили в унікальному середовищі, яке формувало їх вибір, прагнення та рішення відносно роботи та сімейних обов'язків. Соціалістична система у своїй ідеології підтримувала рівноправність жінок, особливо в ранні роки радянської влади. На заході ж в багатьох країнах при владі були консервативні політики, які бачили в жінці домогосподарку, якій не потрібна професійна кар'єра та вища освіта. Це стало поштовхом до поширення фемінізму та боротьби за свої права. Як приклад такої дискримінації можна навести спогади судді Верховного суду США Рут Бадер Гінсбург, яку в період навчання в Гарвардській школі права (1956) декан звинувачував в тому, що вона «зайняла місце чоловіка».

В Радянському Союзі ж прагнення забезпечити загальну зайнятість поширювались і на жінок, тому рівень жіночої економічної активності був високим. З високої економічної активності випливало багато інших наслідків: у жінок був доступ до вищої освіти, держава інвестувала в ясла та дитячі садки, змінювався розподіл ролей у родині.

Але звичайно, все вищесказане не виключає факт гендерної дискримінації в СРСР, нерівності в оплаті праці, труднощі в реалізації професійних навичок, бар'єри в просуванні по службі, невелика кількість жінок на керівних посадах та переважання їх на низькостатусних роботах.

Насамкінець хотілось би процитувати американського письменника та історика Г. Уілса: «За останні 40 років статус жінки змінився так, як він не змінювався за останні чотири століття. Ні одна зміна на зачепила так глибоко соціальну сферу. Змінилося ставлення дружини до чоловіка, матері до дитини, жінок одна до одної. Цього достатньо щоб вважати цей період революційним».

Література

1. Айвазова С. Г. Свобода и равенство советских женщин / С. Г. Айвазова // Русские женщины в лабиринте равноправия. Очерки политической теории и истории. Документальные материалы. – М., РИК Русанова, 1998. – 66-99 ст.

2. Бондаренко Л.Ю. Роль женщины: от прошлого к настоящему [Электронный ресурс] / Л.Ю. Бондаренко – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/877/973/1217/016Bondarenko_ZhENShchINA_V_OBShchESTVE.pdf – Назва з екрана
3. Вилькоцкий В.Б. Мужчины и женщины - противостояние навязанное либералами [Электронный ресурс] / В.Б. Вилькоцкий – Режим доступа: http://samlib.ru/w/wilxkockij_w_b/muzhchinyizhenshiny-protiwostojanienawjazannoeliberalami-1.shtml – Назва з екрана
4. Кісь О.Р. Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології / О.Р. Кісь // УІЖ. – 2012. – №2. – С.159.
5. Можаяев В. Е. Проблемы женского равноправия / В.Е. Можаяев // Трудовые права женщин. Библиотечка профсоюзного активиста. – М., Профиздат, 1998. – №10. – 27-35 ст.
6. Попкова Л., Жидкова Е. Феминизм или история борьбы женщин за права человека [Электронный ресурс] / Л. Попкова, Е.Жидкова. – Режим доступа: <https://www.feminisnts.info/2641-феминизм-или-история-борьбы-женщин-за.html> – Назва з екрана.
7. Шашина Е.Б. История женщин в США в XX веке [Электронный ресурс] / Е.Б. Шашина <http://ecsocman.hse.ru/data/189/824/1216/015yAx5bINA.pdf> – Назва з екрана.
8. The Timetables of Women's History: A Chronology of the Most Important People and Events in Women's History. – New York, 1996.
9. 60-80-е годы: всплеск исследований профессиональных и семейных ролей женщин. [Электронный ресурс] <https://studfiles.net/preview/4238415/page:45/> Назва з екрана.

УДК 327 (061,1ЄС+478)

Igor GRALCZYK
 Uniwersytet Warszawski,
 absolwent kierunku Stosunki Międzynarodowe,
 specjalność: Dyplomacja Współczesna,
 a także obecny student studiów magisterskich
 Studium Europy Wschodniej UW na specjalności Rosja

ZAGRANICZNE DOŚWIADCZENIE W STOWARZYSZENIU SIĘ Z UNIĄ EUROPEJSKĄ. CASUS MOŁDAWII

Artykuł analizuje drogę, jaką musiała przejść Mołdawia, w celu stowarzyszenia się z Unią Europejską. Od uzyskania niepodległości w 1991 roku, do czasów współczesnych, nie udało się stać pełnoprawnym członkiem

struktur europejskich, mimo uczestnictwa w wielu inicjatywach proponowanych przez Brukselę (takich jak np. Partnerstwo Wschodnie). Mołdawska scena polityczna charakteryzuje się znacznym podziałem idei na temat integracji z Europą, co odzwierciedlają preferencje polityczne mołdawskiego społeczeństwa.

Słowa kluczowe: *Mołdawia, Unia Europejska, Umowa Stowarzyszeniowa*

The article analyzes the path that Moldova has to go through in order to join the European Union. Since independence in 1991, to modern times, it has failed to become a full member of European structures, despite participation in many initiatives proposed by Brussels (such as the Eastern Partnership). The Moldovan political scene is characterized by a significant division of views on integration with Europe, reflecting the political preferences of Moldovan society.

Key Words: *Moldova, European Union, Association Agreement*

Relacje Mołdawia – Unia Europejska należy rozpatrywać na wielu płaszczyznach. Ich intensyfikacja przybierała na sile w różnych odstępach czasowych w zależności od sytuacji politycznej w Mołdawii. Kierunki polityki zagranicznej, determinuje brak integralności terytorialnej. Od wojny domowej w 1992 roku, nie uporano się z problemem Naddniestrza. Podział społeczeństwa mołdawskiego, odzwierciedla też preferencje, dotyczące partii politycznych. Kierunki polityki można podzielić na trzy grupy. Pierwsza z nich chciałaby przyszłej integracji z Unią Europejską. Druga grupa bardzo podobna, opiera się na sympatii do sąsiadującej Rumunii. Trzecia zaś, będąca głównie ludnością rosyjskojęzyczną, pamiętająca stare czasy kieruje się sentymentem do Rosji jako sukcesorki Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Swoje separatystyczne pretensje zgłaszają też Gagauzi - ludność pochodzenia tureckiego.

Podstawą relacji Mołdawia – Unia Europejska było Porozumienie o Partnerstwie i Współpracy (Partnership and Cooperation Agreement, PCA), podpisany 28 listopada 1994, a obowiązujący od roku 1998¹. Dotyczyło ono aspektów gospodarczych i politycznych, w tym w szczególności przestrzegania demokracji i praw człowieka oraz zwalczania przestępczości. Poświęcono w nim także dużo uwagi separatystycznym regionom,

¹ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/august/tradoc_135737.pdf (dostęp 18.10.2017)

koncentrując się szczególnie na problemie Naddniestrza, nieuznawanego na arenie międzynarodowej nawet przez Rosję. Mimo to otrzymuje ono nieoficjalnie wsparcie finansowe przez Kreml.

Mołdawia wysunęła propozycję integracji z Unią Europejską we wrześniu 2003 roku. Spowodowało to, że na posiedzeniu Rady Współpracy, które odbyło się 24 lutego 2004 roku, włączono ją do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa². Natomiast 22 lutego 2005 roku ustalono plan działań, który określał cele wzajemnej współpracy na kolejne 3 lata. Do najistotniejszych kwestii planu należało oczywiście rozwiązanie konfliktu o Naddniestrze oraz przybliżanie mołdawskiego prawa do unijnego.

Unia Europejska ustanowiła 23 marca 2003 roku specjalnego przedstawiciela dla Mołdawii. Został nim Rumun Adriaan Jacobovits de Szeged, a od marca 2007 roku stanowisko to piastuje Węgier Kálmán Mizsei.³ UE wspierając Mołdawię w sporze o Naddniestrze, starała się pomóc rozwiązać konflikt poprzez wspieranie wysiłków OBWE. Ustanowiona 7 listopada 2005 roku przez UE *Misja Pomocy Granicznej dla Mołdawii i Ukrainy* miała za zadanie pomóc w kontrolowaniu granicy z Naddniestrzem. Ustanowiono ją na 2 lata. Unia Europejska utworzyła delegację Komisji Europejskiej w Kiszyniowie 6 października 2006 roku.

Polityka Unii Europejskiej w tamtym okresie wobec Mołdawii okazała się nieskuteczna i nie zrealizowała postawionych celów. Nadrzędnym celem tej polityki było instytucjonalne zbliżenie Mołdawii ze strukturami europejskimi w sferze politycznej poprzez reformy instytucji państwa oraz potrzebne zmiany w sferze gospodarczej. Wcześniej, bo w 2005 roku Unia podpisała z Mołdawią tzw. Plan Działania UE–Mołdawia, który szczegółowo opisywał program reform instytucjonalnych, mających doprowadzić do realizacji tego celu⁴. Niestety spośród dziesięciu priorytetów Planu zrealizowano tylko dwa. Posiadały one techniczny charakter. Chodziło o stworzenie systemu certyfikacji kraju pochodzenia, co umożliwiło przyznanie Mołdawii systemu autonomicznych preferencji handlowych oraz o podpisanie porozumienia o readmisji.

Jeśli chodzi o polityczne priorytety, które zakładał wspomniany Plan, poniesiono porażkę. Następujące punkty nie zostały zrealizowane w odniesieniu do: poprawienia efektywności instytucji gwarantujących

² https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/unia_europejska/obszary/eps/europejska_polityka_sasiedztwa (dostęp 18.10.2017)

³ *Wspólne działanie Rady 2007/107/WPZiB z dnia 15 lutego 2007 r. w sprawie mianowania Specjalnego Przedstawiciela Unii Europejskiej ds. Republiki Mołdowy*, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32007E0107:PL:HTML> (dostęp 18.10.2017)

⁴ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52007PC0705> (dostęp 18.10.2017)

demokrację i rządów prawa, zapewnienia wolnych wyborów zgodnych z europejskimi standardami, wolności mediów, poprawia sprawności administracji i sądów, poprawienia klimatu inwestycyjnego poprzez zapewnienie równych, transparentnych i przewidywalnych warunków dla biznesu oraz poprzez walkę z korupcją, zapewnienia „sprawnego zarządzania strumieniami migracyjnymi”⁵. Można śmiało powiedzieć, że nie zostały zrealizowane te punkty Planu, których realizacja mogłaby zagrozić w przyszłości funkcjonowaniu systemu władzy W. Woronina, a także naruszyć korupcyjne układy biznesowe jakie panują w Mołdawii.

Genezę nieudanej polityki UE wobec Mołdawii, można rozpatrywać na dwóch płaszczyznach. Tę porażkę należy uzasadnić po pierwsze słabą efektywnością unijnej polityki wynikającej z dysproporcji pomiędzy ambitnymi celami takimi jak reforma zasad funkcjonowania złożonego organizmu społeczno-politycznego oraz skromnymi środkami przeznaczonymi na ten cel, a po drugie z technokratycznego i legalistycznego podejścia UE, które zakłada, że kwestią najważniejszą jest uchwalenie odpowiednich przepisów i regulacji. UE zapomniała, że jej regulacje nie mają racji bytu wobec systemów, funkcjonujących często w oparciu o nieformalne zasady.

Ostatnią porażką, która jest niejako klamrą spinającą nieudolność struktur europejskich jest brak stworzenia mechanizmu pewnego rodzaju kary dla Mołdawii w przypadku niewypełniania przez niej zobowiązań. Unia nie potrafiła wypracować wiarygodnego mechanizmu warunkowości. Swoistego systemu uzależnienia korzyści od wypełniania przez państwo partnerskie zobowiązań w dziedzinie reform oraz możliwości zastosowania wspomnianych sankcji przez UE w przypadku niewypełnienia któregoś z zobowiązań. Gdy dochodziło do tarć politycznych, UE mogła tylko apelować do władz o zaprzestanie działań niezgodnych z Planem. Powodowało to sytuacje w której konfrontacje bez jakichkolwiek środków nacisku ze strony Brukseli odbierane były jako słabość.

W 2009 roku Polska oraz Szwecja zainicjowała powstanie programu Partnerstwa Wschodniego⁶. Mołdawia stała się także jego częścią⁷. Współpracę pomiędzy stronami należy rozdzielić w kategoriach współpracy dwustronnej oraz wielostronnej. W odniesieniu do współpracy dwustronnej, założenia Partnerstwa Wschodniego, dotyczyły ułatwienia w podróżowaniu

⁵ https://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf (dostęp 18.10.2017)

⁶ https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/ (dostęp 18.10.2017)

⁷ <http://www.dw.com/pl/moldawia-coraz-bliżej-unii-europejskiej/a-5131435> (dostęp 18.10.2017)

odnośnie wiz (co niewątpliwie interesowało grupy posiadające także obywatelstwo rumuńskie), strefę wolnego handlu (UE jest największym partnerem gospodarczym na całym wschodzie), pogłębienia relacji poprzez umowy stowarzyszeniowe, kontroli granic (w odniesieniu do Naddniestrza), bezpieczeństwa energetycznego i gospodarczego (Mołdawia jest uzależniona w dużej mierze od rosyjskiego gazu) oraz tzw. inicjatywy flagowe (inwestycje infrastrukturalne oraz rozwojowe)⁸. Jeśli chodzi o współpracę wielostronną w ramach Partnerstwa Wschodniego, warto nadmienić wspólne wysiłki dotyczące poprawienia demokracji i praw człowieka, usprawnienia wymiaru sprawiedliwości (eliminacja korupcji) i wolności mediów, ale także te dotyczące integracji gospodarczej i konwergencji z politykami UE, czy też bezpieczeństwa energetycznego oraz relacji międzyludzkich⁹.

Rozpatrując relacje Mołdawia – Unia Europejska nie można pominąć bardzo ważnej kwestii, jaką jest jej system polityczny i jego specyfika na tle obszaru postsowieckiego. Największą odmiennością w stosunku do reżimów wykształconych na obszarze post-radzieckim jest brak silnej władzy prezydenckiej. Genezy takiego stanu rzeczy należy upatrywać w poprawkach konstytucyjnych, przyjętych w 2000 roku po próbie reform, które miały na celu umocnienie statusu prezydenta. Ówczesnie urzędujący Petru Luchinschini, został zablokowany przez większość parlamentarną oraz Sąd Konstytucyjny.

W rezultacie przyjętych wtedy poprawek konstytucyjnych urząd prezydenta został znacznie osłabiony, aby podobna sytuacja nie powtórzyła się w przyszłości. Przede wszystkim powszechne wybory na prezydenta zostały zastąpione wyborem przez parlament kwalifikowaną większością 3/5. Parlament otrzymał także prawo odwołania prezydenta większością 2/3 głosów w określonych przypadkach. Ograniczone zostały prerogatywy takie jak: prawo do wydawania dekretów, nominowania sędziów Sądu Najwyższego, czy uczestniczenia w posiedzeniach rządu. Wzmocniona natomiast została pozycja przewodniczącego parlamentu oraz samego premiera. W rezultacie tych zmian Mołdawia stała się jedyną na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw republiką parlamentarną.

Mołdawia spełniała wtedy zasadnicze kryterium funkcjonowania demokracji, czyli zmiany władzy drogą wyborów. Do 2001 roku żadna partia nie była w stanie zapewnić sobie stabilnej większości w parlamencie i

⁸ http://www.msz.gov.pl/pl/c/MOBILE/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/wymiar_dwustronny/ (dostęp 18.10.2017)

⁹ http://www.msz.gov.pl/pl/c/MOBILE/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/wymiar_wielostronny/wymiar_wielostronny_1 (dostęp 18.10.2017)

kontroli nad władzą wykonawczą. Nie wykształciła się na tyle silna partia, która skoncentrowałaby władzę w swoich rękach i zmonopolizowania scenę polityczną kraju, jak w analogicznym okresie w innych post-sowieckich republikach.

Ważną konsekwencją pluralizmu partyjnego i niewykształcenia się wspomnianej „partii władzy” był względny pluralizm medialny oraz niewielkie możliwości samych rządzących w kwestii manipulowania procesem wyborczym. Dzięki temu do 2001 roku włącznie wybory w Mołdawii przeprowadzane były w sposób zapewniający mniej więcej równe szanse startującym w nich partiom.

Paradoksalnie demokratyczne poprawki do konstytucji, zabetonowały scenę polityczną Mołdawii. Prezydent, wybierany przez Parlament, gdzie polityka miesza się z biznesem stał się niejako kompromisem mołdawskich klanów oligarchicznych. Relacje z UE zależały w dużej mierze od tego z jakiej opcji politycznej wywodziła się sama głowa państwa. W 2001 roku wybory wygrała i na 8 lat zabetonowała scenę polityczną Komunistyczna Partia Mołdawii na czele z Władimirem Woroninem. Gdy po protestach ulicznych i próbie sfalszowania wyborów odsunięto go od władzy, Mołdawia miała aż trzech prezydentów tymczasowych: Mihaila Ghimpu, Vlada Filata i Mariana Lupu. Właśnie ten ostatni reprezentujący Mołdawską Partię Demokratyczną był najbardziej nastawiony na pro-europejski kurs swojego kraju. Wybór na prezydenta w 2012 roku Nicole Tomfotiego, który w przeszłości piastował urząd sędziego Sądu Najwyższego, doprowadził do pewnej stabilizacji po kryzysie. Formalnie bezpartyjny był jednak nieoficjalnym głosem mołdawskich oligarchów na scenie politycznej, dążących do zachowania status quo. Epilogiem jest wybór na prezydenta pro-rosyjskiego Igora Dodona w 2016 roku, co może zatrzymać na jakiś czas mołdawskie aspiracje, dotyczące przystąpienia do Struktur Europejskich.

Co ciekawe, jednak ten szczególny demokratyzm Mołdawii nie był odpowiednio zakorzeniony w demokratycznych postawach i przekonaniach społeczeństwa. Ponad 2/3 Mołdawian sceptycznie odnosiło się do wielu partii funkcjonujących na scenie politycznej, preferując jednopartyjny system polityczny silnej ręki. Pluralizm polityczny był raczej słabością wszystkich instytucji politycznych z partiami na czele i wynikał z głębokich podziałów wewnątrz elity i społeczeństwa w kwestiach tożsamości narodowej i orientacji geopolitycznej.

Po 2005 roku mołdawskie społeczeństwo podzieliło się pod względem poglądów politycznych na dwie grupy. Jedna z nich wyznająca wartości

okresu sowieckiego akceptowała model władzy ekipy W. Woronina. Charakteryzowała się ona dominacją ludzi starszego pokolenia, mieszkających na wsi oraz mniejszościami etnicznymi. Druga grupa ukierunkowała była na Unię Europejską oraz Rumunię. Dominowali w niej ludzie młodzi z wykształceniem wyższym. Grupa ta odczuwała alienację i brak własnej reprezentacji w nowym systemie władzy.

Jeśli chodzi o najnowszą historię relacji Mołdawia – Unia Europejska, nie sposób przejść obojętnie obok prób nawiązania dialogu odnośnie kwietniowego kryzysu z 2009 roku. Próba sfałszowania wyborów przez Komunistyczną Partię Mołdawii, doprowadziła do protestów ulicznych i zaangażowanie międzynarodowe w sprawę mołdawską. Dyplomacja unijna angażowała się w ten proces, jednak bez zaangażowania na ogromną skalę. Starano się bardziej zachować status quo niż postawić na zmiany. UE bardziej zależało na przywróceniu stabilności, niż doprowadzeniu do nowego rozdania kart w polityce wewnętrznej Mołdawii. Chęć przywrócenia spokoju zwyciężyła nad próbą wprowadzania procesu demokratyzacji samego państwa.

Wobec tego, że czasu pozostało naprawdę niewiele, głównym celem jaki przyświecał dyplomacji UE było doprowadzenie do pojawienia się przedstawicieli Mołdawii na szczycie Partnerstwa Wschodniego w maju 2009 roku. Zaproszenie prezydenta W. Woronina, niestety uniemożliwiło UE wywarcie jakiegokolwiek presji na nim, by zawarł kompromis polityczny z opozycją. Woronin wobec tego, że UE zależało, aby obie strony nawiązały wspólny język, odrzucał możliwość współpracy ze względu na radykalizację opozycji, która według niego nie była skłonna do kompromisu. Z kolei opozycja czuła się pozbawiona realnego wsparcia i pozostawiona sam na sam z władzami. Unii nie udało się w tamtym okresie uwolnić więźniów politycznych oraz rozwiązać kontrowersyjnego konfliktu odnośnie obowiązku wizowego obywateli Rumunii. Wobec swoistego impasu rozmów trójstronnych W. Woronin, chcąc jak najwięcej ugrać w tej politycznej batalii, ostrzegał UE przed możliwością powrotu na prorosyjski kierunek, a co się z tym miałyby wiązać, bojkotem szczytu praskiego.

Wobec takiego stanu rzeczy prezydent W. Woronin balansował pomiędzy Brukselą, a Kreml, starając się wypracować dla siebie jak najbardziej korzystną sytuację przy negocjacjach z partnerami. Zabiegając o poprawę relacji z Rosją, deklarował kurs na integrację europejską. Jednak Porozumienie o Partnerstwie i Współpracy z 1998 roku, nie posiadało znamion na przyszłe członkostwo. Umowa ta nosiła znamiona

charakterystycznej umowy dwustronnej, jakie były w latach '90 popularne w przypadku nawiązania stosunków z państwami, które wyłoniły się po rozpadzie Związku Radzieckiego. Dlatego też W. Woronin chcąc obronić swój wypracowany wcześniej kapitał polityczny, realizował tylko te punkty Planu, który były neutralne politycznie, oraz które mogły przynieść jakieś korzyści finansowe.

W 2008 roku wygasło wspomniane Porozumienie o Partnerstwie i Współpracy z 1998 roku. Zostało ono, zgodnie z jego postanowieniami, automatycznie przedłużone na rok 2009. Wobec wygaśnięcia umowy, Mołdawia chciała doprowadzić do renegocjacji w odniesieniu do warunków samego porozumienia. Głównymi postulatami, które interesowały stronę mołdawską miała być strefa wolnego handlu oraz zniesienie wiz. W. Woronin chciał mimo niewypełnienia poprzednich zobowiązań osiągnąć kolejne korzyści w stosunkach z UE. Poza zachowaniem, wypracowanych wcześniej osiągnięć, chciał dodać do tego także otwarcie na Mołdawie unijnych rynków oraz, co ważniejsze było dla niego ze względów politycznych, zlikwidować proces permanentnego występowania obywateli mołdawskich o obywatelstwo rumuńskie.

Unia posiadała karty po swojej stronie. Najważniejszym postulatem przez nią wysuwany było to, aby władze przeprowadziły wybory w sposób odpowiadający standardom demokratycznym. UE odkładała rozpoczęcie formalnych negocjacji nad nowym porozumieniem, czekając na wynik kwietniowych wyborów. W ten sposób chciano wywrzeć nacisk na władze Kiszyniowie.

Punktem zwrotnym w mołdawskiej polityce mogły być wybory z września 2009 roku. Jednak partie centrowo-liberalne które chciały obrać kurs na Europę, nie otrzymały odpowiedniego wsparcia ze strony mołdawskiego społeczeństwa. Mołdawianie pod tym względem nie są gotowi na kolejny wysiłek narodu w tej kwestii. Na tej niegotowości swój elektorat utrzymuje opozycja, która uważa, że wejście do UE, spowodowałoby faktyczną „rumunizację” Mołdawii, a także samo wprowadzenie jej do NATO wiązałoby się z utratą suwerenności¹⁰. Można powiedzieć, że jedynym wspólnym sukcesem, władzy i opozycji jest podpisanie umowy stowarzyszeniowej, gdzie negocjacje trwające od 2010 roku, zwieńczone zostały podpisaniem jej 27 czerwca 2014¹¹.

¹⁰ K. Całus, *Mołdawia – wyzwania i europejskie aspiracje*. „Infos”. nr 9 (169), 8 maja 2014 (dostęp 18.10.2017)

¹¹ http://eeas.europa.eu/delegations/moldova/eu_moldova/index_en.htm (dostęp 18.10.2017)

Warto także poświęcić kilka słów na temat kryzysu mołdawskiego w odniesieniu do aktorów zewnętrznych tego zjawiska. Pozwala na poczynienie istotnych obserwacji w kwestii sposobu działania i efektywności ich samych.

Okazało się bowiem, że pomimo dość szerokiego instrumentarium, czy to w dziedzinie polityki czy też ekonomii, polityka Kremla poniosła porażkę. Rosyjskie starania nie przyniosły pożądanych efektów. Zaoferowanie mołdawskiej elicie poparcia tak przeciw wewnętrznej opozycji, jak i wobec samego Zachodu, okazało się chybione. Mimo przygotowanej strategii polegającej na uwikłaniu w system ekonomicznych i politycznych zależności, najbardziej konserwatywnej oraz przywiązanej do sowieckich tradycji wspomnianej elity, model ten nie sprawdził się w konfrontacji z rzeczywistością. Można śmiało pokusić się o twierdzenie, że głównym błędem, jaki popełnił Kreml jest postawienie na wsparcie tylko jednej strony opozycji. Prognozy Władimira Putina i jego świty, kategoryzujące opozycje, jako grupę, której głównym celem jest połączenie się z Rumunią (a w przyszłości z UE), okazały się dalekie od prawdy. Ideologiczne zaślepienie oraz brak kuszącej oferty dla młodszej części społeczeństwa, które jest wykształcone oraz zna języki obce, doprowadziło ostatecznie do klęski.

Z drugiej strony, oceniając starania UE, można podsumować je jako pozytywne. Można powiedzieć, że nie tyle same działania ale konsekwencja w ich realizacji doprowadziło do zahamowania ewolucji politycznej Mołdawii w stronę autorytaryzmu (którego Bruksela się obawiała) i pojawienia się możliwości demokratyzacji i reform zgodnie z modelem europejskim. Rezultat ten nie był spowodowany konkretnymi podjętymi przez UE krokami w danej kwestii, lecz samą jej atrakcyjnością dla społeczeństwa mołdawskiego. Członkostwo Rumunii od 2008 roku, która jest postrzegana jako kraj bratni Mołdawianom ze względu na język, czy kulturę pogłębiło tę sympatię.

Niewątpliwie największym sukcesem w relacja pomiędzy Mołdawią oraz Unią Europejską jest wspomniane wcześniej podpisanie przez obydwie strony Umowy Stowarzyszeniowej. Wymagało to kompromisu pomiędzy wszystkimi aktorami tamtejszej sceny politycznej oraz samej woli politycznej, połączonej z akceptacją społeczną. Mołdawia rozpoczęła negocjacje umowy stowarzyszeniowej z UE w lutym 2012 roku. Parafowała ona umowę stowarzyszeniową z Unią Europejską 29 listopada 2013 roku na szczycie Partnerstwa Wschodniego w Wilnie. Porozumienie to stanowi szereg reform, które państwo zobowiązuje się przeprowadzić, z pomocą

Unii, aby zbliżyć się do unijnych standardów oraz gospodarczo integrować z UE. Przed wprowadzeniem układu o stowarzyszeniu (DCTFA) uzgodnili oni program stowarzyszeniowy, który miał na celu dostosować kraje do implementacji tego układu.¹² Składały się na to ogólne zasady wdrażania działań oraz priorytety programu stowarzyszeniowego.

W ramach priorytetów koncentrowano się na zagadnieniach z zakresu wdrażania reform i dialogu politycznego takich jak, poprawa niezależności i skuteczności instytucji państwowych, zapewnienie niezawisłości i efektywności sądownictwa, prokuratury oraz organów ścigania, zapewnienie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, równego traktowania oraz nowelizowanie przepisów dotyczących związków zawodowych i standardów pracowniczych.

Układ o stowarzyszeniu UE i Mołdawii skupia się na umacnianiu politycznego stowarzyszenia i integracji gospodarczej. Zarówno Mołdawia jak i UE podkreślają znaczenie dialogu i współpracy ze społeczeństwem obywatelskim, a także zwiększenie udziału społeczeństwa w polityce publicznej i procesach decyzyjnych w Mołdawii.¹³

Najważniejszą częścią umowy stowarzyszeniowej jest porozumienie o utworzeniu pogłębionej i całościowej strefy wolnego handlu. UE jest głównym partnerem handlowym Mołdawii. Wartość wymiany tego kraju z państwami Wspólnoty stanowi 54 proc. wartości handlu zagranicznego Mołdawii.

Umowa przewiduje, że Mołdawia zniesie 99,2% ceł na import z UE, zaś Unia - 99,9% ceł. Liberalizacja handlu produktami przemysłowymi miała nastąpić natychmiast po wejściu w życie umowy, ale na prośbę Mołdawii wprowadzono okresy przejściowe (pięcio- i dziesięcioletnie) dotyczące niektórych dóbr (jak tekstylia i odzież), aby otwarcie mołdawskiego rynku następowało stopniowo.

W ramach umowy zawarto, że Unia otworzy swój rynek na większość produktów rolniczych, ale w przypadku niektórych tzw. produktów wrażliwych (jak czosnek, pomidory, jabłka) wprowadzone zostaną bezcłowe kontyngenty importowe. Unia będzie monitorować wielkość importu wymienionych w umowie produktów rolniczych z Mołdawii, aby zapobiec zakłóceniom na swoim rynku.

¹² *Porozumienie UE-Moł*, str. 3

¹³ *Wspólny komunikat prasowy z drugiego posiedzenia Rady Stowarzyszenia Unii Europejskiej i Republiki Mołdawii*, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/14-second-association-council-eu-moldova/>

Z kolei import produktów rolniczych z Unii do Mołdawii ma być liberalizowany stopniowo. Wprowadzone zostaną bezcłowe kontyngenty importowe na takie produkty, jak wieprzowina, mięso drobiowe, nabiał, przetworzone produkty mięsne, cukier i słodycze. Cła na część dóbr (jak nabiał i wino) Mołdawia będzie eliminować stopniowo, przez maksymalnie dziesięć lat.

Zgodnie z DCFTA Mołdawia ma dostosowywać swoje normy sanitarne i fitosanitarne do unijnych, co umożliwi producentom z tego kraju sprzedaż do UE produktów rolniczych i spożywczych, które obecnie nie są dopuszczone na unijny rynek. Umowa ma też lepiej zintegrować rynek usług w tym kraju z rynkiem unijnym. Mołdawia ma przyjąć unijne rozwiązania w zakresie przetargów publicznych, aby dostawcy i usługodawcy po obu stronach mieli równy dostęp do rynków przetargów publicznych. Część zapisów umowy stowarzyszeniowej, w tym te dotyczące wolnego handlu, weszła w życie krótko po jej podpisaniu, bez czekania na zakończenie ratyfikacji.

Bardzo ważnym aspektem, oddziałującym na Politykę Zagraniczną Mołdawii są stosunki z Naddniestrzem. Relacje między nimi niejednokrotnie rzutowały na obraz tamtejszej dyplomacji między 1992, a 2014 rokiem. W latach dziewięćdziesiątych oraz po 2000 roku, cały czas postępował proces rusyfikacji Naddniestrza. Odbyswał się on samorzutnie za sprawą inicjatywy samozwańczej republiki, ale także przy udziale Moskwy¹⁴. Poza powodami historycznymi nie można zapominać o fakcie, iż w Naddniestrzu znajduje się wojsko Federacji Rosyjskiej. Obydwie strony realizują współpracę na różnych płaszczyznach. Rusyfikacja objawia się też obsadzaniem na wysokich stanowiskach, ludzi pochodzenia rosyjskiego, wymianą waluty na rubla oraz rozszerzenia możliwości ruchu bezwizowego¹⁵. W dłuższej perspektywie planowane jest też tworzenie permanentnych połączeń sieci gospodarczych oraz komunikacyjnych.

Dlatego należy zadać pytanie czy to jeszcze para-państwo czy już Rosja? Sytuacja jest niezwykle trudna i skomplikowana. Z powyższego wyłania się obraz raczej kolejnej rosyjskiej guberni niż zbuntowanej lub dążącej do niepodległości republiki. Quasi-gangsterskim elitom naddniestrzańskim, taki stan rzeczy odpowiada, gdyż miejsce to jest europejskim centrum przemytu nielegalnych towarów, włącznie z organami

¹⁴ K. Janicki, A. Kijas - *Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, Instytut Wydawniczy Erica, 2009 s. 265

¹⁵ *Ibidem*

ludzkimi. Tak też Naddniestrze postrzegają władze mołdawskie. Bardzo trudno jest też określić społeczne nastroje panujące w zbuntowanej prowincji. Tamtejsze społeczeństwo wypowiada się niejednoznacznie w tej kwestii. Pewnym jest że konflikt pomiędzy Kiszyniowem i Tyraspołem może trwać jeszcze bardzo długo i niewątpliwie jeśli w przyszłości Mołdawia będzie chciała do UE przystąpić, będzie to główna kość niezgody.

Podsumowując, obecnie Mołdawia powróciła na drogę europejską ku wspólnotom. Kryzys z 2009 był wynikiem głębokiego konfliktu pomiędzy rządzącą od 2001 roku komunistyczną partią W. Woronina, która zachowując fasadę instytucji demokratycznych, głosząc konieczność integracji europejskiej, budowała system „wirtualnej” demokracji, oddalający Mołdawię od standardów europejskich w dalszej perspektywie, a opozycją pragnącą budować system demokracji na wzór europejski. Konflikt pomiędzy komunistami, a partiami pro-europejskimi, odzwierciedlał i cały czas odzwierciedla podział w społeczeństwie mołdawskim na zwolenników tradycyjnego modelu władzy, nawiązującego do wartości i wzorów sowieckich oraz na zwolenników europejskiej transformacji Mołdawii. Społeczeństwo stoi na rozstaju dróg pomiędzy Brukselą i Moskwą. Bruksela reprezentuje klasę średnią z inteligencją, ale także biedniejsze warstwy, zaś Moskwa oligarchów, chcących utrzymywać taki stan rzeczy jak najdłużej. Posiadając swoje przywileje ekonomiczne wciąż trwa proces okradania i tak najbiedniejszego państwa europejskiego.

Jeżeli obecnemu rządowi uda się uniknąć przedterminowych wyborów oraz, przy pomocy Zachodu, wyprowadzić kraj z kryzysu gospodarczego, to ma szansę skierować Mołdawię na podobną ścieżkę rozwoju, którą od dwudziestu pięciu lat podąża część państw Europy Środkowo-Wschodniej ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia demokratycznego państwa prawa oraz cywilizowanej gospodarki rynkowej, z daleką perspektywą integracji z Unią Europejską. Pomimo kolejnych wyborów, aktorzy sceny politycznej nie zmieniają się i realny wpływ na sprawy państwowe wciąż ma stara klika. Unia Europejska podejmuje wszelkie działania, mające na celu wsparcie Mołdawii. Idealnym tego przykładem jest objęcie jej programem Partnerstwa Wschodniego oraz podpisane Umowy Stowarzyszeniowej. Wydaje się, że takie działania struktur europejskich nie pozwolą na konsolidację autorytarnego systemu władzy, czym charakteryzowały się rządy W. Woronina. Kolejnym ważnym aspektem jest niedopuszczenie do utrzymania politycznego kapitalizmu. Dalsze pozostawienie samego kraju w geopolitycznej strefie buforowej pomiędzy Unią Europejską, a Federacją

Rosyjską bez znacznego odchylenia w którąkolwiek stronę, może powodować okresy napięcia oraz zastoju gospodarczego, co przekłada się na apatię społeczeństwa.

УДК 321,4 (4-11) «199/200»

Андрій ГОМЕНЮК

Національний університет «Острозька академія»,
магістрант 2 року навчання, факультету
політико-інформаційного менеджменту,
спеціальності «Політологія»

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ ТА ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ У ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

У 1988-1992 рр. посткомуністичні країни почали перегляд політичних та економічних систем. Всі провідні лідери оголосили про намір запровадити демократію і ринкову економіку. Хоча країни мали схожі стартові позиції, станом на 2017 р. політичні системи відрізняються та перебувають на різних етапах формування. Більшість країн так і не стали демократіями. Що є причиною цього? Відповідь коливається залежно від досліджуваної країни. Для Східної Європи одним з важливих факторів є інтегрування до НАТО та ЄС. Натомість, країни колишнього СРСР, окрім Естонії, Литви та Латвії, виробили альтернативні інтеграційні напрямки: СНД, ОДКБ, ГУАМ.

Ключові слова: політична стабільність; політичні інститути

In 1988-1992 in the post communist countries the review of political and economic systems began. All leaders announced their intention to introduce democracy and market economy. Although the countries had similar starting positions, in 2017 political systems are at different stages of formation. Most of the countries did not become democracies. What is the reason for this? The response varies depending on the country. For Eastern Europe one of important factor is integration into EU and NATO. On the other hand, the countries of the former USSR, except Estonia, Latvia, Lithuania, have created alternative integration organizations: CIS, CSTO, GUAM.

Key words: political stability, political institutes.

Протягом 28 років нові держави переживали критичні моменти, під час яких були встановлені основні правила порядку в державному устрої, економіці та суспільстві. Різні держави зараз знаходяться на різних етапах розвитку та інституціоналізації політичної системи.

Метою дослідження є розкриття особливостей інституційних змін та їхній вплив на політичну стабільність посткомуністичних країн у 2002–2016 рр. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- операціоналізувати поняття «інституційні зміни» та «політична стабільність»;
- дослідити посткомуністичні країни на предмет політичних змін в період 2002–2015 рр.;
- з'ясувати характер впливу інституційних змін на політичну стабільність.

Об'єктом дослідження є політична стабільність у посткомуністичних країнах.

Предметом дослідження є вплив інституційних змін на політичну стабільність в посткомуністичних країнах у 2002–2015 рр.

Гіпотеза дослідження: чим більша частота змін політичних інститутів, тим більш політично нестабільною є держава.

При написанні роботи було використано такі **методи**: метод теоретичного аналізу та кореляційний аналіз. Метод теоретичного аналізу використовувався для розгляду основних аспектів понять «політична стабільність» та «політичні інститути» у першому розділі. Кореляційний аналіз був використаний для встановлення залежності між політичною стабільністю та політичними інститутами у всіх досліджуваних державах.

Під час дослідження було використано роботи українських та закордонних авторів. Зокрема, дослідниками політичної стабільності є Е. Дюркгейм, С. Ліпсет, А. Макаричев, В. Парето, Т. Парсонс, Е. Циммерман. Політичні інститути описано в роботах Е. Лійпхарта, Р. Родса, П. Халла. Інституційні зміни, зокрема і в посткомуністичних країнах, досліджували К. Армінджен, Л. Козер, Д. Растроу. Такі політичні інститути, як президенціалізм, парламентаризм та партійна система, досліджували Г. Голосов, В. Лебедюк, Е. Кроувел, Р. Таагапера.

Спершу варто дати визначення головним категоріям, які використовуються у дослідженні. Термін «стабільність» (від лат. *stabilis* – постійний, стійкий) означає зміцнення, процес переходу в постійний стійкий стан або підтримка цього стану, наприклад, через забезпечення постійності будь-яких процесів[7]. Відомо, що будь-яку систему можна уявити як структуру, тобто ряд одиниць чи компонентів зі стабільними властивостями. Однак система, це також події та процеси, в ході яких «щось відбувається», змінюючи певні властивості і співвідношення між одиницями.

В зарубіжній літературі існують різні підходи до розуміння категорії «політична стабільність», розроблені в межах структурно-функціонального, інституціонального та біхевіорального підходів. Т. Парсонс стверджував, що система стабільна чи знаходиться у відносній рівновазі, якщо співвідношення між її структурою і процесами, які відбуваються в середині неї, та між нею і оточенням, таке, що властивості та процеси в структурі залишаються незмінними[6]. Стан політичної стабільності неможна розуміти як щось незмінне. Стабільність розглядається як результат постійного процесу оновлення, який нівелює як екзогенні (викликані зовнішніми причинами), так і ендогенні (викликані внутрішніми причинами) зміни, що можуть спричинити негативні системні зміни[10]. Ф. Білі та Р. Кімбер трактують політичну стабільність як відсутність в суспільстві реальної загрози нелегітимного насилля чи наявність в державі можливостей, які дозволяють в кризисній ситуації впоратися з ним[1]. Е. Циммерман розуміє під цим значенням функціонування одного уряду протягом тривалого періоду часу, що передбачає, відповідно, його вміння успішно адаптуватися до змінних реалій[5]. С. Хантінгтон визначає політичну стабільність як наявність конституційного порядку, а Д. Сірінг – як наслідок легітимної влади[9][4]. А. Макаричев вивів три можливих трактування поняття «політична стабільність»:

- 1) стабільність як відсутність структурних змін в політичній системі чи як наявність навичок управління ними;
- 2) стабільність як «баланс» (рівновага) політичних сил;
- 3) стабільність як стан в суспільстві, при якому його члени обмежують себе соціально прийнятною поведінкою, розуміючи, що будь-які відхилення від цих норм здатні викликати дестабілізацію[9].

С. Ліпсет, говорячи про політичну стабільність в будь-якій політичній системі, стверджував, що вона складається з двох основних доданків: «легітимність влади» та її «ефективність», тобто визнання значимості даної влади зі сторони більшості суспільства і ефективність методів управління владними елітами. «Стабільність будь-якого державного ладу, його довгострокова здатність приймати рішення і забезпечувати їх дотримання без відкритого застосування сили в значній мірі залежать від його легітимності та ефективності. Легітимність пов'язана зі здатністю системи формувати і підтримувати переконання в тому, що існуючі політичні інститути якнайкраще підходять для даного суспільства»[8].

З вищесказаного можемо визначити особливості, які характеризують поняття «політична стабільність», давши таким чином загальне визначення. Отож, політична стабільність – процес ефективного управління політичної системи легітимною владою при відсутності структурних змін.

Розглянемо основні умови політичної стабільності держави[9]:

- 1) Політична система повинна ефективно функціонувати.
- 2) Узгодження соціальних груп з політичними організаціями, що представляють їх інтереси з основних питань суспільного розвитку.
- 3) Високий рівень довіри населення до державних структур.
- 4) Легітимність політичного режиму в державі, його легальність.
- 5) Наявність ефективної правової системи в державі.
- 6) Правильний розподіл повноважень між різними політичними структурами, оптимізація кількості таких структур.
- 7) Ефективна політична комунікація.

Тепер потрібно розглянути взаємозв'язок політичної стабільності та політичних інститутів, які досліджували нами як незалежні змінні. Інститути це формальні правила, процедури поведінки та стандартні оперативні методи, які структурують відносини між індивідами в різних структурних одиницях державного устрою і економіки[2]. Політичні інститути це стабільні моделі політичної поведінки, на які впливають партійна система та політичний режим. За визначенням, інститути мають тенденцію бути мінливими. Якщо вони змінюються одразу після змін навколишнього середовища, вони не можуть виконувати свої функції. Тим не менш, це не виключає інституційні зміни, які можуть відбуватися в надзвичайних обставинах чи в критичні

моменти (революція, заснування нового політичного порядку, падіння попередньої політичної системи).

Для подальшого аналізу ми використовуємо дві категорії, щоб вказати гнучкість інститутів. По-перше, інституційне ядро політичної системи. Це ті правила та норми в різних інституційних аспектах, які найменше піддаються змінам, такі як правила, що визначають основи політичної системи. Зазвичай вони реалізовані в конституціях та регулюють соціальне, економічне та політичне життя державного устрою, і вони повинні бути обов'язково жорсткими в порівнянні з іншими законами[3]. Інші інституційні аспекти, такі як партійна система чи електоральна система, є більш відкритими для реформування. Такі інститути відносяться до другої категорії, яку ми будемо називати «гнучкі».

В дослідженні виділено політичні інститути та інституційні чинники, які впливають на політичну стабільність. Відповідно, нами зібрані дані за цими критеріями для 22 посткомуністичних країн, які ми досліджуємо (Російська Федерація, Україна, Білорусь, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чеська Республіка, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Казахстан, Узбекистан, Таджикистан, Киргизстан, Туркменістан та Монголія). Головними критеріями, які впливають на політичну стабільність та визначені нами для використання в дослідженні, є «Конституція», «Керівники», «Парламент», «Партійна система», «Виборчі правила», «Демократія», «Економіка» та «Внутрішня політика». Нижче подані усі вказані критерії оцінки стабільності політичної системи, за допомогою яких буде здійснюватися кореляційний аналіз для встановлення зв'язків між показниками.

Таблиця 1.1

Критерії оцінки політичної стабільності в посткомуністичних країнах

<i>Категорія</i>	<i>Критерій</i>	<i>Показники</i>
Демократія	Рівень політичних та громадянських свобод	Індекс Freedom House
Економіка	Якість життя; Економічна статистика	Індекс людського розвитку; ВВП; ВВП/нас; Прямі іноземні інвестиції
Конституція	Тип конституції; Інституційні зміни	Пропарламентська/пропрезидентська; Індекс інституційних змін

Керівники	Президентська влада; Тип уряду	Індекс президентської сили Кроувела
Парламент	Тип парламенту; Парламентська влада	Одно/двопалатний; Індекс парламентської сили Кроувела
Партійна система	Тип партійної системи; Фрагментація партійної системи	Індекс фракційності Рає; Індекс ефективної кількості партій Голосова
Виборчі правила	Диспропорція місць/голосів	Індекс диспропорційності Галлахера; Тип електоральної системи
Внутрішня політика	Політична мобільність; Військовий конфлікт; Політична нестабільність	Явка на виборах; Внутрішній зброєний конфлікт чи на кордоні держави; Індекс урядової стабільності; Членство в НАТО/ЄС

Як залежну змінну, ми використовуємо Індекс стабільності держав. Цей індекс є компонованим показником, заснований на декількох інших індексах з різних джерел, включаючи Economist Intelligence Unit, Всесвітній економічний форум, Political Risk Services тощо. Основні показники відображають ймовірність хаотичної передачі державної влади, військові конфлікти, соціальні заворушення, міжнародну напругу, тероризм, етнічні, релігійні чи регіональні конфлікти. Найвищим показником є значення «2,5» – стабільна та сильна держава, найнижчим – «-2,5», тобто нестабільна та слабка. Якщо держава отримала показник «0,10», її можна віднести до групи стабільних.

Після розпаду Радянського Союзу та відходу від тоталітарних практик державного управління, саме перехід до демократичного чи авторитарного режиму та вкорінення відповідних інституційних традицій визначив напрямок, характер і якість інституційних змін політичної системи. Якщо дотримуватися типології політичних режимів Freedom House, рейтингів та звітів цієї організації, ми можемо виділити групу вільних та демократичних країн та групу недемократичних країн, до яких належать два кластери: «частково вільні» та «не вільні»

держави. Демократичними є ті країни, сукупний бал яких відповідно до Індексу політичних та громадянських прав становить «2,5» або менше. Таблиця 2.1 показує як країни розподілені в межах цього критерію.

Таблиця 1.2

Демократичні держави, 2002–2004 і 2013–2015

		2002–2004	
		<i>Так</i>	<i>Ні</i>
2013–2015	<i>Так</i>	Естонія, Литва, Латвія, Монголія, Польща, Угорщина, ЧР, Словаччина, Румунія, Болгарія	–
	<i>Ні</i>	–	РФ, Україна, Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Казахстан, Узбекистан, Таджикистан, Киргизстан, Туркменістан, Молдова

Усі десять країн, які були демократичними у 2002–2004 роках залишилися такими у 2013–2015 роках. Схожа ситуація з дванадцятьма недемократичними країнами, які протягом 2002–2015 років не здійснили трансформаційного переходу. Але варто відзначити той факт, що у 2006–2010 рр. Україна отримувала показник «2,5», тобто була визнана демократичною та вільною державою. Це єдиний випадок серед досліджуваних держав, коли недемократична країна була визнана демократичною. Однак, під час президентства В. Януковича (2010–2014 рр.) демократичні здобутки були нівельовані, відбувався процес поступового повернення до авторитарного характеру управління державою, через що Україна і повернулася до групи недемократичних держав з показником «3,5».

Фактором, який також впливає на розвиток демократичних інститутів в державі, виступає питання інтеграції держави до ЄС та НАТО. Для того, щоб відповідати вимогам цих міжнародних організацій, країни-кандидати повинні провести істотні інституційні реформи, в той час як інші країни, не схильні до цього зовнішньому тиску. Тому основним чинником, що пояснює наявність чи відсутність інституційних змін є статус країни-кандидата. Відповідно, усі демократичні посткомуністичні країни є наразі членами ЄС та НАТО,

за винятком Монголії. У 2004 р. до ЄС приєдналися Естонія, Литва, Латвія, Польща, Угорщина, Чеська Республіка та Словаччина. Румунія та Болгарія в цьому ж році інтегрувалися до НАТО, а у 2007 р. стали членами ЄС.

На відміну від цього, в сильно авторитарних режимах, які не заслуговують довіри перспективи членства, цей ефект не буде працювати. Адже, в такому разі, стимули слабкіші. Також, більшість з посткомуністичних авторитарних режимів не знаходяться в Європі і, отже, не мають права на членство в ЄС. Є варіанти набагато вільніше співпрацювати з цими міжнародними організаціями, але і ступінь вигоди буде меншим. До таких можна віднести РФ, Білорусь, Вірменію, Азербайджан, Молдову, Україну (до 2014 року).

Якщо розглядати зміни до конституції як жорсткий тип інституційних змін (вимагають більшу кількість голосів, ніж при прийнятті законів), то можна простежити наступну тенденцію. Протягом 2002-2015 рр. були внесені зміни до конституцій 15 з 22 досліджуваних держав: РФ (2008, 2014), Україна (2005, 2010, 2014), Білорусь (2004), Грузія (2004, 2010), Вірменія (2005, 2015), Азербайджан (2002, 2009), Казахстан (2007, 2011), Узбекистан (2003, 2004, 2007, 2008, 2011, 2014), Киргизстан (2003, 2007, 2010), Туркменістан (2003, 2006, 2008), Угорщина (2011, 2013), Чеська Республіка (2002, 2009, 2012, 2013), Словаччина (2004, 2005, 2006), Румунія (2003, 2004) та Болгарія (2003, 2005, 2006). Ці зміни стосувалися різних політичних інститутів: у 2008 р. в РФ продовжили термін повноважень Президента до 6 р., Парламенту – до 5 р.; у 2011 р. в Угорщині було прийнято нову редакцію Конституції, з 2012 р. Президента Чехії стали обирати на загальнодержавних виборах (раніше його обирав Парламент), у 2004 р. в Україні розширили повноваження парламенту, забравши їх в президента. Якщо прослідкувати зміну владних повноважень, то зміни до конституцій надавали ширші повноваження для парламентів в Україні (2005, 2014), Грузії (2010), Вірменії (2015) та Киргизстані (2010); посилення президентської влади відбувалося в Україні (2010) та Вірменії (2005).

Провівши аналіз інституційних змін в 2002–2015 роках за допомогою зведеного Індексу інституційних змін, в посткомуністичних країнах можна простежити наступні тенденції: у шести державах (Україна, Грузія, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Угорщина) відбулися істотні зміни (від трьох до шести інституційних елементів

було змінено). У дев'яти державах (РФ, Білорусь, Азербайджан, Узбекистан, Туркменістан, Чеська Республіка, Словаччина, Румунія, Болгарія) відбулися від однієї до двох змін відбулося в політичних інститутах. Жодних інституційних змін не відбулося в Естонії, Литві, Латвії, Таджикистані, Монголії, Польщі та Молдові.

Електоральна система, партійна система та структура уряду є більш гнучкими елементами політичної системи, в яких ми очікуємо знайти додаткові зміни. Адже електоральна система визначається правлячими елітами через голосування за відповідний закон про вибори і не вимагає жорсткої процедури, до прикладу, як зміни до конституції. У всіх змінах до виборчого законодавства, які стосувалися прохідного бар'єру – здійснювалося збільшення прохідного порогу для політичних партій, а не зменшення. Прикладом можуть слугувати зміни до виборчого законодавства в Казахстані, РФ та Киргизстані, де прохідний бар'єр підняли з 5 до 7 відсотків. 12 країн не змінили своїх виборчих систем.

Ступінь диспропорційності виборчої системи вимірюється за допомогою Індексу диспропорційної Галлахера. Порівнюючи країни, щодо яких ми маємо дані, отримані значення різняться дуже сильно (перші вибори мали середній показник по всіх посткомуністичних країнах «7,86»; останні – «6,02»). Країнами з найбільш значною зміною за Індексом диспропорційності (змінився на 3 і більше пункти) є РФ, Литва, Латвія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Польща, Угорщина, Словаччина та Румунія. Це вказує, що політична система цих країн формується з постійними змінами.

Найлегший спосіб порівняння партійних систем є ступінь фрагментації, який визначається через Індекс фракційності Рає. Як показав кореляційний аналіз, існує значна кореляція в часі – країни, які мали декілька політичних партій в парламенті, як правило, зберігають ту ж кількість політичних партій в парламенті й зараз. Наразі, однопартійними є партійні системи РФ, Азербайджану, Казахстану та Таджикистану, які були такими ще до 2002 року, та Вірменії – після виборів 2007 року. Системами з домінуючою партією є партійні системи Польщі (з 2007), Угорщини (з 2006), Словаччини (з 2010) та Румунії (з 2008). Двопартійні системи встановилися в Узбекистані, Болгарії до 2002 року, в Туркменістані після виборів 2013 року. Багатопартійні системи визначені в Україні, Естонії, Литві (з 2008), Латвії, Грузії (з 2012), Киргизстані (з 2010), Монголії, Чеській Республіці та Молдові.

Розгляд чинників, які впливають на політичну стабільність посткомуністичних країн, був би не повноцінним без аналізу змін самої стабільності протягом 2002–2014 років. Варто одразу зазначити, що ми розглядали як змінювалася ситуація в державах відповідно до Індексу стабільності держав. Нагадаємо, що межею поділу для стабільних держав є «0,10». В дев'яти держав можна простежити падіння рівня політичної стабільності: РФ, Україна, Естонія, Литва, Латвія, Білорусь, Угорщина, Казахстан, Монголія, Румунія та Болгарія. Найбільше падіння зафіксовано в Україні, у 2002 р. – -0,38, натомість у 2014 р. – -1,93. Тобто на 1,55 пункту. Таке падіння можна пояснити Революцією Гідності, економічним падінням (2014 р. – падіння ВВП на 28,1%) анексією АР Крим у 2014 р. та збройним конфліктом на Донбасі, який досі триває. Зріс показник, а відповідно більш міцною та стабільною стала політична система, в Грузії (з -1,35 до -0,23), Азербайджані (-1,29 до -0,50) та Узбекистані (з -1,14 до -0,23).

Посткомуністичні держави можна виділити три кластери. Першим є ті держави, які були стабільними в досліджуваній період 2002-2014 рр. (Угорщина, Монголія, Чеська Республіка, Литва, Латвія, Естонія, Словаччина, Польща та Білорусь). Другий кластер формують держави, які були стабільними у 2002 р. та не втрималися в цій категорії до 2014 р.: Казахстан, Румунія та Болгарія. Третя група складається з тих держав, які залишилися нестабільними протягом 2002-2014 рр.: Туркменістан, Молдова, Вірменія, Україна, Киргизстан, РФ, Таджикистан, Узбекистан, Грузія та Азербайджан.

Отож, гіпотезу дослідження про те, що чим більша частота інституційних змін, тим менша політична стабільність держави, можна вважати спростованою. Також ми визначили та описали інституційні зміни, які відбувалися в посткомуністичних країнах в період 2002–2015 років. Однією з причин встановлення демократії було визначено членство в НАТО та ЄС. За допомогою кореляційного аналізу ми вивели три групи держав, які мають спільні характеристики. Перша група характеризується тим, що економічні показники та стабільність політичної системи залежать від членства в НАТО та ЄС. До таких ми відносимо Болгарію, Естонію, Польщу та Словаччину. Щодо Угорщини, то кореляційний аналіз вказав на протилежну залежність ВВП, ВВП на душу населення та політичної стабільності від членства в НАТО та ЄС. Це спричинено фактором міжнародних економічних криз, та кризами політичних інститутів. Друга група країн характеризується

тим, що зростання рівня ВВП позитивно впливає на консервування правлячого режиму та збереження влади в руках правлячих еліт. До таким ми відносимо Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Монголію, РФ, Словаччина та Туркменістан. Варто підмітити, що до цього кластеру входять як демократичні, так і недемократичні держави. Третя група держав має наступну особливість: чим більше політичних партій проходить в парламент, тим краща ситуація з дотриманням політичних та громадянських прав та верховенством права.

Література

1. Bealey F. Stability and Crisis: Fears about Threats to Democracy / European Journal of Political Research. – EURP, 1987. – Vol. 15. – № 6. – P. 687-715.
2. Hall P. Governing the economy: The politics of state intervention in Britain and France. – Oxford : Oxford University Press, 1986. – P. 368-373.
3. Lijphart A. Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. – New Haven : YU Press, 1999. – P. 216-223.
4. Searing D. A Theory of Political Socialization: Institutional Support and Deradicalization in Britain. / British Journal of Political Science. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – Vol. 16. – Part 3. – P. 87.
5. Zimmerman E. Government Stability in Six European Countries During the World Economic Crisis of the 1930s // European Journal of Political Research. – EURP, 1987. – Vol. 15. – № 1. – P. 23-52.
6. Американская социологическая мысль: Тексты / Под В. Добренкова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – С. 464.
7. Ирхин Ю. Политология. Учебное пособие. – М. : Издательство РУДН, 2002. – С. 42.
8. Липсет С. Политическая социология // Американская социология. – М. : Из-дво «Прогресс», 1972. – С. 203-219.
9. Макарычев А. Стабильность и нестабильность при демократии: методологические подходы и оценки / Полис. Политические исследования. – М. : Полис, 1998. – № 1. – С. 149-158.
10. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // Thesis. – М. : Весна, 1993. – С. 63.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті аналізуються сучасні наукові теорії європейської інтеграції. Автор наголошує, що специфіка цих теорій полягає в тому, що вони виходять з різнобічної практики, яка бурхливо розвивається, а не навпаки. Конкретні проблеми, що знаходяться в центрі наукових досліджень, визначаються особливостями і завданнями інтеграції на певному історичному етапі. Різні тлумачення цих проблем приводить до виникнення конкуруючих шкіл і напрямків.

Ключові слова: *інтеграція, неофункціоналізм, міжурядовий підхід, неофедералізм, теорія багаторівневого управління, новий інституціоналізм, концепції політичних мереж.*

The paper deals with contemporary theories of European integration. The author emphasizes that specific character of those theories lies in their following diverse changing practice and not vice versa. Tasks of integration on its certain historical stage determine specific issues that are in the research focus. Different interpretation of those issues gives rise to competing schools and trends.

Key words: *integration, neofunctionalism, inter-governmental approach, neofederalism, theory of multilevel governance, neoinstitutionalism, theory of political networks.*

Інтеграційні процеси радикально змінюють обличчя Європейського континенту і геополітичне становище України. Західна Європа перетворюється на головного зовнішньоторгового партнера України, швидко розвиваються багатогранні зв'язки. Темпи та ефективність залучення України до розбудови єдиної Європи залежатимуть від розуміння нею сутності європейської інтеграції, усвідомлення унікальності Європейського Співтовариства та Європейського Союзу, що зумовлює актуальність даної статті. Її мета –

аналіз еволюції політичних теорій європейської інтеграції в другій половині ХХ століття.

Наукове пізнання європейської інтеграції вимагає особливої методології й цілісного аналізу. Тому цілком закономірно, що на Заході європейська інтеграція становить предмет самостійної наукової дисципліни, а точніше, сукупності політологічного, юридичного, економічного та соціологічного підходів, що розвиваються у межах так званих «європейських досліджень».

Суть методології теорій інтеграції полягає у виділенні (з певною мірою обґрунтованості) з усієї сукупності явищ одного чи кількох аспектів, на базі яких і будується певна формально-логічна система. Тому завжди можна знайти масу істотних закономірностей, що не враховуються в даній теоретичній конструкції. Ця гносеологічна особливість обов'язково приводить до появи конкуруючих теорій, які спираються на закономірності, що "лишилися за дужками". Проте цей алгоритм "часткового пізнання" ніяк не применшує науково-пізнавальної цінності теорій інтеграції, які дозволяють визначити головне у морі численних фактів, зрозуміти їхні причинно-наслідкові взаємозв'язки, розрізнити нові процеси і тенденції.

Ідейними джерелами теорій інтеграції були наукові напрямки, які в період між двома світовими війнами намагалися довести приреченість національних держав і необхідність нового європейського і світового порядку, вказати раціональні методи виключення війни з життя суспільства. Провідне місце серед них посідали *федералізм* та *функціоналізм*, а також *теорія комунікації*.

Представники західноєвропейського федералізму, апелюючи до теорії та практики Сполучених Штатів Америки, де федералізм продемонстрував свої незаперечні переваги, доводили, що федеративна система є ідеальною для строкатого конгломерату західноєвропейських держав, що заплуталися в павутині національного егоїзму. На їхню думку, створення наднаціональної федеративної держави приведе до активізації демократичного початку в зв'язку з появою численних суверенітетів замість одного.

На відміну від федералістів, прибічники функціоналізму закликали не шукати ідеальну форму міжнародного співтовариства, а розкрити ті функції, які воно повинно виконувати. Функціоналізм, основоположником якого був Давид Мітрані, виходив із примата людських потреб і інтересів, визнаючи людину вищою за "священну"

державу-націю чи будь-яку ідеологію. Більш того, функціоналісти 20-30-х років були переконані, що держава-нація не в змозі задовольнити особисті і суспільні потреби, оскільки має власні інтереси, відмінні від інтересів суспільства, і тому її діяльність значно відхиляється від забезпечення суспільного добробуту. З цього випливає, що люди повинні раціонально визначити свої потреби і творчо підійти до створення інститутів, здатних виконати довірені їм функції. Д. Мітрані виявив воістину провісницькі здібності, розкривши неминучість ослаблення ("гібридизації") національної держави за піввіку до того, як цей процес набув реально відчутних форм. Він прогнозував появу численних спеціалізованих міжнародних організацій, орієнтованих на виконання конкретних завдань. Більш того, він передбачав радикальну трансформацію всієї системи міжнародних відносин, що поступово перетворюється у мережу керуючих інститутів, організаційні форми яких змінюються в залежності від зміни потреб суспільства і нових суспільних функцій [1, с. 322].

Якщо загальною рисою федералізму і функціоналізму було прагнення до подолання або стримування національної держави, то прихильники *теорії комунікації* намагалися знайти спосіб стабілізувати систему держав-націй, не руйнуючи її. Основоположник цього напрямку Карл Дейч вперше в західній науці дав соціологічне тлумачення національної держави і системи міжнародних відносин, показав необхідність врахування відносин не тільки між державами, але й між суспільствами і народами. К.Дейч стверджував, що, намагаючись мінімізувати небезпеку війни, держави у міжнародній сфері прагнуть шляхом "інтеграції" будувати "співтовариства безпеки". Під "інтеграцією" розумілося "створення в межах визначеної території "почуття співтовариства", а також досить сильних і широких інститутів і практичних інструментів, здатних забезпечити виникнення серед населення очікування "мирних змін" на досить тривалу перспективу" [17, р. 5]. Виникнення "почуття співтовариства" К.Дейч і його прихильники вважали якісним стрибком у розвитку міжнародних відносин, ставлячи його вище за формальні договори і союзи між окремими державами [4]. Таким чином, у досягненні мети виключення війни прихильники теорії комунікації, як і функціоналісти, наголошували на розвитку взаєморозуміння на рівні суспільства. Однак, на відміну від функціоналістів, вони не виключали держави з "рівняння миротворчості", а, навпаки, відводили державам надзвичайно

важливу роль. Вони лише підкреслювали визначальне значення суспільних умов у досягненні згоди між державами. "Почуття співтовариства" між державами вони вважали функцією рівня комунікації між ними.

Європейська інтеграція була розпочата політичними діячами, відданими ідеалу федерації. Однак їм довелося зробити "крок назад" для того, щоб у майбутньому одержати можливість зробити "два кроки вперед" [1, с.325]. Зміна політичної парадигми мала безпосередні наслідки в області наукового аналізу. Прямолінійна "теоретична" аргументація на користь створення федеративної супердержави поступилася місцем більш тонким, об'єктивістським теоріям міжнародного співробітництва, що відображали перші практичні кроки інтеграції.

Специфіка сучасних теорій європейської інтеграції полягає в тому, що вони виходять з різнобічної практики, що бурхливо розвивається, а не навпаки. Конкретні проблеми, що знаходяться в центрі наукових досліджень, визначаються, як правило, особливостями і завданнями інтеграції на певному історичному етапі. Різне тлумачення цих проблем приводить до виникнення конкуруючих шкіл і напрямків.

Першими школами такого роду були *неофункціоналізм* і *теорія* так званого *міжурядового підходу*. Головна відмінність між ними полягала у протилежній оцінці соціальної природи інтеграції і ролі національної держави.

Неофункціоналізм, основоположником і найбільш видатним представником якого був Ернст Хаас, мав незаперечну наступність з раннім функціоналізмом і теорією комунікації. Разом з тим він містив і ряд важливих відмінностей, найважливішою з яких було визнання необхідності політичного чинника в процесі інтеграції. Подібно до прихильників теорії комунікації, Е.Хаас пов'язував інтеграцію із суспільними процесами, з цілеспрямованою діяльністю політично активних груп, що не мають якогось єдиного загального плану, а переслідують лише власні інтереси. Інтеграція в розумінні Е.Хааса є підсумком цієї спонтанної політичної взаємодії. "Досвід ЕОВС, – писав він, – породив теорію міжнародної інтеграції за допомогою руху в неправильному напрямку, методом проб і помилок, прорахунків акторів, що прагнуть інтеграції, маніпуляції соціальних еліт нечисленними групами прагматичних адміністраторів і політиків, що

діють у середовищі невизначеної і всепрощаючої суспільної думки" [8, р. xii].

Неофункціоналізм був відгалуженням плюралістичного підходу, який по суті не залишає місця для самостійної ролі держави. Держава виступає як вектор діяльності різних груп інтересів, а політика є свого роду "ринком", де групи інтересів конкурують між собою за право зробити свій внесок у механізм прийняття рішень і тим самим вплинути на результат цього процесу. Новаторська роль неофункціоналізму полягала у спробі поширити цей підхід на міжнародні відносини в Західній Європі. Процес інтеграції розглядався крізь призму взаємодії різних груп інтересів, які перестають орієнтуватися виключно на національні держави і починають направляти частину своїх зусиль на наднаціональні інститути, для чого можуть змінювати свою політичну організацію і тактику. Для того щоб ці зрушення безперешкодно відбувалися, важливо створити механізм прямої взаємодії транснаціональних інститутів і суспільства, ліквідувати монопольне право національної держави на представництво нації на міжнародній політичній арені. Інакше кажучи, інтеграційні інститути не можуть бути простим різновидом класичних міжнародних організацій, що створюються для співробітництва між урядами, а не суспільствами і народами. Е.Хаас і його однодумці вважали європейську інтеграцію якісно новим явищем не тільки у порівнянні з національною державою, але й з усіма попередніми видами взаємодії національних держав – міжурядовим співробітництвом, конфедерацією і федерацією.

Центральним елементом неофункціоналістської теорії є концепція так званого "перепліскування" (spillover). На думку іншого видатного представника неофункціоналізму Леона Ліндберга, ефект "перепліскування" має місце, коли "дія, що починається з визначеною метою, створює ситуацію, при якій досягнення попередньо поставленої мети може бути забезпечене лише за допомогою подальших дій, які, у свою чергу, створюють необхідність додаткових дій і так далі" [10, р. 10]. Логіка "перепліскування" говорила про неминучість не лише поширення інтеграції на все нові й нові області, але й її якісного розвитку, чи "поглиблення", тобто переходу до більш високих форм інтеграційного будівництва. Неофункціоналісти, зокрема, використовували концепцію "перепліскування" для теоретичного тлумачення всього ланцюжка економічної інтеграції: переростання зони вільної торгівлі в митний союз, потім – у спільний ринок, а згодом - в

економічний і валютний союз. Більш того, вони очікували, що поступальний розвиток економічної інтеграції спричинить інституціональні зміни і підніме на новий рівень політичну інтеграцію. Разом з тим, на відміну від своїх попередників-функціоналістів, представники нового напрямку відкидали думку про автоматичну дію ефекту "перепліскування". Для реалізації закладених у ньому об'єктивних можливостей необхідні цілеспрямовані політичні дії. Тому "перепліскування" повинно "культивуватися". Під "культивуванням" розумілися не грубі адміністративні дії інтеграційних інститутів, а цілеспрямоване формування ними інтересів різних груп, що беруть участь в інтеграційному процесі.

На протигагу неофункціоналістам, прихильники *міжурядового підходу* робили акцент на центральній ролі держав в інтеграційному процесі. Практичний результат цього процесу був, на їхню думку, вектором зіткнення національних інтересів і співвідношення сил національних держав.

Виникнення *міжурядового підходу* зазвичай пов'язують з ім'ям Стенлі Хоффмана. Залишаючись на позиціях реалізму в теоретичній інтерпретації європейської інтеграції, він разом з тим піддав ревізії суто силовий характер цієї базисної концепції. Так, за його переконанням, національний інтерес не є простою похідною у розрахунку структурного співвідношення військового потенціалу держав. "Державні інтереси...є конструкціями, у яких ідеї й ідеали, прецеденти і досвід минулого, внутрішні сили і правителі – усе грає свою роль" [9, р.5]. Виходячи з цього комплексного характеру національного інтересу, С.Хоффман розрізняв "високу" і "низьку" політику. Перша охоплює сферу міжнародної безпеки, яка за своєю суттю не може виступати предметом інтеграції – національна держава не може нікому довірити турботу про свою безпеку. Друга охоплює сфери економічних відносин і іншої діяльності, у яких головну роль відіграє взаємодія суспільств. У зв'язку зі зниженням ролі і зменшенням можливостей національних держав у цих сферах інтеграція є для них зручним інструментом збереження контролю. С.Хоффман бачив певну діалектику у співвідношенні між "високою" і "низькою" політикою. Інтеграція за своїм характером непередбачувана. Чим успішніше вона йде, тим більше питань щодо забезпечення національної безпеки створює, породжуючи два види невизначеності і суперечностей. По-перше, це суперечності у відносинах між національними державами і

наднаціональними інститутами, які, посилюючись, обмежують їхні суверенні права. По-друге, це зростаюча невизначеність у відносинах між самими національними державами, оскільки кожна з них посідає своє, особливе місце в глобальній системі міжнародних відносин, має специфічні інтереси, що не входять до інтеграційного поля, у першу чергу зі Сполученими Штатами.

Прихильники *міжурядового підходу* традиційно вказували на такі вади неофункціоналізму:

- ✓ заперечення центральної ролі національних держав в інтеграційному процесі;
- ✓ ігнорування різниці між "високою" і "низькою" політикою;
- ✓ перебільшення ролі наднаціонального початку і недооцінка можливостей міжурядового співробітництва;
- ✓ нездатність пояснити місце європейської інтеграції в загальній системі міжнародних відносин.

Під тиском цієї критики, відбулася певна еволюція неофункціоналістської концепції. По-перше, неофункціоналісти намагалися доповнити ідею "політизації" економічної інтеграції аналізом інститутів ЄС як складної політичної системи. Дональд Пучала, наприклад, дав визначення ЄС як "системи згоди" (*concordance system*) – складного цілого, у якому держави-нації зберігають своє значення і, можливо, є головними дійовими особами. Однак у межах системи політична діяльність розгортається на кількох рівнях – субнаціональному, національному, транснаціональному і наднаціональному, а ступінь впливу кожного з цих рівнів коливається в залежності від конкретного питання. Система відрізняється прагматизмом, що змушує учасників враховувати імперативи взаємозалежності й узгоджувати свої інтереси [1, с. 331].

З початковим "економічним детермінізмом" розходиться і бачення політичного процесу в ЄС, запропоноване Ернстом Хаасом. Ключовим у його інтерпретації є поняття "турбулентності". "Турбулентність, – писав Е.Хаас, – це термін, що ми застосовуємо щодо плутаних і таких, що зіштовхуються між собою, уявлень організованих акторів, які діють у надзвичайно складній соціальній обстановці... Кожен актор зв'язаний мережею взаємозалежності з іншими акторами, що перебувають у такому ж стані плутанини, що і члени першої групи... Таким чином, поле турбулентності – це політичний простір, у якому плутанина такого типу превалює в дискусіях і переговорах. Вона може бути

субнаціональною, національною, регіональною, міжрегіональною і глобальною – і все це одночасно"[7, р.179].

По-друге, неофункціоналісти спробували пов'язати розвиток європейської інтеграції з загальним світовим розвитком. Зовнішній аспект європейської інтеграції зводився ними до трьох основних питань: проблеми визнання інтеграційного угруповання зовнішнім світом, проблеми впливу зовнішнього середовища на відносини між учасниками інтеграції і проблеми впливу інтеграційного угруповання на зовнішній світ. Розвиток науки про міжнародні відносини на початку 70-х років надав у розпорядження неофункціоналістів теоретичний апарат, що дозволив їм знайти відповіді на ці питання, створивши концепцію *взаємозалежності*. Прихильники цієї концепції у своєму аналізі міжнародних відносин робили акцент не на державі, а на громадянському суспільстві в його надзвичайно розгалуженому, міжнародному розумінні. Творцями світового порядку визнавалися не тільки суверенні держави, але й наднаціональні утворення, подібні ЄС; мультинаціональні корпорації; інші організації, що мають транснаціональні інтереси; а також субнаціональні одиниці, що мають вихід на міжнародну арену. Неофункціоналісти лише представили ЄС як одну з найважливіших ланок цього плюралістичного світового порядку.

Після того як у середині 80-х років інтеграційний процес прискорився й одночасно помітно ускладнився, фундаментальні концепції, покликані дати вичерпне і виняткове пояснення сутності інтеграції, втратили свою актуальність. "Історичний компроміс" між наднаціональним та міжурядовими початками в практиці інтеграції привів до істотної зміни характеру теорій інтеграції. В галузі європейських досліджень почався період синтезу, розробки окремих конкретних аспектів і проблем інтеграційного процесу. Сучасні теорії являють собою частину більш або менш однорідного теоретичного поля. У 90-і роки з'явилася серія робіт, автори яких доводили, що за своєю природою процес інтеграції взагалі надзвичайно різноманітний, отже, і теорії інтеграції повинні бути еkleктичними. Проте шлях до синтезу почався з реконструкції традиційних теорій інтеграції.

У цьому плані показова еволюція поглядів одного з найвідоміших прихильників федералізму Джона Пайндера. На початку 90-х років він виступив з ідеєю розробки концепції "неофедералізму", що об'єднав би теоретичний аналіз європейської інтеграції і підготовку політичних

рекомендацій. Для цього, на його думку, потрібен "союз" неофункціоналістського бачення взаємозв'язку соціальних і політичних явищ і федералістської заклопотаності конституційними проблемами і принципами [16].

З ідеями Дж. Пайндера перегукується оригінальна робота Альберти Сбраджа. У її інтерпретації федералізм – це філософія, а не набір стандартних політичних формул. Тому вона відмовляється від уявлення про обов'язкову еволюцію ЄС у бік однієї з реально існуючих чи гіпотетичних форм федеративного устрою, наприклад Сполучених Штатів Європи. Європейський Союз – це експеримент в області інституціональної творчості, і результат його непередбачуваний. Її загальний висновок полягає в тому, що наукове дослідження Європейського Союзу повинне спиратися на об'єктивні методи міжнародної порівняльної політології [19].

Тенденція синтезу конкуруючих концепцій інтеграції знайшла найбільш характерне втілення в теорії *багаторівневого управління* (multilevel governance). Ця теорія є відверто еkleктичною, і в цьому, як не дивно, полягає її сильна сторона: гнучкість методології дозволяє охопити гранично широке коло явищ, уникнути однобічності традиційних концепцій. Відправними точками теорії є визнання існування безлічі рівнів урядів і взаємодії політичних акторів, що пронизує всі ці рівні. Замість тези про дворівневу гру, що є загальноприйнятою серед тих, хто наголошує на ролі держави, теоретики багаторівневого управління виходять з перехресування багаторівневих політичних мереж: "Структура політичного контролю є змінної, а не постійної, залежить від того, про яку сферу політики йдеться" [11, р. 41]. Згідно з цим підходом, Європейський Союз є політичним утворенням, у якому влада розпилена між різними рівнями управління, а між секторами існують істотні розбіжності в способах управління.

Теорія багаторівневого управління покликана примирити традиційні концепції інтеграції, визначивши місце кожної з них у складній плуралістичній картині Європейського Союзу. Наприклад, Джон Пітерсон вказує на три рівня прийняття рішень у ЄС, кожний з яких має власну логіку. По-перше, це "суперсистемний рівень", рівень "історичних рішень", що змінюють Європейський Союз як політичну систему. Саме цей рівень є предметом традиційних теорій інтеграції. По-друге, це "системний рівень", чи рівень "здійснення політики". На

цьому рівні відбувається практична трансформація інтеграційних інститутів. По-третє, це "мезосистемний рівень", чи рівень "формування політики" [14].

На думку Алека Стоуна Світа і Вейна Сандхольца, політична система Європейського Союзу являє собою континуум, що з'єднує міжурядову і наднаціональну політику. Сфера міжурядової політики всередині Союзу являє собою різновид звичайних міжнародних відносин. Наднаціональний кінець континуума втілює в собі централізований контроль над потенціалом управління, що охоплює всі держави-члени. Між цими полюсами розподіляються проміжні форми управління. Їхні координати в континуумі визначаються трьома змінними: інтенсивністю формальних і неформальних правил, установлених на рівні Європейського Союзу, структурами управління на рівні Європейського Союзу і рівнем розвитку транснаціонального суспільства [20].

До подолання однобічності неофункціоналізму і міжурядового підходу прагне і так званий *новий інституціоналізм*. Його методологія відтворює деякі новітні тенденції в загальній політології. Існують три різновиди цієї течії: історичний інституціоналізм, соціологічний інституціоналізм та інституціоналізм, заснований на принципі раціонального вибору. Різниця між ними починається власне з визначення "інститутів".

Прихильники *інституціоналізму, заснованого на принципі раціонального вибору*, інтерпретують інститути просто як формально-юридичні конструкції і набори правил прийняття рішень, що накладають певні зобов'язання на політичних акторів, які керуються власними інтересами. Прихильники *історичного інституціоналізму* віддають перевагу більш широким визначенням. Наприклад, Кеннет Армстронг і Саймон Балмер визначають інститути як сукупність "формальних інститутів, неформальних інститутів і конвенцій, втілених у них норм і символів, а також інструментів політики і політичних процедур" [2, p.52].

Не заперечуючи провідної ролі національних держав в інтеграційному процесі, нові інституціоналісти наголошують, що підсумок цього процесу не можна пояснити лише співвідношенням сил і пріоритетів національних держав. Перефразуючи відомий вислів основоположника монетаризму Мільтона Фрідмана, вони одностайно

виголошують: "Інститути мають значення!". Однак щодо того, як саме "працюють" інститути, їхні погляди розходяться.

Інституціоналізм, заснований на принципі раціонального вибору, найближчий до міжурядового підходу. В інтерпретації його прихильників інститути корисні національним державам тому, що, по-перше, встановлюючи загальні правила, вони полегшують вироблення і здійснення раціональної стратегії, по-друге, скорочують ризики і, отже, трансакційні витрати міжурядової взаємодії.

Історичний інституціоналізм підкреслює відносну самостійність і активну політичну роль інститутів. Прихильники цього різновиду інституціоналізму дають, зокрема, своє тлумачення історії європейської інтеграції. Перші інтеграційні інститути були створені державами-членами у певних історичних умовах з певними цілями. Ці умови на теперішній час зникли, цілі і пріоритети держав-членів змінилися, але прийняті колись рішення відкрили дорогу певній логіці розвитку, котру не можливо було передбачити в момент створення співтовариств. Створені тоді інститути існують і сьогодні. Вони мають здатність впливати на цілі і пріоритети акторів і в такий спосіб структурувати політичні ситуації і політичні рішення. Зокрема, виникнення Єдиного внутрішнього ринку, що втілює неоліберальні принципи, неможливо уявити як результат стихійного розвитку економіки: він є продуктом цілеспрямованої політики інтеграційних інститутів.

На відміну від двох інших різновидів, *соціологічний інституціоналізм* розглядає самоідентифікацію й інтереси як ендогенні, а не екзогенні чинники. Іншими словами, актори не вступають у процес взаємодії з готовими, заздалегідь сформованими інтересами – ці інтереси остаточно формуються всередині інституціональної системи. Отже, інститути є не просто обмежниками поведінки акторів, але й чинниками, що формують їхню поведінку і, більш того, їх пізнання і уявлення про світ.

Помітне місце в сучасних європейських дослідженнях займають *концепції політичних мереж*. На думку Дж. Пітерсона, "внутрішній зміст терміну "мережа" полягає в тому, що маси акторів, що представляють безліч організацій, взаємодіють одна з одною і діляться інформацією і ресурсами. "Ув'язування" передбачає, що мережі зазвичай являють собою засоби гри з позитивною сумою: вони полегшують примирення, врегулювання або компроміс між різними інтересами, що зачіпаються рішеннями у певній області політики" [15,

р. 391]. Теорія політичних мереж містить принципову відмінність від концепцій, нав'язаних реалізмом і неореалізмом. Суперництво держав в умовах анархії міжнародних відносин являє собою гру з нульовою сумою, у якій сильніші обов'язково виграють, а слабші програють. Політична мережа, навпаки, являє собою рамку для співробітництва, від якого виграють всі учасники, незалежно від співвідношення їхніх силових потенціалів. Європейський Союз і його інститути являють собою сукупність політичних мереж. Ті переваги, що одержують учасники, і роблять їх зацікавленими у розвитку інтеграції.

Теорії багаторівневого управління і нового інституціоналізму є тією "площадкою", до якої тяжіють і послідовники традиційного міждержавного підходу Вільям Воллес і Ендрю Моравчик.

В. Воллес, підкреслюючи, що національні держави залишаються ключовими дійовими особами в процесі інтеграційного будівництва, вказує на різницю між "формальною" і "неформальною" інтеграцією. Сферою неформальної інтеграції є розвиток тих форм економічної і соціальної взаємодії, що не повинні бути санкціоновані спеціальними політичними рішеннями. Формальна інтеграція – це сфера будівництва інститутів, що є продуктом співробітництва національних еліт. Неформальна інтеграція має величезне значення. Міждержавне співробітництво – це лише реакція на потреби суспільства і ринкової економіки. Однак первинною в інтеграційному процесі залишається формальна інтеграція. По-перше, у ході формальної інтеграції формуються масштаби і природа європейського управління. Це означає, що саме формальна інтеграція має вирішальне значення для збереження держав-націй як центрів влади. По-друге, неформальна інтеграція в її нинішніх формах була б неможлива без формальної інтеграції. Так, наприклад, безперешкодні економічні зв'язки в рамках Єдиного внутрішнього ринку були б неможливі без Єдиного європейського акта, а сам цей Акт є продуктом складних міждержавних переговорів і узгодження розбіжних національних інтересів [22].

Е. Моравчик є представником *ліберального міждержавного підходу*. Він розглядає процес інтеграції як гру на двох рівнях. На рівні формування національних інтересів діють соціологічні закономірності узгодження інтересів різних політичних і соціальних груп і взаємодії держави і суспільства. Підсумком цього процесу є певні цілі і пріоритети ("попит на інтеграцію"), з якими держава виходить на другий рівень гри – торг на міждержавному рівні ("пропозиція

інтеграційних рішень"). Вирішальну роль у формуванні остаточних інтеграційних рішень Е. Моравчик відводить першому рівню: внутрішня політика є, на його думку, попередньою умовою зовнішньополітичного торгу. Уряд одержує необхідну йому підтримку, визнаючи інтереси найбільш впливових соціальних груп і приймаючи пропоновані ними політичні альтернативи, проводячи їх надалі на міжнародній арені [13]. Успішне просування інтересів впливових національних соціальних і політичних груп на європейському рівні підсилює внутрішньополітичні позиції уряду, тоді як не вигідні чи непопулярні рішення, списуються на підступи брюссельської бюрократії, чим зменшується несприятливий внутрішньополітичний ефект. Таким чином, на думку Е. Моравчика, європейська інтеграція не тільки не послаблює, але, навпаки, підсилює європейські держави-нації. Такої ж точки зору дотримується і відомий англійський історик Алан Мілвард [12].

Отже, у сучасних теоріях інтеграції знаходять віддзеркалення не лише зміни всередині самого Європейського Союзу, але й структурні зрушення всередині національних держав і суспільств, а також нові явища у світовій політиці й економіці, системі міжнародних відносин в цілому. Теорії інтеграції втілюють нові досягнення політології, соціології, юридичної й економічної наук. В сукупності вони дають адекватне уявлення про таке унікальне явище сучасного світу, як європейська інтеграція у всіх її різноманітних проявах.

Література

1. Шемятенков В.Г. Европейская интеграция. Учебное пособие. – М., 2003
2. Armstrong Kenneth and Bulmer Simon. The Governance of the Single European Market. — Manchester, 1998.
3. Balassa B. The Theory of Economic Integration. — L., 1961.
4. Deutch K. W. The Analysis of International Relations. — Englewood Cliffs, 1968.
5. El- Agraа, Ali M. The European Union. History, Institutions, Economics and Policies.-N.Y.,1998
6. Farrell Mary, Fella Stefano, Newman Michael. European Integration in the 21st Century: Unity in Diversity? — L., 2002.
7. Haas Ernst. Turbulent Fields and the Study of Regional Integration // International Organization. — 1976. — N. 30 (2).
8. Haas Ernst. The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces.-Stanford, 1968
9. Hoffman Stanley. The European Sisyphus: Essays on Europe. — Boulder (Colorado), 1995.

10. Lindberg Leon. *The Political Dynamics of European Economic Integration*. — Stanford, 1963.
11. Marks G., Nielsen F., Ray L. and Salk J. *Competences, Cracks and Conflicts: Regional Mobilization in the European Union // Governance in the European Union*. — L., 1996.
12. Milward Alan S. *The European Rescue of the Nation-State*. — L., 2000.
13. Moravcsik Andrew. *Liberalism and International Relations Theory / Harvard University Center for International Affairs*. — Paper N 92-6.
14. Peterson John. *Decision-making in the European Union: Towards a Framework for Analysis // Journal of European Public Policy*. — 1995. — N 2 (1).
15. Peterson John. *Policy Networks and European Union Policy Making: A Reply to Kassim // West European Politics*. — 1995. — N 18 (2).
16. Pinder John. *European Communities: The Building of a Union*. — Oxford, 1991.
17. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. — Princeton, 1957.
18. Rosamond Ben. *Theories of European Integration*. — L., 2000.
19. Sbragia Alberta. *Thinking about the European Future: the Uses of Comparison in Europolitics*. — Wash., D.C., 1992.
20. Stone Sweet A. and Sandholtz W. *European Integration and Supranational Governance // Journal of European Public Policy*. — 1997. — N 4 (3).
21. *The European Union beyond Amsterdam: new concepts of European integration / Ed. by Westlake M*. — L., N.Y., 1998.
22. Wallace W. *Introduction: The Dynamics of European Integration. In the Dynamics of European Integration*. — L., 1990.

Перспективи та проблеми реалізації європейського вибору в Польщі та Україні. Закордонний досвід асоціації з ЄС

УДК 364,3 (438+477)

Mgr Sylwia SŁAWIŃSKA
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie

ŚWIADCZENIA DLA OBYWATELI UKRAINY NA PODSTAWIE UMOWY POLSKO-UKRAIŃSKIEJ O ZABEZPIECZENIU SPOŁECZNYM

Niniejszy artykuł przedstawia zagadnienia związane ze świadczeniami dla obywateli Ukrainy na podstawie umowy polsko-ukraińskiej o zabezpieczeniu społecznym. Na podstawie umowy po spełnieniu określonych warunków obywatelom Ukrainy przysługuje: emerytura, renta z tytułu niezdolności do pracy, renta rodzinna, renta z tytułu wypadku przy pracy i chorób zawodowych, jednorazowe odszkodowania z ubezpieczenia wypadkowego, zasiłek pogrzebowy oraz zasiłek dla bezrobotnych. Umowa zakłada równe traktowanie obywateli Polski i Ukrainy, uwzględniania (sumowania) okresów oraz transferowania świadczeń. W obecnych czasach gdy coraz częściej spotykamy się z pracownikami zza wschodniej granicy (głównie z Ukrainy) temat przysługujących im świadczeń, warunki jakie muszą spełnić, żeby świadczenie zostało wypłacone, sposoby starania się o świadczenia, wzory wniosków oraz miejsce ich składania jest tematem wartym uwagi. W artykule autor chciał pokrótce przedstawić zagadnienia z tym związane.

Słowa klucze: świadczenia, Polska, Ukraina

Wstęp

Obywatele Ukrainy podobnie jak polscy obywatele mają prawo do pobierania świadczeń (po spełnieniu określonych warunków). Świadczenia i warunki ich wypłacania zostały uregulowane w umowie między Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym. Od dnia 1 stycznia 2014 r. obowiązuje *Umowa o zabezpieczeniu społecznym między Rzeczypospolitą Polską a Ukrainą*¹, podpisana 18 maja 2012 r. w Warszawie. Powyższa

¹Dz.U. 2013, poz. 1373.

umowa ma na celu ulepszenie i udoskonalenie w procesie pozyskania rent (z tytułu niezdolności do pracy, rodzinnej, z tytułu wypadku przy pracy i chorób zawodowych), emerytur, jednorazowego odszkodowania z ubezpieczenia wypadkowego oraz zasiłków (dla bezrobotnych, pogrzebowego) przez osoby, które były zatrudnione w Polsce jak i na Ukrainie. Umowa umożliwia i usprawnia swobodny przepływ ludzi z Polski na Ukrainę i z Ukrainy do Polski. Widoczne jest to w zagwarantowaniu zabezpieczenia w postaci ochrony przed utraceniem prawa do świadczeń przysługujących obywatelom Polski i obywatelom Ukrainy po przyjeździe do kraju objętego umową.

Przysługujące świadczenia

Od kilku lat wzrasta liczba pozwoleń na zatrudnienie osób niebędących obywatelami państw Unii Europejskiej. Wzrost wydanych zezwoleń na pracę można było zaobserwować w pierwszej połowie 2017 r. Zezwolenia wydawane są przede wszystkim obywatelom: Ukrainy, Mołdawii, Białorusi, Chin czy Indii. Obywatele Ukrainy stają się poszukiwanymi pracownikami². Z powodu dużego zainteresowania pracownikami z Ukrainy, którzy w Polsce uważani są za bardzo dobrych pracowników, odpowiedzialnych, sumiennych, bardzo angażujących się w wykonywanie pracy w naszym kraju koniecznym było utworzenie aktu prawnego, który w precyzyjny sposób regulowałby świadczenia przysługujące obywatelom z Ukrainy. W związku z tym powstała *Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym*³. Umowa ta dotyczy zarówno obywateli Ukrainy jak i obywateli Polski jest to zaznaczone w art. 2 wskazanej umowy.

Art. 2 *umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym*⁴ określa, że:

„... (1) w odniesieniu do Ukrainy do ustawodawstwa o powszechnym państwowym ubezpieczeniu społecznym, które dotyczy:

- 1) choroby (czasowej niezdolności do pracy), ciąży oraz porodu (macierzyństwa),
- 2) wypadku przy pracy, chorób zawodowych, oraz/lub śmierci z tych przyczyn,
- 3) bezrobocia,
- 4) emerytur oraz rent z tytułu: inwalidztwa, utraty żywiciela, wysługi lat zgodnie z ustawodawstwem o powszechnym państwowym ubezpieczeniu emerytalnym,

²A. Grzeszak, *Na kłopoty Ukraińców*, „Polityka” z dnia 22 listopada 2017 r., s. 42.

³Dz.U. 2013, poz. 1373.

⁴Dz.U. 2013, poz. 1373.

5) zasiłku pogrzebowego;

(2) w odniesieniu do Rzeczypospolitej Polskiej do ustawodawstwa dotyczącego obowiązującego ubezpieczenia i następujących świadczeń z zabezpieczenia społecznego:

1) zasiłków dla bezrobotnych,

oraz z ubezpieczeń społecznych i ubezpieczenia społecznego rolników:

2) świadczeń w razie choroby i macierzyństwa,

3) emerytur, rent z tytułu niezdolności do pracy oraz rent rodzinnych,

4) świadczeń z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych,

5) zasiłków pogrzebowych. [...]”⁵.

Świadczenia, których dotyczy umowa:

- emerytura,
- renta z tytułu niezdolności do pracy,
- renta rodzinna,
- renta z tytułu wypadku przy pracy i chorób zawodowych,
- jednorazowe odszkodowania z ubezpieczenia wypadkowego,
- zasiłek pogrzebowy,
- zasiłek dla bezrobotnych.

Emerytura

Według *Słownika języka polskiego emerytura* to: „«miesięczne świadczenia pieniężne przysługujące za przepracowanie ustawowej liczby lat i po osiągnięciu określonego wieku»”⁶.

Według *Słownika języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego emerytura* to: „...«wyposażenie dożywotnie przysługujące pracownikowi (a po jego śmierci wdowie) za przepracowanie ustawowej liczby lat»[...]”⁷.

Emerytura jest to świadczenie z zakresu ubezpieczeń społecznych, które przysługuje osobom po spełnieniu określonych warunków: wymagany okres zatrudnienia i wiek emerytalny. Od 1 października 2017 r. w Polsce obowiązuje wiek emerytalny dla kobiet 60 lat, a dla mężczyzn 65 lat życia.

Wymaganym okresem zatrudnienia jest w przypadku kobiet nie mniej niż 22 lata, a w przypadku mężczyzn nie mniej niż 25 lat.

Art. 12 *umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym*⁸ określa, że okresy ubezpieczenia podlegają sumowaniu:

1. „Jeżeli ustawodawstwo jednej Umawiającej się Strony uzależnia nabycie, zachowanie lub przywrócenie prawa do emerytury lub renty od przebycia okresów ubezpieczenia, to instytucja właściwa tej Umawiającej się Strony uwzględnia, w niebędącym zakresie, okresy

⁵Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym (Dz.U. 2013, poz. 1373).

⁶Słownik języka polskiego <https://sjp.pl/> [dostęp 5.12.2017].

⁷Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego <https://sjp.pwn.pl> [dostęp 5.12.2017].

⁸Dz.U. 2013, poz. 1373.

ubezpieczenia przebyte zgodnie z ustawodawstwem drugiej Umawiającej się Strony, tak jakby były okresami ubezpieczenia przebytymi zgodnie ze stosowanym przez nią ustawodawstwem, jeżeli okresy te się nie pokrywają.

2. Jeżeli ustawodawstwo jednej Umawiającej się Strony uzależnia nabycie prawa do emerytury lub renty od przebycia okresów ubezpieczenia w zawodzie objętym ubezpieczeniem w systemie specjalnym lub od wykonywania określonego zatrudnienia, to okresy ubezpieczenia przebyte w tym zawodzie lub w tym zatrudnieniu zgodnie z ustawodawstwem drugiej Umawiającej się Strony są sumowane przy przyznawaniu emerytury lub renty⁹.

Natomiast art. 16 *umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym*¹⁰ określa w jaki sposób zostaje ustalone prawo do emerytury lub renty i stanowi, że:

„Jeżeli zgodnie z ustawodawstwem jednej z Umawiających się Stron prawo do emerytury lub renty przysługuje po zastosowaniu postanowień z artykułu 12 niniejszej Umowy, instytucja właściwa tej Umawiającej się Strony ustala emeryturę lub rentę w następujący sposób:

- 1) oblicza teoretyczną wysokość emerytury lub renty, należną w przypadku, gdyby wszystkie okresy ubezpieczenia zostały przebyte zgodnie z obowiązującym ją ustawodawstwem,
- 2) dla określenia teoretycznej wysokości emerytury lub renty, o której mowa w punkcie 1, przy ustalaniu podstawy obliczenia uwzględniane jest wyłącznie wynagrodzenie uzyskane zgodnie z ustawodawstwem stosowanym przez instytucję właściwą oraz składki odprowadzone zgodnie z tym ustawodawstwem,
- 3) na podstawie teoretycznej wysokości, o której mowa w punkcie 1, określa rzeczywistą wysokość emerytury lub renty w oparciu o propozycję okresów ubezpieczenia przebytych zgodnie z ustawodawstwem obowiązującym instytucję właściwą przyznającą emeryturę lub rentę do sumy wszystkich przebytych okresów ubezpieczenia¹¹.

Art. 15 *ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych* zakłada, że:

„1. Podstawę wymiaru emerytury i renty stanowi ustalona w sposób określony w ust. 4 i 5 przeciętna podstawa wymiaru składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe lub na ubezpieczenie społeczne na podstawie przepisów prawa polskiego w okresie kolejnych 10 lat

⁹*Umowa między...*, op. cit.

¹⁰Dz.U. 2013, poz. 1373.

¹¹*Ibidem*.

kalendaryzacyjnych, wybranych przez zainteresowanego z ostatnich 20 lat kalendarzowych poprzedzających bezpośrednio rok, w którym zgłoszono wnioski o emeryturę lub rentę, z uwzględnieniem ust. 6 i art. 176 podstawa wymiaru emerytury i renty w 1999 roku¹²”.

Renta z tytułu niezdolności do pracy

Według *Słownika języka polskiego* renta to:

- „1. «okresowe lub dożywotnie świadczenia pieniężne, zapewniające osobie uprawnionej środki utrzymania w określonych sytuacjach życiowych»
2. «regularnie otrzymywany dochód z kapitału lub majątku»¹³”.

Według *Słownika języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego* renta to:

- „1. «okresowe świadczenie z tytułu ubezpieczeń społecznych, wypłacane komuś w wypadku np. inwalidztwa (renta inwalidzka), osiągnięcia wieku starczego po wymaganym okresie zatrudnienia (renta starcza), nieszczęśliwego wypadku (renta wypadkowa), śmierci pracownika (renta wdowia, rodzinna)» [...]»¹⁴”.

Art. 12 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych¹⁵ podaje definicję niezdolności do pracy oraz dzieli ją na całkowitą oraz częściową:

- „1. Niezdolną do pracy w rozumieniu ustawy jest osoba, która całkowicie lub częściowo utraciła zdolność do pracy zarobkowej z powodu naruszenia sprawności organizmu i nie rokuje odzyskania zdolności do pracy po przekwalifikowaniu.
2. Całkowicie niezdolną do pracy jest osoba, która utraciła zdolność do wykonywania jakiegokolwiek pracy.
3. Częściowo niezdolną do pracy jest osoba, która w znacznym stopniu utraciła zdolność do pracy zgodnej z poziomem posiadanych kwalifikacji¹⁶”.

Renta z tytułu niezdolności do pracy przysługuje ubezpieczonemu, po spełnieniu określonych warunków:

- jest niezdolny do pracy (posiada orzeczenie o niezdolności do pracy),
- posiada wymagany okres składkowy i nieskładkowy, odpowiedni do wieku powstania niezdolności do pracy,
- niezdolność do pracy powstała we wskazanych przez ustawodawcę ściśle określonych okresach składkowych lub nieskładkowych albo nie później niż w ciągu 18 miesięcy od ich ustania.

Renta rodzinna

¹²Art. 15 § 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tj. Dz. U. 2004, Nr 39, poz. 353 z późn. zm.).

¹³*Słownik języka...*, op. cit.

¹⁴*Słownik języka polskiego pod red.*, op. cit.

¹⁵Tj. Dz. U. 2004, Nr 39, poz. 353 z późn. zm.

¹⁶Art. 12 ustawy o emeryturach i rentach..., op. cit.

Według *Słownika języka polskiego renta rodzinna* to: „renta przysługująca członkom rodziny w wypadku śmierci żywiciela rodziny»¹⁷”.

Renta rodzinna przysługuje osobie, która: miała ustalone prawo do emerytury na starych lub nowych zasadach, spełniła warunki do ustalenia emerytury na starych lub nowych zasadach, miała ustalone prawo do emerytury pomostowej, miała ustalone prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy, spełniała warunki do ustalenia renty z tytułu niezdolności do pracy, pobierała zasiłek przedemerytalny lub świadczenie przedemerytalne, pobierała nauczycielskie świadczenie kompensacyjne.

Renta z tytułu wypadku przy pracy i chorób zawodowych

Renta z tytułu wypadku przy pracy i chorób zawodowych przysługuje osobie, która jest niezdolna do pracy w związku z wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową. Aby ubiegać się o rentę, ubezpieczony powinien mieć stwierdzone występowanie choroby zawodowej. Choroba zawodowa zdefiniowana jest w art. 235¹ ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r.-kodeksu pracy¹⁸ natomiast wykaz chorób zawodowych został przedstawiony w *Załączniku do Rozporządzenia Rady Ministrów z 30.06.2009 r. w sprawie chorób zawodowych*¹⁹.

Art. 235¹ ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r.-kodeksu pracy²⁰ podaje, że przez chorobę zawodową rozumie się:

„...chorobę, wymienioną w wykazie chorób zawodowych, jeżeli w wyniku oceny warunków pracy można stwierdzić bezspornie lub z wysokim prawdopodobieństwem, że została ona spowodowana działaniem czynników szkodliwych dla zdrowia występujących w środowisku pracy albo w związku ze sposobem wykonywania pracy, zwanych „narażeniem zawodowym”²¹”.

Tabela 1. Wykaz chorób zawodowych:

Grupy chorób	Rodzaje choroby
Zatrucia ostre oraz przewlekłe lub ich następstwa wywołane przez substancje chemiczne	
Gorączka metaliczna	
Pylice płuc	
	Pylica krzemowa
	Pylica górników kopalń węgla
	Pylico-gruźlica
	Pylica spawacza

¹⁷*Słownik języka...*, op. cit.

¹⁸Dz.U. 1974, Nr 24, poz. 141 z późn. zm.

¹⁹Dz.U. 2013, poz. 1367 z późn. zm.

²⁰Dz.U. 1974, Nr 24, poz. 141 z późn. zm.

²¹Art. 253¹ ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r.-kodeksu pracy (Dz.U. 1974, Nr 24, poz. 141 z późn. zm.).

	Pylica azbestowa oraz pozostałe pylice krzemianowe
	Pylica talkowa
	Pylica grafitowa
	Pylice wywołane pyłami metali
Choroby opłucnej lub osierdzia wywołane pyłem azbestu	
	Rozległe zgrubienia opłucnej
	Rozległe blaszki opłucnej i osierdzia
	Wysięk opłucnowy
Przewlekłe obturacyjne zapalenie oskrzeli, które spowodowało trwałe upośledzenie sprawności wentylacyjnej płuc z obniżeniem natężonej objętości wydechowej pierwszosekundowej (FEV1) poniżej 60% wartości należnej, wywołane narażeniem na pyły lub gazy drażniące, jeżeli w ostatnich 10 latach pracy zawodowej co najmniej 30% przypadków stwierdzono na stanowisku pracy przekroczenia najwyższych dopuszczalnych stężeń	
Astma oskrzelowa	
Zewnątrzpochodne alergiczne zapalenie pęcherzyków płucnych	Zewnątrzpochodne alergiczne zapalenie pęcherzyków płucnych postać ostra i podostra
Zewnątrzpochodne alergiczne zapalenie pęcherzyków płucnych	Zewnątrzpochodne alergiczne zapalenie pęcherzyków płucnych postać przewlekła
Ostre uogólnione reakcje alergiczne	
Byssinoza	
Beryloza	
Choroby płuc wywołane pyłem metali twardych	
Alergiczny nieżyt nosa	
Zapalenie obrzękowe krtani o podłożu alergicznym	

Przedziurawienie przegrody nosa wywołane substancjami o działaniu żrącym lub drażniącym	
Przewlekłe choroby narządu głosu spowodowane nadmiernym wysiłkiem głosowym, trwającym co najmniej 15 lat	
	Guzki głosowe twarde
	Wtórne zmiany przerostowe fałdów głosowych
	Niedowład mięśni wewnętrznych krtani z wrzecionowatą niedomykalnością fonacyjną głośni i trwałą dysfonią
Choroby wywołane działaniem promieniowania jonizującego	
	Ostra choroba popromienna uogólniona po napromieniowaniu całego ciała lub przeważającej jego części
	Ostra choroba popromienna o charakterze zmian zapalnych lub zapalno-martwiczych skóry i tkanki podskórnej
	Przewlekłe popromienne zapalenie skóry
	Przewlekłe uszkodzenie szpiku kostnego
	Zaćma popromienna
Nowotwory złośliwe powstałe w następstwie działania czynników występujących w środowisku pracy, uznanych za rakotwórcze u ludzi	
	Rak płuc, rak oskrzela
	Międzybłoniak opłucnej albo odszewnej
	Nowotwór układu krwionośnego
	Nowotwór skóry
	Nowotwór pęcherzyka moczowego
	Nowotwór wątroby

	Rak krtani
	Nowotwór nosa i zatok przynosowych
	Nowotwory wywołane działaniem promieniowania jonizującego z prawdopodobieństwem indukcji przekraczającym 10%
Choroby skóry	
	Alergiczne kontaktowe zapalenie skóry
	Kontaktowe zapalenie skóry z podrażnienia
	Trądzik olejowy, smarowy lub chlorowy o rozległym charakterze
	Drożdżakowe zapalenie skóry rąk u osób pracujących w warunkach sprzyjających rozwojowi drożdżaków chorobotwórczych
	Grzybice skóry u osób stykających się z materiałem biologicznym pochodzącym od zwierząt
	Pokrzywka kontaktowa
	Fotodermatozy zawodowe
Przewlekłe choroby układu ruchu wywołane sposobem wykonywania pracy	
	Przewlekłe zapalenie ścięgna i jego pochewki
	Przewlekłe zapalenie kaletki maziowej
	Przewlekłe uszkodzenie łąkotki u osób wykonujących pracę w pozycji klęczącej lub kucznej
	Przewlekłe zapalenie okołostawowe barku
	Przewlekłe zapalenie nadkłykcia kości ramiennej
	Zmęczeniowe złamanie kości
Przewlekłe choroby obwodowego układu nerwowego wywołane	

sposobem wykonywania pracy	
	Zespół cieśni w obrębie nadgarstka
	Zespół rowka nerwu łokciowego
	Zespół kanału de Guyona
	Uszkodzenie nerwu strzałkowego wspólnego u osób wykonujących pracę w pozycji kucznej
Obustronny trwały odbiorczy ubytek słuchu typu ślimakowego lub czuciowo-nerwowego spowodowany hałasem, wyrażony podwyższeniem progu słuchu o wielkości co najmniej 45 dB w uchu lepiej słyszającym, obliczony jako średnia arytmetyczna dla częstotliwości autometrycznych 1,2 i 3 kHz	
Zespół wibracyjny	
	Zespół wibracyjny postać naczyniowo-nerwowa
	Zespół wibracyjny postać kostno-stawowa
	Zespół wibracyjny postać mieszana: naczyniowo-nerwowa i kostno-stawowa
Choroby wywołane pracą w warunkach podwyższonego ciśnienia atmosferycznego	
	Choroba dekompresyjna
	Urazy ciśnieniowe
	Następstwa oddychania mieszaninami gazowymi pod zwiększonym ciśnieniem
Choroby wywołane działaniem wysokich albo niskich temperatur otoczenia	
	Udar cieplny albo jego następstwa
	Wyczerpanie cieplne albo jego następstwa
	Odmroziny
Choroby układu wzrokowego	

wywołane czynnikami fizycznymi, chemicznymi lub biologicznymi	
	Alergiczne zapalenie spojówek
	Ostre zapalenie spojówek wywołane promieniowaniem nadfioletowym
	Epidemiczne wirusowe zapalenie spojówek lub rogówki
	Zwyrodnienie rogówki wywołane czynnikami drażniącymi
	Zaćma wywołana działaniem promieniowania podczerwonego lub długofalowego nadfioletowego
	Centralne zmiany zwyrodnieniowe siatkówki i naczyńówki wywołane krótkofalowym promieniowaniem podczerwonym lub promieniowaniem widzialnym z obszaru widma niebieskiego
Choroby zakaźne lub pasożytnicze albo ich następstwa	

Źródło: opracowanie własne na podstawie Załącznik do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 czerwca 2009 r. w sprawie chorób zawodowych (Dz.U. 2013, poz. 1367 z późn. zm.).

Jednorazowe odszkodowania z ubezpieczenia wypadkowego Osobie ubezpieczonej, która wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej doznała stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu, przysługuje jednorazowe odszkodowanie.

Wypadek przy pracy został zdefiniowany w art. 3 ust. 1 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych²².

Art. 3 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadku przy pracy i chorób zawodowych²³ definiuje pojęcie *wypadek przy pracy*:

„ust.1 za wypadek przy pracy uważa się nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną powodujące uraz lub śmierć, które nastąpiło w związku z pracą:

²²Dz. U. 2002, Nr 199, poz. 1673 z późn. zm.

²³Dz. U. 2002, Nr 199, poz. 1673 z późn. zm.

- 1) podczas lub w związku z wykonywaniem przez pracowników zwykłych czynności lub poleceń przełożonych;
- 2) podczas lub w związku z wykonywaniem przez pracownika czynności na rzecz pracodawcy, nawet bez polecenia;
- 3) w czasie pozostawiania pracownika w dyspozycji pracodawcy w drodze między siedzibą pracodawcy a miejscem wykonywania obowiązku wynikającego ze stosunku pracy²⁴.

Zasiłek pogrzebowy

Zasiłek pogrzebowy jest to jednorazowe świadczenie pieniężne przysługujące osobie, która pokryła koszty pogrzebu. Zasiłek pogrzebowy przysługuje w kwocie 4000 zł dla osoby najbliższej a dla innej uprawnionej osoby w wysokości do wysokości kosztów pogrzebu (zwrot kosztów pogrzebu). W celu uzyskania zasiłku pogrzebowego należy przedstawić rachunek za trumnę.

Zasiłek pogrzebowy przysługuje: domowi pomocy społecznej, kościołowi albo związkowi wyznaniowemu, gminie, powiatowi, pracodawcy, członkowi rodziny lub osobie obcej jeśli osoba ta pokryła koszty pogrzebu.

W celu uzyskanie zasiłku pogrzebowego należy zgłosić się do 12 miesięcy od dnia śmierci osoby. Nie dotrzymanie tego terminu grozi przedawnieniem świadczenia. Są jednak wyjątki np. wystąpienie okoliczności, które nie zależały od nas (odnaleziono zwłoki po dłuższym czasie, ustalenie tożsamości zwłok zajęło trochę czasu). W takich sytuacjach można złożyć wniosek o zasiłek pogrzebowy do 12 miesięcy od daty pogrzebu należy wtedy dołączyć stosowne dokumenty, które potwierdzają zaistniałą sytuację tj. odpis aktu zgonu (musi być zupełny), zaświadczenie z prokuratury albo policji, inny dokument rangi urzędowej, który mógłby to potwierdzić.

Art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych²⁵ wskazuje osoby po śmierci, których przysługuje zasiłek pogrzebowy:

„1. Zasiłek pogrzebowy przysługuje w razie śmierci:

- 1) ubezpieczonego;
- 2) osoby pobierającej emeryturę lub rentę;
- 3) osoby, która w dniu śmierci nie miała ustalonego prawa do emerytury lub renty, lecz spełniała warunki do jej uzyskania i pobierania;
- 4) członka rodziny osoby wymienionej w pkt 1 i 2.

2. Członkami rodziny, o których mowa w ust. 1 pkt 4, są:

- 1) małżonek (wdowa lub wdowiec);

²⁴Art. 3 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz. U. 2002, Nr 199, poz. 1673 z późn. zm.)

²⁵tj. Dz. U. 2004, Nr 39, poz. 353 z późn. zm.

- 2) rodzice, ojczym, macocha oraz osoby przysposabiające;
- 3) dzieci własne, dzieci drugiego małżonka, dzieci przysposobione i dzieci umieszczone w rodzinie zastępczej;
- 4) przyjęte na wychowanie i utrzymanie przed osiągnięciem pełnoletności inne dzieci niż wymienione w pkt 3;
- 5) rodzeństwo;
- 6) dziadkowie;
- 7) wnuki;
- 8) osoby, nad którymi została ustanowiona opieka prawna. [...] ²⁶”.

Zasiłek dla bezrobotnych

Zasiłek dla bezrobotnych jest to „świadczenie przyznawane osobom bezrobotnym, zarejestrowanym w urzędach pracy”²⁷.

Lista osób uprawnionych do pobierania zasiłku dla bezrobotnych wskazana jest w art. 71 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy²⁸.

Art. 9 umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym²⁹ podaje, że:

1. „Okresy ubezpieczenia przebyte zgodnie z ustawodawstwem jednej z Umawiających się Stron są uwzględniane, jeżeli jest to niezbędne i jeżeli się one nie pokrywają, przy ustalaniu prawa do zasiłku dla bezrobotnych zgodnie z ustawodawstwem drugiej Umawiającej się Strony, jeżeli osoba zainteresowana posiada okresy ubezpieczenia przebyte bezpośrednio przed utratą pracy zgodnie z ustawodawstwem tej drugiej Umawiającej się Strony.
2. Okres wypłacania zasiłku dla bezrobotnych podlega skróceniu o okres, w którym bezrobotny otrzymał taki zasiłek na terytorium drugiej Umawiającej się Strony w okresie ostatnich 12 miesięcy przed dniem złożenia wniosku³⁰”.

*Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym*³¹ dotyczy:

- osoby, która podlegała ubezpieczeniom społecznym w Rzeczypospolitej Polskiej jak i na Ukrainie, szczególnie podczas pracy albo prowadzenia własnej działalności,
- osoby, która podlegała ubezpieczeniom w jednym z krajów, a mieszka w drugim,

²⁶Art. 77 ustawy o emeryturach i rentach..., op. cit.

²⁷<https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/649,pojecie.html> [dostęp 5.12.2017].

²⁸Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tj. Dz.U. 2008, Nr 69, poz. 415 z późn. zm.).

²⁹Dz.U. 2013, poz. 1373.

³⁰Umowa między..., op. cit.

³¹Dz.U. 2013, poz. 1373.

- członków rodziny osoby, która ubiega się o rentę rodzinną po osobie spełniającej powyższe warunki.

Zasady, na których opiera się umowa to: zasada równego traktowania, zasada uwzględniania okresów, zasada transferowania świadczeń.

Zasada równego traktowania zakłada, że osoba, co do której ma zastosowanie *umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym*³² korzysta z przysługujących jej uprawnień oraz podlega obowiązkom wynikającym z norm prawnych kraju będącego drugą stroną umowy na takich samych zasadach jak obywatele tego kraju.

Zasada uwzględniania (sumowania) okresów stanowi, że jeśli przepisy prawne danego kraju będącego stroną umowy warunkują nabycie prawa do takich świadczeń jak emerytura lub renta od posiadania okresów ubezpieczenia. Okresy te podlegają sumowaniu jeśli nie pokrywają się.

Zasada transferowania świadczeń zakłada, że w przypadku, gdy świadczenie przysługuje, jest wypłacane także osobie zamieszkałej na terenie drugiego kraju będącego stroną umowy. Zasada ta określa, że renta albo emerytura z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych może być przekazywana osobie uprawnionej do miejsca, w którym mieszka na terytorium Ukrainie, natomiast ukraińska renta albo emerytura może być przekazywana osobie, która jest uprawniona i mieszka na terenie Polski.

Dokumenty należy składać w zależności od miejsca, w którym mieszka osoba składająca wniosek. Osoby, które zamieszkują na terenie Polski winny złożyć odpowiednie dokumenty w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych (Oddział w Rzeszowie-Wydział Realizacji Umów Międzynarodowych, Al. Piłsudskiego 12). Wnioski można składać w każdej z jednostek Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

W przypadku, gdy osoba, która mieszka w Rzeczypospolitej Polskiej występującej tylko o świadczenia ukraińskie może składać wniosek w tak jak w przypadku opisanym powyżej w Oddziale Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Rzeszowie (albo innej jednostce Zakładu Ubezpieczeń Społecznych), lub Funduszu Emerytalnym Ukrainy (ul. Bastiona 9, Kijów Ukraina).

Osoby mieszkające na Ukrainie, które występują o polskie i ukraińskie świadczenie powinny składać wniosek w Funduszu Emerytalnym Ukrainy.

Osoby, które są uprawnione do emerytury lub renty z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych mieszkające na Ukrainie, mogą otrzymywać świadczenie zgodnie z dyspozycją złożoną w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych w Polsce albo na Ukrainie na rachunek bankowy emeryta lub rencisty, prowadzony w banku na Ukrainie.

³²Dz.U. 2013, poz. 1373.

W przypadku gdy osoba ubezpieczona w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego chciałaby uzyskać świadczenie może złożyć wniosek do Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego albo do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

W sytuacji, gdy jest osoba, która ma ustalone prawo do emerytury albo renty z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i pobiera jednocześnie świadczenie w postaci emerytury albo renty z Ukrainy, to pobieranie takiego świadczenia nie powoduje obniżenia ani zawieszenia prawa do emerytury albo renty z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Jeśli nie zgadzamy się z decyzją Zakładu Ubezpieczeń Społecznych możemy się odwołać. Odwołanie w sprawach emerytur i rent należy złożyć do właściwego miejscowo sądu pracy i ubezpieczeń społecznych za pomocą organu rentowego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych wydającego decyzję, z którą się nie zgadzamy w ciągu miesiąca od dnia otrzymania tej decyzji natomiast jeśli są to osoby, które mieszkają na terenie Ukrainy mogą one złożyć odwołanie od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, z którą się nie zgadzają w terminie miesiąca od dnia otrzymania decyzji za pomocą ukraińskiej instytucji ubezpieczeń społecznych. Instytucja ta jest zobowiązana do przesłania dokumentów do właściwej jednostki Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

W przypadku gdy renta albo emerytura została przyznana przed wejściem w życie *umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym*³³ może być przeliczona po raz kolejny jeśli osoba zainteresowana złoży odpowiedni wniosek. Przeliczenie nie może obejmować okresu wcześniejszego niż dzień, w którym umowa zaczęła obowiązywać. Takie przeliczenie dotyczy:

- osoby, która nie jest polskim repatriantem z Ukrainy posiadającej okresy ubezpieczenia w Rzeczypospolitej Polskiej albo na Ukrainie, której do tej pory z powodu braku stosownej umowy przysługujące świadczenie pieniężne z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych albo z odpowiedniej instytucji ukraińskiej zostało ustalone zgodnie z okresami ubezpieczenia przebytymi tylko w jednym kraju,
- polskiego repatrianta z Ukrainy, który przed okresem obowiązywania umowy podczas ustalania prawa, a także wysokości polskiej renty albo emerytury jako polskie okresy ubezpieczenia sumowano okresy pracy na Ukrainie.

Wykaz tabel

1. Wykaz chorób zawodowych

³³Dz.U. 2013, poz. 1373.

Bibliografia

1. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r.–Kodeks pracy (Dz.U. 1974, Nr 24, poz. 141 z późn. zm.).
2. Umowa z dnia 18 maja 2012 r. między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o zabezpieczeniu społecznym (Dz.U. 2013 r., poz. 1373).
3. Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tj. Dz. U. 2004, Nr 39, poz. 353 z późn. zm.).
4. Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz. U. 2002, Nr 199, poz. 1673 z późn. zm.).
5. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tj. Dz.U. 2008, Nr 69, poz. 415 z późn. zm.).
6. Załącznik do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 czerwca 2009 r. w sprawie chorób zawodowych (Dz.U. 2013, poz. 1367 z późn. zm.).
- A. Grzeszak, Na kłopoty Ukrainiec, „Polityka” z dnia 22 listopada 2017 r.
7. Słownik języka polskiego <https://sjp.pl/> [dostęp 5.12.2017].
8. Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego <https://sjp.pwn.pl> [dostęp 5.12.2017].
9. <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/649,pojecie.html> [dostęp 5.12.2017].

УДК 930.2: (477)+[(438)+(439)+(437.1/2.)+(437.6)]"19"

Анастасія КАВУННИК

Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України, аспірантка

УКРАЇНА – ЄС В КОНТЕКСТІ ІНІЦІАТИВИ «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто джерельну базу ініціативи ЄС «Східне партнерство» 2008-2013 років. Це опубліковані на паперових носіях, неопубліковані, електронні джерела, класифіковані за типами, видами, способом видання. У статті стверджується важливість використання соціальних мереж як суттєвих чинників комунікативного напрямку в зовнішній політиці України на шляху до членства в ЄС. Виокремлено публікації українських та зарубіжних науковців у контексті новітньої української історіографії.

Ключові слова: *Європейський Союз, Україна, ініціатива «Східне партнерство», управлінська документація, опубліковані, неопубліковані, електронні джерела, соціальна Інтернет мережа.*

The article considers the source base of the EU initiative "Eastern Partnership" 2008-2013. It is published on paper, unpublished electronic sources, classified by type, species, method of publication. The article confirms the importance of using social networks as essential factors of the communicative direction in the foreign policy of Ukraine on the path to EU membership. Publication singled out ukrainian and foreign scientists in the context of the latest Ukrainian historiography.

Key words: *European Union, Ukraine, the initiative "Eastern Partnership", administrative documents published, unpublished, electronic sources, Internet social network.*

Постановка проблеми. Дослідження ініціативи Європейського Союзу (далі – ЄС) «Східне партнерство» в контексті зовнішньої політики України сформували один із пріоритетних напрямів сучасної української історіографії й джерелознавства, що свідчить про поглиблене вивчення на зламі ХХ-ХХІ століть новітньої історії України.

Розвитку наукових досліджень на порубіжжі століть сприяла методологічна переорієнтація пострадянських науковців та молодшої генерації вчених. За висловом професора Я. Калакури активізувалася роль новітньої української історіографії в світлі сучасного історіографічного процесу. В цей період за підтримки офіційної ідеології держави формувалася нормативна історіографія, сутність якої становило національне історіографічне мислення, складовою якого є євроінтеграційна парадигма як європейська ідентичність України та української історії загалом, що було доведено вітчизняними науковцями. «Новітня українська історіографія виступає як національний компонент сучасної світової історичної науки, що представляє собою досить складну і розгалужену, а водночас і цілісну систему знань» [3, с. 208].

Ініціатива ЄС «Східне партнерство» (далі - «СхП») стала об'єктом наукової проблематики новітньої української історіографії, що визначає **актуальність** дослідження даної теми.

Об'єктом статті стала джерельна база ініціативи «СхП» у форматі Україна –ЄС. Її документи, як-от: угоди, програми, резолюції, декларації, рішення, комюніке інституцій ЄС, урядових та неурядових закладів України, що опубліковані на паперових носіях, неопубліковані та електронні, є невід'ємною складовою процесу імплементації ініціативи «СхП» в Україні .

Мета статті полягає в дослідженні комплексу документів інституцій ЄС та України 2008-2013 рр..

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомий внесок в розвиток вітчизняного джерелознавства, загального та спеціального документознавства на зламі ХХ-ХХІ ст. зробили, зокрема, І. Антоненко, В. Бездрябко, Г. Боряк, Л. Драгоміров, Л. Дубровіна, О. Загорецька, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, А. Маньківський, К. Новохацький, С. Сельчекно, Г. Швецова-Водка.

Виклад основного матеріалу. Про стан розробки документальних джерел свідчать опубліковані та неопубліковані документи як носії інформаційно-законодавчих рішень, фактів, подій, потребуючих виконання. Опрацювання кожного сприяє створенню їх класифікації, функціонального призначення, хронології використання в контексті проведених комунікацій, на підставі чого можна стверджувати, наявність "документально-комунікаційного циклу" як важливого сегменту співпраці у форматі Україна-ЄС [4, с. 32].

Аналітичне дослідження документальних джерел сприяло висвітленню форм, етапів, результатів взаємодії представників відповідних інституцій країн ЄС та країн-учасниць, осіб України, в реалізації ініціативи ЄС «СхП».

Інформаційно-змістовна сутність кожного документу в контексті фактажу подій, міжпарламентських заходів в хронології європейського простору, як-от різнорівневі зустрічі; робочі, пленарні засідання; комітетські слухання, становить органічну складову процесу формування та розвитку етапів впровадження ініціативи «СхП» в Україні.

Так, в результаті аналізу документів, наявних в ході комунікаційно-практичних форм реалізації «СхП» інституцій України та ЄС, визначено їх класифікацію за типами, видами функцій, призначень, групами видавців.

Серед представленої джерельної бази документи за типами розподілено на опубліковані на паперових носіях у збірниках, в електронній формі на сайтах в Інтернет-мережі, неопубліковані.

В ряду перших прикладів опублікованих документів маємо збірник документів «Україна – Європейський Союз: зібрання міжнародних договорів та інших документів (1991-2009)» [6]. Це систематизоване зібрання міжнародних договорів та інших документів, укладених Україною з ЄС. Його публікація відбулася завдяки виключно Координаційному бюро європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів та Міністерства закордонних справ України.

В адміністративно-управлінській практиці службові документи визначаються як внутрішньо-обігові, що створюються і функціонують лише в установі та належать до неопублікованих документів, які не є виданнями чи їх частинами [5, с. 35]. Переважно неопубліковані документи – це звіти та службові листи. Втім, вони становлять органічну складову в процесі створення та функціонування службових документів, визначену як «управління документацією». Їх видавцем поміж Україною та інституціями ЄС є Комітет питань європейської інтеграції Верховної Ради України (далі - Комітет з питань європейської інтеграції). Даний Комітет забезпечує форми діяльності Постійної делегації Верховної Ради України у Парламентській Асамблеї «Євронест» (EURONEST Parliamentary Assembly), яка з 2011 р є додатковим компонентом та посідає чільне місце для України в гармонізації законодавчої діяльності парламентарів країн-учасниць даної ініціативи ЄС. Неопубліковані звіти, службові листи, містять фактологічну складову процесу створення Парламентської Асамблеї (далі - ПА «Євронест»).

Джерельна база з теми класифікується за видавцями, або видами документів. Видавців джерел ініціативи «СхП» варто розподілити на групи урядові, неурядові, й міжнародні.

До урядових видавців документів віднесено: Адміністрацію Президента України, Верховна Рада України, Кабінет міністрів України, Урядових офіс з питань європейської інтеграції, Комітет з питань європейської інтеграції, Міністерство закордонних справ України, Представництво ЄС в Україні, Дипломатична академія при Міністерстві закордонних справ України.

Неурядові видавці представлені організаціями: «Інститут Євро-Атлантичного Співробітництва», «Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова», «Фонд демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва», «Інститут світової політики» (з жовтня 2017 р. Центр «Нова Європа»), Національний інститут стратегічних досліджень, «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень».

Міжнародні інституції представляють: Європейська комісія, Європейський парламент, Рада ЄС (Рада або Рада міністрів), держави Вишеградської групи.

В дослідження матеріалів джерельної бази систематизуємо їх за видами: історичний акт (управлінська документація Комітету з питань європейської інтеграції), аналітична записка (аналіз державної політики фахівців Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України), президентська програма держав Вишеградської четвірки, спільна заява (Joint Declaration of the Prague

Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2009), комюніке («Розширена Європа - сусідні країни: нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами»), рішення Європейської комісії (Association Agenda Prepare and facilitate the implementation of the Association Agreement), звіти Європейського Парламенту – Conclusions on Eastern Partnership. Foreign Affairs Council meeting, робочі документи Європейського Парламенту та Ради ЄС: Joint staff working paper. Implementation of the European Neighborhood Policy in 2010, заява Ради ЄС «Council of The European Union. Presidency European Council», резолюція («Європейська політика сусідства», квітень 2011 р.), декларація (Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, листопад 2010 р. – Брюссель, вересень 2011 р. – Варшава, лютий 2013 р. Брюссель, листопад 2013 р. – Вільнюс), комунікація («Підведення підсумків Європейської політики сусідства», травень 2010 р., «Нова відповідь сусідству, що змінюється», травень 2011 р., Дорожня карта «Східного партнерства 2012-2013 рр.»). Прикладом документальних джерел рекомендаційного характеру став «Index» "Східного партнерства" (далі – "Index" СхП). Це комплекс узагальнених рекомендацій, навіть інструменту щодо керування процесом реформ [9, с.12]. Призначення «Index» СхП полягало також у функції моніторингу громадського суспільства, наданні допомоги установам ЄС в застосуванні принципу "більше за більше" / "менше за менше" [10, с.3].

Широкі можливості доступу до архівних документів, наукових джерел на сайтах в Інтернет-мережі надали наявні «електронні документи», дослідження яких завдяки сервісам (пошукові, інформаційні, аналітичні) сприяє поширенню історичних знань у науковій комунікації з проблематики ініціативи «СхП».

Якісно новим явищем Інтернет-ресурсу в дослідженні ініціативи ЄС «СхП» є мережеві інформаційні технології. Їх поява обумовлена суспільною потребою інформатизації, з метою забезпечення на основі електронних технологій доступу всіх категорій громадян до інформаційних ресурсів, як важливого засобу поширення інформації у комунікаціях. На основі аналізу та класифікації сторінок ініціативи «СхП» Соціальної Інтернет мережі (далі – СІМ) визначимо такі групи: особисті сторінки вчених, політичних та громадських лідерів, журналістів; офіційні сторінки у СІМ представників державних органів влади, установ, інституцій, як: Міністерство закордонних справ України, Кабінет міністрів України, Представництво ЄС в Україні, Європейська комісія, Європейський парламент, що використовують сторінки «Facebook» як важливий засіб розповсюдження інформації та зв'язків зі ЗМІ [8, с. 53]. Це сприяло

активному розвитку в ряду з інформаційним комунікативного напрямку в зовнішній політиці України на шляху до членства в ЄС. Їх взаємозв'язок органічний, що стверджує приклад Інституту світової політики, який в травні 2015 р. провів Міжнародну конференцію «Україна-ЄС: рік після підписання Угоди про асоціацію», де учасники через «Twitter» в режимі реального часу реагували на виступи доповідачів [7]. Соціальні Інтернет мережі, їх форма, структура, користувачі є невід'ємною складовою розвитку комунікацій.

Висвітленню форм та шляхів реалізації в Україні ініціативи ЄС «СхП» присвячено значну кількість вітчизняних та зарубіжних публікацій 2008–2013 років. Вони становлять органічну складову історіографії та представлені в науково-теоретичній площині виданням монографій, дисертацій, наукових збірників, випусків журнальної періодики.

Їх опрацювання в даному дослідженні проведено в контексті критеріїв новітньої української історіографії, сутність якої, за формулюванням О. Горенко, полягає в зростанні значимості інформаційної сфери – важливого об'єкту історичного аналізу та потужного джерела методологічних новацій [1, с.5]. Опрацьовано фундаментальні в новітній українській історіографії дослідження, а саме – монографії, в яких відображено інтерес вчених до зовнішньої політики ЄС з питань східного розширення ЄС. В ряду прикладів – монографії вчених України (Ю. Алексєєв, О. Добржанська, А. Кудряченко, Є. Кіш, В. Копійка, Ю. Макар, В. Манжола, А. Мартинов, Т. Сидорук, О. Шаповалова, А. Шендеровська, Т. Шинкаренко, В. Халаджи). Серед зарубіжних вчених слід визначити польських дослідників Б. Война, М. Гняздовського, К. Бахмана, Е. Стадмуллера, з Німеччини – Ш. Гереона, Х. Доренбачера, Х. Ірена, І. Олдберга, М. Стефана, Є. Хагстром Фріссела, з Чехії – Д. Кралла, С. Зеленіську, з Росії – Ю. Борко, О. Буторіна, Л. Ентіна, Б. Топоріна, П. Калиниченка, К. Трубачьова.

У монографії «Прагматика європейського досвіду як методологічна проблема» О. Горенко визначено європейські цінності в контексті соціальних функцій історичної науки, обґрунтовано зміцнення методологічного фундаменту пострадянської історичної науки при синтезі основ соціальної філософії та аналітичної філософії історії [1, с.4].

Значення новітньої української історіографії як національного компонента сучасної світової історичної науки розкрито у наукових працях вітчизняних вчених С. Віднянського, Я. Калакури, І. Колесник, А. Кудряченка.

Про партнерський потенціал України, як суб'єкта міжнародних відносин у контексті суспільно-політичного розвитку, свідчить монографія О. Дергачова «Партнерський потенціал України: становлення і реалізація». Слід виокремити дисертацій, кожна з яких посідає чільне місце в дослідженні ініціативи ЄС «СхП», як-от Вікторії Халаджи «Європейська політика сусідства як напрям зовнішньої політики Європейського Союзу» (2011 р.), Оксани Добржанської «Ініціатива "Східне партнерство" в реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу» (2012 р.).

Особливу категорію джерел з історіографії становлять періодичні видання. За визначенням Я. Калакури, періодика (періодична преса) – узагальнююча назва групи писемних джерел, характерною ознакою яких є інформативність змісту та періодичність виходу в світ [2, с. 731]. До періодичних видань з актуальних питань проблематики євроінтеграційного співробітництва України належать газети, журнали, альманахи, інформаційні листки, листівки, бюлетені, які класифікується залежно від призначення на громадсько-політичну, наукову (в тому числі історичну), літературно-художню, розважальну, рекламну та за типом видавництва: державні, відомчі, приватні видання, періодика громадських об'єднань, товариств, творчих спілок, навчальних закладів тощо.

Публікації, зокрема, офіційні документи з питань євроінтеграційної політики країни, представлені на сторінках державних видань «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Віче».

В ряду періодичних видань слід представити міжнародні громадсько-політичні газети-тижневики «День», «Дзеркало тижня». Зокрема, на сторінках «Дзеркала тижня» містяться статті про безвізовий режим, міграцію, євро-скептицизм, соціопитування громадян про членство в ЄС, про формат взаємодії трикутника Росія–Україна–ЄС в ініціативі «СхП», звільнення політв'язнів, політика держав-учасниць «СхП», діагностика про асоціацію, членство в ЄС.

Прикметною рисою «Дзеркала тижня», яка сприяє зростанню іміджу видання є автори публікацій, інтерв'юери, серед яких державні службовці та політики І. Геращенко, Г. Немиря, Ю. Тимошенко, К. Грищенко, науковець А. Умланд, закордонні комісари Р. Лінднер, Ш. Фюле, політичний експерт, колишній голова Представництва Фонду Ф. Еберта в Україні В. Шнайдер-Детерс.

Актуальне значення у висвітленні транскордонної діяльності України мають наукові збірники України: «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», «Актуальні проблеми міжнародних відносин», міжнародний збірник наукових праць «Україна-Європа-Світ», науковий вісник «Дипломатична академія

України», «Стратегічні пріоритети», щорічник «Зовнішня політика України - 2009: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети», «International weekly», «Сучасна українська політика», «Політичний менеджмент», «Європейські перспективи», «Слов'янський вісник», серія «Історичні та політичні науки», «Панорама політологічних студій»: «Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету».

У контексті представлення історіографічної бази з теми чільне місце посідає журнал «Євробюлетень». Це – офіційне інформаційне видання Представництва ЄС в Україні, яке друкується з 1996 р. й містить матеріали про політичні, соціально-економічні, культурно-освітні події у взаємовідносинах між Україною та ЄС на засадах верховенства права, загальноєвропейських демократичних цінностях, принципах гуманізму спільних інтересів та міжнародної солідарності. У «Євробюлетні» ініціатива ЄС «СхП» висвітлюється в контексті партнерських стосунків, першочерговими аспектами розгляду яких стали питання політичного діалогу, енергетичної політики, сільського господарства, міжкультурного співробітництва, молодіжної політики, малого та середнього бізнесу, міграційної служби, співпраці з АР Крим.

Таким чином, документальні джерела становлять важливий контекст ініціативи «Східне партнерство» формату Україна-ЄС. Впродовж 2008-2013 рр. вони є важливим сегментом міжнародної дипломатії, міждержавних контактів у політичній, економічній, соціальній, правовій, гуманітарній, культурній сферах, й виконують важливу архівотворчу функцію фіксації та збереження фактів, явищ, подій у довготермінових відносинах України з країнами-членами ЄС для досягнення політичної асоціації та економічної інтеграції.

Історіографія з даної теми представлена монографіями, дисертаціями, науковими збірниками, журнальною періодикою урядових, неурядових видавців, діяльністю політичних Фондів, регіональних університетських Центрів України, які являють науково-практичний стрижень у дослідженні векторів співробітництва України з ЄС.

Література

1. Горенко О. М. Прагматика європейського досвіду як методологічна проблема історіописання. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 264 с.
2. Історія в термінах і поняттях: довідник: Навч. посіб. / За загал. ред. Орлової Т.В. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2014. 732 с.
3. Калакура Я. Зарубіжний світ у вимірі новітньої української історіографії // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія,

- міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 11. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – с. 207-218.
4. Кулешов С. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов; Український держ. НДІ архівної справи та документознавства, Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв. - К. :, 2000. - 162 с.
 5. Кулешов С. Управлінське документознавство : [навч. посіб. для вищ. навч. закл. культури і мистец.] / С. Г. Кулешов ; М-во культури і мистец. України, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистец. – К. : ДАКККіМ, 2003. – 57 с.
 6. Україна — європейський Союз: зібрання міжнародних договорів та інших документів (1991-2009) / За заг. Ред. С. О. Камишева (кер. групи) [та ін.]. - К.: Юстініан, 2010. - 608 с.
 7. Україна-ЄС: рік після підписання Угоди про асоціацію. Політичний вимір. Режим доступу - https://twitter.com/IWP_Ukraine?lang=ru.
 8. Фісенко Т. Соціальні інтернет-мережі як феномен сучасного медіа-середовища: дис. канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.07 / Тетяна Фісенко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2012. – 201 с.
 9. European Integration Index 2014 for Eastern Partnership Countries. Eastern Partnership Civil Society Forum. – February. – 2015. – 110 p.
 10. European integration Index 2011 for Eastern partnership countries. Eastern Partnership Civil Society Forum. – November. – 2011. – 36 p.

УДК 316,3 (061,1 ЄС)

Artur POWROŹNIK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Ekonomia społeczna rok I studia Magisterskie,
Instytut Prawa, Administracji i Ekonomii

**EUROPA OJCZYZN CZY OJCZYŻNA EUROPA ?
DWIE DROGI DO PRZYSZŁOŚCI EUROPY NA PODSTAWIE
WYBRANYCH ASPEKTÓW POLITYKI SPOŁECZNEJ W POLSCE**

Celem poniższego artykułu jest pogłębiona polemika nad drogą, w którą zmierza wspólnota europejska, w materii integracji. W referacie zaprezentowano kwestię procesu integracji krajów europejskich. Ponadto ukazano dwie drogi jakie na przestrzeni lat mogła ukierunkować się Europa, oraz ukazano opinię polskiego społeczeństwa w kwestii integracji europejskiej. Autor pracy skupił się na zarysowaniu etapu integracji europejskiej, pokazał dwa nurty postrzegania integracji w Europie a także uwidoczniał zapatrywania polskiego społeczeństwa na kwestię integracji europejskiej.

Słowa Kluczowe: *integracja europejska, Europa ojczyzn, ojczyzna Europa, Europejska Wspólnota Węgla i Stali.*

The purpose of the following article, deeper controversy over the path in which the European community is heading, in the matter of integration.

The paper presents the issue of the integration process of European countries. In addition, two paths have been shown which Europe has been able to orientate over the years, and the opinion of Polish society on the issue of European integration . The author focused on outlining the stage of European integration, showed two trends in the perception of integration in Europe and also showed the views of Polish society on the issue of European integration.

Keywords: *European Union, Europeanintegration, Europe of homelands, Homeland Europe, European Coal and Steel Community*

Wstęp

Nie ma wątpliwości, że integracja jaka dokonała się na kontynencie europejskim jest zjawiskiem bezprecedensowym. Powstanie działających organizacji ponad narodowych z państw, które na przestrzeni wieków nie jednokrotnie stawiały naprzeciw siebie w wojnach jest czymś niezwykłym. Droga jaką przeszły państwa starego kontynentu jest niebywała. Proces integracji, który pojawił się po straszliwym konflikcie jakim była druga wojna światowa, trwa już ponad 65 lat. W tym czasie owa integracja przybierała różne formy: od luźnych układów między poszczególnymi państwami, aż do obecnego stanu rzeczy, w którym obywatel dowolnego kraju Unii Europejskiej może się przemieszczać i podjąć pracę w dowolnej części Europy należącej do struktur Unii. Różni ludzie starali się nakłonić społeczeństwo europejskie do swojej wizji ładu politycznego w Europie. Jednak czy istnieje jeden właściwy model integracji europejskiej? Gdzie i czy w ogóle powinna być granica integracji pomiędzy państwami europejskimi? Jak polskie społeczeństwo odnosi się do kwestii integracji europejskiej? Zanim zostaną przedstawione odpowiedzi na powyższe pytania należy, przybliżyć historię procesu integracji europejskiej, nakreślić dwa nury integracji, na których autor postanowił się skupić, a mianowicie modele Europę Ojczyzn (konfederację) oraz Ojczyznę Europę (federację).

Historia integracji Unii Europejskiej

Druga wojna światowa i idące za nią wyniszczenie kontynentu miały zasadniczy wpływ na postawę państw europejskich. Gospodarka europejska na skutek wojny mocno podupadła, chęć odbudowania możliwości produkcyjnych państw Europy Zachodniej determinował społeczeństwa do wzajemnej integracji. Społeczeństwa zachodnie wykazywały się potrzebą integracji, która miała przeciw działać ewentualnemu powtórzeniu tragedii jaką była druga wojna światowa. Zarówno wybitne osobistości jak i przywódcy państw zachodnich stwierdzili, że najefektywniejszą a przede wszystkim pokojową metodą będzie właśnie integracja, dzięki powiązaniom

gospodarczym nie tylko zyskają rynki poszczególnych państw, lecz będzie możliwa trwała i korzystna dla wszystkich integracja.

Aby w pełni podejść do tematu integracji europejskiej należy zwrócić uwagę co było impulsem do stworzenia integralnej gospodarki państw zachodnich. Chodzi o Program Odbudowy Europy, na co dzień znany jako plan Marshalla. Stany Zjednoczone stały za powstaniem (OECE) Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej. Celem organizacji powstałej w kwietniu 1948 roku było ustabilizowanie walut europejskich oraz koordynacja nad planem Marshalla. Jednym z wiodących państw popierających integrację była Francja. Paryż obawiał się szybkiego wzrost potencjału militarno-gospodarczego ze strony Republiki Federalnej Niemiec. Owocem tych obaw było podpisanie w 1951 roku Traktatu Paryskiego – umowy międzynarodowej o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Do organizacji przystąpiło sześć państw: Francja, RFN, Belgia, Holandia, Luksemburg i Włochy. Wzajemna integracja miała nie dopuścić do szybkiego wzrostu potencjału militarnego ze strony któregoś z państw członkowskich.

Po sukcesie jakim okazała się EWWIS. Kraje założycielskie zaczęły analizować możliwości dalszej integracji. Owocem tych pertraktacji było powołanie do życia dwóch nowych instytucji: założenie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, oraz Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej powstałe 1957 roku na mocy Traktatu Rzymskiego. Obydwa porozumienia weszły w życie w celu rozszerzenia integracji między państwami. EWG miała ułatwić życie obywatelom państw członkowskich oraz dbać o swobodny i harmonijny rozwój gospodarczy, ponadto miała działać pro integracyjnie zacieśniając stosunki i zależności między państwami. EWG wprowadzało między innymi zniesienie opłat celnych wewnątrz struktur oraz zunifikowaną politykę celną wobec państw z poza EWG.

Euro-Atom natomiast miał za zadanie pokojową współpracę nad rozwijaniem technologii jądrowych, przy szczególnym nacisku na jednolitym rozwijaniu ochrony radiologicznej. Model integracji wdrożony przez tak zwane państwa założycielskie został zaważony przez inne państwa kontynentu, nastąpiło rozszerzenie EWG, która została przemianowana na Wspólnotę Europejską. Pierwsze do wspólnoty dołączyły: Wielka Brytania, Dania i Irlandia. Do połowy lat 90. XX wieku Wspólnota liczyła już dwunastu członków. Fundamentalnym krokiem do stworzenia organizacji jaką znamy obecnie było podpisanie w 1992 roku traktatu z Maastricht. Traktat zakładał przeobrażenie Wspólnoty Europejskiej w Unię, opierającą swoje istnienie na tak zwanych trzech filarach zakładających integrację w dziennie zarówno polityki gospodarki jak i działań społecznych. Pierwszym z nich jest Wspólnota Europejska, obejmująca wspólny rynek, unię walutową, wspólną politykę strukturalną i rolną oraz rozwój poszczególnych

regionów. Drugim filarem była unia polityczna, czyli wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa. Oznaczało to, że na arenie międzynarodowej Unia Europejska miała stanowić jedność. Trzecim filarem była współpraca policyjna i sądowa w sprawach karnych, czyli innymi słowami: unia policyjna oraz sądowa. Filar ten obejmował wspólne rozwiązywanie konfliktów w kwestiach takich jak: przestępczość, patologie społeczne, terroryzm czy imigracja. Jednym z priorytetów było powstanie wspólnej waluty tym samym tworząc unię walutowo-gospodarczą.

Następnie na przestrzeni lat liczba członków Unii sukcesywnie rosła, wymusiło to podpisanie kolejnego traktatu w 2000 r. w Nicei, który miał zreformować Unię przygotowując ją na kolejne rozszerzenie. Cztery lata później do wspólnoty zostało przyjętych podczas jednego rozszerzenia aż dziesięć nowych państw członkowskich. Ostatnią poważną zmianą w działaniu Unii Europejskiej było podpisanie w 2007 r. Traktatu Lizbońskiego, kolejnego dokumentu reformującego strukturę Unijne. Dokument nadawał Unii Europejskiej osobowość prawną oraz jednolitą strukturę, ponadto zmniejszał ilość komisarzy w komisjach do 18, a także zmieniał sposób podejmowania decyzji. Od 2014r. nie jest wymagana zgoda wszystkich członków struktur, wystarczy tak zwana większość podwójna czyli minimum 55% głosów z krajów Wspólnoty, które łącznie zamieszkuje min 65% ludności Unii, w wyniku czego na dzień dzisiejszy niektóre kraje mogą zostać przegłosowane w strukturach Unijnych. Przyczyn tych zmian należy doszukiwać się w rozmiarach obecnej organizacji, podczas zakładania liczyła ona 6 państw członkowskich. Obecnie zrzesza 28 krajów wliczając w to wciąż będącą w strukturach unijnych Wielką Brytanię. Przyczyną tego typu zmian było bardzo duże rozszerzenie się organizacji. Podczas zakładania było zaledwie 6 krajów, teraz w strukturach znajduje się 28 krajów (wliczając to Wielką Brytanię, która ma się odłączyć w 2019 r.)

Dwie wizje Unii Europejskiej

Ojczyzna Europa

Europa Ojczyzna koncepcja konfederacji rozwinięta i propagowana przez gen. Charles'a de Gaulle'a zakładająca przede wszystkim związki gospodarcze przy zachowaniu odrębności politycznej zjednoczonych krajów. Instytucje ponad narodowe miały być jedynie przedłużeniem rządów krajowych. Oznacza to, że podejmowane decyzje są realizacją interesów państw, a nie samej organizacji, która je skupia, w tym zamyśle najważniejsze było poszanowanie suwerenności i wzajemny dialog między państwami. W razie potrzeby UE miała pełnić rolę mediatora pomiędzy zwaśnionymi krajami, jednak nic im nie narzucając. Żadna decyzja

wpływająca na dane państwo nie może zostać podjęta bez zgody tego państwa. Ma to być kooperacja gospodarcza przy równoczesnej suwerenności politycznej oraz sądowniczej. Siłą napędową integracji według francuskiego polityka miał być ciągły dialog i wymiana poglądów między państwami członkowskim. Sam marszałek de Gaulle o innych metodach tworzenia integracji europejskiej wypowiadał się następująco *urojeniem jest, że można by zbudować poza państwem i przed państwem coś, co miałyby aprobatę ludów i było zdolne do skutecznego działania*. Według niego nie jest możliwy trwały byt ponad narodowy z zcentralizowaną władzą europejską. Społeczeństwo europejskie nie zaakceptuje władzy nie powiązanej z rządem narodowym, a interesy ogólnie europejskie nigdy nie będą tak samo ważne jak problemy Francuskie.

Ojczyzna Europa

Pogląd federalistyczny popierany między innymi przez kanclerza Federalnej Republiki Niemiec Konrada Adenauera, federaliści przewidywali, że w procesie integracji powstanie państwo związkowe na wzór Szwajcarii czy Stanów Zjednoczonych. Zdaniem federalistów to istnienie suwerennych państw narodowych jest przyczyną konfliktów zbrojnych oraz trudności gospodarczych. Postulowali o ograniczenie niezależności narodowych na rzecz organów ponad narodowych, dążąc do integracji Europejskiej w ujęciu całkowitym, utworzenie struktur polityczno-ekonomicznych opartych na ponadnarodowych władzy, powołanie parlamentu rządu trybunału oddając tym samym część uprawnień państw członkowskich na rzecz instytucji ponad narodowej. Członkowie parlamentu mieliby być wybierani w drodze wyborów bezpośrednich i nie byłiby zależni od krajów ojczystych, mieliby reprezentować interesy europejskie a nie krajowe. Ojczyzna Europa miała być organizmem zcentralizowanym w aspektach kluczowych, oraz zdecentralizowana na poziomach regionalnych i lokalnych, aby mogła działać w sprawach ogólnych jako jeden scalony byt państwowy oraz być odpowiednio blisko obywatela w sprawach drobnych i lokalnych. Próby jakie zostały przeprowadzone w pierwszej połowie lat 60. XX w. wprowadzenia Europejskiej Wspólnoty Politycznej, oraz Europejskiej Wspólnoty Obronnej, nie przyniosły zamierzonego skutku.

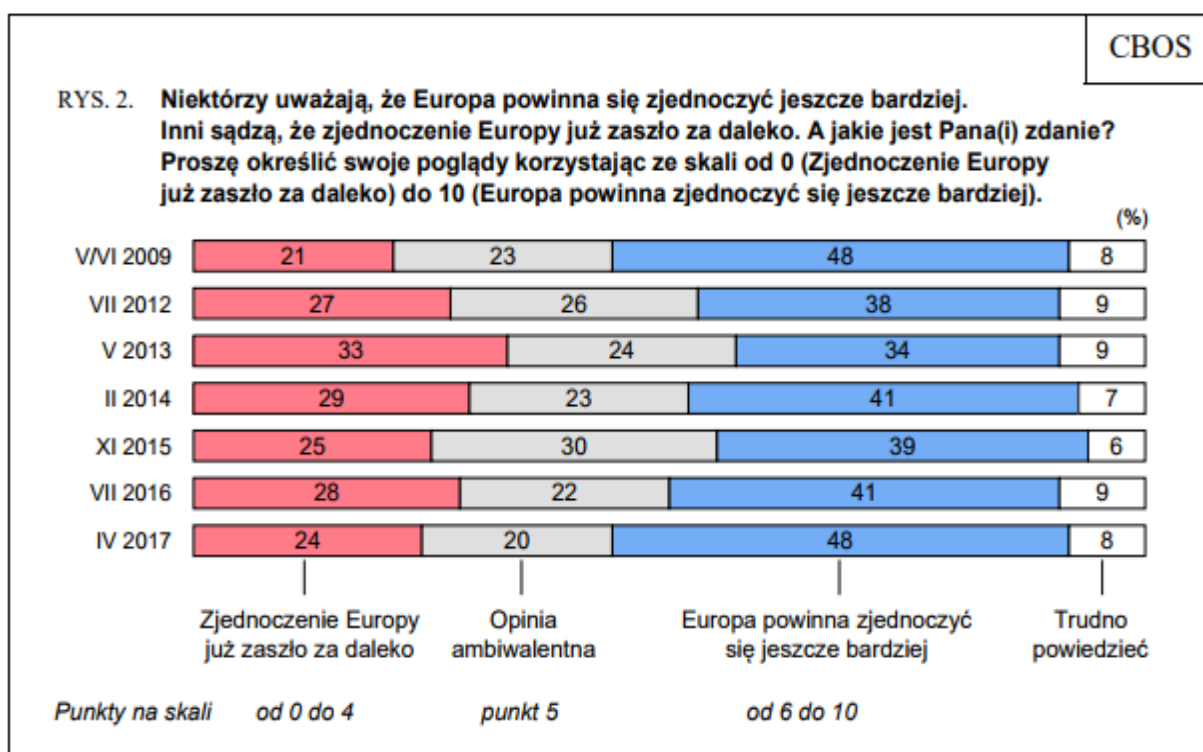
Społeczeństwo Polskie a wizja przyszłej Unii Europejskiej

Polska

Rzeczypospolita przystąpiła do Unii Europejskiej w 2004 roku wieńcząc tym dziesięcioletni proces starania się o przystąpienie do struktur europejskich, Polska rozpoczęła starania w 1994r. podpisując w Atenach wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej. Społeczeństwo Polskie jest jednym z największych beneficjentów dotacji Unijnych jeżeli chodzi o kraje

członkowskie. Dzięki środkom z Unii Europejskiej Rzeczypospolita miała możliwość szybkiego rozwoju, co za tym idzie zmniejszenia różnic gospodarczych jakie dzielił ją w stosunku do państw Europy zachodniej. Od samego początku społeczeństwo Polskie było nastawione przychylnie do wejścia w struktury Europejskie. Podczas referendum przeprowadzonego w 2003 roku Polacy w 70% opowiedzieli się za przystąpieniem do Unii. Jedynie 30% społeczeństwa nieprzychylnie wyrażało się na temat integracji Polski z innymi państwami Europy zachodniej, trend ten z biegiem czasu malał i na przestrzeni ostatnich 10 lat procent przeciwników Polski w strukturach unijnych z wyjątkiem 2013 r. wahał się w granicy 10% społeczeństwa. Jednak jeżeli chodzi o granice owej integracji naród polski nie wykazuje już tak daleko idącej chęci współpracy z innymi państwami Europejskimi.

Według badań Centrum Badania Opinii Społecznej z 2017 r. społeczeństwo polskie w dalszym stopniu można umiejscowić jako Euroentuzjastów.

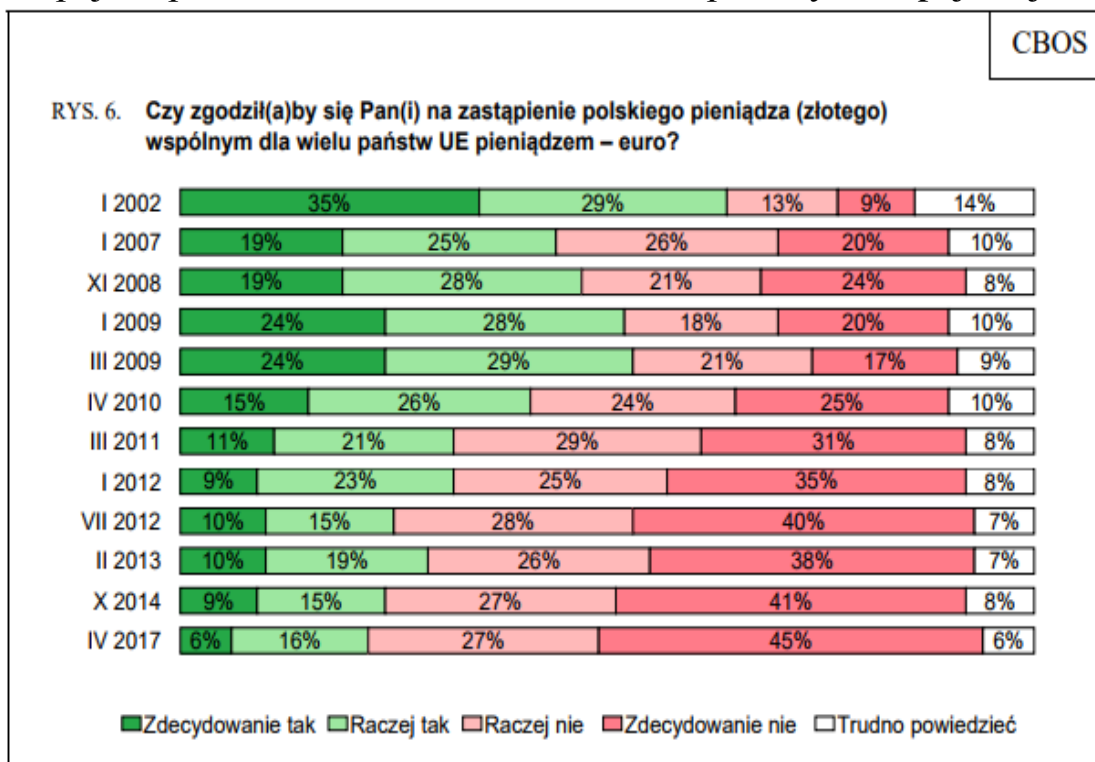

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z CBOS KOMUNIKAT Z BADAŃ NR 50/2017 „Jakiej Unii chcą Polacy”.

Badania pokazują, że większość Polaków (48%) uważa, iż Europa wciąż jest za mało zintegrowana i należy zjednoczyć Europę jeszcze bardziej. Prawie ¼ społeczeństwa wypowiada się jednak krytycznie uważając, że integracja zaszła już za daleko, przy 20% respondentów, którzy uważają, że jest to stopień odpowiedni oraz przy prawie 10% głosie ludzi nieposiadających konkretnego zdania zarysowują się sytuacja, w której

Polacy dalej starają się być w grupie Euro entuzjastów, jednak te starania nie są już tak jednomyślne. W stosunku do lat poprzednich liczba Polaków pragnących większej integracji zwiększyła się przy jednoczesnym spadku osób przeciwnych i uważających integrację na odpowiednim poziomie/

Następny wykres odnoszący się do jednego z wymogów jaki Unia Europejska postawiła Polsce w drodze do Wspólnoty Europejskiej.

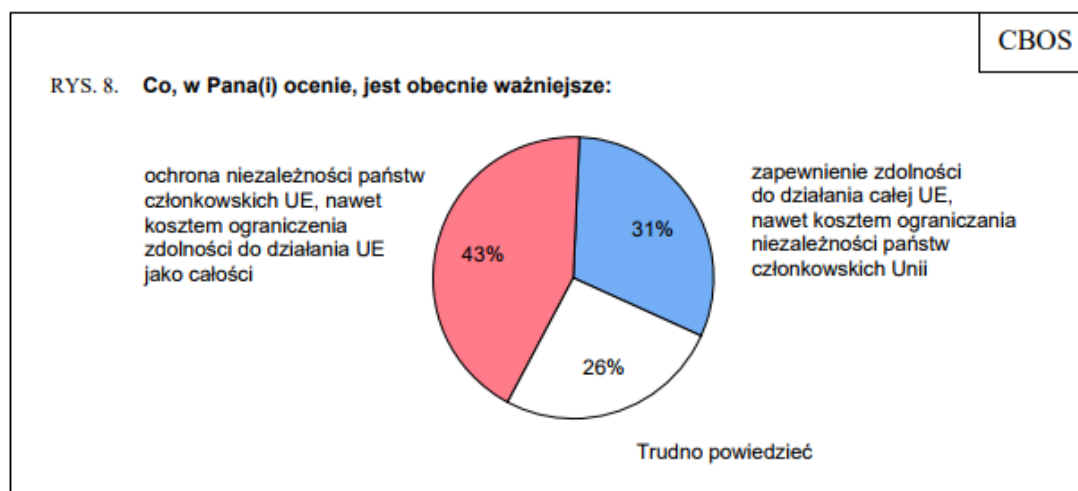

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z CBOS KOMUNIKAT Z BADAŃ NR 50/2017 „Jakiej Unii chcą Polacy”.

Charakteryzując postawę Polaków do przyjęcia waluty euro, można jednoznacznie stwierdzić, że naród Polski cechuje tendencja spadkowa jeżeli chodzi o przyjęcie wspólnej waluty. W pierwszych latach po akcesji społeczeństwo polskie opowiadało się mniej więcej pół na pół jeżeli chodzi o walutę euro. Jednak patrząc od 2010 r. zaobserwować można notoryczny spadek poparcia dla europejskiej waluty. W 2017 r. zaledwie około ¼ społeczeństwa wyraża chęć wymiany złotówki na euro, przy ponad 70% sprzecznie na zmianę waluty. Liczby te ukazują polskie podejście do sprawy, która już w momencie akcesji została przesądzona, bowiem Polacy zobowiązali się do przyjęcia wspólnej waluty, jednak nie sprecyzowali dokładnego terminu w jakim mają owe wymogi spełnić.

Dyskusje nad przyszłością UE i zmianami w jej funkcjonowaniu pokazują konflikt dwóch wartości: zapewnienia sprawności działania Unii z jednej strony i zachowania możliwie dużej suwerenności państw członkowskich, z drugiej w ocenie polskiego społeczeństwa ochrona niezależności państw

członkowskich jest ważniejsza (43% wskazań), niż zapewnienie zdolności do działania całej Unii (31%).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z CBOKOMUNIKAT Z BADAŃ NR 50/2017 „Jakiej Unii chcą Polacy”.

Podsumowując Polacy skłaniają się w stronę zacieśniania integracji przy jednoczesnym braku chęci wyzbycia się częściowej suwerenności (np. wprowadzenie Euro). Jesteśmy niestety niekonsekwentni a nasze słowa same się wykluczają.

Podsumowanie

Proces tworzenia się Unii Europejskiej jest zjawiskiem dynamicznym nie jest wiadome kiedy i czy w ogóle kiedyś się zakończy. Nie sposób też jednoznacznie określić, który z modeli budowy idealnego organizmu ponadnarodowego dla starego kontynentu jest właściwy, przy tak znaczącym przedsięwzięciu i tak dużym natężeniu różnych, czasem wykluczających się interesów oraz poglądów. Nie sposób wskazać jednego jedynie słusznego modelu działania. Od tego jak w przyszłości będą wyglądać struktury europejskie zdeterminowane są postawy społeczeństw krajów członkowskich. Skupiając się na przykładzie Polski można zaobserwować, iż polski naród skłania się w stronę zacieśniania integracji, przy jednoczesnym braku chęci wyzbycia się choć częściowej suwerenności państwowej - przykład Euro. Społeczeństwo Polski stanowi w pewnym sensie szczególny przypadek stawiając przeciw stawne stwierdzenia, chcąc integracji przy jednoczesnym braku chęci wyzbycia się własnych swobód.

Bibliografia

1. E. Latoszek, Integracja europejska mechanizmy i wyzwania, Warszawa 2007.
2. K. Łastawski, Historia Integracji Europejskiej, Toruń 2011.
3. CBOSB, Roguska, Polska w Unii Europejskiej, Warszawa 2016.

4. CBOS, B. Roguska, Jakiej Unii chcą Polacy, Warszawa 2017 .
5. Fundacja Batorego, A. Balcer, P. Buras, G. Gromadzki, E. Smolar, Polacy wobec UE: Koniec konsensusu, Warszawa 2016.
6. Fundacja Batorego, P. Buras, Przygotujcie się na nową Europę, Warszawa 2017.

Netografia

1. <http://www.wos.org.pl/wspolczesne-koncepcje-integracji-europejskiej.html> dostęp (2.12. 2017r.)
2. http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_pl_.pdf dostęp (5.12.2017r.)
3. <http://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/eu-affairs/20170502STO73030/eurobarometr-2017-piec-wnioskow-z-ogolnoeuropejskiej-ankiety> dostęp (23.11.2017r.)
4. <http://europejskiportal.eu/historia-integracji-europejskiej/2/>dostęp (24. 11.2017r.)
5. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_031_16.PDFdostęp (3.12.2017r.)
6. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_050_17.PDFdostęp (3.12.2017r.)
7. http://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/rap_otw_eu/Przygotujcie%20sie%20na%20nowa%20Europe.pdfdostęp (3.12.2017r.)
8. <http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Otwarta%20Europa/Polacy%20wobec%20UE%20-%20raport%20Fundacji%20Batorego.pdf>dostęp (3.12.2017r.)

УДК 94(439.24)

Ольга МОЦІЯКА

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, магістрантка 1 року
навчання історико-юридичного факультету,
спеціальності «Історія та археологія»

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП ХОРВАТІЇ

У пропонованій статті аналізуються особливості шляху хорватського народу до ЄС від 1990-х рр. до 2013. Особливу увагу зосереджено на діях хорватського уряду щодо виконання поставлених Європою завдань.

Ключові слова: *Європейський Союз, Хорватія, євроінтеграція, Копенгагенські критерії, антикорупційна політика.*

This article analyzes the peculiarities of the Croatian people's way to the EU from the 1990's to 2013. Particular attention is paid to the actions of the Croatian government to fulfill the tasks set by Europe.

Key words: European Union, Croatia, eurointegration, Copenhagen criteria, anticorruption policy.

Для України на даному етапі історичного розвитку вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС) є одним з першочергових завдань. Починаючи з 2013 р., наша країна не полишає активних спроб долучитися до цього економічного та політичного союзу, проте, на жаль, безрезультатно. Причиною цього може бути як погане економічне становище України, так і те, що наразі вона перебуває у стані війни з Росією.

Для того, аби нарешті подолати всі перешкоди вступу до ЄС, ми мусимо, озираючись на закордонний досвід, прослідкувати особливості та етапи євроінтеграції на прикладі країн, що за соціально-економічним та політичним устроєм схожі на нашу. Саме тому для опису процесу євроінтеграції автором було обрано Хорватію. Ця держава стала членом ЄС у 2013 р., саме тоді, коли це могла зробити й Україна, та мала на той час подібну (за винятком війни) внутрішньополітичну ситуацію. У зв'язку з тим, що ця подія досі була відображена лише в ЗМІ, метою роботи є узагальнення та аналіз євро інтеграційного поступу хорватського народу.

Курс на Європу Хорватія взяла ще в далекому 1990 р. Розуміючи неможливість мирного виходу із СФРЮ (Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія), яка довгий час зв'язувала балканські народи в єдине, хорвати прагнули отримати допомогу в ЄС, проте через територіальні суперечки з Сербією підоспіла Балканська війна 1994-1995 рр. У свою чергу в Європі далеко не всі погоджувалися з виникненням нової незалежної держави, тому не надто поспішали підтримати опір хорватів ЮНА (Югославській національній армії) [3].

Після закінчення війни Хорватія й далі вела переговори з ЄС щодо приєднання, але той не поспішив приймати до себе нову державу. Натомість почав вимагати розпочати розслідування злочинів на території колишньої Югославії, для чого в Гаазі було створено спеціальний суд. Європа вимагала видати хорватських генералів, які нібито сприяли терору проти сербського населення. Ця подія викликала небувалий резонанс серед хорватів: їм спало на думку, що ЄС прагне повернути їхню державу назад до Югославії, тож країною почали активно поширюватися антиєвропейські настрої [4].

Такою розпаленою атмосферою у країні прагнули скористатися радикальні націоналісти, налаштовані проти хорватської євроінтеграції, проте у 2000 р. новий лідер ХДС (Хорватської демократичної співдружності) Іво Санадер розпочав очищення уряду від радикалів, котрі аж надто погіршували імідж Хорватії в очах усієї Європи. Ставши 2003-го прем'єром, він ішов на все, аби продовжити переговори з ЄС, що тривали загалом майже 10 років [5].

Подавши у 2003 р. заявку на вступ до ЄС, Хорватія приклала чималих зусиль, аби виконати вимоги, поставлені ним. Ці так звані Копенгагенські критерії, прийняті в червні 1993 р., включають у себе три показники: 1) політичний: стабільність установ, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин; 2) економічний: дійова ринкова економіка; 3) «членський»: зобов'язання, що випливають із факту вступу до ЄС, зокрема, визнання його політичних, економічних та монетарних цілей [8].

Хорватія, яка на той час переживала складну економічну та соціальну ситуацію, пов'язану з масовою корупцією та наслідками недавньої війни, досить швидко відчула на собі наслідки прогресу в різних сферах життя [6]. Із самого початку І. Санадер почав видавати до Гааги всіх воєначальників. Особливого резонансу набув арешт генерала Анте Готовини, який перебував у бігах і якого народ вважав героєм. Це посилювало позицію євроскептиків, які співвідносили ув'язнення та подальше засудження Готовини до 24 років позбавлення волі як втрату національної гідності.

У цей же час розпочинається етап активної антикорупційної кампанії, яку очолює заступниця Санадера Ядранка Косор. Це був останній ривок у боротьбі за ЄС. Сам же чоловік, Замішаний у корупційних скандалах був заарештований в Австрії і там ув'язнений. Хорватське телебачення безперестанку показувало акції арешту корупціонерів: до в'язниці відводили високопосадовців та директорів найвідоміших державних підприємств – усі вони були відомі спецслужбам своїм хабарництвом і мали сплатити ціну за входження до ЄС держави, очищеної від корупції [5].

У 2011 р. Європа нарешті поступилася. 9 грудня у Брюсселі всі 27 членів Євросоюзу офіційно схвалили приєднання Загреба, проте процес ратифікації відповідної угоди парламентами країн спільноти ставився у пряму залежність від виконання вимог європейських партнерів,

насамперед у боротьбі з корупцією. Не зважаючи на те, що ще восени 2012 р. депутати Бундестагу заявляли про неготовність Загреба до вступу. Втім, відтоді хорватський уряд доклав чималих зусиль, аби виправити ситуацію. Уже навесні 2013 р. всі перешкоди для приєднання Хорватії до ЄС були усунуті. У березні єврокомісар Фюле задоволено відзначив: "Хорватія може демонструвати реформи, які є переконливими, довгостроковими і незворотними" [3].

Разом зі зростанням оптимізму щодо євроінтеграції Хорватії в очах ЄС поступово збільшувалася також кількість прихильників цього серед самих хорватів. Так, у травні 2010 р. процес входження Хорватії до ЄС підтримували 53%, а за рік - 56% громадян. Найвищий за останні 7 років рівень підтримки хорватами входження країни до ЄС - 63% - було зафіксовано агенцією соціологічних досліджень Ipsos Puls на початку листопада 2010 р. За даними останнього соціологічного дослідження, проведеного на прохання МЗС Хорватії агенцією Ipsos Puls, у липні порівняно з червнем 2011 р. підтримка населенням вступу країни до ЄС збільшилася з 57 до 60%, а співвідношення противників цього процесу зменшилося з 37 до 33%. 22 січня 2012 р., коли проводився референдум щодо приєднання Хорватії до ЄС, явка становила 43,51%, з яких дві третини (66,27%) висловилися за і одна третина (33,13%) – проти. В усіх регіонах країни більшість склали прихильники ЄС. Це означало, що 1 липня 2013 р. Хорватія стане повноправним членом даного союзу [1].

«Від імені 27 держав-членів ЄС та урядів я маю честь повідомити вам добру новину про те, що Хорватія стане 28-ю країною-членом Європейського Союзу. Це не могло бути можливим без важкої роботи хорватського уряду, народу та без вашого особистого керівництва», - сказав голова Європейської Ради Герман ван Ромпей, звертаючись до прем'єр-міністра Я. Косор в Брюсселі, в присутності Президента Єврокомісії Жозе Мануеля Баррозу та прем'єр-міністра Угорщини Вікторія Орбана [7]. «Я переконаний, що Хорватія впорається з усіма викликами, перед якими наша маленька нація постає з огляду на європейську інтеграцію та глобалізацію. Адже маленькі країни мають бути відкритими. Європейський Союз дає Хорватії величезний шанс», - заявив у свою чергу голова хорватського уряду Зоран Міланович [8].

Не дивлячись на сам факт вступу, з боку ЄС експертами були висловлені побоювання з приводу політичної та економічної корупції та функціонування судової системи. Хорватія на даний час займає 62

місце як найбільш нестабільна країна щодо боротьби з корупцією за даними Індексу сприйняття корупції. У березні 2014 р. Європейська комісія висловлювала заклопотаність з приводу верховенства права і боротьби з корупцією у своїй доповіді про моніторинг підготовки до вступу Хорватії [2].

З іншого боку, хорватська економіка все ще переживає серйозні проблеми. Однією з найбільших перепон для економічного розвитку країни є масове безробіття, що у 2012 році досягало 20,4%. Як зазначають у New Eastern Europe, прийняття у якості 28-го члена такої держави, де високим є суспільне незадоволення, загрожує іміджу ЄС не лише у самій країні, але й у всьому балканському регіоні. Вступ до ЄС викликає сумніви і у самих хорватів. Як заявив президент держави Іво Йосіпові, протягом довгих років очікування вступу, вони перетворилися з оптимістів на реалістів і розуміють, що набуття членства не вирішить враз усіх їхніх проблем [5].

Однак, ЄС усе ж надає економічну та соціальну допомогу Хорватії, а віце-прем'єр країни Весна Пусіч постановила, що фінансові справи європейських громадян не постраждають через її країну. За її словами, Хорватія – чудове місце для інвестицій, яка, до того ж, нізащо не впустила шанс, який їй дала Європа. На 2016-2017 рр., зважаючи на чималі успіхи країни на даному поприщі, оптимізм починає поширюватися і серед членів ЄС. Цей вступ доводить, що ЄС має здатність спонукати до змін країни, які хочуть приєднатися до спільноти. І що "Євросоюз залишається привабливим для країн поза його межами", - зазначає брюссельський аналітик Корина Стратулат [3].

Таким чином, шлях Хорватії до ЄС показує, що будь-яка, навіть економічно неблагополучна країна, здатна піднятися, якщо надати їй відповідну допомогу. Хорватський досвід має стати для України зразком, який показує, що, приклавши чимало зусиль, можна швидко влитися до процесу євроінтеграції.

Література

1. Ваш С. Вступ Хорватії до ЄС підтримує 60% населення – опитування. – [Режим доступу]: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1226009vstup_horvat_do_s_pdtrimu_60_naselennya_opituvannya_1031434.html. (23.10.2017)
2. Вступ Хорватії до ЄС: оптимісти і скептики. – [Режим доступу]: <http://ua.euronews.com/2012/01/23/croatia-s-eu-leap>. (22.10.2017)

3. Гассельбах К., Тейзе Є. Розширення у важкі часи: приєднання Хорватії до ЄС. – [Режим доступу]: <http://www.dw.com/uk> (25.10.2017)
4. Куко С. Вступ Хорватії до ЄС: історія успіху у скрутні часи. – [Режим доступу]: <https://eu.prostir.ua/library/258612.html>. (25.10.2017)
5. Пащенко Є. Хорватська битва за Європу. – [Режим доступу]: <http://tyzhden.ua/World/40553>. (23.10.2017)
6. Снісаренко К. Світові ЗМІ про Хорватію у ЄС: високе безробіття, реалізм громадян та небажання закривати кордони. – [Режим доступу]: <http://tyzhden.ua/World/83433>. (25.10.2017)
7. Stojan de Prato. Europsko vijeće: Hrvatska će postati 28. članica Europske unije! - [Режим доступу]: <https://www.vecernji.hr/vijesti/europsko-vijece-hrvatska-ce-postati-28-clanica-europske-unije-303799>. (25.10.2017)
8. Hrvatska je 28. članica Europske unije. – [Режим доступу]: <http://www.mvep.hr/files/file/publikacije/Hrvatska-28-clanica-Europske-unije>. (22.10.2017.)

УДК 327,5 (061,1 ЄС+1-622 НАТО)(226)

Szymon MALIK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Stosunki Międzynarodowe
rok I studia Magisterskie Instytut Politologii

OPERACJA SEA GUARDIAN I OPERACJA SOPHIA – WSPÓLPRACA NATO I UE W BASENIE MORZA ŚRÓDZIEMNEGO

Podczas szczytu NATO w Warszawie (lipiec 2016 r.) państwa członkowskie zdecydowały o przekształceniu operacji Active Endeavour prowadzonej w ramach walki z terroryzmem, w operację Sea Guardian, mającą charakter operacji zarządzania kryzysowego i ukierunkowaną na wsparcie wysiłków Unii Europejskiej w zwalczaniu nielegalnej migracji. Nowa, szersza operacja Sea Guardian w połączeniu z innymi aktywnościami NATO i Unii Europejskiej w basenie Morza Śródziemnego może pozwolić na zwiększenie skuteczności działań ukierunkowanych na zapewnianie bezpieczeństwa obszarów morskich. Poszerzenie zakresu prowadzonych operacji jest istotne ze względu na nowe wyzwania obecne na obszarach morskich w pozimnowojennym środowisku międzynarodowym.

Słowa kluczowe: NATO, UE, Sea Guardian, Operacja Sophia, zarządzanie kryzysowe

During the NATO Warsaw summit (july 2016 r.) members of NATO decided to transform anti-terrorism operation Active Endeavour into crisis management operation Sea Guardian focused on supporting EU in fighting illegal migration. New operation Sea Guardian in connection with another activities of NATO and European Union in the Mediterranean Sea can improve the effectiveness of activities aimed at providing the safety of maritime areas. Extension of the scope of operations is essential due to the new challenges of the present maritime areas in the post-Cold War international environment.

Key words: NATO, UE, Sea Guardian, Operation Sophia, crisis management

Wstęp

Współczesne środowisko międzynarodowe stawia zarówno przed Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego, jak i przed Unią Europejską szereg wyzwań i zagrożeń o charakterze zarówno symetrycznym, jak również asymetrycznym. Ich źródłami mogą być tak państwa, jak i podmioty pozapaństwowe. Wśród nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa wspomnianych organizacji międzynarodowych należy wymienić przede wszystkim terroryzm, zagrożenia w cyberprzestrzeni, zagrożenia energetyczne oraz zagrożenia o charakterze hybrydowym. W ostatnim czasie istotnego znaczenia nabrał problem niekontrolowanej, nielegalnej migracji z obszaru Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej (ang. *Middle East and North Africa* - MENA). Kryzys migracyjny wynika przede wszystkim z niestabilności obszaru MENA, gdzie toczony są liczne konflikty wewnętrzpaństwowe (Libia, Syria, Irak, Jemen) oraz gdzie działają różnego rodzaju organizacji terrorystyczne z Państwem Islamskim na czele. Zarówno NATO, jak i UE nie mogą pozostawać obojętne na problemy obszaru MENA, gdyż stabilność i bezpieczeństwo tej części świata wpływa w sposób pośredni i bezpośredni na bezpieczeństwo Europy, a co za tym idzie na poziom bezpieczeństwa Unii Europejskiej i europejskich członków NATO. Z tego powodu państwa członkowskie obu organizacji biorą udział w Globalnej Koalicji zwalczającej fundamentalistyczne organizacje na Bliskim Wschodzie [1, s. 206-207]. Ponadto, zarówno Sojusz Północnoatlantycki, jak i UE prowadzą operacje morskie ukierunkowane m.in. na zwalczanie nielegalnej migracji do państw europejskich. W przypadku NATO jest to operacja *Sea Guardian*, natomiast w przypadku UE jest to operacja *Sophia*.

Współczesne znaczenie bezpieczeństwa morza

Współcześnie bezpieczeństwo obszarów morskich ma niebagatelne znaczenie dla międzynarodowej stabilności i rozwoju gospodarczego

praktycznie wszystkich państw na świecie. Wynika to z kilku czynników, z których najważniejszym jest rola transportu morskiego w międzynarodowej wymianie gospodarczej. Obecnie ok. 95 % towarów w handlu międzykontynentalnym transportowana jest szlakami morskimi i oceanicznymi. Z tego względu bezpieczeństwo morskich szlaków handlowych, a w szczególności kluczowych tras, cieśnin i kanałów, w tym: Cieśniny Gibraltarskiej, czy Kanału Sueskiego determinuje bezpieczeństwo w skali międzynarodowej. Co więcej, znaczenie obszarów morskich rośnie również ze względu na rozwój technologii wydobywczych pozwalających na pozyskiwanie surowców z dna morskiego i oceanicznego, co w sposób istotny wpływa na rozwój gospodarczy i bezpieczeństwo energetyczne poszczególnych państw [2, s. 322]. W końcu, istotne znaczenie ma również ochrona infrastruktury krytycznej, w tym przede wszystkim gazociągów, ropociągów oraz kabli telekomunikacyjnych i światłowodowych [4].

Znaczenie bezpieczeństwa obszarów morskich zawsze miało dla Sojuszu Północnoatlantyckiego niebagatelne znaczenie, zwłaszcza że samo NATO w momencie utworzenia złożone było przede wszystkim z mocarstw morskich (USA) i byłych imperiów kolonialnych o wielkich tradycjach żeglarskich (Wielka Brytania, Francja, Holandia, Portugalia). Członkowie sojuszu dysponowali wielkimi potencjałami morskimi i przykładali dużą wagę do zapewniania bezpieczeństwa mórz i oceanów. Należy jednak zauważyć, iż rozumienie bezpieczeństwa obszarów morskich ulegało (i wciąż ulega) zmianom zależnie od środowiska międzynarodowego. I tak w okresie zimnej wojny kładziono nacisk przede wszystkim na aspekt bezpieczeństwa wojskowego w kontekście rywalizacji dwublokowej. Obecne środowisko międzynarodowe, w którym dominują przede wszystkim asymetryczne zagrożenia, jak terroryzm i piractwo generowane przez podmioty niepaństwowe – ugrupowania terrorystyczne i transnarodowe zorganizowane grupy przestępcze - wymaga odmiennego podejścia. Obecnie polityka morska NATO skupia się na dwóch aspektach – prowadzeniu działań ukierunkowanych na zapobieganie aktom terroryzmu na obszarach morskich oraz zapewnieniu bezpieczeństwa morskich szlaków transportowych, ze szczególnym uwzględnieniem transportów surowców energetycznych i produktów o strategicznym znaczeniu dla bezpieczeństwa sojuszniczego i międzynarodowego (np. transporty broni, czy materiałów mogących posłużyć do budowy arsenału BMR). Aktywność NATO skupia się zatem na walce z terroryzmem, piractwem i grabieżą morską [2, s. 324-325].

Jako że niemożliwym jest zapewnienie bezpieczeństwa obszarów morskich bez odpowiedniej polityki morskiej, toteż należy się bliżej przyjrzeć temu pojęciu. Polityka morska jest działaniem czynników publicznych zamierzającym do pełnego wykorzystania szans stwarzanych

przez nadmorskie położenie państwa. Cele polityki morskiej zarówno państw, jak i organizacji międzynarodowych dotyczą sfery gospodarczej oraz społeczno-kulturalnej, przy czym warunkiem zaistnienia możliwości ich realizowania jest zdolność do obrony interesów państwa lub organizacji międzynarodowej na morzu [3, s. 158].

Obrona interesów na morzu nie może ograniczać się jedynie do wymiaru militarnego tj. obrony morskiej granicy państwa, ochrony żeglugi i morskich szlaków komunikacyjnych oraz obrony wybrzeża. Poza aspektami wojskowymi obrona morska powinna obejmować też obronę działań ludzkich przed morzem, obronę morza przed działaniami ludzkimi, a w końcu zapobieganie wykorzystywaniu przestrzeni morskiej do działań przestępczych. Warto zauważyć, że militarna obrona interesów na morzu jest niemożliwa bez oddziaływania pozamilitarnego [3, s. 158].

Wśród działań służących obronie przed działaniami morza wyróżnić należy:

1. obserwację i prowadzenie badań meteorologicznych i hydrograficznych celem rozpoznania cech danego akwenu;
2. obserwację akwenu i oznakowanie nawigacyjne;
3. ratowanie życia na morzu;
4. ochronę brzegu morskiego dostosowaną do cech akwenu i interesów ekonomicznych państwa [3, s. 158-159].

Powyższe działania realizowane są przez następujące systemy:

1. system badania morza;
2. system obserwacji i nadzoru obszarów morskich;
3. odpowiedni zestaw sił i środków do reagowania na zagrożenia w tym: środków poszukiwawczo-ratowniczych do ratowania życia na morzu, środków zwalczania skażeń oraz środków służących obronie przed działaniami przestępczymi [3, s. 159].

Operacja *Sea Guardian*

Decyzję o rozpoczęciu operacji *Sea Guardian* podjęto na szczycie NATO w Warszawie w lipcu 2016 r. W *Deklaracji końcowej ze szczytu NATO w Warszawie* w punkcie 91 zawarty został zapis o przekształceniu operacji *Active Endeavour* prowadzonej na mocy art. 5 traktatu waszyngtońskiego w operację bezpieczeństwa morskiego spoza art. 5 o kryptonimie *Sea Guardian*. Co więcej, w *Deklaracji...* znalazły się również zapisy dotyczące współpracy NATO i Unii Europejskiej w zwalczaniu nielegalnej migracji. W ramach tych działań Sojusz Północnoatlantycki przekazuje Grecji, Turcji oraz Europejskiej Agencji Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej (Frontex) informacje dotyczące napływu i przemieszczania się grup migrantów. W związku z podjęciem działań ukierunkowanych na

polepszenie zdolności europejskich w zakresie zwalczania nielegalnej migracji nawiązany został bezpośredni kontakt pomiędzy Dowództwem Sił Morskich NATO (MARCOM) a unijną agencją Frontex. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego udziela również wsparcia związanego z obserwacją, rozpoznaniem i logistyką oraz przekazuje dane wywiadowcze stosownym instytucjom Unii Europejskiej w celu wsparcia unijnej operacji *Sophia* [1, 228-299].

Poza wspomnianym wspieraniem działań UE, siły morskie oddelegowane do prowadzenia operacji *Sea Guardian* wykonują szereg zadań związanych ze wzmacnianiem bezpieczeństwa na morzu. Wśród tych zadań należy wymienić:

1. wsparcie świadomości sytuacyjnej na obszarach morskich, w tym wymiana informacji pomiędzy sojusznikami oraz agencjami spoza NATO (np. Frontex);
2. podtrzymywanie wolności żeglugi, w tym prowadzenie nadzoru, działań patrolowych, wykonywanie operacji specjalnych, egzekwowanie międzynarodowego prawa oraz autoryzowane użycie siły;
3. zwalczanie nielegalnego międzynarodowego obrotu bronią masowego rażenia i materiałami służącymi do jej wytworzenia, w tym identyfikowanie, lokalizowanie i zwalczanie transportu nielegalnego, jak również ochrona legalnych transportów;
4. ochrona infrastruktury krytycznej, w tym infrastruktury służącej do przesyłu surowców energetycznych, infrastruktury łącznościowej oraz ochrona *choke points* – cieśnin i kanałów o strategicznym znaczeniu;
5. wspieranie działań antyterrorystycznych na obszarach morskich, w tym planowanie, dowodzenie operacjami, odstraszenie i obrona przeciwko morskim atakom terrorystycznym. Zadaniem sił NATO jest również stała ochrona wyznaczonych obiektów i obszarów przed działalnością grup terrorystycznych (w szczególności cieśnin, kanałów);
6. wzmacnianie zdolności wspólnoty międzynarodowej do zapewniania bezpieczeństwa na obszarach morskich przy użyciu środków militarnych i niemilitarnych [4].

Operacja *Sophia*

Operacja EUNAVFOR Med *Sophia* jest odpowiedzią Unii Europejskiej na pogłębiający się problem nielegalnego przemytu migrantów z obszaru MENA do Europy. Decyzja o podjęciu operacji została podjęta na posiedzeniu Rady 18 V 2015 r. Narodowe komponenty morskie wchodzące w skład sił misji *Sophia* osiągnęły wstępną gotowość operacyjną 7 VII 2015 r., a gotowość pełną 27 VII 2015 r. Dowództwo operacji zlokalizowano w

Rzymie, zaś stanowisko głównodowodzącego powierzono włoskiemu admirałowi Enrico Credendino [6]. W ramach prowadzonych działań jednostki działające w ramach EUNAVFOR Med miały za zadanie prowadzić działania z zakresu monitorowania sytuacji na morzu, przechwytywania łodzi przemytników na wodach międzynarodowych i terytorialnych, niszczenia łodzi i zaplecza przemytników. Podczas dotychczasowych działań ustalono trasy wykorzystywane przez grupy przemytników oraz miejsca ich bazowania na obszarze MENA (głównie w Libii). Rzeczpospolita Polska oddelegowała 1 oficera do dowództwa operacji UENAVFOR Med *Sophia* [5].

Skuteczność podjętych działań pozostaje jednak mocno ograniczona, ze względu na brak zgodny libijskiego Rządu Jedności Narodowej na operowanie w libijskich wodach terytorialnych okrętów państw europejskich. Operacja *Sophia* nie posiada również umocowania w rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ, która uprawniałaby jednostki EUNAVFOR Med do prowadzenia działań na wodach terytorialnych państw trzecich. Z tego powodu siły państw europejskich mogą prowadzić działania patrolowe jedynie na wodach terytorialnych państw członkowskich UE oraz na wodach międzynarodowych. Brak prawnych możliwości działania na wodach Libii oraz zniszczenia baz i sprzętu funkcjonujących tam grup przemytniczych wydatnie zmniejsza skuteczność EUNAVFOR Med oraz *de facto* uniemożliwia całkowite powstrzymanie nielegalnej migracji w środkowej części południowego Morza Śródziemnego [5].

Bibliografia

1. Deklaracja końcowa szczytu NATO w Warszawie wydana przez Szefów Państw i Rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Warszawie w dniach 8 i 9 lipca 2016 r., „Bezpieczeństwo Narodowe”, nr 37-40, 2016.
2. Michał Łuszczuk, NATO wobec asymetrycznych zagrożeń bezpieczeństwa na obszarach morskich, [w:] NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa, pod red. Marek Pietraś, Jakub Olchowski, Lublin 2011.
3. Donata Rossa-Kilian, Polityka morska Sojuszu Północnoatlantyckiego w latach 1989-2008, [w:] NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa, pod red. Marek Pietraś, Jakub Olchowski, Lublin 2011.
4. Operation Sea Guardian, [w:] nato.int, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136233.htm?selectedLocale=en, 2016, [dostęp: 07.12.2017].
5. Operacje i Misje UE, [w:] msz.gov.pl, http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/operacje_nato_i_ue/operacje_ue/#EUNAVFOR_Med_Sophia, [dostęp: 08.12.2017].
6. About EUNAVFOR MED Operation SOPHIA, [w:] eeas.europa.eu, https://eeas.europa.eu/csdp-missions-operations/eunavfor-med/36/about-eunavfor-med-operation-sophia_en, 2016, [dostęp: 08.12.2017].

SZKOLNICTWO POLSKIE PO WSTĄPIENIU DO UNII

Niniejszy artykuł w pierwszej części zwraca uwagę na polskie szkolnictwo w przed dzień wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Omawia sytuację oświaty w tym czasie, jej problemy, stan i nadzieje związane z powrotnym przyłączeniem do europejskiej wspólnoty edukacyjnej. Druga część artykułu odnosi się do wprowadzonych zmian i opisu poszczególnych programów, mających na celu poprawę jakości kształcenia w polskim systemie edukacyjnym po wstąpieniu do Wspólnoty. Całość ma na celu zobrazować jak podjęta współpraca pomiędzy Polską a Unią Europejską wpłynęła na polską oświatę.

Słowa kluczowe: *Edukacja, Oświata, Unia Europejska, Szkolnictwo Wyższe, Uczelnia, Program Dydaktyczny*

The first part of this article draws attention to Polish education in the day before Poland's accession to the European Union. Discusses the situation of education at that time, its problems, the state and hopes of re-joining the European education community. The second part of the article refers to the introduced changes and description of individual programs aimed at improving the quality of education in the Polish education system after joining the Community. The whole article aims to illustrate how cooperation between Poland and the European Union has influenced Polish education.

Key words: *Education, European Union, Higher Education, School, Didactic Program*

Wstęp

Wstąpienie Polski do Wspólnoty Europejskiej wiązało się, także z powrotem polskiej edukacji do Europy. Dzisiaj będzie mijać od tego wydarzenia 13 lat, przyjrzymy się jaki wywiera to wpływ na edukację w naszym kraju, a szczególnie w wymiarze szkolnictwa wyższego. Kiedy w

2004 roku Rzeczpospolita przystępowała do wielkiej europejskiej rodziny nikt nie miał wątpliwości o ogromnej szansie dla polskiego szkolnictwa. Myślano nie tylko o dopłatach na remonty i rozbudowy rodzimych ośrodków edukacyjnych, ale przede wszystkim o możliwościach wyjazdów studentów, nauczycieli na zagraniczne uczelnie i korzystania z ich badań oraz doświadczeń. W poniższych akapitach zobaczymy co się zmieniło w polskich szkolnictwie od 2004 roku i jakie możliwości otworzyły się dla naszych rodaków żądnych wiedzy.

Reformy i stan polskiego szkolnictwa w przed dzień przystąpienia do Wspólnoty

Początkowe założenia dotyczące sfery edukacji w Polsce po jest wstąpieniu do Unii Europejskiej oscylowały wokół działań, które miały podnieść poziom jakości kształcenia do poziomu europejskiego. Choć wskaźnik scholaryzacji w Polsce, czyli procent młodzieży studiującej w przedziale wiekowym 19-24 lat, był dosyć wysoki, to jednak zaniedbania z dawniejszych lat sprawiły, iż polska oświata wciąż znajdowała się poniżej wartości oczekiwania na poziomie europejskim. Nadrobienie zaległości w dziedzinie edukacji i większe zaangażowanie w system kształcenia polskiego społeczeństwa miały wzmocnić pozycję Polski jako skutecznego kontrahenta i silnego konkurenta pozostałych państw w ramach powiększonej Unii Europejskiej¹.

Warto zwrócić uwagę, iż lata 90 były okresem, w którym zwiększyła się liczba studentów i to aż czterokrotnie. Do dzisiejszego dnia masowa liczba ludności polskiej otrzymuje dyplom ukończenia studiów wyższych. Do nagłego zainteresowania się możliwością podjęcia dalszej edukacji w celu posiadania wyższego wykształcenia w znacznym stopniu przyczynił się rozwój płatnego trybu nauki w szkołach wyższych, czyli studiów zaocznych oraz wieczorowych, zarówno na uczelniach państwowych, jak i niepaństwowych. Istotną zmianę w polskim systemie edukacyjnym wprowadziło rozporządzenie o szkolnictwie wyższym z roku 1990, które dało przyzwolenie na odpłatność niektórych świadczeń kształceniowych. Całkowitą lub większą część kosztów związanych z dalszym przygotowaniem naukowym ponoszą studenci². Wprowadzenie formalnego zezwolenia na utworzenie niepaństwowych zespołów oświatowych przyczyniło się do tego, iż Polska jest w posiadaniu najbardziej rozwiniętego systemu płatnej edukacji w skali europejskiej. Z danych statystycznych wynika, iż w 2002 roku liczba niepaństwowych szkół wyższych osiągnęła

¹ Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, *Bilans Korzyści i Kosztów Przystąpienia Polski do Unii Europejskiej*, Kwiecień 2003, s.171

² Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, *Bilans Korzyści i Kosztów ...*, Kwiecień 2003, s. 173

250, a liczba osób studiujących płatnie wynosiła około pół miliona. Aktualnie studenci niestacjonarni wynoszą 27 procent wszystkich słuchaczy³.

Pomimo, iż nastąpił wzrost liczby studentów, to jakość prowadzenia zajęć dydaktycznych wciąż była niska. Powodem takiego stanu rzeczy były braki w kadrach naukowych, w dodatkowych pomocach dydaktycznych, a także w nieskutecznej kontroli państwa nad prowadzoną działalnością w szkolnictwie wyższym. Przyczyn można doszukiwać się również w małych nakładach finansowych przeznaczonych na edukację i na dalszy rozwój uczelni. Środki pieniężne państwa rozgospodarowane na wykształcenie wyższe w produkcie krajowym brutto osiągał w poszczególnych latach następująco: w 1991 roku wynosił 0,82%, w 1994 roku około 0,72%, a w 2001 roku sięgał 0,88%. Przy regularnym wzroście liczby słuchaczy, fundusze publiczne przeznaczone na ten cel były w dalszym ciągu niewystarczające. W poprzednim okresie budżet państwa dofinansowywał edukację wyższą kierując się głównie uzasadnieniami makroekonomicznymi podziałów finansów publicznych. Szczególnym podmiotem finansowym podstawy kształcenia były uczelnie, które wkładały własne środki pieniężne w rozwój szkolnictwa⁴.

Organizacja systemu kształcenia wyższego wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej w znacznym stopniu są zróżnicowane. W celu ujednoczenia tych systemów Unia podjęła konkretne działania, które zostały sformułowane w Deklaracji Bolońskiej z 1999 roku. Podstawą stało się utworzenie do 2010 roku Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego i przygotowanie fundamentalnych zasad zsynchronizowania państw-sygnatariuszy oraz ich uczelni. W Deklaracji zostały sformułowane dezyderaty odnoszące się do powstania studiów dwustopniowych, stworzenia godnych warunków do aktywności studentów (w szczególności poprzez wprowadzenie wspólnotowych programów wymian studenckich), przygotowaniu systemu klarownych i współmiernych stopni oraz dyplomów, współpracy w poziomie zagwarantowania jakości kształcenia⁵.

Podstawowymi jednostkami korzystającymi z włączenia się polskiego systemu edukacyjnego oscylującym wokół szkolnictwa wyższego w Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego byli przede wszystkim studenci oraz pracownicy akademicy. W efekcie pozyskali całkiem nowe możliwości przygotowania naukowego i doskonalenia kwalifikacji zawodowych, co oznaczało, iż nastąpiła poprawa w jakości życia

³ Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2010, <http://www.mimuw.edu.pl/~sjack/usw/strat.html> (dostęp: 07.09.2017)

⁴ Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, *Bilans Korzyści i Kosztów ...*, Kwiecień 2003, s. 173

⁵ Ibidem, s. 174

uczelnianego w podstawowych wymiarach edukacyjnych. Proces integracji, jak również towarzysząca temu aktywność i zaangażowanie osób w poprawę poziomu kształcenia wyższego przyczyniła się do wprowadzenia prawa do pogłębiania wiedzy i zdobywania nowych doświadczeń naukowych w państwach członkowskich Unii Europejskiej, brania udziału we wspólnotowych programach edukacyjnych, wprowadzenia narzędzi mających na celu wystawianie ocen za dokonania studentów (ECTS oraz DS), podnoszenia poziomu nauki w szkołach wyższych, respektowania dyplomów uczelni wyższych, zwiększenia szans na podjęcie dalszej drogi zawodowej, a także do osiągnięcia zadowalających efektów we wzroście konkurencyjności pomiędzy szkołami wyższymi⁶.

Aktywność studencka w myśl zasad edukacji wprowadzanych przez Unię Europejską jest bardzo wspierana i konsekwentnie wprowadzana w system szkolnictwa państw członkowskich. W celu wynagrodzenia i dalszego pogłębiania zainteresowania słuchaczy w zdobywanie wiedzy w innych krajach, utworzono wspólnotowe programy edukacyjne. Programy przyczyniają się do popularyzowania wymiany w szeregach kadr naukowych, nadając prestiż poszczególnym uczelniom. W szczególności do budowania partnerskich relacji wśród uczelni przyczyniają się programy takie jak Sokrates oraz Leonardo da Vinci. Dzięki nim możliwe jest nawiązywanie skutecznej i efektywnej współpracy szkół wyższych z przedsiębiorstwami, wymiany doświadczeń zawodowych, kierowaniem badań naukowych, a także do posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjnymi⁷.

Wprowadzenie Europejskiego Systemu Transferu Punktów (ECTS) przyczynił się do jasnego określenia zasad uczestniczenia i zaliczania kolejnych semestrów w uczelniach w partnerskich szkołach wyższych umiejscowionych w poszczególnych krajach członkowskich Unii Europejskiej, dzięki czemu możliwy jest swobodny przepływ studentów. ECTS umożliwia poszerzenie oferty edukacyjnej dla słuchaczy, jak również współpracy pomiędzy uczelniami. Wcielenie w życie uniwersalnych weryfikatorów, czyli punktów oraz stopni, daje sposobność do przyrównywania do siebie programów kształcenia na różnych uczelniach, znajdujących się w różnych krajach. Dzięki wprowadzeniu punktów ECTS wszystkie uzyskane zaliczenia i zdane egzaminów trakcie studiów, które zostały odbyte przez studenta w innej uczelni są równoważne z zaliczeniami i egzaminami w macierzystej szkole wyższej. Po odbyciu części semestrów w dowolnie wybranej uczelni słuchacz nie musi wracać do swojej rodzimej

⁶ Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, *Bilans Korzyści i Kosztów ...*, Kwiecień 2003, s. 174

⁷ *Ibidem*, s. 176

uczelni. Otrzymuje możliwość przeniesienia papierów do trzeciej szkoły wyższej, która uznaje jego osiągnięcia w systemie ECTS. Suplement do Dyplomu

(DS) jest rozszerzeniem systemu transferu, który umożliwi sformułowanie konkretnego opisu przebiegu procedury kształcenia. Polskie uczelnie bazują na systemie ECTS i rejestrują postęp w osiągnięciach własnych słuchaczy. W efekcie studenci posiadają możliwość wzięcia aktywnego udziału w programach wspólnotowych, dzięki czemu w zauważalnym stopniu wzrosła ich zdolność do włączania w Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego. Wprowadzenia nowych systemów przynosi korzyści słuchaczom oraz wykładowcom, motywując ich do aktywnego zaangażowania w dalszy rozwój szkolnictwa wyższego, przyczyniając się do udoskonalenia procesów dydaktycznych⁸.

Korzyści dla polskiej oświaty wynikające z przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Z perspektywy trzynastu lat przystąpienia polskiej oświaty do europejskiej przestrzeni edukacyjnej można stwierdzić, iż był to impuls modernizacyjny. Udział w programach takich jak Sokrates, Leonardo da Vinci i tym podobne, które wykazują kluczowe wartości, jak wieloaspektowość, rangę europejską, aktywizację słuchaczy, predyspozycje językowe, wprowadzenie technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz motywowania do nowoczesnego podejścia w działaniach dydaktycznych. W obszarze nauki wspólnota starała się nie ingerować ale przede wszystkim oferować⁹. W szczególności programy edukacyjne pomiędzy krajami należącymi do wspólnoty na poziomie współdziałania placówek edukacyjnych, wymianie wykładowców oraz słuchaczy. Starając się podsumować wpływ europejskiego szkolnictwa na polską oświatę można wyróżnić kilka wartości, które zostały wniesione¹⁰

- Pierwsza z nich to wartość dydaktyczna, czyli podniesienie poziomu umiejętności językowych oraz wykorzystywania wiedzy teoretycznej w praktyce.
- Druga to wartość organizacyjna. Chodzi w niej o wzrost jakości zarządzania placówką poprzez wymianę doświadczeń, sposobu rozwiązywania problemów.
- Trzecia to wartości społeczne, które są rozumiane jako poznawanie historii i kultury innych państw członkowskich, a także walkę ze stereotypami.

⁸ Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, *Bilans Korzyści i Kosztów ...*, Kwiecień 2003, s. 177

⁹ Roguska B, *10 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, „Komunikat z badań CBOS” 2014, nr 52, s.8

¹⁰ Sielatycki M., *10 lat polskiej oświaty w UE*, „Dyrektor Szkoły” 2014, nr 4, s. 18-22

- Czwarta to wartości ekonomiczne, czyli podniesienie konkurencyjności studentów posiadających dyplom ukończenia uczelni wyższej na rynku pracy¹¹.

W trakcie badań, które zostały zlecone przez Komisję Europejską, a także Ministerstwo Edukacji Narodowej, polscy uczestnicy programów europejskiej wymiany głównie skupiali się na następujących korzyściach uczestnictwa w projektach:

1. Dla szkół:

- modernizacja wyposażenia placówek dydaktycznych oraz przystosowanie ich do pracy w zespole,
- wzrost prestiżu na arenie międzynarodowej wraz z rozwojem współpracy,
- otwarcie na partnerstwa międzynarodowe wraz z włączeniem zagranicznych wspólników w codzienne życie szkoły,
- aktywność, rozpowszechnienie kultury projektowej, ewaluacji i monitoringu,
- wprowadzenie innowacji w zakresie działań kontrolnych placówki¹²

2. Dla nauczycieli:

- doskonalenie kompetencji w zakresie wykorzystywania nowych technologii,
- polepszenie relacji na linii uczeń – nauczyciel,
- podniesienie umiejętności językowych kadry nauczycielskiej,
- dalsze zainteresowanie podnoszenia kwalifikacji zawodowych¹³

3. Dla uczniów:

- motywacja do pogłębiania wiedzy oraz dalszego zgłębiania rozwoju osobistego,
- możliwość wyjazdów zagranicznych,
- doskonalenie umiejętności z zakresu wykorzystywania nowych technologii,
- podniesienie kompetencji językowych,
- zwiększenie tolerancji dla innych kultur, w tym także poczucie szerszej identyfikacji z Europą i zainteresowanie innymi krajami¹⁴.

Polskie szkoły korzystające z programów posiadają większe kompetencje, które są bardzo istotne w dobie dzisiejszego świata. Nasi

¹¹ Sielatycki M., *10 lat polskiej ...*, „Dyrektor Szkoły” 2014, nr 4, s. 18-22

¹² Krakowińska E., *Analiza sektora oświaty w wybranych krajach Unii Europejskiej i w Polsce*, 2007, http://www.sim.wz.uw.edu.pl/sites/default/files/artykuly/sim_2007_1_krakowinska.pdf (dostęp: 05.09.2017)

¹³ Krakowińska E., *Analiza sektora oświaty ...*, 2007, http://www.sim.wz.uw.edu.pl/sites/default/files/artykuly/sim_2007_1_krakowinska.pdf (dostęp: 05.09.2017)

¹⁴ Krakowińska E., *Analiza sektora oświaty ...*, 2007, http://www.sim.wz.uw.edu.pl/sites/default/files/artykuly/sim_2007_1_krakowinska.pdf (dostęp: 05.09.2017)

uczniowie stają się poliglotami oraz obiężyświatami, dzięki czemu będą mieli ułatwiony start w przyszłym życiu zawodowym. Ich obszar możliwości, pracy, a także rozwoju rozszerzy się z polskiego rynku na rynek każdego państwa członkowskiego Unii Europejskiej¹⁵.

Korzyści płynące z obecności polskiej oświaty we Wspólnocie można zobaczyć poprzez alternatywę Europa vs nie Europa. Jeżeli spojrzymy z innej perspektywy to Ukraina nie należąca do europejskiej współpracy edukacyjnej jest mocno ograniczona na tej przestrzeni. Wykładowcy, którzy swoje doświadczenie zawodowe zdobyli jeszcze za czasów PRL-u, mają w pamięci wcześniejszą formę współpracy, która polegała na wymianie listów wśród pionierów danej dziedziny w pobratymczych krajach socjalistycznych. Na przełomie lat wykazało to, iż nie była to najlepsza droga dla rozwoju nauki¹⁶.

Europejska wartość, która została dodana w polskiej edukacji nadała kilka pozytywnych aspektów. W praktyce objawiało się to w następujących korzyściach:

- dodatkowe środki przeznaczone na rozwój całego systemu oświaty
- adaptację wartościowych rozwiązań
- pozwolenie na mobilność zarówno nauczycieli, jak i uczniów, które dały nowe możliwości kontaktów edukacyjnych
- respektowanie polskich świadectw, certyfikatów oraz dyplomów na arenie europejskiej
- możliwość zdobywania i dzielenia się doświadczeniem zawodowym z obywatelami innych krajów europejskich
- pogłębienie wiedzy dotyczącej znajomości języków obcych, takich jak język angielski
- wzrost zainteresowania językiem polskim na skalę europejską
- ułatwienie w dostępie do europejskiej myśli pedagogicznej dla nauczycieli
- profesjonalizm w realizacji projektów międzynarodowych
- nabycie umiejętności międzykulturowych
- kształtowanie nowoczesnego patriotyzmu wśród polskiej młodzieży¹⁷.

Przynależność do Wspólnoty wpłynęła pośrednio, ale w wielkim stopniu, na wprowadzenie zmian w programach dydaktycznych w polskich szkołach. Najlepiej można to zauważyć na rozwoju nauki języków obcych, a w szczególności języka angielskiego. Następnie placówki edukacyjne

¹⁵ Sielatycki M., *10 lat polskiej ...*, „Dyrektor Szkoły” 2014, nr 4, s. 18-22

¹⁶ Ibidem, s. 18-22

¹⁷ Sielatycki M., *10 lat polskiej ...*, „Dyrektor Szkoły” 2014, nr 4, s. 18-22

mieszczące się na terenie Polski wprowadzały drugi język w przedszkolach, szkołach podstawowych i w gimnazjach. Trzeba pamiętać, iż państwa „starej” Unii nie posiadają tak silnej obecności języków obcych. Aby lepiej zobrazować to zdanie, wystarczy spojrzeć na przykład na Wielką Brytanię, gdzie tylko 25 procent uczniów uczy się języka obcego. Natomiast polscy uczniowie z ambicjami rozpoczynają naukę trzeciego, bądź czwartego języka¹⁸.

Zwracając uwagę na jakość kształcenia w językach obcych to warto wspomnieć o takim programie, jak European Language Label, dzięki któremu od jego uruchomienia w 2001 roku, certyfikaty otrzymało aż 269 polskich projektów.

Po dekadzie obecności polskiej oświaty we Wspólnocie można stwierdzić, iż uczniowie wyróżniają się na tle pozostałych europejskich słuchaczy, pod względem osiągniętych wyników w nauce. Pozostają w pierwszej trójce w dziedzinach przyrodniczych, matematycznych oraz czytania ze zrozumieniem. 15-latkowie sprawiają, iż wzrasta poczucie docenienia wśród polskich obywateli¹⁹.

Wraz ze wstąpieniem do Unii Europejskiej nastąpił pozytywny skok w aktywności studentów, jak również nauczycieli. Przez ostatnie lata polscy słuchacze mieli zaszczyt wziąć udział w programach edukacyjnych, jak Erasmus, Comenius, Minerva, Lingua, Leonardo da Vinci, Arion, Grundtvig, Label, Eurodesk, Europass, eTwinning, czy Mundus. Kierownictwo nad sprawnym działaniem tych programów obejmuje Fundacja Rozwoju Systemu Europejskiego (FRSE). Do katalogu projektów należy dodać dwustronne programy współdziałania sfinansowane z funduszy norweskich, szwajcarskich, polsko-niemieckich i polsko-litewskich. Skala dofinansowania poszczególnych projektów jest następująca:

- Comenius wsparł finansowo 115 tysięcy polskich pracowników dydaktycznych oraz studentów
- Młodzież w działaniu dofinansował 16 tysięcy polskiej młodzieży
- W programie Erasmus do 2014 roku skorzystało 160 tysięcy studentów
- Program eTwinning, w którym Polska obejmuje prowadzenie na arenie europejskiej, umożliwia nauczycielom udział w międzynarodowych projektach oraz szkoleniach. Wzięło w nim udział ponad 21 tysięcy osób²⁰.

¹⁸ Ibidem, s. 18-22

¹⁹ Sielatycki M., *10 lat polskiej ...*, „Dyrektor Szkoły” 2014, nr 4, s. 18-22

²⁰ Ibidem, s. 18-22

W obecnym świecie coraz bardziej liczy się aktywność w internecie, a Polska nie odstaje w tym temacie od reszty państw Europy.

Dzięki Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji przeznaczono około 108 615 931 euro na rozwój mobilności szkolnictwa polskiego, około 340 639 339 euro na rozszerzenie aktywności studentów oraz pracowników edukacyjnych, około 155 441 401 euro na kształcenie zawodowe, około 19 701 075 euro na programy kształcenia osób dorosłych i około 78 982 076 na projekty organizacji młodzieżowych²¹.

Instytucja FRSE obchodząca dwudziestolecie swojej działalności sfinansowała w tym czasie podróże edukacyjne dla ponad pół miliona obywateli polskich. Warto przypomnieć, że teraz fraza „wyjazd edukacyjny” jest czymś na porządku dziennym, ale przed wstąpieniem do Wspólnoty tego typu rozjazdy były rzadkością. Dominowały podróże za pracą, pielgrzymki, w mniejszym stopniu turystyka – to była polska forma mobilności. Dopiero ówczesne pokolenie polskich studentów rozbudowują inne pojęcie „wyjazdów edukacyjnych”²².

W ostatnich latach wraz z intensywną polską emigracją, która została zainicjowana przez rozszerzenie rynków pracy o poszczególne kraje członkowskie UE powstało nowe wyzwanie dla placówek edukacyjnych w kraju, a mianowicie została rozpoczęta emigracja edukacyjna. Tematy z nią związane to:

- brak ciągłości w nauczaniu dziecka w polskiej placówce, przygotowanie do nauki w państwie migracyjnym
- ponowna adaptacja polskich uczniów w szkole znajdującej się w państwie macierzystym, po powrocie z obczyzny
- wprowadzenie języka polskiego jako drugiego języka w toku nauki
- zwiększona pomoc dla polskiej edukacji za granicą, na przykład placówki szkolne znajdujące się przy ambasadach
- budowa polskiego zaplecza polonistycznego, geograficznego oraz historycznego w programach szkół znajdujących się za granicą
- wprowadzenie nauki on-line dla uczniów mieszkających w obcym państwie
- ujednoczenie w ofercie edukacyjnej pomiędzy szkołą polską a szkołą w innym kraju europejskim
- przygotowanie programów dla nauczycieli pracujących z uczniami migrującymi²³.

²¹ Ibidem, s. 18-22

²² Sielatycki M., *10 lat polskiej ...*, „Dyrektor Szkoły” 2014, nr 4, s. 18-22

²³ Ibidem, s. 18-22

Zmiany wprowadzone w prawie oświatowym stały się odpowiedzią na czekające wyzwania, które jednocześnie miały pomóc uczniom i ich rodzicom przebywającym za granicą, między innymi zainicjowano takie programy jak „Włącz Polskę”, czy „Otwarta szkoła” realizowane przez MEN i Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą. Należy wspomnieć środki z Europejskiego Funduszu Społecznego jakie zostały zainwestowane w polskim programie edukacyjnym. Wydane pieniądze pomagają sprostać wszystkim wymienionym wyzwaniom w oświacie²⁴.

Zakończenie

Po trzynastu latach od włączenia polskiej oświaty do europejskiej widzimy jak duży postęp poczyniła. Pierwsza część artykułu pokazywała w jakim stanie była edukacja przed przyjęciem do Wspólnoty i z jakimi problemami wtedy się mierzyła. W drugiej natomiast został ukazany progres jaki wykonano. Przez ponad dekadę polskie szkolnictwo dokonało postępu w modernizacji swoich placówek, wykwalifikowaniu nauczycieli do standardów europejskich, dostosowaniu programów nauczania do nowych wymogów, a szczególnie nastąpił wzrost aktywności studentów w rozszerzeniu własnych kwalifikacji zawodowych. Pozwoliło im to na zdobycie nowych doświadczeń w studiowaniu i odbywaniu praktyk nie tylko na polskich uczelniach ale również na zagranicznych uniwersytetach na niespotykaną dotąd skalę. Moim zdaniem wszystkie wprowadzone reformy w polskim systemie edukacji po wstąpieniu do Unii Europejskiej pozytywnie wpłynęły na jakość kształcenia polskich uczniów.

Bibliografia

1. Sielatycki M., 10 lat polskiej oświaty w UE, „Dyrektor Szkoły” 2014, nr 4
2. Roguska B, 10 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej, „Komunikat z badań CBOS” 2014, nr 52
3. Krakowińska E., Analiza sektora oświaty w wybranych krajach Unii Europejskiej i w Polsce, 2007,
http://www.sim.wz.uw.edu.pl/sites/default/files/artykuly/sim_2007_1_krakowi nska.pdf
(dostęp: 05.09.2017)
4. Golinowska S., Kawecka-Wyrzykowska E., Lutkowski K., Rowiński J., Sartorius J., Szlachta J., Skutki integracji z Unią Europejską dla Polski, Fundacja Edukacji Ekonomicznej, Warszawa 2000
5. Rybiński R., Skutki integracji Polski z UE, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001
6. Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Bilans Korzyści i Kosztów Przystąpienia Polski do Unii

²⁴ Sielatycki M., 10 lat polskiej ... , „Dyrektor Szkoły” 2014, nr 4, s. 18-22

Дмитро ЗАХАРЧЕНКО

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрант 1 року навчання історико-юридичного
факультету, спеціальності «Політологія»

ПОЛІТИЧНИЙ КОНСАЛТИНГ ТА ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄС: ВІДМІННОСТІ МЕХАНІЗМІВ ТА ЇХ СПРИЙНЯТТЯ

Порівнюється Україна та ЄС в контексті механізмів здійснення політичного консульства його відмінностей та формування лобістських груп впливу в стінах європейських парламентів та Верховної Ради.

Ключові слова: *політичний консалтинг, політичне лобіювання, лобістське законодавство, проблеми лобізму, політичний тиск.*

Ukraine and the EU is compared in the context of mechanisms for political counseling about its differences and the formation of lobby groups of influence within the walls of European parliaments and the Verkhovna Rada.

Key words: *political consulting, political lobbying, lobbying legislation, lobbying problems, political pressure.*

В сучасній Україні дуже стрімко з'являється нове середовище фахівців, котрі серйозно займаються політичним менеджментом та консульствами, формується коло дослідницьких угруповань, що розробляють методологію та стратегію політики та впливу на законотворення. Навіть найбільш здібний політик сьогодні, буде потребувати допомоги у сфері політичного консалтингу через інформаційну перенасиченість середовища, але тим не менш, дуже стрімкого середовища, в якому звичайне консульство може набувати незвичайних форм і виконувати іноді роль каталізатора у прийнятті політичних рішень.

У цій статті, головним чином, буде висвітлено основні реалії політичного консалтингу фахівців, котрі отримуючи доступ до стін парламентів у країнах Європи та Україні, перетворюються на агентів впливу, змінюючи тим самим весь механізм законодавства як такого. На меті стоїть показати політичний консалтинг методологія якого перетворює його на дуже ефективне лобіювання. порушується

проблема законодавчого врегулювання лобізму в ЄС та Україні та його сприйняття загалом.

У країнах Західної Європи фахівцем, котрий займається лобіюванням, звично вважати людину, котра захищає та просуває інтереси у парламенті. Також таких фахівців називають менеджерами груп інтересів, як правило в бізнесовій сфері. У світових парламентах, лобіювання, котре націлене на вплив щодо політичних рішень тлумачиться як невід'ємна частина світового демократичного процесу, тим більше грає роль важливого інформаційного джерела для законодавців. У країнах Заходу існує велика ланка груп, релігійних та громадських організацій, котрі мають змогу лобіювати свої інтереси не потребуючи послуг професіональних лобістів. Способами такого лобіювання інтересів є масовий лобізм, котрий впроваджується агітаційними групами та мимовільно вказує законодавцям на рівень підтримки певного питання. В свою чергу лобісти професіонали – це найманці, що працюють за гроші, при цьому маючи велику мережу зв'язків, дуже часто будучи колишніми держслужбовцями або політиками [4,с.15].

Негативний бік лобізму полягає у можливості сприяння корупції серед політиків та спотворювати реальну картину раціонального прийняття законодавчих рішень. У деяких випадках це може підірвати довіру громадськості до законодавців та взагалі до демократії.

Класифікація лобістської діяльності:

- Створення зв'язків у політикумі, підтримання довіри серед політиків та лобістів;
- Щоденний моніторинг питань, законів та законопроектів, які б могли принести вигоду «Клієнтові»
- Тиск на парламентарів задля прийняття потрібного рішення всіма можливими аргументами;
- Залучення «союзників» у різних парламентських колах, які б могли принести користь надалі [4,с.21].

США – перша країна, що розробила перші регуляторні положення щодо лобізму. Вважається, що концепція лобіювання була породжена з права на подачу петицій, закріпленого у Конституції 1789 р., більш відомою під назвою Білля про права. Для того, щоб забезпечити прозорість у лобіюванні, у 1876 р. Конгресом була введена обов'язкова вимога до офіційної реєстрації лобістів та їхніх організацій. Однак перший федеральний закон про лобістську діяльність було прийнято лише у 1946 р. Цей закон став першою у світі спробою регулювання лобізму. Цей закон діяв півстоліття і був дещо переглянутий у 1995 р.

Вимоги стали більш суворими: на приклад, позбавлення волі було додане в якості однієї з форм покарання за порушення закону.

Закони, котрі регулюють лобіювання в Америці є дуже суворими та чіткими, прозоре лобіювання, котре покликане підтримувати демократичне урядування забезпечується жорсткими санкціями за їх порушення.

Згідно з чисельними регуляторними актами щодо лобізму лобісти або їхні організації повинні:

- офіційно реєструватися у обох палатах парламенту кожні 3 місяці (раз у квартал),
- подавати у окремих файлах інформацію про кожного клієнта, що замовляє послуги (ім'я, посада, кошторис витрат на просування свого рішення),
- повідомляти про розмір грошової винагороди за послуги.

Реєстрація лобістів є електронною і до неї є відкритий громадський доступ.

Брюссель вважається другою столицею лобізму після Вашингтону. У цьому місті свої представництва мають близько 3000 лобістських організацій, які мають за мету впливати на формування політики Європейського Союзу. За підрахунками 2008 р., у Брюсселі діяли щонайменше 15 тис. професійних лобістів, число яких постійно зростало. У ЄС розрізняють три групи лобістів – «галузеві/виробничі асоціації» (представники бізнесу і промисловості), неурядові організації/групи інтересів та регіональні представництва. 90% лобістів у Європарламенті працюють на інтереси бізнесу, і менш ніж 10% представляють інтереси різних груп громадянського суспільства, таких як екологи та профспілки [3].

Задля можливості постійного доступу до парламенту лобісти повинні акредитуватися та згідно до кодексу поведінки мають слідувати певним нормам. У випадку недотримання Кодексу, перепустка до парламенту анулюється. У разі жорсткого порушення законодавства та підкупу, справа передається до суду.

Європейський парламент опублікував декілька так званих робочих документів щодо лобізму, але конкретних законів, які регламентують цю діяльність в ЄС немає. У 2006 р. Європейська Комісія випустила так звану Зелену Книгу (Green Paper on the European Transparency Initiative), у якій визначалося поняття лобізму та була запропонована система добровільної реєстрації лобістських організацій, Загальний кодекс поведінки лобістів, система моніторингу над лобістською діяльністю та санкції за порушення Кодексу [3].

Довгий час – ще з 2008 р. і до цього часу Європейським парламентом та Європейською Комісією гостро дебатується питання, ініційоване у тому числі Transparency International, щодо створення обов'язкового єдиного реєстру лобістських організацій, щоб забезпечити прозорість політичного процесу та зміцнити довіру громадян до європейських інституцій. Ця ініціатива передбачає, що кожна організація з лобіювання повинна зареєструватися і надати певний перелік інформації, щоб мати фізичний доступ до будівлі парламенту та можливість особисто контактувати з депутатами та урядовцями [3]

Переважає більшість країн Європейського союзу не мають визначених правил, котрі б регулювали діяльність лобістів та груп інтересів. До їх числа не можна віднести хіба що Великобританію і Німеччину.

Єдиним випадком регламентації лобістських структур є Німецький парламент, тут у Законі про регламент існує опис механізму висловлення та захисту інтересів групами інтересів. Але при цьому, вищезазначені групи мають зареєструватися. При реєстрації, вони мають задекларувати місцезнаходження організації, її назву, склад всього керівництва, сферу інтересів, кількісний склад та імена усіх парламентських представників. При цьому все це не обмежується поверховою інформацією, решта, більш детальних подробиць додається за запитом. Більш того, така реєстрація не дає організації ніяких спеціальних прав і в будь-який момент вона може бути визнана не дійсною зі сторони Бундестагу.

Великобританія все частіше приділяє увагу проблемам лобізму та його розвитком. Існує припущення, що це явище стане наступною проблемою Британської політики. Через специфіку британського законодавства, а саме, члени палати лордів не мають фінансування на персонал, однак всі особи, котрі надають членам палати послуги організаційно-дослідницького характеру мають право на пропуск до парламенту. Поруч з водіями, стажерами, аналітиками та секретарями відкривається безперешкодний та неконтрольований доступ різних персон до коридорів парламенту. Серед таких дуже часто трапляються професійні лобісти, керівники організацій релігійного та бізнесового спрямування, представники профспілок, оборонних комплексів, спеціалісти зі зв'язків з громадськістю, політичні радники та навіть лобісти ігрової індустрії. Часто в парламент можуть потрапляти навіть довірені особи інших країн та народностей.

Великобританія, як і низка інших країн не має регулюючого законодавства щодо лобізму. Існує лише Комітет по стандартам життя громадськості, котрий просто здійснює нагляд за групами інтересів та їх діяльністю.

В теорії лише Кодекс поведінки стримує депутатів від корупції за участю лобістів. Такий кодекс забороняє народним обранцям отримувати фінансову вигоду за діяльність адвокатську, консультаційну та надання порад, адже це може бути використано як виправдання при появі реальних звинувачень за співпрацю з лобістами.

У 2013 р. парламент Шотландії розпочав консультації та розгляд пропозиції щодо введення обов'язкового реєстру, який вимагає від лобістів розкривати інформацію про своїх клієнтів, зустрічі з депутатами і міністрами, їхні пропозиції, які отримали підтримку 87% респондентів під час здійснених на їхнє замовлення опитувань.

В свою чергу, в Україні за відсутності взагалі будь-яких регулюючих норм щодо лобіювання, це явище набуло надто вузького та не правового вираження, яке дуже погано впливає на всю систему державних органів та їх організацію. Також нерозвиненість даного політико-правового феномену підживлює хибні стереотипні уявлення щодо нього у свідомості громадян. Свідченням цьому є ототожнення більшістю українських громадян лобіювання з корупцією, хабарництвом та іншими соціально негативними, а часто й кримінально-карними діями [2, с.5].

Українськими парламентаріями неодноразово здійснювалися спроби щодо зменшення негативної складової українського лобіювання через унормування відповідного інституту конституційного права в чинному законодавстві. Але жодна із згаданих законодавчих ініціатив не мала донині успіху. Натомість ігнорування нагальної потреби у розробленні та прийнятті закону про лобіювання лише посилює наявні в Україні корупційні ризики і загрози, створює непереборні бар'єри між громадянським суспільством і державою, яка так прагне стати посправжньому правовою [1, с.2].

Таким чином, з огляду на зарубіжний конституційно-правовий досвід регулювання інституту лобіювання в країнах західної демократії можна зробити такі висновки що інститут лобіювання буде дієвим лише за умови утвердження дієвої системи лобістського законодавства, яке має включати закон про лобіювання, Кодекс поведінки лобістів, Етичні правила поведінки парламентарів, урядовців та державних службовців, а також законодавчі акти про конфлікт інтересів.

Література

1. Годний С. П. Лобіювання в Україні: вихід із «правової тіні» / Годний С. П. Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 2016.
2. Лобіювання узаконять? // Уряд. кур'єр. – 2009. – 16 трав. – № 85. – С. 5
3. Рибій О. Як у нас та як у них? Лобізм у США та ЄС [Електронний ресурс] / Олена Рибій // Рада (Підготовлено в рамках Програми USAID). – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://rada.oporaua.org/mapa-kontaktiv/5403-yak-u-nas-ta-ia-k-u-nykh-lobizm-u-ssha-ta-yes>.
4. Федоренко В. Л. Інститут лобіювання у країнах західної демократії та перспективи його легітимації в Україні / В. Л. Федоренко, В. Ф. Нестерович // Бюл. М-ва юстиції України. – 2009. – № 9. – С. 13–25.

УДК 343,9,02 (4)

Ewa KUPCZYK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Bezpieczeństwo Wewnętrzne, rok I studia
Magisterskie Instytut Politologii

WYBRANE ASPEKTY PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ W EUROPIE - ANALIZA STRUKTUR, DZIAŁANIE ORAZ METODY ZWALCZANIA NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH PAŃSTW

Niniejszy artykuł porusza problematykę przestępczości zorganizowanej w krajach Unii Europejskiej – zawiera ogólną analizę struktur, formy działania oraz funkcjonowanie grup przestępczych na przykładzie wybranych państw. W artykule przeanalizowano także kwestie dotyczące problemu zwalczania i przeciwdziałania zorganizowanym grupom przestępczym zarówno na terenie Unii Europejskiej oraz w skali globalnej. Obszerna część pracy skupia się na przedstawieniu charakterystyki przestępczości zorganizowanej poprzez ukazanie głównych cech tego zjawiska. Celem artykułu jest opis i wyjaśnienie zjawiska międzynarodowej przestępczości zorganizowanej.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, przestępczość zorganizowana, bezpieczeństwo, zorganizowane grupy przestępcze, dane statystyczne, Włochy, Rosja, mafia, pranie brudnych pieniędzy

This article raises the issue of organized crime in the European Union - it contains a general analysis of structures, forms of action and functioning of criminal groups on the example of selected countries. The article also analyzed issues related to the problem of combating and counteracting organized crime groups both in EU and on a global scale. An extensive part

of the article focuses on presenting the characteristics of organized crime by showing the main features of this phenomenon. The aim of the article is to present and describe a phenomenon of transnational organized crime.

Key words: *European Union, organized crime, security, organized criminal groups, statistical data, Italy, Russia, mafia, money laundering.*

Wprowadzenie

Pojęcie przestępczości zorganizowanej jest obecne w niezwykle wielu dziedzinach naukowych, które skupiają się na analizie kwestii bezpieczeństwa w Europie. Warto więc przyjrzeć się bliżej temu zagadnieniu ze względu na fakt, iż każda przestępczość, w tym także ta zorganizowana, ma niebagatelny wpływ na to, co dzieje się w poszczególnych państwach europejskich, w jaki sposób pod tym względem funkcjonuje władza oraz społeczeństwo. Celem niniejszego artykułu będzie przybliżenie zarówno genezy tego pojęcia, omówienie cech charakterystycznych, jak również nakreślenie funkcjonowania zorganizowanych grup przestępczych. W tym celu za przykład posłużą struktury największych mafii we Włoszech oraz w Rosji, a także zostanie przedstawiona działalność zorganizowanych grup przestępczych na terenie Polski. Nieodłącznym elementem w omawianiu kwestii przestępczości zorganizowanej zarówno w środowisku Unii Europejskiej, jak i w skali globalnej, jest zwrócenie uwagi na niezwykle ściśle powiązanie z zapewnieniem odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa. Analizując to zagadnienie pod kątem Europy, zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego jest jednym z podstawowych celów integracji europejskiej. Dzieje się tak w kontekście tworzenia na terytorium Unii Europejskiej różnych przestrzeni, takich jak: przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Koniecznym więc jest zaznaczenie, iż celem, który przyświeca polityce bezpieczeństwa wewnętrznego UE jest wspieranie państw członkowskich w zakresie utrzymania porządku publicznego i ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego.

Pojęcie, cechy charakterystyczne przestępczości zorganizowanej i zorganizowanych grup przestępczych

Kluczowym elementem podczas analizowania zjawiska przestępczości zorganizowanej jest pochylenie się nad samym jej pojęciem, ponieważ usystematyzowanie tej kwestii nierzadko może stanowić problem. Wysłunięcie definicji tego pojęcia w aspektach pozaprawnych nie powinno stanowić trudności, jednak sugerując się ustawodawstwem wielu państw, w tym także Polski, można zauważyć, że pojawia się sporo nieścisłości. Dzieje się tak z powodu zmienności i elastyczności, jaką charakteryzuje się

przestępczość zorganizowana. Oczywistym jest, że w obliczu dzisiejszego postępu technologicznego niemalże wszystkie formy przestępczości, a w tym także ta zorganizowana, związane są z posługiwaniem się coraz to nowszymi zdobyczami techniki oraz przybierają różnorodne formy działania, co niemalże zawsze skutkuje tym, że grupy przestępcze są o krok przed ścigającymi je organami. Taki stan rzeczy sprawia, że niezwykle trudne jest stworzenie jednej i uniwersalnej definicji przestępczości zorganizowanej, która uwzględniałaby aktualny jej poziom, a nie jedynie kilka z jej aspektów. Warto także nadmienić w tym miejscu, że droga, jaką obierzemy w definiowaniu tego pojęcia jest ściśle związana z punktem widzenia – można bowiem rozpatrywać je pod względem wymiaru sprawiedliwości, w aspekcie kryminologicznym, ekonomicznym czy pod względem penitencjarnym. Okazuje się więc, że najlepszym rozwiązaniem w podejmowaniu tego problemu, będzie posłużenie się pewnymi cechami charakterystycznymi właśnie dla przestępczości zorganizowanej. Poniżej zostały przedstawione najczęściej spotykane w literaturze uwarunkowania, które dotyczą podstawowych elementów składowych typowych grup przestępczych.

- **Współdziałanie** – ta cecha, jako najbardziej podstawowa, odnosi się zarówno do dwóch, jak i wielu osób. Warto w tym miejscu podkreślić słowo **WSPÓŁDZIAŁANIE**, które wiąże się z wcześniejszym porozumieniem tych osób. Nie można więc mówić o przestępczości zorganizowanej w sytuacji, gdy kilka osób dokonuje tego samego czynu, ale każdy robi to niezależnie od pozostałych.

- **Zorganizowanie** - element ten zasługuje na szczególną uwagę ze względu na niejednoznaczność europejskich ustawodawców, którzy nie wskazali dokładnego jego znaczenia. Bazując na literaturze z zakresu tego pojęcia, należy je więc rozumieć szeroko - grupa ma pewną nieprzypadkową strukturę wewnętrzną, składa się ze ściśle dobranej rzeszy członków. Skupiając się na samym popełnianiu poszczególnych przestępstw, należy zwrócić uwagę na fakt, iż jest ono starannie przygotowane (czyli zorganizowane pod względem miejsca, czasu, podziału zadań, doboru odpowiedniego sprzętu). Grupa jest nastawiona na działanie niekrótkotrwałe, daleko wykraczające w przeszłość, co oznacza jej trwałość.

- **Hierarchiczna struktura wewnętrzna** - stanowi kolejną cechę, która informuje o funkcjonowaniu grup przestępczych na zasadach centralnego kierownictwa, któremu podporządkowana jest reszta członków. Sami członkowie natomiast także zazwyczaj pozostają w hierarchii. Taki stan rzeczy sprawia, że kształtują się całe struktury wzajemnych podporządkowani i zależności.

- **Planowość i podział zadań** – to element ściśle powiązany z

poprzednią cechą przestępczości zorganizowanej. Każda z osób wchodzących w skład danej grupy przestępczej ma dokładnie przypisaną funkcję i zajmuje się określonymi zadaniami.

Te zadania natomiast są szczegółowo zaplanowane i odpowiednio dopasowane do wykonującego je członka grupy, uwzględniając przy tym jego indywidualne kompetencje i umiejętności.

- **Trwałość działania** – oznacza, że zarówno w definicjach poszczególnych państw, jak i w Konwencji z Palermo w ramach ONZ, w ramach Rady Europy, Komisji Europejskiej oraz Europolu znajduje się podkreślenie, że działanie grupy przestępczej powinno być nastwione na dłuższy czas lub nawet na czas nieokreślony.

- **Nastawienie na popełnianie przestępstw** – cecha ta odnosi się do środków wykorzystywanych w celu osiągnięcia określonych korzyści. Środkami tymi mają być działania zabronione przez prawo. Zorganizowane grupy przestępcze działają zarówno z wykorzystaniem środków legalnych, jak i nielegalnych. Jednak w przypadku wykorzystywania tylko środków legalnych, wykluczona byłaby przestępczość zorganizowana.

- **Popełnianie przestępstw** - celem grupy przestępczej nie jest samo popełnianie przestępstw. Należy pamiętać, że robią to, aby uzyskać określone korzyści w postaci władzy czy wpływów. Warunkiem koniecznym jednak jest tu fakt, że do osiągnięcia tych celów grupa wykorzystuje środki zarówno legalne, jak i nielegalne. Centralne Biuro Śledcze zwraca uwagę na ten problem, określając, aby grupa była nastawiona na ciągłe i różnorodne przestępstwa.

Pochylając się nad samymi kategoriami przestępstw, o których mowa, to można wymienić tu głównie:

- zabójstwa na tle porachunkowym oraz na zlecenie
- kradzież i przemyt samochodów,
- kradzież dzieł sztuki oraz handel nimi,
- rabunki, haracze,
- handel żywym towarem,
- przemyt ludzi,
- handel ludzkimi organami,
- oszustwa,
- nielegalna produkcja i handel narkotykami,
- produkcja i handel bronią,
- rynek prostytucji.

Nie należy zapominać również o przestępstwach dotyczących obrotu pieniędzmi i papierami wartościowymi, które stanowią:

- wymuszenia,

- pranie brudnych pieniędzy,
- fałszerstwa,
- przestępstwa giełdowe,
- nielegalny hazard, przestępczość komputerowa.

- **Przemoc** – stosuje się ją w dwojaki sposób:

- jako środek dyscyplinujący członków
- jako metoda zastraszania przeciwników

- **Cel: zdobycie władzy lub zysków** – uzyskanie jak największego wpływu na władzę oraz osiągnięcie innych korzyści stanowi najważniejszy cel zorganizowanych grup przestępczych. Niezwykle istotne jest to, że zyski powinny być maksymalnie duże w minimalnym czasie. Z tego powodu działalność zorganizowanych grup przestępczych jest doskonale sprecyzowana i ukierunkowana na aktualne zapotrzebowanie rynku na dobra lub usługi, które są zabronione (narkotyki, broń, alkohol) lub takie, które są zbyt drogie (np. samochody).

- **Strefy wpływów** – wysoki poziom porozumienia z osobami wpływowymi odnosi się przede wszystkim do przedstawicieli organów władzy, wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania, a także prezesów banków oraz adwokatów. Wpływy te wiążą się z mocnym oddziaływaniem na sferę polityki poprzez korupcję lub zastraszanie.

- **Międzynarodowy wymiar** – obecnie funkcjonujące grupy przestępcze nie ograniczają się do działania w jednym państwie. O skali tego zjawiska świadczy prawo międzynarodowe, np. Konwencja z Palermo oraz inicjatywy Rady Europy czy Europołu.

- **Hermetyczność** grup przestępczych – zarówno **wewnętrzna**, jak i **zewnętrzna**. Dobór członków grupy jest niezwykle staranny, stąd dopiero osoby zasłużone i odpowiednio wyselekcjonowane mogą znaleźć się w kręgach takiej organizacji przestępczej. Hermetyczność wewnętrzna polega na tym, iż poszczególni członkowie wewnątrz grupy nie znają się wzajemnie, a kontakty są ograniczone jedynie do płaszczyzny ze ściśle określonymi osobami – łącznikami.

- **Monopolizacja rynku** – oznacza dążenie do wyeliminowania konkurencji przy pomocy wcześniej wymienionych środków.

- **Legalizacja nielegalnych zysków** – stanowi niezwykle istotny element działalności grupy przestępczej i polega na wspomnianym wcześniej tzw. „praniu brudnych pieniędzy”. Dochody o znacznych rozmiarach uzyskiwane w sposób nielegalny mogą szybko zwrócić uwagę organów ścigania. Z tego powodu grupy przestępcze muszą zatroszczyć się o stworzenie pozorów, że środki uzyskane drogą przestępstw są zgodne z prawem. Wiąże się to z dość skomplikowaną procedurą, która może składać

się z kilku etapów.

W pierwszej kolejności nielegalne kwoty pieniężne lub inne wartości majątkowe są transportowane do miejsc, gdzie ich odszukanie będzie znacznie utrudnione - najczęściej wywożone są za granicę. Kolejny etap prania brudnych pieniędzy to wprowadzenie środków do systemu finansowego, zazwyczaj przez wpłacenie ich do banku. Niebezpieczeństwo polega na bankowej kontroli dokonywanych wpłat, zwłaszcza na rejestrowaniu osób wpłacających i wysokości wpłat. Banki mają możliwość zawiadomienia organów ścigania o podejrzeniu przestępnego pochodzenia środków pieniężnych, ponadto w wielu krajach, zwłaszcza w państwach członkowskich UE, funkcjonują centralne organy powołane do kontrolowania kwot wpłacanych do banków i dokonywanych nimi transakcji pod kątem ich przestępnego pochodzenia. Pieniądze zazwyczaj trafiają do państw, które nazywa się oazami podatkowym – są to państwa, których banki są zwolnione od rejestracji transakcji. Ostatecznie środki pieniężne są legitymizowane przez włączanie ich do legalnego obrotu np. przez prowadzenie działalności gospodarczej, której przychody trudno wyraźnie określić (pralnie odzieży, solaria, puby i dyskoteki).

Rozwój przestępczości zorganizowanej

Po ogólnym scharakteryzowaniu poszczególnych cech przestępczości zorganizowanej, warto zastanowić się również nad tym, co sprzyja tworzeniu się zorganizowanych grup przestępczych w danym państwie. Jest to niezwykle ciekawe zjawisko z punktu widzenia specyficznych, określonych warunków, które występują w konkretnym kraju. Należy wspomnieć przede wszystkim o znacznych rozmiarach terytorialnych państwa, a także o oczywistej słabości władzy. Mowa tu zarówno o władzy centralnej, jak i lokalnej, która przecież stanowi swoistą podstawę w kreowaniu jakichkolwiek podstaw bezpieczeństwa lub chociażby samego poczucia bezpieczeństwa w państwie. Kolejnym istotnym czynnikiem w stwarzaniu pozytywnych lub negatywnych warunków dla rozwijania się przestępczości zorganizowanej jest poziom samoorganizacji społeczeństwa. Oprócz tych ogólnych czynników, istnieją oczywiście takie, które należy rozpatrywać w aspekcie konkretnego państwa. Jako przykład może posłużyć choćby Rosja, gdzie znaczącą rolę odegrała właśnie struktura społeczna, która charakteryzowała się współdziałaniem trzech następujących grup:

- I - grupa mająca władzę, którą stanowili funkcjonariusze byłego aparatu komunistycznego
- II - grupa mająca kapitał finansowy, czyli oligarchów
- III - grupa wykonująca rozkazy, w skład której wchodził przestępcy

Europa jako obszar szczególnie zagrożony przestępczością zorganizowaną – zorganizowane grupy przestępcze w Europie

Obszarem najbardziej narażonym na wpływy przestępczości zorganizowanej jest kontynent europejski. Zagrożenie bezpieczeństwa powstałe w wyniku rozszerzenia Unii Europejskiej o nowe państwa Europy wschodniej, wprowadzenie jednolitego rynku wewnętrznego, układu z Schengen znoszącego granice państwowe w celu zapewnienia swobodnego przepływu towarów, usług, ludzi i kapitału, mogą skutkować niekontrolowanym przepływem ludności i towarów, stwarzając międzynarodowe zagrożenie polegające na ułatwieniu jednoczenia się grup przestępczych. Współczesne możliwości technologiczne pozwalają na niezwykle szybki przekaz informacji, co znacznie ułatwia współpracę przestępców. Wzrost integracji gospodarczej, z którym mamy do czynienia w ostatnich czasach, sprzyja rozwojowi transgranicznej działalności przestępczej. To z kolei stawia spore wyzwania krajom Unii Europejskiej w kwestiach zapewnienia bezpieczeństwa. Ponadto wymykająca się spod kontroli polityka wielokulturowości i adaptacja społeczna przysparzają wielu problemów na tle zapobiegania przestępczości zorganizowanej.

Skupiając się na powyższych zagadnieniach, należy nakreślić ogólną działalność zorganizowanych grup przestępczych na przykładach organizacji z poszczególnych państw Europy. Jedną z najbardziej popularnych grup wywodzi się z Włoch. W państwie tym funkcjonuje tajna organizacja przestępcza zwana 'Ndrangheta, która jest uznawana w ostatnich latach za najpotężniejszą. Największe zyski mafia ta czerpie z handlu narkotykami i jest to ponad 22 mld euro, natomiast pozostałe działalności przestępcze, to: prostytutka, handel bronią, haracze i nielegalne pożyczki. 'Ndrangheta posiada specyficzną strukturę, która polega na istnieniu federacji luźno rozsianych klanów bez jednego wspólnego szefa. To bardzo utrudnia organom ścigania jakąkolwiek walkę z włoską mafią, ponieważ nie ma możliwości osłabienia jej poprzez aresztowanie kierownika. Wyjątkowa brutalizacja i przestrzeganie tradycyjnych wartości przy jednoczesnym korzystaniu ze zdobyczy techniki stanowią kolejne cechy charakterystyczne włoskiej mafii. Jak podaje raport niemieckiego wywiadu BND, coraz częściej organizacja ta inwestuje w niemieckie nieruchomości i przedsiębiorstwa (głównie we wschodniej części kraju), przede wszystkim dlatego, że przez kraj ten przechodzą główne szlaki tranzytowe broni i narkotyków. Szacuje się, że zrzesza ona od 6 do 7 tysięcy członków.

Przestępczość zorganizowana może przybierać różnorodne formy, o czym świadczy zróżnicowanie poszczególnych grup przestępczych. Należy

zauważyć, że mafia działająca na terenie Włoch znacznie różni się od tej funkcjonującej w obszarze Rosji. Badacze wskazują, że wszystkie grupy przestępcze działające na terenie byłego ZSRR wykazują na tyle duże podobieństwo, że w zasadzie można mówić o jednej organizacji. Ma ona bowiem zupełnie inną strukturę niż w przypadku mafii włoskiej, bowiem pojawia się tu budowa hierarchiczna, a także tzw. mózg mafii. Z kolei z tym elementem wiąże się również podział poszczególnych funkcji. Występuje tu zaawansowany poziom solidarności członków, a także pojawia się postać „ojca chrzestnego”, który zajmuje się ścisłą współpracą z tzw. mafią polityczną. Poniżej usytuowana jest grupa ochronna składająca się z przedstawicieli służb porządkowych, urzędników, prawników i aparaczków. Pod nią z kolei w hierarchii znajduje się elita mafii, w której skład wchodzi szefowie grup, płatni mordercy, posłańcy, eksperci księgowości oraz szpiedzy. Warto zwrócić uwagę na stosunki panujące wewnątrz grupy, ponieważ członkowie elity mają całkowite zaufanie ojca chrzestnego i poparcie ze strony grupy ochronnej. Gdy przyjrzymy się wcześniej wspomnianemu mózgowi mafii, możemy znaleźć szczegółowe informacje i wyjaśnienia, z jakiego powodu jest tak trudny do zidentyfikowania. Okazuje się bowiem, że zwykle składa się on z osób wykształconych, zrekrutowanych z różnych grup społecznych. Źródła podają, że znajdują się tu międzynarodowi zwycięzcy sportowi, profesorowie uniwersyteccy, lekarze, a także robotnicy. Członkowie elity mają więc zazwyczaj oficjalne miejsca pracy, co nawiązuje do wspomnianego wcześniej prania brudnych pieniędzy. Szefom grup podporządkowani są inkasenci, zwani też reketierami, którzy kontrolują tzw. bagno, składające się m.in. z szulerów, kieszonkowców, włamywaczy, złodziei, osób związanych z prostytutką i czarnym rynkiem. Członkowie mafii współpracują z innymi organizacjami przestępczymi. Mafia rosyjska ma odgałęzienia m.in. w Polsce, Niemczech, Austrii, Szwecji, Chinach. Jak podaje FBI, utrzymuje stosunki z grupami w 50 krajach. Główny atut rosyjskojęzycznych zorganizowanych grup przestępczych to dostęp do bogactw naturalnych regionu. Sprzyja to nawiązywaniu międzynarodowych kontaktów, gdyż surowcami interesuje się m.in. mafia włoska i amerykańska. Warto zauważyć, że z działalnością rosyjskiej mafii ma związek istnienie szarej strefy, która składa się z kilku elementów. Najważniejszą rolę odgrywają w tym przypadku handlarze bronią i narkotykami, członkowie mafii, grabieżcy, płatni mordercy, sutenerzy, prostytutki, skorumpowani przedstawiciele władzy. Kolejną warstwę stanowią przedsiębiorcy, handlowcy, finansiści, bankierzy, bogatsi rolnicy, średni biznesmeni, którzy są siłą napędową całej gospodarki. Osoby te

pozostają w szarej strefie, ponieważ według obowiązującego prawa koszty ich działalności przekraczałyby przychody. Ostatnia grupa, o której należy wspomnieć, to pracownicy najemni (fizyczni i umysłowi) oraz skorumpowani urzędnicy. Są to osoby, których drugie zatrudnienie jest nieformalne, przez co pozostają w szarej strefie.

Podsumowanie

Przestępczość zorganizowana jest zjawiskiem ponadnarodowym. W niniejszym artykule poprzez analizę definicji, pokazano elementy klasyfikacji poszczególnych grup przestępczych, a także przedmioty ich zainteresowania, co może stanowić swoiste nakierowanie na niezwykle złożoność omawianego zjawiska. Warto jednak zaznaczyć, że podejmowana problematyka jest wciąż aktualna, a poprzez nieustanne badania prowadzone w obrębie tego zagadnienia społeczna świadomość zagrożeń może ograniczyć negatywne konsekwencje, jakie niesie za sobą przestępczość zorganizowana. Po ogólnym przeanalizowaniu niektórych spośród największych zorganizowanych grup przestępczych, można wysunąć wnioski, że ścisła współpraca wszystkich państw członkowskich UE na arenie międzynarodowej w kontekście zagrożeń związanych z nielegalnymi działaniami zorganizowanych grup przestępczych to priorytet dla Unii Europejskiej.

Bibliografia

1. J. Błachut, *Archiwum kryminologii*, T XXV, 1999-2000”, s. 123-124. 12 Ibidem, s.134.
2. M. Adamczyk, *Przestępczość w krajach członkowskich Unii Europejskiej w latach 2004-2010*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
3. A.Gajda, *Polityka bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej*, Studia z Polityki Publicznej
4. Z.Galicki, *Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – prawnomiędzynarodowe instrumenty zwalczania i zapobiegania*, Przegląd bezpieczeństwa wewnętrznego
5. *Wybrane zagadnienia polityki bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej*,
6. Warszawa 2008
7. E. Gabara, *Stanowisko Polski w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, za:
8. J. Menkes, *Od współpracy policyjnej do przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości*, bmw. brw.
9. Strony internetowe
10. <https://mswia.gov.pl/pl/wspolpraca-miedzynarod/wspolpraca-w-ramach-ue/13062,Zwalczanie-przestepczosci-zorganizowanej-oraz-walka-z-terroryzmem.html> (dostęp: 4.11.2017)
11. https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/wybr_zagad08.pdf (dostęp: 6.11.2017)
12. <http://przestepczosczorganizowana.pl/index.php?go=20> (dostęp: 8.11.2017)

13. <https://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/wspolpraca-w-ramach--onz-i-obwe/konwencja-onz-w-sprawie-miedzynarodowej-przestepczosci-zorganizowanej/> (dostęp: 10.11.2017)
14. <https://www.mswia.gov.pl/ftp/pdf/Raportprzestgranicznej2003.pdf> (dostęp: 4.11.2017)
15. <http://www.sobieski.org.pl/analiza-is-30/> (dostęp: 5.11.2017)

УДК 351.86:327.51(082)477

Антон СОКОЛЬЧЕНКО

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(м.Миколаїв), заступник голови студентської колегії

Олександр ШТИРЬОВ

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(м.Миколаїв), к.н. з державного управління,
доц. кафедри публічного управління та адміністрування

СТУДЕНТИ ЧОРНОМОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ ПРО ЗМІЦНЕННЯ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ПЕРЕМОЖНОГО ЗАКІНЧЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА ДОНБАСІ

У статті проаналізована громадська думка студентів Чорноморського національного університету імені Петра Могили відносно переможного закінчення гібридної війни на сході України і повернення анексованого Криму. Важливу роль у посиленні зміцнення системи колективної безпеки і оборони України відводиться імплементації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, реальною підтримкою НАТО і тісному співробітництву із США та провідними Європейськими країнами.

Ключові слова: *соціологічний моніторинг, громадська думка, гібридна війна, Європейський Союз, НАТО, Мінські угоди, колективна безпека і оборона, європейські цінності та стандарти.*

The article analyzes the public opinion of the students of the Petro Mohyla Black Sea National University regarding the victorious end of the hybrid war in the east of Ukraine and the return of the annexed Crimea. An important role in strengthening the strengthening of the system of collective security and defense of Ukraine is given to the implementation of the Agreement on Association between Ukraine and the European Union, the

actual support of NATO and close cooperation with the United States and the leading European countries.

Key words: *sociological monitoring, public opinion, hybrid war, European Union, NATO, Minsk agreements, collective security and defense, European values and standards.*

Серед низки актуальних проблем сьогодення, на жаль, вкрай актуальною залишається проблема гібридної війни. Як слушно зазначається в Аналітичній доповіді: «Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії»: наразі одночасно з фізичною окупацією українських територій триває їх інформаційна окупація, тобто встановлення певного режиму функціонування інформаційного простору.

Однією з важливих передумов перемоги у гібридній війні безумовно є перемога у війні інформаційній. У цьому контексті дуже слушним є Указ Президента України Про «Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017–2020 рр.» де зокрема зазначається, що для підвищення рівня підтримки громадськістю державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції та досягнення політичних цілей необхідним є: інформування громадськості України з питань євроатлантичної інтеграції, зокрема шляхом роз'яснення засад, принципів, політики та діяльності НАТО, змісту і засад взаємодії України з НАТО, стану та перспектив такого співробітництва, а також ролі НАТО у зміцненні міжнародної стабільності і безпеки.

У цьому контексті особливої актуальності набуває роль громадської думки з питань вступу України до Північноатлантичного Альянсу та перспектив вступу України до ЄС. З метою вивчення даної думки було проведено опитування серед студентів ЧНУ ім. Петра Могили.

Опитування проводилося протягом 12-22 грудня 2016 р., та складалося з 12 питань. Всього участь в опитуванні взяло біля 100 респондентів (віком до 25 років). Серед них чоловіків – 35; або 43 % від загальної кількості опитаних, жінок-65; або 57 % від загальної кількості опитаних.

Відповіді на поставлені питання розподілились у такому % відношенні: (презентація результатів зроблена у вигляді діаграм).

Питання №1. Чи вважаєте ви себе патріотом України?

а) 70% опитаних вважають себе патріотами своєї держави.

- б) 10% заявили що це залежить від ситуації.
- в) 10% опитаних не вважають себе патріотами.
- г) 10% вагалися з відповіддю на це питання.

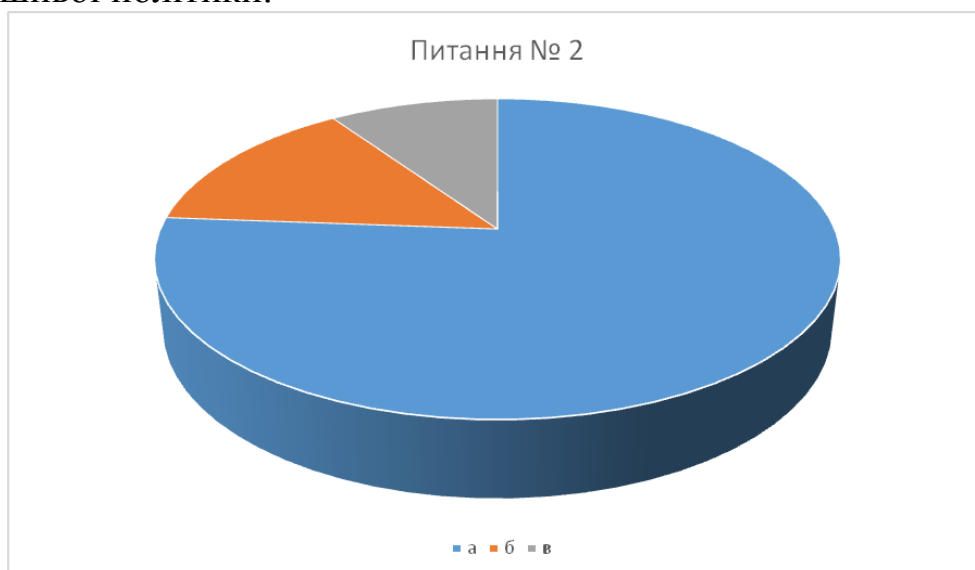

Питання № 2. Що для Вас представляє Російська федерація, як країна?

а) 75% вважають що Росія це країна агресор, яка на сьогоднішній є зачинателем та спонсором війни на Донбасі та окупантом Криму.

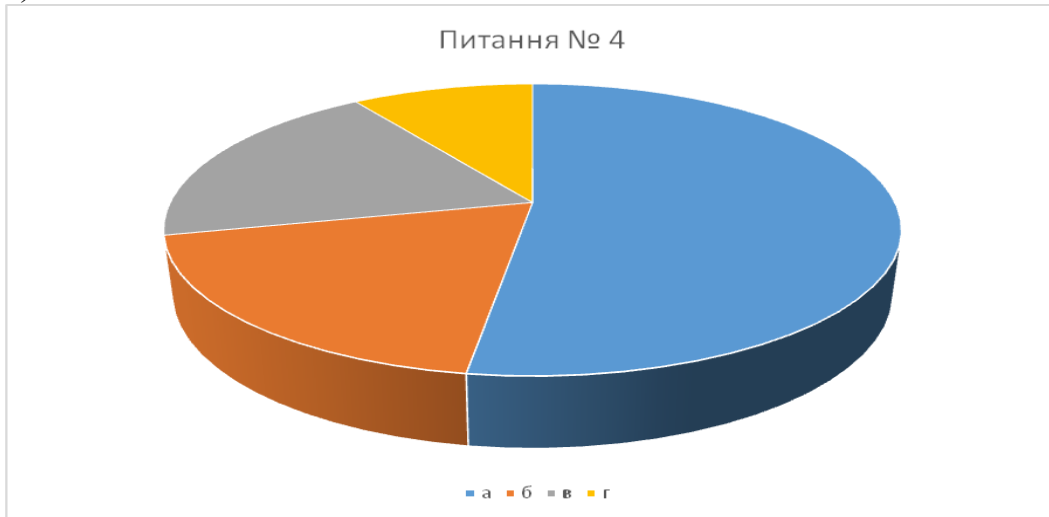
б) 25% вважають що Росія країна, яка потерпає від фінансової кризи, створює для нашої країни жахливі умови.

в) 10% вважають що Росія це братська країна, яка хотіла нам допомогти, як би ми не обрали європейський вектор розвитку зовнішньої політики.

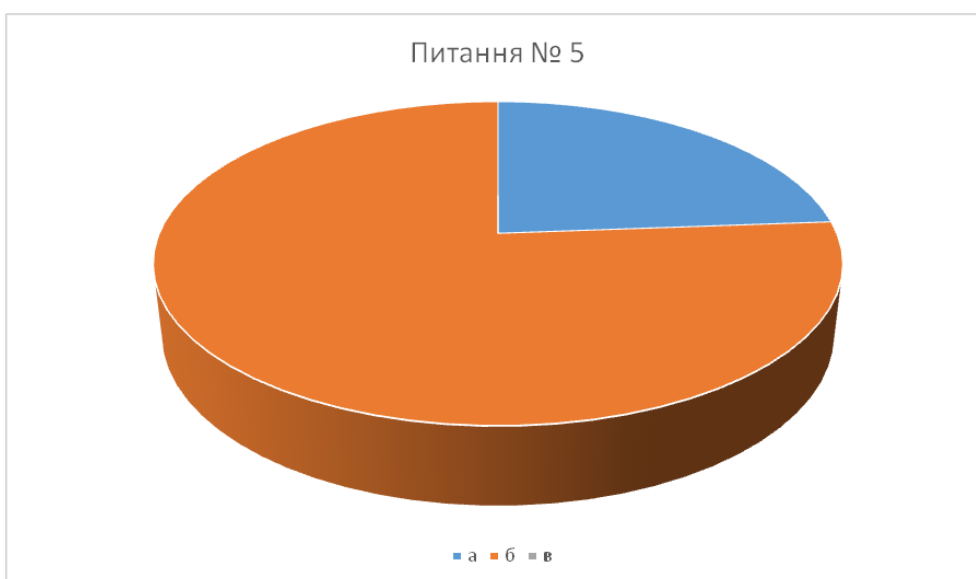
Питання № 3. Уявіть, що зараз відбувається референдум з питання, вступу України до Європейського союзу, щоб ви обрали?

- а) понад 50% опитаних підтримали би вступ до ЄС.
- б) 15% виступають проти вступу до ЄС.
- в) 20% опитаних утримаюся від відповіді на це питання.
- г) 15% вагалися з відповіддю.

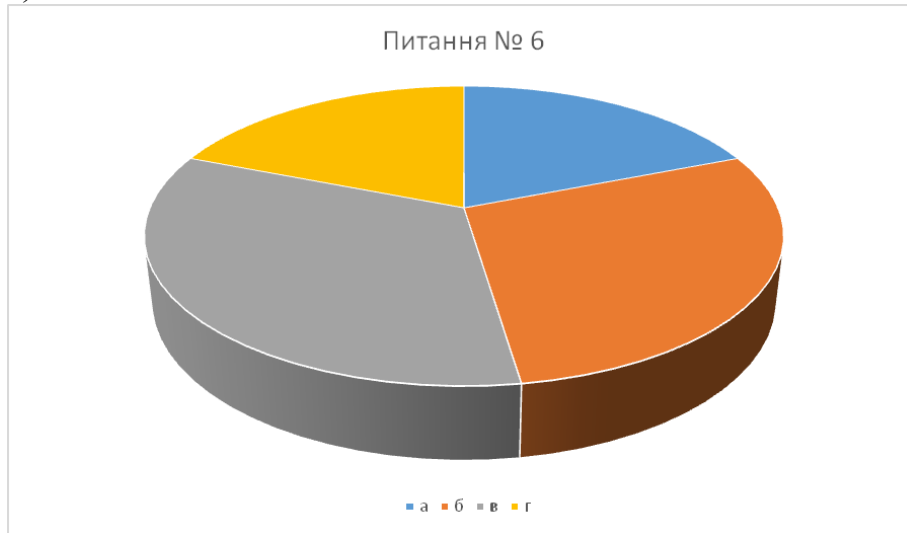
Питання № 4. Чи багато Ви знаєте про НАТО, щоб вирішити, чи потрібно Україні вступити до цієї організації?

- а) понад 75% опитуваних заявили що достатньо поінформовані.
- б) біля 20% вважають що варто бути більш поінформованим в цих питаннях.
- в) 5% заявили що не мають достатнього рівня інформації про НАТО.

Питання № 5. Уявіть, що зараз відбувається референдум з питання, чи вступати Україні до НАТО, щоб ви обрали?

- а) 20% опитаних висловились за вступ до НАТО.
- б) Біля 15% виступають проти вступу до НАТО.
- в) 35 % утрималось від відповіді.
- г) Біля 30% важко відповісти на це питання.

Питання № 6. Чи допоможе Україні вступ до ЄС та НАТО зміцнити систему колективної безпеки і оборони?

- а) 20% серед опитаних вважають що вступ до ЄС та НАТО допоможе. НАТО введе свої війська та посилить санкції проти Москви.
- б) 0% серед опитаних вважають що Україні допоможе тільки НАТО.
- в) 0% серед опитаних вважають що Україні допоможе тільки ЄС.
- г) 65% респондентів вважають що Україні не допоможе вступ до міжнародних організацій, ми повинні своїми силами підійматися з кризи.
- д) 15% опитаних надали іншу відповідь.

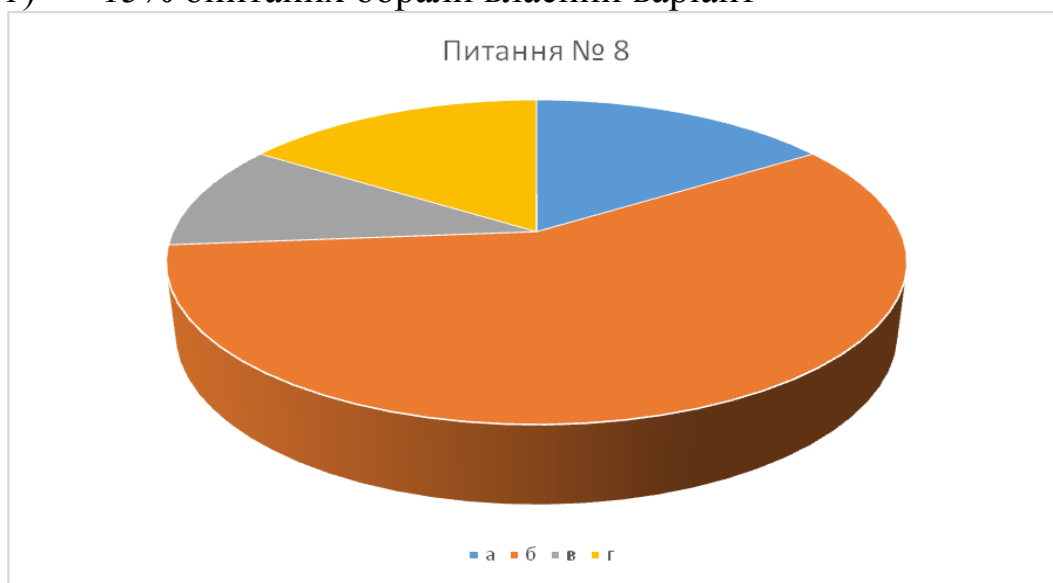
Питання № 7. На Вашу думку, які перспективи розвитку відносин між Україною та Російською Федерацією?

а) 15% опитаних вважає що Україна досягне позитивних домовленостей з Росією та в подальшому буде співпрацювати з нею.

б) 55% опитаних вважають що Україна досягне підписання деяких домовленостей з Росією та буде тримати певну відстань у відносинах з нею.

в) 15% опитаних вважають що наша країна, не дотримуючись Мінських угод, введе чисельні війська на Донбас та витісне російські війська, і оберє європейський вектор розвитку економічних відносин.

г) 15% опитаних обрали власний варіант

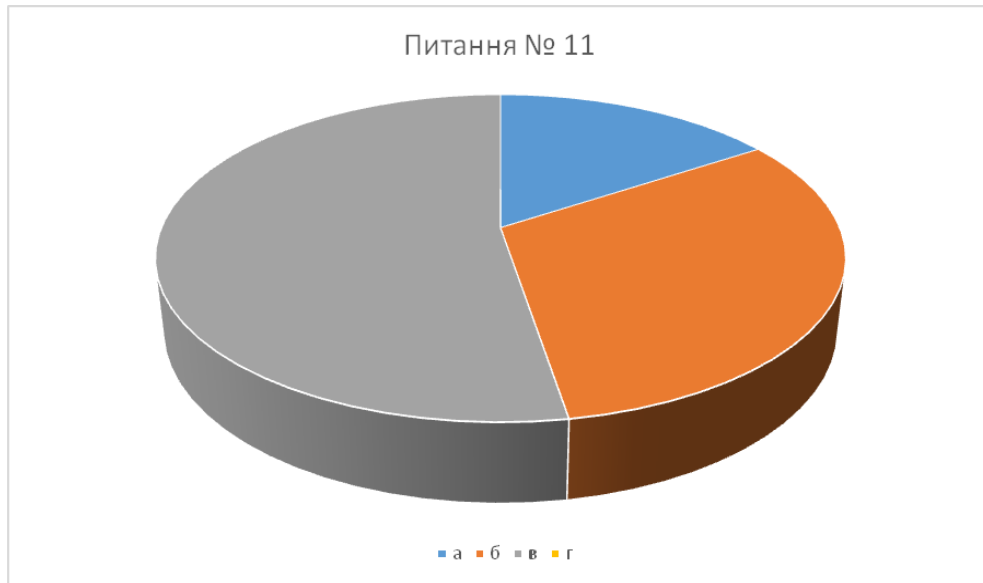
Питання № 8. На Вашу думку, чи досягла Україна якихось результатів в гібридній війні проти Російської Федерації?

а) 20% Так, досягла. Відчувається посилення санкцій на Москву та повне блокування російської пропаганди в Україні.

б) 25% опитаних вважає що Частково.

в) 55% опитаних вважає що ні.

г) 0% Свій варіант

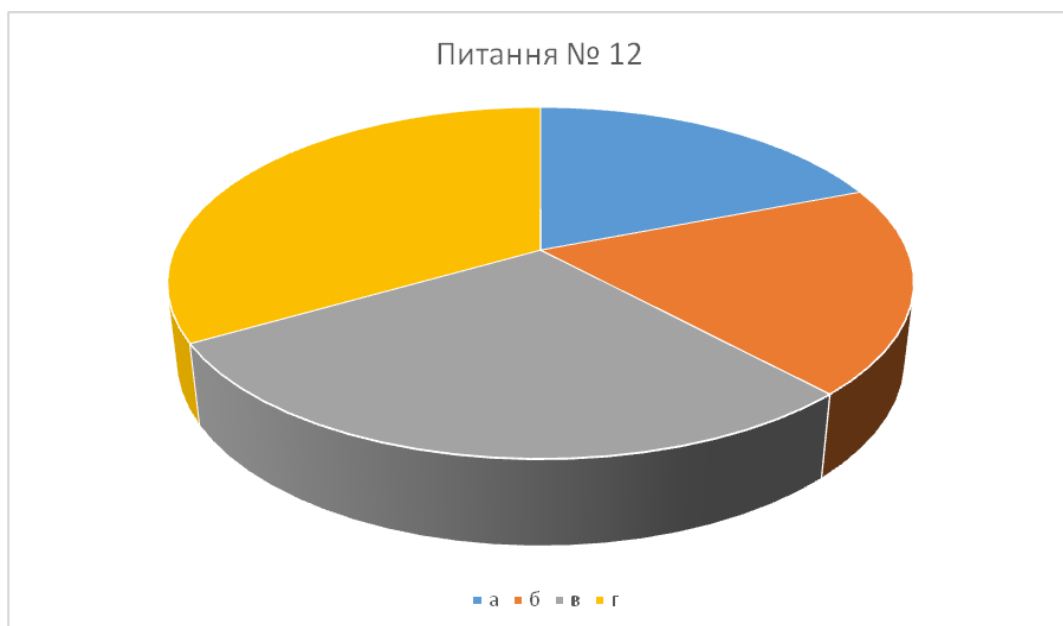
Питання № 9. Чи можливо на Вашу думку вживати термін «перемога» у нижченаведених етапах гібридної війни.

а) 10% опитаних підтримує термін «перемога» у питанні визволення українських бранців з полону ДНР.

б) 20% опитаних схвалює термін «перемога» у забороні російськомовного телерадіомовлення на території України.

в) 30% опитаних схвалює термін «перемога» у продовженні Б. Обамой санкцій проти Російської федерації.

г) 40% опитаних запропонували свій варіант.

Проведення аналізу результатів соціологічного опитування дозволяє зробити низку висновків та узагальнень. Серед отриманих результатів варто відмітити наступне: (70%) опитаних респондентів вважають себе патріотами, а ще більше 75% вважає Російську Федерацію агресором. Це є позитивними сигналами на шляху досягнення перемоги у гібридній війні. Серед низки цікавих результатів приємно відзначити високий рівень позитивної підтримки молоддю питання вступу України до ЄС (понад 50%), і в той же час певний відсоток респондентів (20%) не забажав відповідати на це питання. Говорячи про шляхи перемоги у гібридній війні треба відмітити високий рівень поінформованості молоді про діяльність НАТО (75%), та те що ця ж кількість опитаних вважає, що цього рівня достатньо для вирішення питання вступу України до НАТО. В той же час (20%) бажають отримувати більше інформації про даний військово-політичний союз.

Позитивна динаміка (20%) відмічається і у питанні щодо референдуму про вступ до НАТО, хоча в той самий час варто звернути увагу на достатньо високий (35%) рівень невизначеності у цьому питанні, а (30%) взагалі вагались з відповіддю на це питання.

Активно висловлена молоддю позиція (65%) щодо необхідності України власними силами шукати вихід із кризи, а роль ЄС та НАТО у вирішенні внутрішніх проблем України підтримали лише (20%) опитаних. Сценарій розвитку відносин між Російською Федерацією і Україною респонденти оцінили (55%) як такі, що будуть продовжуватись на певній відстані, хоча політичні зносини не виключаються. Думки опитаних в питаннях військового сценарію повернення Донбасу та «дружба» з Російською Федерацією за результатам моніторингу розподілились порівну. 15% респондентів вважають що Україна, не дотримуючись Мінських угод, введе чисельні війська на Донбас та витісне російські війська збройні угруповання сепаратистів та російських найманців, та обере європейський вектор розвитку економічних відносин. 15% опитаних вважають що Україна досягне позитивних домовленостей з Росією та в подальшому буде співпрацювати з нею. Застережним фактором для влади та суспільства щодо перемоги у гібридній війні є високий рівень розчарування 55% опитаних у результатах які досягла Україна в зоні АТО, та лише (20%) опитаних дотримуються думки, що ми маємо позитивні зрушення від цієї війни та запровадженні санкцій. Говорячи про «перемогу» варто вказати на цікаві результати, де (20%) опитаних схвалює термін «перемога» у забороні російськомовного телерадіомовлення на

території України, а (30%) респондентів схвалює термін «перемога» у продовженні США санкцій проти РФ, в той же час (40%) опитаних надали різні відповіді.

Серед дієвих та актуальних шляхів досягнення перемоги у гібридній війні з урахуванням проведеного опитування варто визначити наступні рекомендації: По-перше, під час продовження гібридної війни необхідно активізувати агітаційну роботу з євроінтеграційної тематики та висвітлення ролі НАТО у створенні в Україні системи національної безпеки в період агресії РФ; По-друге, рекомендувати Інформаційному центру ЄС який діє при ЧНУ імені Петра Могили об'єднати зусилля із Навчально-науковим центром європейської та євроатлантичної інтеграції і кафедри Жана Моне по регулярному проведенню комунікативні заходи (семінари, круглі-столи, воркшопи) на тему про шляхи перемоги України в гібридній війні, показувати важливу роль влади та громадських організацій в цих процесах.

Підсумовуючи варто сказати, що важливою складовою у питанні перемоги є також консолідація громадської думки молоді і суспільства зокрема щодо позитивного завершення гібридної війни, оскільки «Одним із ключів до відновлення єдності українського суспільства, має стати формування консолідованої громадської думки щодо спірних суспільних проблем», до якої ми можемо сьогодні віднести проблеми перемоги і миру.

Література

1. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки Указ Президента [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43/2017#n13> (дата звернення: 13.03.2017). – Назва з екрану.
2. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична доповідь [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_nauk_anal_rozrob/inform_vukluku.pdf (дата звернення: 13.03.2017). – Назва з екрану.
3. Фролов П. Д. Громадська думка: критерії та моделі консолідації // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2014. – Вип. 34. – С. 234-247. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2014_34_21

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ВАЖЛИВОГО ІНСТИТУТУ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті висвітлено перспективи та проблеми розвитку громадянського суспільства. З'ясовано його вплив на формування демократичного суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократія, розвиток, Європейський союз, євроінтеграція, правова держава.

The article outlines the perspectives and problems of the development of civil society. His influence on the formation of a democratic society has been clarified.

Key words: civil society, democracy, development, European Union, European integration, legal state.

Формування громадянського суспільства дозволяє не лише посилити контроль над діяльністю владних установ, але й вимагає від самих громадян підвищення власної політичної культури. Такі заходи забезпечують демократичний розвиток країн, де народ бере активну, усвідомлену участь в політичному житті країни. Україна в цьому аспекті повинна прикласти максимальних зусиль, адже це дозволить розробити збалансовану систему взаємовідносин між суспільством та державою, що в свою чергу приведе до економічного піднесення та покращення соціальних стандартів. А в сьогоденних умовах європейських прагнень нашої держави, це питання знову актуалізується, адже країни Європейського союзу відзначаються зокрема і великою кількістю громадських об'єднань.

Зазначену тему досліджували досить велика плеяда науковців, зокрема таких як: В. Ковалевський [4], Т. Гарасимів [1], А. Красносільська [7], М. Публій [13], А. Єрмолаєв [12], Д. Горєлов [12], З. Крюков [8], В. Федоренко [20] та ін.

Мета роботи: розкрити процес формування громадянського суспільства та його вплив на євроінтеграційний курс в Україні.

Основними завданнями роботи є: проаналізувати джерельну базу питання, з'ясувати проблеми і прерогативи розвитку громадянського суспільства.

Громадянське суспільство в науковій літературі має різні інтерпретації. Так, на думку Ю. Оборотова сама ідея полягає в окресленні кола таких відносин, куди держава не може втручатись [16]. До подібного висновку дійшов Ю. Тодика, який під громадянським суспільством розумів «систему самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів та відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів й колективів, їх відтворення і передачі від покоління до покоління» [5]. Сучасна вітчизняна наука визначає громадянське суспільство як «суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на основі демократії та права. Побудова громадянського суспільства є метою суспільного розвитку, засобом всебічного забезпечення інтересів прав і свобод людини і громадянина» [4].

Хоч і громадянське суспільство дистанціюють від державних органів, проте, воно не може розвиватися самостійно. Фактично правова держава постає політичним інструментом формування громадянського суспільства, оскільки лише вона здатна вжити всіх необхідних заходів щодо його становлення та розвитку [1]. Відповідно, якщо немає збалансованої співпраці то громадянське суспільство буде не в змозі активно розвиватись, з іншого боку падатиме підтримка та довіра до держави. Схожу ситуацію ми бачимо в нашій країні. Так, станом на 2016 р. уряду України довіряють 9,5% респодентів. За недовіру висловились 72,8%. Ще гірші показники стосуються Верховної ради, довіра складає 5,3%, протилежна думка набрала 82,1% [3]. Основними причинами такого стану речей є недосконалість законодавчої системи і недостатнє фінансування організацій громадянського суспільства (ОГС).

Так, незважаючи на прогресивність Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», Міністерство юстиції України не змогло якісно та вчасно розробити законодавчу базу для реєстрації

громадських організацій [11]. Це призвело до масових порушень в 2016 р. самого процесу і невмотивованих відмов з боку держави [14].

Негативним фактором стала ліквідація 586 територіальних органів Міністерства юстиції на районному та міському рівнях відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про реформування територіальних органів Міністерства юстиції та розвиток системи надання безоплатної правової допомоги». Фактично з 1 травня 2016 р. реєстрація громадських об'єднань відбувається тільки в обласних управліннях юстиції, які фізично не можуть впоратися з таким значним зростанням обсягу роботи [6].

Основною ж проблемою фінансування, на нашу думку є недоцільний розподіл грошових ресурсів та надання субсидій на статутну діяльність, тобто безоблатне надання або на пільговій основі приміщень для громадської організації чи земельної ділянки тощо. На думку Юлії Горемикіної (Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України) розподіл державної допомоги не сприяє послабленню гостроти соціальних проблем, над вирішенням яких працює громадський актив реально діючих об'єднань [2].

Також, грошова підтримка з державного чи місцевого бюджетів (у вигляді грантів і відшкодувань за надані послуги) пересічної ОГС України складає 2–3%, а ОГС країн ЄС – 40–60%. Частка фінансової підтримки за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів у загальних доходах ОГС України становить лише близько 8 % (для порівняння у Чехії – 39%, в Угорщині – 27%, а у Польщі – 24 %). Частка ОГС у ВВП України становить 0,73 %. У Чехії цей показник складає 1,3 %, у Франції – 4,2 %, Бельгії – 5%, Канаді – 7,9%. [7].

Досить важливою проблемою формування громадянського суспільства є пасивність самих людей щодо участі в ОГС. Так, на питання про участь в громадських об'єднаннях позитивно відповіли 34% громадян. При цьому, множини тих, хто відповідає, що бере участь у діяльності, і тих, хто відповідає, що залучений до активної громадської діяльності, лише частково перетинаються. Різниця у відповідях на ці питання, швидше за все, зумовлена тим, що не всі респонденти сприймають участь у діяльності громадських організацій як «активну громадську діяльність» (і навпаки). Якщо вирахувати сумарну частку тих, хто залучений до активної громадської діяльності

або бере участь у діяльності громадських організацій їх кількість буде становити 68 % [9].

Проте, наша держава робить і певні кроки для вирішення такої ситуації, що дало можливість сьогодні розраховувати на активізацію громадянського суспільства і разом з тим підвищення можливостей євроінтеграції.

Позитивним чинником, що сприяє відкритості в діяльності організацій громадянського суспільства та інформуванню про неї людей, стало започаткування з березня 2009 р. на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України пошукової системи «Єдиний реєстр громадських формувань», яка функціонує у відкритому доступі. Саме на створенні такого інформаційного ресурсу тривалий час наполягали представники громадських об'єднань. Також ми бачимо зростання розуміння громадянами необхідності розвитку громадських організацій, також збільшується довіра до них [12].

Через, незадовільне фінансування ОГС з боку держави громадськості доводиться самостійно шукати та залучати фінансові ресурси для реалізації статутної діяльності, виконання програм (реалізації проектів, заходів). Спонсорську допомогу наші громадські організації отримують здебільшого від закордонних неурядових організацій [14].

Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з фірмою «Ukrainian sociology service», фіксують таку виразну тенденцію, що призначення громадських організацій вбачається передусім у контролі за діями влади; виконанні правозахисної та соціальної функцій; участі в прийнятті політичних (державних) рішень та в дорадчих органах, наданні пропозицій; захисті природного середовища; організації акцій протестів; проведенні незалежних аналітичних досліджень тощо [12].

При цьому зазначені показники в більшості позицій є вищими серед тих, хто безпосередньо бере участь у діяльності громадських організацій, ніж серед тих, хто не бере [21]. Тому 52% громадян України переконані, що громадські організації потрібні країні, 25% вважають їх діяльність важливою і лише 9% дотримуються думки, що громадські організації не є потрібними [10, с. 208].

Також, ми вважаємо, що указ президента «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», та затвердження «Національна

стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 р.» позитивно вплинуть на загальне становище не прибуткових організацій [18].

Отже, формування громадянського суспільства складний процес. В Україні він зустрічається з проблемами фінансування, та неготовністю самого суспільства брати на себе відповідальність за управління тими чи іншими громадянськими справами. Незважаючи на це, ми спостерігаємо позитивну тенденцію ролі громадянського суспільства та готовності українців утворювати не фінансові організації. Революція гідності та АТО справокували відновлення інтересу до політичних процесів громадян України. Крім нових політичних партій утворюються нові громадські об'єднання спрямовані на волонтерську діяльність. А спрощення їх реєстрації передбачає Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». В цьому аспекті розробляється принцип створення Центрів надання адміністративних послуг [11].

На нашу думку, такий процес допоможе в загальних євроінтеграційних потугах, адже громадянське суспільство є одним з невідемних елементів загальноєвропейських цінностей. Формування громадянського суспільства допоможе розробити збалансовану систему взаємовідносин між державою та громадянами, як на законодавчому, так і у фінансовому рівнях. Політично активне суспільство забезпечить розвиток демократичних інституцій, що контролюватимуть владу та одночасно допомагатимуть їй в підвищенні соціальних стандартів. Це, разом із підтримкою держави, дає надію на подальший розвиток загального громадянського суспільства в нашій країні.

Література

1. Гарасимів Т. Інституції громадянського суспільства та правової держави: проблеми взаємодії / Т. З. Гарасимів // Державотворення та право творення в Україні: проблеми та перспективи розвитку: матеріали II заочної наук.-практ. конф. (Львів, 16 квітня 2015 р.). – Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2015. – С. 8–10.
2. Горемікіна Ю. Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг / Ю. Гомеріківна // Демографія та соціальна економіка. – 2009. № 1. – С. 161–168.

3. Зленко С. Довіра соціальним інституціям [Електронний ресурс] / С. Зленко // Київський міжнародний інститут соціології. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=678&page=1>
4. Ковалевський В. Опосередковуючі ланки політико-владної інформаційної взаємодії: структура, функції, статусна динаміка / В. Ковалевський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. – 2007. – Вип. 10. с
5. Конституційне право України / За ред. Ю. М. Тодики, В.С. Журавського. – К.: «Ін Юре», 2002. – С. 187.
6. Корнієвський О. Громадянське суспільство сучасної України: проблемні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / О. Корнієвський // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: file:///C:/Users/Bohdan/Downloads/Npmaupp_2017_1_8-1.pdf
7. Красносільська А. Європейські мірки. Показники розвитку громадянського суспільства України у європейському контексті / А. Красносільська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid>
8. Крюков О. Громадянське суспільство, як суспільно-політичне явище / О. Крюков, Т. Бельська [Електронний ресурс] // Суспільна політика. – 2012. – № 2. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/2/03.pdf>.
9. Національна безпека і оборона [Електронний ресурс]. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумовського. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD144-145_2014_ukr.pdf
10. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013, 576 с.
11. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 26 листопада 2015 року № 677-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55405
12. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. / А. В. Єрмолаєв, Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський [та ін.]. – К.: НІСД, 2012. – 48 с.
13. Публій М. Основні характеристики взаємодії громадянського суспільства та держави [Електронний ресурс] / М. Публій. – Режим доступу: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2013-2/doc/4/01.pdf>
14. Розвиток громадянського суспільства України в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. Аналітична доповідь [Електронний ресурс] / В. М. Яблонський, та ін.; за ред. О. А. Корнієвського. // Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2016. 72 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/gromadyanske_suspilstvo-3eeda.pdf
15. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України. 2002–2006 роки / Підготовлено Творчим Центром «Каунтерпарт». – К.: «Макрос», 2006. – С. 18.
16. Теория государства и права в вопросах и ответах: Учебно-методическое пособие / Под ред. Ю.Н. Обо ротова. – Х.: ООО «Одиссей», 2005. – С. 58.
17. Требін М. Сучасний стан громадянського суспільства в Україні: проблеми і перспективи / М. Тербін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/4%202013/161-174.pdf>

18. Указ президента України №68/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>
19. Українське суспільство 1992–2010: соціологічний моніторинг. НАН України, Інститут соціології; за ред. В. М. Ворони, М. О. Шульги. – К.: інститут соціології НАНУ; Фоліант, 2010, 635 с.
20. Федоренко В. Л. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні: теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти [Електронний ресурс] / В. Л. Федоренко, Я. О. Кагляк // Сайт Міністерства юстиції України: роз'яснення, юридичні консультації. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/20126>
21. Чи зможе громадянське суспільство вплинути на українську політику? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/press/dkvwkepgvwer>.
22. Key Findings: Public Opinion in Ukraine. International Foundation for Electoral Systems. Washington, 2012. 10 p.

УДК 327 (477): 35,08

Катерина СОЛОДКА
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, магістрантка 2 року навчання
історико-юридичного факультету,
спеціальності «Середня освіта. Історія»

УКРАЇНСЬКИЙ БЮРОКРАТИЗМ ЯК СТРИМУЮЧИЙ ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті аналізується історичний розвиток бюрократизму на території України, характеризується сучасний стан державного апарату та його основні напрямки реформування.

Ключові слова: бюрократизм, Російська імперія, Радянський Союз, корупція, чиновники, реформування, євроінтеграція, електронне урядування.

The article analyzes the historical development of bureaucracy in Ukraine, describes the state of the state apparatus and its main directions of reformation.

Key words: bureaucracy, Russian empire, Soviet Union, corruption, officials, reform, eurointegration, e-government.

Актуальність. Вже набутий в Україні досвід проведення реформ, зміни в устрої та функціонуванні органів державної влади

переконують у необхідності серйозної уваги до вивчення минулого державної служби та чиновницького апарату зокрема, які існували на українських землях. Ефективність сучасного державного управління та реформування багато в чому залежить від того, наскільки діалектично вдало поєднуються європейські стандарти та власний історичний досвід, традиції українського народу. Європейський Союз поставив однією з вимог перед Україною реформування державного апарату, і щоб вдало його провести, законодавцю потрібно звертати увагу не лише на досвід зарубіжних країн але і не забувати про особливості функціонування державного апарату України.

Мета дослідження, на основі аналізу історичного розвитку бюрократичного апарату на території України, з'ясувати його суттєві риси. Проаналізувати діяльність бюрократичного апарату сучасної України та охарактеризувати стан проведення реформ у сфері держуправління.

Аналіз літератури. Історіографія теми дозволяє констатувати про існування великої кількості праць, присвячених питанню бюрократичного апарату на території України. Серед дореволюційних видань виділяємо словник Брокгауза та Ефрона, який вміщує інформацію про суть понять «бюрократія», «хабар» [6]. Суперечливий доробок радянської історіографії потребує уважного й диференційованого підходу. Праця П. Зайончковського, присвячена питанню розвитку чиновницького апарату, проявам корупції за часів Російської імперії [1]. Сучасні розвідки представлені працями Р. Сокол, А. Порайко, які всебічно розглядають питання взаємозв'язку бюрократизму та корупції, способи їх подолання [4, 3]. М. Фоміна аналізує соціальну сутність корупції, форми її прояву, здійснює класифікацію корупційних відносин [5].

Термін «бюрократія» походить від франц. «bureau» (контора) та грец. «cratos» (влада), що дослівно означає – панування канцелярії. Визначення самого терміну не є однозначним, з одного боку, позначає державне управління, де всі справи сконцентровані в руках органів центральної влади, які діють за вказівками начальства через підлеглих. З іншого, під поняттям розуміється група або клас людей, які виділені з решти суспільства і являються своєрідними «агентами» центральної влади на місцях. Тобто бюрократія – це канцелярщина, зневага до суті справи [6, с. 190 – 191].

Важко з'ясувати коли саме з'явилася бюрократія, дехто з дослідників вважає, що з появою державності на території України, яка згодом перейшла до Великого князівства Литовського. Хоча вказаний

період появи бюрократичних відносин видається малоймовірним, адже на той період це все таки була феодальна аристократія, яка зовсім не хотіла залежати від центральної влади. Тому введення центральною владою чиновницького апарату було одним із способів витіснити феодальну аристократію та стару общинну владу з усіх можливих сфер управління та створити особливий клас посадових осіб, які безпосередньо підпорядковуватимуться впливу центральній владі [3, с. 147].

Чиновницький апарат отримав своє законодавче оформлення на теренах України за часів правління Петра I, саме з цього часу відбувається його формування, вбирання негативних рис, що дійшло до нас і дотепер. Починаючи від Петра I і до падіння Російської імперії 1917 р. неабияких масштабів набуває найгірший прояв бюрократії – корупція. Не можна сказати, що корупція виникла з нічого у даний період, у XV-XVI ст. вона існувала у вигляді «кормління», тобто воєводам та намісникам не видавалося державного утримання, а здійснювалася за рахунок податків з населення. Поняття «corruption» у перекладі з латинської означає «підкуп, продажність суспільних і політичних діячів, посадових осіб» [2, с. 176].

Саме в цей час розпочинається глобальний розгул корупції в державі як на вищих щаблях так і на нижчих ланках. Державою видавалося безліч документів, які стосувалося питання хабарництва, але вони не діяли перш за все через причину, що всі щаблі чиновників були абсолютно корумпованими. Про корупцію державних установ Російської імперії знали всі, у тому числі і імператор. Яскравий приклад, коли Микола I зібрав свідчення хто з губернаторів не бере взяток, то виявилось, що тільки двоє: київський губернатор Фундуклей та Ковенський Радищев. На що імператор зауважив: «Що не бере взяток Фундуклей – це зрозуміло, тому що він дуже багатий, ну а якщо не бере їх Радищев, то він уже занадто чесний» [1, с. 191].

Вся бюрократична система Російської імперії переходить в Радянську номенклатуру. Що цікаво, в даний момент бюрократія починає не так брати хабарі, як серйозно змагатися за посади, адже це не тільки влада але і солідне соціальне забезпечення. Найбільшого прояву бюрократизм здобув у 1980-х роках, коли з одного боку, відбувалося послаблення центральної влади, з іншого, розпочинається приватизація майна [5, с. 183].

Спадок бюрократичного апарату Радянського Союзу отримує сучасна Україна. Багато науковців сходяться на думці, що здобувши незалежність мирним шляхом Україна залишила бюрократичний апарат цілком незмінним, який фактично, функціонує і досі, стримуючи

процеси євроінтеграції. Однією з центральних вимог, які поставив Європейський Союз перед Україною – проведення реформування державного апарату та його наближення до європейського зразка. Важливо згадати про досвід реформування чиновницького апарату зарубіжними країнами, де центральне місце посідає електронне урядування.

Застосовувати електронний уряд почали останніми роками. Першими його створили США, Англія, потім Італія, Сінгапур, Австралія, Франція, Німеччина, Катар, ОАЕ та інші країни. Сінгапур – перша країна світу, де було створено (1999 р.) великий урядовий портал «eCitizen Centre», на якому громадяни можуть отримати інформацію про державний департамент, що їх цікавить, і здійснити дії, заради яких раніше їм довелось б зробити візит до конкретного державного закладу. Портал складається з 16 розділів, які охоплюють майже всі сфери діяльності: починаючи з розділів «Закон» та «Освіта» і закінчуючи розділами «Туризм» та «Здоров'я». Наприклад, у розділі «Родина» в умовах «он-лайн» можна подати заявку на одруження, а в розділі «Бізнес» – через мережу Інтернет надіслати декларацію до податкової служби [7].

На пострадянському просторі електронний уряд сформовано у країнах Балтії: Естонії та Латвії. Зокрема, наприкінці 2000 р. в Естонії було оголошено про реалізацію програми комп'ютеризації кабінету міністрів. Інформаційна система естонського КМ дає можливість обмінюватися документами в електронному вигляді, знайомитися з поправками, внесеними міністрами до проектів нормативних актів, що обговорюються, проводити голосування у режимі «он-лайн». Естонці вважають, що використання комп'ютерної системи дає змогу зекономити кошти на піар-акціях, канцелярському приладді, папері. У результаті уряд Естонії окупив усі витрати на створення згаданої системи за 14 місяців. Особливістю запровадження електронного урядування в Естонії є цілковита інтернетизація Ради міністрів Естонії: всі урядові рішення, крім таємних, за лічені хвилини після їх прийняття викладаються в мережі. Плюс – така система була дешевою, усі експлуатаційні затрати, оплата праці, інвестиції – склали разом близько 50-60 мільйонів євро [7].

Аналізуючи питання проведення реформування державного апарату в сучасній Україні, можна впевнено говорити про їх поверховість. З 1992 року по теперішній час, кількість чиновників в Україні після кількох спроб скоротити їх число зросла з 60-ти до 350-370 тисяч. Про це повідомив експерт Фонду суспільної безпеки Ю.

Гаврилечко (станом на 2015 р.). Держава постійно звертає увагу на підвищення зарплатні у тому числі і державним службовцям, але на думку експерта вже нині можна розпочати зменшення кількості чиновників. Скорочення держслужбовців допоможе не лише суттєво економити державні кошти, але і суттєво підвищити їхню зарплату [8].

Проведення реформування державного апарату, неможливе без запровадження електронних декларацій чиновників. Декларація про доходи та майно державних посадових осіб – це щорічна декларація, яка подається державними службовцями та іншими публічними посадовими особами в рамках законодавства про цивільну службу і закону про протидію корупції. Найголовніше: як тільки нову систему декларування буде запроваджено, автоматично з'явиться адміністративна відповідальність – штраф – за їх несвоєчасне подання, і кримінальна відповідальність – позбавлення волі – за завідомо неправдиві відомості в них (кримінальна відповідальність у вигляді до 2 років позбавлення волі, включно із заборобою обіймати посади на строк до 3 років). До 2014 р. існував лише символічний штраф до 425 грн за неподання чи невчасну подачу декларації за місцем роботи. Зрозуміло, що відсутність покарання фактично сприяла загальній безвідповідальності декларантів [8].

У грудні 2015 р. Єврокомісія схвалила роботу України у питанні впровадження декларацій, але вже через тиждень парламент ухвалив закон про бюджет, у якому відклав упровадження декларацій на 1 січня 2017 р. Про цю норму стало відомо лише в січні 2016 р. На думку директора фонду Демократичні ініціативи І. Бекешкіної, відстрочення на рік електронного декларування, необхідного для безвізового режиму, свідчить, що «система не здається». Вона впевнена, що електронне декларування майна є справжньою проблемою для корупціонерів, а його відстрочення дає можливість «все залагодити». Крім того, Верховна Рада законопроектами фактично зводить всю електронну систему декларування нанівець: по-перше, у декларації вказуються відомості не про місце фактичного проживання, а зареєстроване місце проживання; по-друге, парламент відкоригував визначення «члени сім'ї», що фактично дозволяє близьким родичам високопосадовця володіти дорогим майном; по-третє, законопроект, який на рік скасовує кримінальну відповідальність за неправдиве декларування; по-четверте, депутати легко ігнорують дані вимоги, якщо запитання виникають де взяті гроші після 150 тис. грн., то у більшості декларацій вказується 149 тис. грн. [7].

Таким чином, ухвалений законопроект хоч і запускає систему електронного декларування, проте фактично нівелює значну його цінність. Складається враження, що справжньою метою ухвалення цього закону є формальне дотримання вимог, взятих державою перед МВФ та Світовим банком у рамках програм фінансування України та перед ЄС у частині реалізації вимог, необхідних для лібералізації візового режиму. Незадоволені прийнятим Законом і міжнародне співтовариство, особливу хвилю обурень викликала поправка до законопроекту стосовно електронного декларування статків для активістів неурядових організацій, що займаються антикорупційною діяльністю.

Отже, для вдалого реформування бюрократичного апарату необхідно: по-перше, звільнити міністерства від невластивих їм функцій – управління державними підприємствами, інспекції, перевірки, надання послуг, видачі ліцензій тощо. За стандартами ОЕСР неможливо поєднувати довгострокове планування та операційні функції. По-друге, сфокусувати уряд на виробленні політики й зробити міністерства компактними аналітичними структурами – центрами експертизи та знань у своїх галузях. Міністерства мають добре готувати аргументацію до кожного свого рішення; досліджувати всі можливі варіанти вирішення будь-якої проблеми. Проводити консультації із суспільством, ухвалювати рішення лише після ґрунтовного аналізу та обговорення. По-третє, значно посилити кадровий склад державної служби, запросивши до неї багато нових, молодих фахівців «з ринку», з гарною освітою, практичним досвідом роботи та бажанням змінити свою країну на краще. По-четверте, – запровадити електронне урядування, що дозволить економити час, суттєво зменшити кількість чиновників, економити держані кошти, боротися з корупцією.

Література

1. Зайончковский П. А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. М.: «Мысль». – 1978. – 388 с.
2. Падалка С. С. Зміни в економічних і правових передумовах корупційних зловживань соціальних верств підросійської України (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / С. С. Падалка // Грані. – 2015. – № 3. – с. 174 – 180.
3. Порайко А. М. Бюрократизм і корупція в системі державного управління: питання взаємозв'язку / А. М. Порайко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – с. 147–154.
4. Сокол Р. В. Соціальна сутність корупції в Україні / Р. В. Сокол // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2013. – Вип. 1. – с. 151–156.

5. Фоміна М. В. Сутність, форми і класифікація корупційних відносин / М. В. Фоміна, В. В. Кузьменко // Екон. вісн. ун-ту : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 21/1. – с. 182 – 186.
6. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т.9 – 10. – СПб.: Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1903 г. – 988 с.

Інтернет джерела

7. <http://hvylya.net/analytics/tech/estonskiy-elektronniy-uryad-yak-priklad-dlya-nasliduvannya.html>
8. <http://patrioty.org.ua/politic/otse-tak-za-20-rokiv-kilkist-chynovnykiv-v-ukraini-v-khodi-skorochen-zbilshylasia-v-6-raziv--ekspert-102646.html>

Політичні, соціально-економічні, гуманітарні та безпекові проблеми Європейського Союзу

УДК 327: 355,357

Віктор БОДУНОВ

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
аспірант кафедри політології, права та філософії,
спеціальності «Політологія»

ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ. ПРОБЛЕМИ КАТЕГОРИЗАЦІЇ

Розкривається вплив гібридних війн та загроз на військово-політичну сферу держави на прикладі країн ЄС, держав-учасниць НАТО та України. Висвітлюються основні проблеми категоризації цих понять.

Ключові слова: *гібрид, війна, загроза, ЄС, НАТО, Україна, військово-політичний, агресія, конфлікт, категоризація.*

The idea is to give an overview of influence of hybrid wars and danger to the military-political sphere of the State; EU, NATO Member Countries and Ukraine by way of example. This report provides fairly detailed information on issues relating to the categorization of these concepts.

Key words: *hybrid, war, threat, EU, NATO, Ukraine, military-political, aggression, conflict, categorization.*

З розвитком концепції інформаційного суспільства, як історичної фази можливого еволюційного розвитку цивілізації, Світ зустрічається і з новими видами ведення агресивних дій проти держав. Одні з таких – гібридні загрози та виклики незалежним країнам з метою підриву їх цілісності та суверенітету. Ця проблема є досить актуальною в теперішніх умовах і для України, адже вона й сама бере участь у новому виді конфлікту як «гібридна війна» з боку Російської Федерації.

Метою даної статті є: на основі аналізу наукових праць, офіційних документів, та публікаціях у ЗМІ, дослідити такі чинники як «гібридні війни та загрози» впливають на формування військово-політичної

сфери на прикладі країн ЄС, членів НАТО та України. І чи мають вони вплив загалом. Так як цей термін є новим для суспільства, то розглянути категоріальну складову цих небезпек.

Актуальність даної теми зумовлено саме новизною даного виду конфлікту та загроз, які передують йому, або є його наслідками. Так як це конфлікт ХХІ століття, потрібно дослідити всі його аспекти, що стосуються військово-політичної сфери, та вплив на неї, що актуально і для нашої держави.

Поданій проблематиці є наукові розробки і українських вчених. Одним із представників є Євген Магда – кандидат політичних наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ «Київський політехнічний інститут». У своїх працях він досліджує проблематику гібридної війни та її вплив на політичну сферу життя України в умовах агресії з боку Росії та її подальшої євроінтеграції.

Також проблемою гібридних загроз, а саме у запереченні української ідентичності, як одним із проявів гібридної агресії, займалися Токман В.В. Литвиненко О. М. та Черненко Т.В.

Так як до гібридних загроз входить також інформаційно-психологічна складова, то в цьому напрямку також є наукові роботи. Зокрема, у праці Л. Смоли «Інформаційно-психологічний складник «гібридної» війни». У даній статті чітко розглядаються механізми застосування даного засобу для досягнення військових цілей. Також розглядається інформаційний аспект російсько-українського конфлікту. Ще проблемою інформаційного супроводу гібридної війни займався Дубов Д.В.

Дослідженням економічної складової як частини інформаційної війни, займалися Базилюк Я.Б., Венцковський Д.Ю., Власюк Т.О., Давиденко С.В., Русан В.М., Собкевич О.В., Шевченко А.В., Суходоля О.М., Дацко О.І., Мокій А.І., Флейчук М.І., зокрема, такі напрямки складника як: торговельні війни як інструмент економічного тиску; «енергетична зброя» в умовах гібридної війни; посилення тінізації економіки як наслідок гібридної агресії. В контексті використання економічних важелів впливу проти України.

Проблемою силової відповіді агресору займалися такі дослідники: Місюра А.О., Резнікова О.О., Тютюнник В.П., Цюкало В.Ю., Бегма В.М., Мерніков Г.І., Шемаєв В.М., Шевцов А.І., Шеховцов В.С. та досліджували такі напрямки: формування нової якості сектору безпеки і оборони; головні завдання подальшого реформування сектору безпеки і оборони; відновлення та розвиток оборонної промисловості.

Однак є й противники застосування даних визначень. Володимир Артюх у своїй роботі «Туман «гібридної війни»: чому шкідливо мислити гібридно» [1], наводить аргументи, що термін «гібридна загроза» з'явився після подій 11.09 і використовувався для пояснення дій, які проводили терористичні організації, але воно почало застосовуватися тільки через 3 роки. Однак нововведення Гофмана не принесло практичних результатів і про нього згодом забули. Лише після анексії Криму вона знову повернулася, з метою маніпуляцій та пропаганди. Автор звертає увагу на те, що на початковому етапі були ознаки «гібридності», але потім перейшли до традиційних форм ведення бойових дій.

Руслан Пухов у праці «Nothing 'Hybrid' About Russia's War in Ukraine» взагалі не вбачає гібридності у конфлікті Росія-Україна [11].

Передовими лідерами у розробці теорії «гібридних війн та загроз», а також інструментів боротьби з цими викликами є: США, країни ЄС, Україна та Російська Федерація. Все більше ці поняття закріплюються у військових та міжнародних стратегічних документах та у офіційних політичних рішеннях, що стосуються питань обороноздатності тих чи інших країн, наприклад, про це свідчить доповідь Європейського парламенту "Протидія гібридним загрозам: Співпраця ЄС—НАТО" від березня 2017 р., Спільний рамковий документ із протидії гібридним загрозам (квітень 2016р.), Глобальна стратегія ЄС, Спільна доповідь Європейського парламенту і Ради з імплементації Спільного рамкового документа з протидії «гібридним загрозам» (липень 2017р.). У практичному сенсі це вилилось у тісну співпрацю на робочому рівні між схожими інституціями ЄС і НАТО, наприклад: спільний Європейський центр з протидії гібридним загрозам; Центр аналізу гібридних загроз ЄС — Центр аналізу гібридних загроз НАТО; CERT-EU — Підрозділ НАТО з реагування на комп'ютерні інциденти.[5] «Гібридні загрози» породили серйозне обговорення можливостей створення європейської армії. Навіть президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер у травні нинішнього року в інтерв'ю німецькому виданню Salzburg.com визнав: "Європейська армія не є проектом для найближчого майбутнього. Вона, однак, є проектом, який може надати додаткової ваги Європейській зовнішній і безпековій політиці".

Розглядаючи сфери, які визначилися у Євросоюзі для протидії гібридним загрозам, можна виділити такі:

1. Військова сфера. Посилення розвідки для виявлення гібридних загроз.

2. Інформаційна сфера. Підвищення обізнаності суспільства про гібридні загрози. Щодо Росії, то ЄС створив Спеціальну групу «East Stratcom Task Force», яка має протидіяти російській пропаганді та дезінформації.
3. Захист критично важливої інфраструктури. На даний час визначаються фактори які уразливо діють на інфраструктуру, які мають бути погоджені до кінця року.

Україна в цій сфері пішла трохи далі. У січні цього року Указом президента України було затверджено рішення РНБОУ "Про вдосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури України" [7]. Також із 26 по 20 жовтня 2017 р. були проведені командно-штабні навчання з питань захисту критичної електроенергетичної інфраструктури та реагування на загрози порушення стійкості її функціонування на загальнодержавному рівні - COHERENT RESILIENCE 2017 (CORE 17).[4]

4. Енергетична сфера. необхідність диверсифікації джерел і шляхів постачання енергоресурсів до ЄС, перш за все — розвиток Південного газового коридору для поставок каспійського газу та створення хабів скрапленого газу, переважно у Північній Європі.
5. Кібер-мережа. схвалення Стратегії кібер-безпеки ЄС, створення мережі із 28-ми (за кількістю країн-членів) Груп реагування на інциденти комп'ютерної безпеки (CSIRT) та Групи реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації ЄС (CERT-EU). Окремо Єврокомісія створила Агентство ЄС із мережевої й інформаційної безпеки (ENISA) для протидії кібер-загрозам на рівні ЄС та Платформу мережевої й інформаційної безпеки (NIS Platform) для взаємодії органів ЄС із громадськими та приватними гравцями у кібер-просторі.
6. Фінансова сфера. Забезпечення стійкості банківсько-фінансової системи та протидія фінансування тероризму.

Хоча термін «гібридний» використовується в багатьох стратегічних документах збройних сил, але на даний час поняття гібридної війни не включено до військових доктрин жодної країни світу.

В Україні, яка вже четвертий рік протистоїть «гібридній агресії», в офіційних документах так і не було дано чіткого визначення таких понять як «гібридна війна» та «гібридні загрози». Лише в Концепції розвитку сектора безпеки і оборони України 2016 р. сказано, що "основною формою гібридної війни проти України є комбінація різноманітних і динамічних дій регулярних сил РФ, що взаємодіють зі злочинними озброєними угрупованнями та кримінальними елементами, діяльність яких координується і здійснюється за єдиним замислом і

планом із активним застосуванням засобів пропаганди, саботажу, навмисного завдання шкоди, диверсій і терору"[8]. В Україні платформа вивчення гібридної війни, яку планувалося створити спільно з НАТО, все ще перебуває на рівні обговорень. Теоретичними питаннями дослідження «гібридних загроз», а також знаходження інструментів по протидії цим викликам на даний час також займаються українські дослідники, як окремо, так і в аналітичних центрах. Таких як: Національний інститут стратегічних досліджень, «Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова».

На даний час також існує проблема із категоризацією цих двох понять, які були наведені вище. Європейський Союз у Спільному рамковому документі зробив правильне визначення гібридних загроз — "поєднання примусової та підривної діяльності, традиційних і нетрадиційних методів (тобто дипломатичних, військових, економічних, технологічних), які можуть бути скоординовано використані державними чи недержавними суб'єктами для досягнення конкретних цілей, залишаючись на рівні нижче порогу формально оголошеної війни"[5]. Так як «гібридна війна» у світовій історіографії вперше велася проти Грузії, а згодом і проти України – розглянемо це визачення у контексті цих країн.

На даний час як серед учасників збройного конфлікту (Україна та РФ), так і країн Заходу існують певні суперечності. Існує декілька різних версій подій, головні з них такі:

1. Міждержавний збройний конфлікт, викликаний агресією РФ проти України;
2. Громадянська війна в Україні (версія, обстоювана РФ);
3. Незаконна анексія Криму та громадянський збройний конфлікт на Донбасі (напр., у значній частині західного медійного простору).

Названі версії практично не припускають узгодження. Це означає, що вони не можуть бути правдивими одночасно.

Суперечності інтерпретацій корелюють із суперечностями у позначеннях конфлікту (проксі-війна, війна, громадянський конфлікт, міждержавний конфлікт, неоголошена війна, гібридна війна тощо). Факт наявності численних неузгоджених назв окремо відзначений у наповненій фактичними даними статті, присвяченій війні в Донбасі і розміщеній в англomовній Вікіпедії, що підтверджує значущість даного аспекту для усвідомлення подій в Україні широким загалом. [9, с. 15]

На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних праць, Євген Магда у своїй праці виділив такі основні погляди на сутність гібридної війни:

1. військова стратегія, яка поєднує звичайну війну, малу війну та кібервійну;
2. атака з використанням ядерної, біологічної, хімічної зброї, саморобних знарядь для терористичних атак та інформаційного тиску;
3. складна та гнучка динаміка бойового простору (battlespace), яка передбачає швидку реакцію та адаптацію учасників протистояння;
4. сучасний вид партизанської війни, яка поєднує сучасні технології та методи мобілізації (Біл Неметт, підполковник Корпусу морської піхоти США);
5. основний метод у асиметричній війні, яка ведеться на трьох умовних фронтах – серед населення конфліктної зони, тилового населення та міжнародної спільноти (полковник Армії США Джек МакКуен)[4];

Поняття «гібридна війна» не відкидає традиційних поглядів на війну, а доповнює їх з урахуванням змін та чинників, що впливають на методи ведення війн. На ряду з цим у сучасному світі побутує також теорія, що гібридна війна є продовженням «холодної війни», але з розвитком суспільства та нових технологій, можна вважати, що вона є новою формою протистояння глобального масштабу. Автором концепції гібридної війни є Френк Хоффман колишній офіцер морської піхоти, а на даний час науковий співробітник міністерства оборони США. Це визначний теоретик в галузі збройних конфліктів та військово-політичної стратегії. Хоффман надає таке визначення поняттю «гібридна загроза» – це будь-який противник, який одночасно та адаптовано використовує співвідношення звичайного озброєння, нерегулярну тактику, тероризм та злочинну поведінку в зоні бойових дій для досягнення своїх політичних цілей. Також він надав визначення «гібридної війни» – їх можуть вести й держави, і недержавні актори. Гібридні війни включають низку різноманітних способів ведення війни, зокрема звичайні засоби, нерегулярні тактики та формації, терористичні акти, у тому числі насильство й примус, а також кримінальний безлад. Ці мультимодальні дії можуть здійснювати окремі формування – або одне й те ж формування, але загалом їх операційно й тактично скеровують і координують у рамках основного бойового простору для досягнення синергетичних ефектів [10, с28-30].

Майкл Айшервуд в монографії «Повітряна міць для гібридної війни», що видалася Інститутом Мітчелла Асоціації ВВС США в 2009 році, дає наступне трактування «гібридної війни» – це війна, що стирає різницю між чисто конвенційною та типово нерегулярною війною.

Ендрю Корибко у праці «Трансформація гібридної війни» пояснює, як визначення гібридної війни пов'язане з практичною трансформацією «кольорових революцій» в нетрадиційний тип війни, щоб насильно змінити режим або федеральний устрій певної держави [3].

Дослідники Національного інституту стратегічних досліджень у праці «Світова гібридна війна: український фронт» пропонує як одне із трактувань назви «гібридна війна» як т.зв. парасольковий термін (umbrella term), що покриває різні аспекти цього явища та уможливорює інтегрування і відносно цілісне розуміння широкого набору пов'язаних з ним різноманітних та різноспрямованих підходів.

Парасольковий термін, за визначенням, не пропонує єдиної несуперечливої теорії або взаємодоповнювальних концепцій для всіх випадків ведення гібридних бойових дій. Його роль полягає в тому, щоб віднайти спільні характеристики гібридної війни або принципи варіювання сукупностей її ознак, а також стати на заваді небажаному розпорошенню наявних підходів і стимулювати пошук теоретично обґрунтованих та ефективних практичних рішень.

Ще одна перевага трактування гібридної війни як парасолькового терміна полягає у знятті суперечності, що виникає при вживанні термінів «гібридні війни», «гібридні бойові дії», «гібридні загрози», «гібридний противник» як контекстуальних синонімів у сучасних експертних дослідженнях, доктринальних документах тощо[2, с. 21-23].

Можна зробити висновок, що «гібридні війни та загрози» є каталізатором для створення нової військово-політичної сфери, завданнями якої є виявлення, попередження та усунення даних небезпек. Це підтверджують нормативно-правові документи зарубіжних країн та України, договори у сфері військової та політичної співпраці для протидії гібридним загрозам. Однак на даний час є проблема визначення категоризації цих двох понять. Західні країни більше акцентують свою увагу на інформаційній складовій, а всі інші складові виступають на другий план. На мою думку, це зумовлено віддаленістю до джерела загроз. Надалі перед дослідниками стоїть задача уніфікації терміна для його використання у міжнародному праві.

Література

1. Артюх В. Туман «гібридної війни»: чому шкідливо мислити гібридно [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<http://commons.com.ua/uk/tuman-gibridnoyi-vijni-chomu-shkidlivo-misliti-gibridno/#return-note-24800-3>

2. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.
3. Корибко Е. Трансформація гібридної війни [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://katehon.com/ru/article/transformaciya-gibridnoy-voynu>
4. Магда Є.М. Гібридна війна: сутність та структура феномену [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220
5. Мартинюк В. О. Від самого початку агресії Росії проти України і до сьогодні в Україні лунають нарікання на м'яку позицію ЄС щодо агресора [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/internal/yes-u-protidiyi-gibridnim-zagrozam-ta-ukrayina-nechitkist-u-pidhodah-253570_.html
6. Національний інститут стратегічних досліджень. Проведено командно-штабні навчання з питань захисту критичної електроенергетичної інфраструктури та реагування на загрози порушення стійкості її функціонування на загальнодержавному рівні - COHERENT RESILIENCE 2017 (CORE 17) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2718/>
7. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8/2017>
8. Указ президента України №92/2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>
9. Яворська Г.М. Концепт «війна»: семантика і прагматика // Стратегічні пріоритети. Серія : Філософія. – 2016. – № 1.
10. Hoffman, Frank G. (1st Quarter 2009). Hybrid warfare and challenges. JFQ: Joint Force Quarterly.
11. Pukhov R. Nothing 'Hybrid' About Russia's War in Ukraine [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://themoscowtimes.com/articles/nothing-hybrid-about-russias-war-in-ukraine-46913>.

УДК 327(477)

Денис ДАВИДОВ

Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, студент II курсу,
спеціальності «Політологія»

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ САМОВИЗНАЧЕННОСТІ НАРОДІВ (НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ)

Досліджується проблема реалізації принципу національно-державної самовизначеності народів в теоретичному і прикладному

аспектах. Визначено суперечності принципів міжнародного права: територіальної цілісності та права народів на самовизначення. Засвідчено, що процес євроінтеграції не сумісний з виникненням нових та подібненням вже існуючих держав.

Ключові слова: держава, міжнародне право, інтеграція, нація, національний суверенітет, держаний суверенітет.

Explored the problem of realizing the principle of national and state self-determination nations in the theoretical and applied aspects. Contradictions are determined of international law are recognized: the territorial integrity of the people's right to self-determination. Certified that the process of integration is not made up of new acquaintances in terms of subordinate states.

Key words: state, international law, integration, nationality, nation-states, sovereign state.

Історія розвитку людського суспільства складає вже дві тисячі років. За цей час були визнанні природні права людини, а світ охопили процеси інтеграції та глобалізації. Людство перейшло до нового – постіндустріального інформаційного суспільства. Однак, залишилося ще безліч невирішених питань, і найболючіше з них – національне. Воно виникає у країнах різного рівня розвитку: державах Африки, Азії, Латинської Америки, у цивілізованій Європі, Північній Америці, і навіть у колишніх соціалістичних державах. Щодня у світових новинах ми бачимо чимало прикладів міжнаціональних конфліктів. Каталонія та конфлікт на Сході України, – це проблеми відомі сьогодні кожному, хто слідкує за новинами. У глобальному масштабі національно-етнічна проблема вже становить реальну загрозу міжнародної безпеки. Складність вирішення проблеми полягає у певному протиріччі двох принципів закріплених у міжнародному праві, а саме: принципу народу на самовизначення і створенні власної держави та принципу територіальної цілісності держави.

За змістом Декларації ООН про принципи міжнародного права вбачається взаємопроникнення принципів територіальної цілісності держав та права націй на самовизначення. Із поєднання цих двох принципів випливає, що кожна держава має право на свою територіальну недоторканність, оскільки це право спирається на згоду народів, які населяють цю територію [11]. Але виникає питання щодо

народів ,які, входячи у конкретну державу, намагаються з неї виокремитися і створити свою, при цьому ігноруючи принцип територіальної цілісності.

Виникнення тези про «право народу на самовизначення» пов'язують з ім'ям американського президента Вудро Вільсона. Проте в його розумінні ця ідея не мала етнічних аспектів, а мова йшла про право народів самостійно визначати форми та характер правління для себе, найімовірніше – про «право на демократію». Необхідно взяти до уваги, що поняття нація (nation) англійською означає населення держави і саму державу. В цьому значенні слово «нація» вживається у назвах міжнародних організацій (Ліга Націй, ООН). Це зумовлено особливостями створення націй (держав) на Американському континенті, де етнічна складова не мала суттєвого значення. В Європі формування національних держав на уламках великих імперій відбувалося на засадах націоналістичних ідеологій, на уявленнях про існування певної спільноти, нації – чехів, поляків, французів [8]. Проблема тлумачення принципу «права націй на самовизначення» набула актуальності після Другої світової війни, і, особливо, з активізацією антиколоніального руху. Відтоді принцип «права націй на самовизначення» переходить до сфери міжнародного права, спочатку в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН 1960 і 1962 років, пізніше, у 1976 році, – у Пакті про громадянські й політичні права та Пакті про економічні, соціальні та культурні права, де фіксується вже «право народів на самовизначення». А у юристів-міжнародників утверджується думка про правомірність застосування згаданого принципу лише в разі деколонізації, інакше він суперечить принципіві територіальної цілісності держави. Так, В. Тишков зазначає: «вчені-пропагандисти не змогли розібратися в тому, що принцип самовизначення стосується колоніальних країн і не припускає етнічного тлумачення суб'єкта самовизначення – народу, який, звісно, передусім є територіальним співтовариством» [1].

На думку М. Буроменського, «принцип самовизначення справді «переріс» надану йому роль в антиколоніальній боротьбі. До того ж молоді держави не прагнули до обмеження цієї ролі в міжнародно-правових документах та з самого початку формулювали зобов'язання у сфері принципу самовизначення так, що вони виходили за межі

моменту створення нової держави, як, наприклад, право вільно йти обраним шляхом, право розвивати свою систему, право створювати власні політичні інститути тощо. Тим самим принцип самовизначення набув якості постійного, тривалого права народу, незалежно від наявності чи відсутності в останнього політичної організації у вигляді держави» [2, с. 98].

Історія становлення принципу територіальної цілісності як принципу міжнародного права, свідчить, що першим етапом було його утвердження як принципу національного. У період, коли в міжнародних відносинах панувало право війни, однією з причин численних війн було захоплення нових територій. Тільки в період Французької буржуазної революції вперше було проголошено відмову від завоювання територій. Національні збори 27 травня 1790 року прийняли декрет, відповідно до якого «усяка війна, розпочата з інших мотивів і для інших цілей, аніж захист справедливого права, є актом гноблення. Відтепер французький народ забороняє собі починати будь-яку війну, спрямовану на збільшення його теперішньої території» [10, с. 239].

У міжнародному праві принцип територіальної цілісності держав уперше був закріплений Статутом Ліги Націй, члени якої зобов'язувалися шанувати й зберігати від зовнішнього нападу територіальну цілісність та політичну незалежність учасників цієї організації. Пізніше цей принцип було закріплено у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року та Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року. Відтак він став загальним для всіх держав принципом міжнародного права. У вищезгаданих міжнародних актах було розкрито основний зміст принципу територіальної цілісності, підґрунтям якого є такі основні положення: утримання держав від погрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави; утримання держав від насильницьких дій, що позбавляють народи рівноправності та самовизначення, їх права на самовизначення, свободу та незалежність; утримання держав від організації та заохочення іррегулярних сил та військових банд для вторгнення на території інших держав; утримання держав від перетворення територій інших держав на об'єкт воєнної

окупації або застосування інших силових заходів на порушення норм міжнародного права [8].

У сучасності національне питання породжує багато проблем. Пов'язано це у протиріччі двох тенденцій. Перша – це рух націй до самовизначення і незалежності, друга, навпаки – прагнення інтеграції, до утворення великих поліетнічних спільностей, до формування потужних супернацій. Обидві ці тенденції об'єктивні, обидві закріплені у світовому праві як «право націй на самовизначення і збереження територіальної цілісності держав» [5]. У ст.1 п.2 Статуту ООН чітко зазначається: «через принцип рівноправності і самовизначення народів, закріплений у Статуті, всі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право відповідно до положень Статуту» [3]. Однак, у статті 2 п.4 Статуту ООН сказано: «всі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносин від загрози силою або її застосуванням як проти територіальної цілісності, так і проти політичної незалежності будь-якої держави, так і в будь-якому іншому вигляді, несумісними з Цілями Об'єднаних Націй» [3]. З цього можна зробити висновок, що державне утворення згідно зі Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими актами має поважати право нації на самовизначення і забезпечувати гарантії цього права. Право на самовизначення не припускає що кожний народ, який не має власної державності і входить до складу іншої держави, повинен створювати свою власну національну державу. Самовизначення може мати форму територіальної автономії. Визнання державою у межах свої кордонів національно-територіальної автономії саме і є реалізація принципу самовизначення народів без порушення територіальною цілісності держави.

Право націй на самовизначення ніколи не мало на меті обов'язкове виокремлення і створення національних держав. Якщо держава поважає народи, які входять до її складу, визнаючи тим самим їх право на самовизначення, це створює необхідні умови до стабільно та гармонічного свого розвитку. Проте, заперечення такого права веде до загрози територіально цілісності та появи сепаратизму. Зазвичай, у конституціях багатьох держав, прописані шляхи для стабілізації ситуації. Багато держав вводять надзвичайне положення, втім це тільки

загострює конфлікт. Яскравим прикладом сучасності є криза в Іспанії, а саме Каталонії. Каталонія – високорозвинена автономна область із населенням у 7,5 мільйона людей на північному сході Іспанії, яка має свою мову, культуру і широкі права. Вона не є незалежною республікою, а являє собою національно-територіальну автономію за іспанською конституцією з 1979 року. У 2006 році центральний уряд значно розширив права місцевого самоврядування і надав Каталонії право розпоряджатися усіма місцевими податками і половиною центральних податків, зібраних у провінції. Проте частина каталонських громадян і політиків вважає, що цього недостатньо. Ще у 2014 році в регіоні проходило опитування про незалежність усупереч Конституційного суду Іспанії, а у референдумі, що пройшов 1 жовтня 2017 року, як повідомляє каталонська влада, взяли участь 2,2 млн. осіб. Понад 90% учасників референдуму висловилися за незалежність [4].

Для сепаратизму у Західній Європі характерна не боротьба народів за незалежність з метою отримання власної державності, а поширення прав і свобод та надання особливого статусу автономії території, на якій проживає цей народ. Каталонія є винятком. Отримавши значну автономію політична еліта регіону все ж веде спроби проголошення незалежності від Іспанії і створення власної держави, не усвідомлюючи до яких наслідків це може призвести. Наприклад, якщо Каталонія стане незалежною, то у європейській спільноті виникне багато питань: Чи повинна незалежна Каталонія приєднатися до ЄС? Що станеться, якщо Іспанія заблокує членство Каталонії? Що станеться із іспанською економікою, без Каталонії, де виробляється 20% національного багатства? Проте, більшість населення Каталонії спільноті неоднозначно сприймають ідею незалежності зовсім не з розкритими долонями. Причиною тому є вікові взаємостосунки західноєвропейських народів і усвідомлення себе частиною однієї єдиної Європи.

На Сході Європи ситуація склалася інакше. Основною причиною сепаратизму є тривала економічна нестабільність цих держав. Важливу роль також грає рівень толерантності до представників інших народностей, який, порівнюючи з Західною Європою, є дуже низьким. Там існує низка невизнаних держав: Чечня (до 1999 р.), Абхазія, Придністровська Молдавська Республіка, Республіка Сербська в Боснії.

На території цих держав діють збройні формування, які постійно представляють загрозу для своїх держав-сусідів. Для конфліктів на Сході характерна велика кількість жертв серед цивільного населення. Усе це веде до наростанням напруження між владою та населенням цих країн і вирішення суперечностей і конфліктів силовим шляхом з обох сторін. Слід зазначити, що конфлікти у Східній Європі піддаються втручанню із боку інших держав та Міжнародних організацій (ООН, НАТО, Євросоюз, Росія). Це пов'язано з відносною близькістю осередків конфліктів до даних держав і загрозою їхній безпеці. Реалізувати принцип націй на самовизначення на Сході Європи дуже важко. Уряд у невизнаних державах постійно змінюється, а держави, користуючись збройними формуваннями та поліцією, здійснюють майже авторитарний контроль за своїм населенням.

Розуміючи, що закріплення принципу самовизначення нації у міжнародному праві дає нові можливості для сепаратистських рухів, було визначено умови, за яких корінні народи, що борються за незалежність, мають право на державний суверенітет:

- 1) відсутність власних національних держав;
- 2) наявність національно-визвольних рухів, організацій, фронтів, що виражають суверенну волю народу на міжнародній арені;
- 3) виконання національно-визвольними рухами, організаціями, фронтами законодавчих та виконавчих функцій щодо свого народу [6, с.82].

Тільки за таких умов нація має право на державний суверенітет. Однак, спочатку такій нації потрібно сформувати публічну владу, яка буде виступати за самовизначення. Якщо публічна влада не буде сформованою то рух за самовизначення не прийме масового характеру. У такому контексті масовий рух буде виражати тільки специфічні інтереси вузької групи населення, що з себе і представляє сепаратизм. Проявами сепаратизму є загроза територіальної цілісності держави, негативне ставлення до інших націй, розрив культурних, економічних, політичних зв'язків та загроза безпеці держав що мають спільний кордон з територією конфлікту. Все це дуже негативно вплине на розвиток цілого регіону.

Право нації на самовизначення в сучасному розумінні можна розглядати як «суверенне право нації, незалежно від її чисельності, рівня

розвитку та інших характеристик, на вільне відокремлення від інших народів (націй) та утворення власної суверенної держави [8]. Основним суб'єктом правовідносин є нація, яка методом волевиявлення вирішує, що буде краще для неї. Кожна новоутворена нація повинна самостійно розв'язувати свої політичні та економічні проблеми. Немало важливою є також проблема створення власного чинного законодавства узгодженого з міжнародним правом, що буває дуже складно зробити, якщо у нації не було досвіду власної державності у минулому. З усього вищесказаного з'являється багато питань стосовно етимології слова «нація».

Поняття «нація» у теорії вживається у двох значеннях – етнічному та політичному [13]. Ці обидва значення характеризують спільноту людей. У політичному розумінні це спільнота об'єднана у межах певної держави, а у етнічному - спільнота з єдиною мовою, культурою, історією. У зв'язку з цим виникає питання, за яких умов нація як етносоціальна спільність може набути якостей спільності політичної та реалізувати своє морально-політичне право на самовизначення, тобто набути юридичного права на державний суверенітет. Крім того, важливими є питання, хто вирішує, чи «доцільно» добиватися реалізації права на державний суверенітет окремої етнічної спільноти, що входить до складу багатонаціональної держави, та як відмежувати намагання окремої нації реалізувати право на самовизначення від проявів сепаратизму.

Реалізація національно-державного принципу народів на самовизначення проходить по різному у кожному регіоні. Якщо у Західній Європі, через високу толерантність суспільства та високий рівень розвитку прав та свобод людини проблема національно-державного самовивизначеності іншими народами і постає, то більшості випадків, в контексті національно-територіальної автономії.

У Східній Європі питання реалізації національно-державного принципу стоїть дуже гостро. Пов'язано це з низьким економічним та політичним розвитком цих держав. Колишні держави соціалістичного табору, вставши на демократичний шлях розвитку, повною мірою не можуть використовувати нові політичні інструменти впливу на суспільство. Головною причиною цього є те, що раніше, для вирішення внутрішніх конфліктів у суспільстві, застосовувалися насильницькі методи впливу на суспільство, а саме армія та поліція. Однак, є і багато

інших причин. По-перше, треба відповідати усім вимогам закріплених у міжнародному праві, по-друге, навіть реалізація цього принципу породжує багато проблем уникнути які дуже складно. Реалізація цього принципу веде до порушення територіальної цілісності, підриву економічної та політичної стабільності у держави, від якої відокремлюється народність. У більшості випадків, новоутворена нація нічого не отримує з проголошеної незалежності, а навпаки порушуються старі економічні та політичні зв'язки для налагодження котрих потрібно чимало часу.

На фоні інтеграції та глобалізації світове суспільство навпаки прагне до об'єднання та створення простору, де кожний народ буде гармонічно розвиватися у симбіозі з іншими. У сучасному світовому співавторстві соціальному захисту сьогодні відводиться особлива роль у вирішенні проблем сучасності, досягненні соціальної справедливості, суспільної злагоди між народами в межах капіталістичної системи господарювання. У Декларації «Про хартію народів та регіонів» зазначається, що краще уникати виникнення нових національних держав і зберігати цілісність існуючих політико-адміністративних одиниць на основі рівності держав. Завдяки цьому світове суспільство буде розвиватися стабільно та гармонічно і у принципі національно-державного самовизначення не буде сенсу.

Література

1. Тишков В. Забыть о нации (Постнационалистическое понимание национализма). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.iea.ras.ru/Russian/personnel/Tishkov/forget.htm>
2. Буроменский М. В. Политические режимы государств в международном праве. Влияние международного права на политические режимы государств. – Х., 1997. – 371 с.
3. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010
4. Джеймс Лендел. Чому ЄС ігнорує кризу у Каталонії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-41465965>
5. Сепаратизм у світі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/separatizm-u-sviti-.html>
6. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учеб. – Х.: Эспада, 2005. – 940 с.
7. Мамут Л. С. Государство как публично властным образ организованный народ // Журнал российского права. – 2000. – № 6.

8. Ирина Куян. Співвідношення принципів територіальної цілісності держави та права націй на самовизначення як складових частин державного суверенітету// Віче . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://veche.kiev.ua/journal/1554/>
9. Мамут Л. С. Народ в правовом государстве. – М.: НОРМА, 1999. – 160 с.
10. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / Відп. ред. Ю. С. Шемшученко, Л. В. Губернський – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 640 с.
11. Декларация ООН «о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_569
12. Історія сепаратизму: чому Каталонія відокремлює себе від Іспанії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-41482188>
13. Анатолій Пономарев. Поняття нація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ethnography.national.org.ua/glossary/n.html>

УДК 327,7:341,123

Natalia ŚWIDZIŃSKA

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Bezpieczeństwo Wewnętrzne,
rok I studia Magisterskie Instytut Politologii
Sylwia JOP

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Zarządzanie oświatą i organizacjami pozarządowymi
rok III Licencjat, Instytut Filozofii i Socjologii

ROLA ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W KSZTAŁTOWANIU BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO – OPERACJE POKOJOWE

Niniejszy artykuł prezentuje rolę, jaką odgrywa Organizacja Narodów Zjednoczonych w kształtowaniu bezpieczeństwa międzynarodowego. Przybliża on strukturę oraz sposób działania wyżej wymienionej instytucji. Opisuje rodzaje misji pokojowych oraz schemat ich przeprowadzania. Poddaje analizie konkretne przykłady mających miejsce w przeszłości operacji. W podsumowaniu oceniono zdolność ONZ do skutecznego reagowania na obecne zagrożenia pokoju na świecie.

Słowa kluczowe: Organizacja Narodów Zjednoczonych, organizacja międzynarodowa, misje pokojowe, współpraca międzynarodowa, Rada Bezpieczeństwa.

This article explains the role of ONZ in shaping international security. It gives insight into the structure and the method of functioning of the aforementioned institution. It describes the aspect of peacekeeping missions as well their process. It analyses certain examples of missions, that have been taking place in the past. The capacity of ONZ in terms of successfully reacting to current security threats has been evaluated in the summary.

Key words: *United Nations, international organization, peace missions, international cooperation, security council.*

Wstęp

Współczesne środowisko międzynarodowe ma różne aspekty zarówno militarne jak i pozamilitarne. Pierwsze z nich łączą się z konfliktami zbrojnymi, które z kolei zawsze są tragiczne w skutkach. Niosą one śmierć milionów ludzi oraz straty materialne. Niejednokrotnie w ich wyniku dochodzi do zniszczenia struktury funkcjonowania danego państwa oraz całego aparatu administracyjnego. Zaburzony zostaje porządek publiczny kraju oraz normalne życie obywateli. W sytuacjach takich niezbędna jest pomoc z zewnątrz. Nadchodzi ona zwykle ze strony państwa trzeciego bądź organizacji międzynarodowej. Organizacją taką jest Organizacja Narodów Zjednoczonych [1, s. 22].

ONZ powstała by sprawować nadzór nad powojennym porządkiem. Jej zadaniem było podejmowanie się działań, które mają zapobiec ponownemu wybuchowi wojny. Kontynuowała ona tradycję przejętą od Ligi Narodów i jako jedyna organizacja w powojennym świecie potrafiła skupić wiele państw. Obecnie Organizacja Narodów Zjednoczonych również wywiera wpływ na globalne środowisko. Jej skład zrzesza coraz więcej państw. Angażuje się ona w interwencje na całym świecie. Za narzędzia swojego oddziaływania instytucji tej służą zarówno środki dyplomatyczne, takie jak prowadzenie rozmów na arenie międzynarodowej czy nakładanie sankcji, jak również podejmowanie się akcji zbrojnych [2, s. 21].

Akcje zbrojne realizowane są w formie misji pokojowych. Zgodnie z ideą Narodów Zjednoczonych są one uruchamiane w celu zapewnienia bezpieczeństwa i przywrócenia ładu międzynarodowego. Początkowo były to misje głównie obserwacyjne. Obecnie doszło do zmiany sposobu ich prowadzenia, ewoluował także zakres uprawnień sił pokojowych [1, 73-75].

W niniejszym artykule zostanie przybliżony problem uruchamiania, realizacji oraz skutków przeprowadzonych do tej pory operacji pokojowych.

Podstawy działania ONZ

Organizacja Narodów Zjednoczonych jest to instytucja działająca w ramach zbiorowego systemu bezpieczeństwa. Jest ona następczynią funkcjonującej do czasów drugiej wojny światowej Ligi Narodów [1, s. 14]. Janusz Rydzkowski określa ją jako *jedyną, powszechną organizację międzynarodową o charakterze międzyrządowym* [2, s. 29]. Za jej początek uznaje się rok 1945, kiedy to miała miejsce konferencja w San Francisco. Podczas owej konferencji 50 państw podpisało Kartę Narodów Zjednoczonych, stanowiącą podstawę działania ONZ. Dokument ten określa cele organizacji, strukturę instytucjonalną oraz zasady członkostwa [1, s. 21].

Głównym zadaniem funkcjonowania ONZ jest utrzymanie międzynarodowego pokoju oraz zapewnienie bezpieczeństwa. Cel ten jest realizowany poprzez działania zmierzające do złagodzenia trwających konfliktów oraz zapobiegania powstawaniu nowym. Organizacja Narodów Zjednoczonych czuwa także nad kształtowaniem się przyjaznych stosunków pomiędzy państwami [3], oraz stoi na straży praw człowieka.

Karta Narodów Zjednoczonych jest zarówno dokumentem stanowiącym źródło prawa międzynarodowego, jak i podstawą prawną działania ONZ. Obok niej istotnym aktem dla funkcjonowania owej organizacji jest uchwalona w 1946 roku *Konwencja w sprawie przywilejów i immunitetów ONZ*. Na mocy, której instytucja ta jest zdolna do zawierania umów oraz posiadania majątku [2, s. 42]. Potwierdzeniem powyższych kompetencji jest *Konwencja w sprawie przywilejów i immunitetów organizacji wyspecjalizowanych z 1947 roku*. Duże znaczenie dla działania struktury Narodów Zjednoczonych miała także *Konwencja wiedeńska dyplomatyczna (1961 rok)*. Reguluje ona stosunki dyplomatyczne pomiędzy państwami, co wspiera działania pokojowe ONZ. Oprócz powyższych aktów funkcjonowanie organizacji jest regulowane poprzez *Konwencję wiedeńską o reprezentacji państwa w ich stosunkach z powszechnymi organizacjami międzynarodowymi (1975)* oraz *Konwencję o bezpieczeństwie personelu ONZ i personelu współdziałającego (1994)*. Druga z nich odnosi się do misji pokojowych prowadzonych przez strukturę poprzez unormowanie kwestii dotyczących bezpieczeństwa uczestników tychże operacji [2, s. 44].

Struktura Organizacyjna ONZ

Organizacja Narodów Zjednoczonych posiada swoją strukturę składającą się ze stałych organów. Należą do nich:
-*Zgromadzenie Ogólne,*

- Rada Bezpieczeństwa,
- Rada Gospodarczo-Społeczna,
- Rada Powiernicza,
- Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej,
- Sekretariat ONZ [1, s. 31].

Każda z wymienionych wyżej instytucji realizuje odmienne, przeznaczone dla niej zadania.

Zgromadzenie Ogólne jest organem centralnym oraz przedstawicielskim. W nim bowiem reprezentowane są państwa członkowskie. Zgodnie z zasadą równości każde z nich bez względu na posiadany potencjał dysponuje jednym głosem. Zadaniem przewodnim ZO jest inicjowanie współpracy międzynarodowej o aspekcie kulturalnym, gospodarczym czy społecznym [Karta art. 13].

Rada Bezpieczeństwa to główne ciało decyzyjne NZ. Zajmuje się ona kwestiami dotyczącymi bezpieczeństwa zbiorowego. Jest odpowiedzialna za pokój międzynarodowy. Do jej obowiązków należy reagowanie w wypadku powstania sporu grożącego konfliktem zbrojnym na szeroką skalę. W jej skład wchodzi 15 członków – 5 stałych (Rosja, USA, Wielka Brytania, Francja, ChRL) oraz 10 niestałych wybieranych na 2 letnią kadencję. Podejmuje ona także decyzję w sprawie prowadzenia misji pokojowych [4, s. 129-130].

Rada Gospodarczo-Społeczna to organ wykonawczo-zarządzający. Zakres jej zadań jest bardzo szeroki. Podobnie jak ZO zajmuje się ona problemami dotyczącymi gospodarki, kultury, społeczeństw. Ponadto Marek Pietraś stwierdza, iż koordynuje ona działania organów pomocniczych NZ [1, s. 42].

Rada Powiernicza jest zawieszoną instytucją ONZ. Stan ten trwa od 1994 roku. Była ona powołana do nadzoru administracji terenów powierniczych. Zakończenie jej funkcjonowania wynika z uzyskania niepodległości przez wszystkie obszary niesamodzielne. W aspekcie faktycznym jest ona głównym organem NZ, jednakże w wymiarze praktycznym nie funkcjonuje [2, s. 166].

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości to organ sądowy. Podstawą jego działania jest Karta NZ. W przeciwieństwie do poprzednich organów składa się on z sędziów działających na rzecz organizacji, a nie konkretnego państwa. Głównym zadaniem tego podmiotu jest rozstrzyganie prawnych pomiędzy państwami oraz wydawanie opinii o prawie międzynarodowym [1, s. 48].

Ostatnią instytucją mieszczącą się w strukturze NZ jest Sekretariat ONZ. Pełni on funkcje administracyjne i jest odpowiedzialny za kwestie

usługowo-techniczne. Ponadto zabezpiecza pracę innych organów poprzez ich obsługę techniczną i administracyjną. Ważnym zadaniem jest także przygotowanie sprawozdań na temat funkcjonowania organizacji [2, s. 167].

Procedura uruchamiania misji pokojowych

Operacjami pokojowymi określa się użycie *wielonarodowych sił wojskowych, policyjnych, cywilnych i dyplomatycznych pod nadzorem ONZ w celu rozwiązywania konfliktów wewnętrznych lub między państwami* [5]. Operacje te mają charakter prewencyjny i stabilizacyjny, a ich podstawą prawną są rozdziały VI i VII (w tym art. 40, 48) Karty ONZ. Należy jednak stwierdzić, iż najważniejszym jest art. 24 nakładający główną odpowiedzialność za sprawy bezpieczeństwa i utrzymania pokoju na Radę Bezpieczeństwa.

Uruchamianie misji pokojowych pełni wielorakie funkcje. Pierwszą z nich jest nadzorowanie rozejmu. Opiera się ona na monitorowaniu zawieszania broni. Zadaniem wykonywanym zgodnie z tą funkcją jest rozdzielanie walczących stron jak również tworzenie stref buforowych za pomocą wojskowych grup obserwacyjnych. Ponadto opiera się ona śledzeniu wycofywania się wojsk oraz weryfikacji realizowania warunków zawieszenia broni [4, s. 130]. Obecnie misje pokojowe polegają także na rozbrajaniu walczących stron oraz podejmowaniu działań zmierzających do zapewnienia pokoju społecznego. Siły ONZ starają się również reflektować przestrzeganie prawa. Do funkcji operacji NZ zalicza się także przywrócenie porządku prawnego, administracyjnego oraz pomoc z organizacji aparatu państwowego. W ramach tych założeń uczestnicy operacji udzielają pomocy odbudowującemu się państwu przy organizacji wyborów, tworzeniu i szkoleniu służb policyjnych oraz budowaniu zaufania pomiędzy instytucjami państwowymi a społeczeństwem. Siły ONZ podejmują również działania z zakresu pomocy humanitarnej, promocji praw człowieka czy też współpracy z organizacjami regionalnymi [2, s. 131].

Najważniejszą rolę w uruchamianiu misji pokojowych pełni Rada Bezpieczeństwa. Zgodnie z art. 25 Karty NZ podejmuje ona działania z upoważnienia i za zgodą państw członkowskich, co oznacza, że podejmując decyzje w sprawach pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego nie potrzebuje dodatkowego pozwolenia państw członkowskich [Karta artykuł 13].

W sytuacji pojawienia się sytuacji zagrożenia pokoju Rada Bezpieczeństwa podejmuje obrady na sesjach, w wyniku których stwierdza jakie środki są konieczne do zastosowania w celu rozwiązania owego problemu. W pierwszej kolejności wzywa ona strony do zastosowania

środków tymczasowych (np. zawieszenia broni). Kolejnym krokiem są środki przymusu w postaci różnego rodzaju sankcji. Jeżeli wyżej wymienione rozwiązania nie skutkują zakończeniem konfliktu dochodzi do wydania rezolucji. Na jej mocy tworzone są misje pokojowe. To właśnie ona określa rodzaj oraz wielkość operacji. W następnej kolejności Rada Bezpieczeństwa decyduje o miejscu i czasie interwencji. Decyzji RB są wiążące, a państwa należące do organizacji mają obowiązek je wykonać. Organem pomocniczym w ustalaniu planu użycia siły zbrojnej jest Wojskowy Komitet Sztabowy, a akcje konieczne dla zachowania bezpieczeństwa są uruchamiane przez radę według jej uznania [6].

Rodzaje misji pokojowych

Do tej pory ONZ przeprowadziła w sumie 69 operacji pokojowych. W tym 13 w okresie pierwszych 40 lat istnienia organizacji i 56 w latach 1988 - 2014. Pierwsza operacja pokojowa odbyła się na Bliskim Wschodzie w 1948 roku [7]. Początkowo misje pokojowe miały charakter obserwacyjny, a żołnierze nie mogli używać broni w innym celu niż samoobrona. Z czasem ich charakter uległ pewnym przekształceniom. Obecnie wyróżniamy rodzaje misji pokojowych:

- 1) ze względu na charakter misji:
 - a) dyplomacja prewencyjna,
 - b) tworzenie pokoju,
 - c) utrzymanie pokoju,
 - d) budowanie pokoju [4, s. 139-142]
- 2) ze względu na okres, w którym były realizowane:
 - a) misje pierwszej generacji,
 - b) misje drugiej generacji,
 - c) misje trzeciej generacji [2, s. 127-129].

Zgodnie z przedstawionym podziałem, pierwszym typem misji pokojowych jest *dyplomacja prewencyjna*. Przemysław Żurawski opisuje ją jako narzędzie służące zapobieganiu tworzenia się sporów pomiędzy stronami konfliktu. Stanowi ona także tamę dla rozprzestrzeniania się sporu na kolejne państwa. Dzięki dyplomacji prewencyjnej istnieje możliwość ograniczenia zasięgu toczących się konfliktów zbrojnych [4, s. 139-141].

Kolejnym rodzajem operacji realizowanym przez NZ są misje *tworzenia pokoju*. Opierają się one głównie o działania dyplomatyczne, które podejmuje personel cywilny z sekretarzem na czele. Wsparcia w przypadku tych misji udzielają siły pokojowe zajmujące się ochroną i logistyką. Ogólnie rozumiana dyplomacja w tym aspekcie obejmuje takie czynności

jak: konsultacje, arbitraż, inspekcje, ostrzeżenie itd. [4, s. 141].

Interwencje określone jako *utrzymanie pokoju* składają się z komponentu policyjnego, wojskowego i cywilnego. Polegają one na rozmieszczeniu sił zbrojnych ONZ pomiędzy wojskami walczących stron. Ma to za zadanie ich fizyczne rozdzielanie. Należy zauważyć, iż do przeprowadzenia owej operacji niezbędna jest zgoda stron konfliktu. Przeprowadzając operację tego typu, siły pokojowe mają za zadanie zmniejszenie prawdopodobieństwa ponownego rozpoczęcia walk, jak również zmniejszenie nerwowości i nieufności pomiędzy podmiotami sporu [8, s. 113-120].

Ostatnim elementem pierwszego podziału misji pokojowych są operacje *budowania pokoju*. Ich specyfikacją jest to, iż są wdrażane już po zakończeniu danego konfliktu. Służą one odbudowie struktur danego państwa. Siły pokojowe udzielając wsparcia mają na celu wzmocnienie osiągniętego pokoju oraz zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego [4, s. 142].

Podział na misje I, II i III generacji wynika z ewolucji sposobu prowadzenia misji. Misje pierwszej generacji były prowadzone w latach 1945-1948. W sumie zostało podjętych ich 13. Składały się one z kontyngentu wojskowego, a siły pokojowe realizowały na danym terenie typowe zadania wojskowe, takie jak: nadzór nad zawieszeniem broni, kontrola stref buforowych czy zapobieganie wznowieniu walk. Misje drugiej generacji obejmowały zaś większy zakres działania. Łączyły one bowiem realizację zadań politycznych, wojskowych oraz humanitarnych. Misje trzeciej generacji są najnowszym typem operacji pokojowych. Są one uruchamiane od lat dziewięćdziesiątych. Charakterystyczna jest dla nich możliwość użycia broni przez wojsko w innym celu niż tylko samoobrona. Nie było to możliwe w latach wcześniejszych. Należy dodać, iż w ramach misji trzeciej generacji są prowadzone misje wymuszania pokoju, których rozpoczęcie w przeciwieństwie do poprzednich nie wymaga zgody stron konfliktu. Operacje tego typu są prowadzone tylko w wyjątkowych sytuacjach, dotyczących na przykład zagrożenia katastrofą humanitarną, eksterminacją ludności czy anarchią wojenną [2, s. 127].

Doświadczenia misji pokojowych – Bośnia i Hercegowina

Przed 1991 rokiem Bośnia i Hercegowina były jedną z republik dawnej Jugosławii. Na terenie, której po secesji Słowenii rozpoczęła się wojna. Jugosławia chyliła się ku upadkowi, a kolejne ruchy autonomistyczne intensyfikowały konflikt. W związku z tym ONZ wprowadziła embargo na dostawę broni dla wszystkich stron konfliktu w Jugosławii. W efekcie jednak

doszło do nasilenia walk. Bośnia w obawie przeniesienia się konfliktu na swoje terytorium w listopadzie 1991 roku zwróciła się do ONZ z prośbą o przysłanie sił pokojowych. ONZ udzieliło państwu wsparcia ale dopiero po oficjalnym ogłoszeniu niepodległości przez Bośnię i Hercegowinę, czyli do 5 kwietnia 1992 roku. Tego też roku wojska trafiły do Chorwacji oraz zajęły się ochroną lotniska w Sarajewie [8, s. 57]. Misja ta poniosła wiele porażek. Pierwszą z nich było dopuszczenie do wyciągnięcia z transportera wojsk UNPROFOR

i zabójstwa przez Serbów wicepremiera Bośni i Hercegowiny Hakija Turajlić. Drugą porażką były odrzucane plany pokojowe na Bośni i Hercegowiny. Źle funkcjonowały także utworzone dla ludności muzułmańskiej strefy buforowe. Siły ONZ nie były w stanie ich odpowiednio bronić, co spowodowało wzięcie do niewoli 400 żołnierzy NZ, a następnie przeprowadzenie przez Serbów rzezi na ludności muzułmańskiej [4, s.160-161]. Działania ONZ nie zakończyły konfliktu. Udało się go stłumić dzięki interwencji Wielkiej Brytanii, Francji i Holandii.

Sukces misji w Iraku i Kuwejcie kwiecień 1991 – październik 2003

Uruchomienie tej operacji było spowodowane napaścią na Kuwejt przez Irak, będący pod rządami Saddama Husajna. W pierwszej kolejności ONZ nałożyło sankcje ekonomiczne i polityczne na agresora. Nie dało to jednak oczekiwanego rezultatu. 6 sierpnia 1990 roku Rada Bezpieczeństwa udzieliła poparcia dla utworzenia militarnej koalicji antyrackiej pod flagą Narodów Zjednoczonych. Irakowi zostało postawione ultimatum z żądaniem wycofania się z zaatakowanego kraju do 15 stycznia 1991 roku. Ultimatum to zostało jednak zignorowane, co spowodowało przystąpienie do ataku sił ONZ. Operacja została zakończona sukcesem, a jej owocem było wyzwolenie Kuwejtu oraz narzucenie warunków rozejmu Irakowi. W efekcie zlikwidowano siłę ofensywną wroga [4, s. 152].

Zakończenie i wnioski

ONZ powołało w sumie 69 operacji pokojowych w tym 27 do 2015 roku. Świadczyć to może o znacznym, ożywieniu aktywności organizacji w dziedzinie pokoju i bezpieczeństwa. Zmianie podległy sposoby prowadzenia operacji. Pierwsze z nich koncentrowały się na obserwacji i nadzorowaniu zawieszenia broni. W wyniku późniejszych doświadczeń sposób prowadzenia misji został zmodyfikowany. Zakres działań został powiększony m.in. o możliwość użycia broni przez siły nie tylko w wypadku samoobrony. Zmiany te są odpowiedzią na obecne konflikty i wynikają

z konieczności dostosowania się do obecnego środowiska [9, s. 277].

Podsumowując należy odpowiedzieć na pytanie *Czy misje pokojowe będą się nasilać w przyszłości?* Analizując tą kwestię należy przede wszystkim zważyć na aspekt składu członków stałych Rady Bezpieczeństwa. Są nimi mocarstwa takie jak: Rosja, ChRL, Francja, Wielka Brytania i USA. Mają one prawo weta, które wykorzystują do realizacji własnych interesów. Rosja zazwyczaj nalega na dyplomatyczne rozwiązywanie konfliktów, dopuszcza stosowanie sankcji gospodarczych i ekonomicznych. USA i Wielka Brytania są zwolennikami zbrojnego rozwiązywania konfliktów. Mocarstwa atomowe będące w składzie Rady Bezpieczeństwa niejednokrotnie w podejmowaniu decyzji o uruchomieniu misji pokojowych, kierują się własnymi interesami. Z tego względu ciężko określić kierunek działań ONZ w przyszłości. Należy jednak stwierdzić, iż Rada Bezpieczeństwa nie jest ośrodkiem decyzyjnym zdolnym do sprawnego i skutecznego reagowania na naruszenie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego [4, s. 165].

Bibliografia

1. Rola Organizacji Narodów Zjednoczonych w kształtowaniu ładu międzynarodowego, red. Marek Pietraś, Konstanty Adam Wojtaszczyk, Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2017, s 14.
2. Janusz Rydzkowski, Organizacja Narodów Zjednoczonych. Przewodnik polityczny, Wydawnictwo Sowa, Warszawa 2015, s. 29.
3. Karta Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947 nr 23 poz. 90
4. Przemysław Żurawski vel Krajewski, Bezpieczeństwo międzynarodowe – wymiar militarny, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2012.
5. Czesław Marcinkowski, Istota i ewolucja misji pokojowych ONZ, Przegląd Historyczno-Wojskowy, NR 12 (63)/5 (238), 7-20, 2011
6. Utrzymanie pokoju – peacekeeping, [w:] [unic.un.org.pl](http://www.unic.un.org.pl), http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/peacekeeping.php, dostęp: 5.12.2017
7. Operacje pokojowe ONZ, [w:] [msz.gov.pl](http://www.msz.gov.pl), http://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/organizacje_miedzynarodowe/organizacja_narodow_zjednoczonych/pokoj_i_bezpieczenstwo/operacje_pokojowe_onz, dostęp: 5.12.2017
8. Maciej Marszałek, Operacje utrzymania i wymuszania pokoju w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014
9. I.Popiuk-Rysińska, Ewolucja systemu zbiorowego bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych po zimnej wojnie, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2013.

Марія ГАЙСЕНЮК

Київський університет імені Бориса Грінченка,
студентка II курсу історико-філософського
факультету, спеціальності «Історія та археологія»

ЕКСТРАКТИВНІ ІНСТИТУТИ В ЕКОНОМІЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН, ЯК НАСЛІДОК «ТРИЩИН» У ДЕМОКРАТИЧНОМУ УПРАВЛІННІ

У статті розкрито вплив екстрактивних інститутів на політичні та економічні процеси в європейських країнах та Україні зокрема; проаналізовано прояви економічної кризи 2007–2008 рр. та «дефіциту демократії» в ЄС.

Ключові слова: демократія, екстрактивні інститути, економічна криза, Європейський Союз, «дефіцит демократії».

The article reveals the influence of extractive institutes on political and economic processes in European countries and Ukraine; analyzed the manifestations of the economic crisis of 2007-2008 and the "deficit of democracy" in the EU.

Key words: democracy, extractive institutes, economic crisis, European Union, "deficit of democracy".

Суспільство часто зіштовхується з кризовими явищами, що є, так званими, «паразитами» у економічному та політичному житті держави чи окремих територій. Таким можна назвати і становище демократії у сучасній Європі, про що свідчить дисбаланс економіки окремих європейських держав та низький рівень «народного управління». Як наслідок, формуються екстрактивні економічні інститути, які гальмують розвиток держави, утримуючи її в стані стагнації. У цьому й полягає актуальність дослідження проблем сучасної демократії та їхнього впливу на формування інститутів управління економічними і політичними процесами в європейських країнах.

Мета: проаналізувати вплив «кризи демократії» на формування екстрактивних економічних інститутів у країнах Європи.

Проблеми економічних інститутів, «хвороб демократії» та кризових явищ є предметом дослідження науковців з різних галузей економіки, політології та права. Зокрема, слід відзначити

напрацювання: Дугласа Норта [6], Дарена Аджемоглу і Джеймса Робінсона [1], Френсіса Фукуями [10], Людмили Лисенко [5], Василя Колташова [4], Наталії Павленко [8], Ольги Пробоїв [9] тощо.

Інститути – це «правила гри» у суспільстві або, висловлюючись більш формально, створені людиною обмежувальні рамки, які організовують взаємовідносини між людьми. Інституційні зміни визначають те, як суспільства розвиваються в часі, і таким чином є ключем до розуміння історичних змін. За теорією Дугласа Норта інститути виступають фундаментальними факторами функціонування економічних систем у довгостроковій перспективі [6, с. 9]. Саме тому, слід розглядати вплив інститутів як інклюзивних, так і екстрактивних на динаміку економічних процесів.

Все частіше дослідники у своїх працях звертаються до поняття «інститутів», які легко пояснюють політичні, соціальні чи економічні процеси, систематизуючи факти та прогнозуючи наслідки. Д. Аджемоглу і Д. А. Робінсон виділяють два види інститутів: екстрактивні та інклюзивні, котрі можуть бути як політичними, так і економічними та, зазвичай, взаємопов'язані. Інклюзивні (inclusive) – «включають» у економічні та політичні процеси якомога більшу частину суспільства, стають на захисті приватної власності, неупередженої системи права та формують конкурентне середовище, у якому кожен може себе реалізувати. Екстрактивні (extractive) суспільства «сконцентровують» ресурси в руках однієї групи людей – олігархії, в результаті експлуатації решти суспільства [1, с. 89]. Якщо такі інститути переважають в економічній та політичній системі країни, формується суспільний лад, що має багато назв у різних дослідників, однак найбільш узагальненою, на нашу думку, можна вважати запропоновану Д. Нортом – суспільний порядок обмеженого доступу [7, с. 40]. Саме обмеження доступу громадян до економічних, владних, організаційних та інших ресурсів дозволяє так званій «домінуючій коаліції» вилучати ренту і перерозподіляти її як поміж власними членами, так і між елітами та суспільством. Усі екстрактивні суспільства так чи інакше зводяться до феодальної логіки: будуємо піраміду, по якій багатства рухаються вгору, частково осідаючи у посередників. Це дуже хороша модель, оскільки вона ігнорує всі ці відносні поняття про авторитаризм, демократію та легко пояснює феномен «демократії з прикметниками» і «транзитних суспільств».

Інклюзивні економічні інститути виступають певною утопією, але якщо їх не ідеалізувати, то по суті ними керуються всі держави «розвиненої демократії». Хоча на сьогоднішній день ми можемо

спостерігати кризу цієї системи навіть в такому інклюзивно-інституційному середовищі, як Європейський Союз.

За версією «The Economist», демократія була найуспішнішою політичною ідеєю ХХ ст., яку можна охарактеризувати запропонованим А. Лінкольном твердженням: «Government of the people, by the people, for the people» – «Правління народу, обране народом і для народу» [12, с. 38].

Але за останні десятиліття демократія пережила не тільки злети, а й декілька відтоків назад. Можна виділити основні причини сучасних проблем демократії: це, насамперед, фінансова криза 2007–2008 рр., яка завдала як фінансової, так й психологічної шкоди демократичному світу. Особливістю кризи є те, що вона, по суті, стала першим масштабним збоєм функціонування світової економіки, побудованої на ринкових засадах, в умовах глобалізації та зникнення світової системи соціалізму. Вона виявила фундаментальні недоробки в структурі політичних систем країн Заходу та можливостей їх адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики, підірвала впевненість громадян у правильності дій власних демократичних інститутів. Десятиліттями в цих державах підвищувався рівень життя населення, соціальний захист, але водночас зростали й державні борги, затверджувалися дефіцитні бюджети. Демократичні уряди все частіше брали кредити та звертались до екстрактивних інститутів, щоб мати можливість виконувати обіцянки виборцям, не дбаючи про довгострокову перспективу. Так, наприклад, Франція та Італія не мали збалансованого бюджету понад 30 років поспіль [11, с. 41]. Але якщо країни з «перехідними економіками», такі як Польща, Литва, Естонія зуміли, на рівні з економічними титанами (Німеччина, Великобританія, Франція тощо) нівелювати кризові явища, то для Греції, Італії та Іспанії криза стала певним «асиметричним шоком», що обрушила економіку до рівня дефолту. На думку В. Г. Колташова, найголовніші причини виникнення кризи в економіці цих держав є функціонування екстрактивних інститутів, що проявлялися у великих зовнішніх боргах країн; високому рівні корумпованості (й небажання влади боротись з цим явищем); зростанням рівня безробіття, особливо серед молоді; зниженням рівня туризму, що є основою прибутку; зменшенням іноземних інвестицій тощо [4].

У 2012 р. зовнішній борг Греції дорівнював 161,3% ВВП, у 2015 р. – піднявся до позначки 174,70%, окрім того, 2015 року Греція не здійснила платіж за кредитами МВФ на суму 1,6 млрд. доларів і увійшла у стан технічного дефолту [3, с. 52]. Враховуючи дані Eurostat,

Греція за розміром дефіциту державного бюджету у 2015 р. посіла перше місце серед 27 країн-членів ЄС. Наступною за величиною державного боргу у 2015 р. є Італія, яка також відчула «подих» дефолту. У 2011 р. державний борг Італії перевищив 120% ВВП, що удвічі більше допустимого рівня згідно з Маастрихтськими угодами в ЄС (не вище 60%), а у 2015 р. – 132,3%, що складає 1,9 трлн євро [9, с. 22]. Сьогодні італійська економіка переживає фінансову, політичну і структурну кризу, що не дає жодних підстав сподіватися на поживлення економіки, так державний борг Італії у 2018 р. може вирости до 150% ВВП.

Фінансова й політична нестабільність, яка панує у світі, спричинює глобальні макроекономічні дисбаланси, що на тлі значного боргового навантаження проблемних європейських економік формує загрозливі виклики для розвитку Європейського Союзу, спричинює фінансові проблеми і структурні диспропорції, які здатні порушити глобальну економічну рівновагу.

Ще однією «тріщиною» в демократії є те, що політики багато уваги приділяли виборам і замало – іншим важливим елементам демократії, насамперед, створенню демократичних політичних та інклюзивних економічних інститутів. Так, на виборах перемагають популістські партії, що не формують довгострокові перспективи розвитку держав. Найуспішніші демократії виявилися такими значною мірою тому, що уникнули спокуси мажоритаризму – уявлення про те, що перемога на виборах дає більшості право робити те, що їй заманеться.

Важко назвати зразком демократії і Європейський Союз. Наприклад, рішення про запровадження євро в 1999 р. приймали переважно уряди, а не громадяни. Лише дві країни, Данія і Швеція, провели з цього питання референдуми (до речі, в обох випадках відповідь була негативною). Під час останньої економічної кризи єврозони керівництво ЄС змусило Італію та Грецію замінити демократично обраних лідерів урядами технократів. Це свідчить про так званий «дефіцит демократії» – недостатньої участі громадян у процесі вироблення політики та спрямування економіки Союзу. Окрім того зростає небезпека «тиранії меншості», яка проявляється у гегемонії економічно потужніших країн Євросоюзу, таких як Німеччина, та їхньому безпосередньому втручання не лише в економіку, а й політику демократичних незалежних держав [5].

Певним кроком до збалансування сформованого кризою стану деструкції Європейського Союзу став Лісабонський договір (2009 р.),

який передбачав розширення демократичних прав і свобод, та можливість вільного виходу зі складу ЄС, що з одного боку є фактом добровільності членства, а з іншого – сигналом, про бажання країн-членів самостійного функціонування та розвитку, поза межами єврозони [2, с.341].

Паралельно в ЄС процвітають скептицизм і абсентеїзм, виникає загроза «постдемократії», яка «зберігає обличчя демократії, але влада належить медіа, експертам, інститутам моніторингу та різноманітним лобі, що відверто шкодить формуванню політичних поглядів».

Не краще становище сьогодні і в Україні, першопричиною невдач якої є суспільний лад, що має чітко виражений олігархічний характер та ґрунтується на екстрактивних економічних та політичних інститутах. Відомий американський політолог Френсіс Фукуяма вважає, що «коли радянські інституції розпалися, виник інституційний та моральний вакуум. Відтак і в Росії, і в Україні до влади стали приходити люди, що сприймали державу винятково як інструмент власного збагачення». До того ж, «правонаступниця СРСР», на думку Ф. Фукуяма, «зовсім не зацікавлена в тому, щоб у сусідніх країнах встановлювалися здорові демократії. Адже це був би «поганий сигнал» її громадянам» [10].

Серед таких інститутів в Україні домінують наступні: непрозора система державних закупівель, що робить можливим тіньове привласнення коштів бюджетів всіх рівнів; непрозора система тарифів на житлово-комунальні послуги, що забезпечує тіньове субсидування енергетичних компаній за рахунок населення; необґрунтовані податкові пільги та дотації окремим галузям економіки; корупційне «оподаткування» малого та середнього бізнесу з боку контролюючих органів; штучні обмеження для входу на ринки, що створюються умовами тендерів, інвестиційних та приватизаційних конкурсів, а також дозвільною системою; системи державного гарантування кредитів та рефінансування проблемних банків в умовах слабкості контролю за поверненням кредитних коштів фактично використовуються для їх незаконного привласнення; недостатня специфікація та захист прав власності, що уможливорює рейдерські захоплення успішного бізнесу тощо [8, с. 8].

Екстрактивні економічні інститути гальмують розвиток економіки України не лише тим, що викликають значну диференціацію доходів населення і зменшують обсяги споживчого попиту. Набагато небезпечнішим є їх вплив на інноваційну сферу, яка виступає рушійною силою та підґрунтям сталого економічного зростання. Саме

економічні інститути створюють стимули для господарської діяльності, здійснення інвестицій, впровадження інновацій тощо.

Отже, панування екстрактивних інститутів в країнах Європи, є можливим за наявності, так званої, «демократії з прикметниками» або, простіше кажучи, неспроможності європейських країн справлятися з внутрішніми і зовнішніми викликами: економічними кризами, олігархічною верхівкою, політичним популізмом, мажоритаризмом, «пост демократією» або «тиранією меншості» та «дефіцитом демократії» загалом. Україна лише розбудовує правове суспільство, але для його реалізації слід позбутися пострадянських принципів управління державою та екстрактивних політичних і економічних інститутів, що гальмують її розвиток та формують кризові явища.

Література

1. Аджемоглу Д. / Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты / Д. Аджемоглу, Д. А. Робинсон: [перевод с английского Д. Литвинова, П. Миронова, С. Сановича]. – Москва: Издательство АСТ, 2015. – 575 с.
2. Вардій О. Лісабонський договір – нові горизонти для Європейського Союзу? / О. Вардій // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2009. – Вип. 18. – С. 331–343.
3. Колобердянко І. І. Аналіз соціально-економічних показників в Республіці Греція в період кризового становища / І. І. Колобердянко, Н. В. Стрілець // Глобальні та національні проблеми економіки – електронне наукове фахове видання – 2015. – Випуск № 8. – С. 52–56.
4. Колташов В. Кризис глобальной экономики / В. Колташов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2356224>
5. Лисенко Л. Г. Проблеми сучасної демократії / Л. Г. Лисенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2508/187.pdf>
6. Норт Д. Інститути, інституційні зміни і функціонування економіки \ Пер. з англ. А.Н. Нестеренко; предісл. та науч. ред. Б.З. Мільнера. – М.: Фонд економічної книги «Початки», 1997. – 180 с.
7. Норт Д. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Д. Норт, Д. Уоллис, Б. Вайнгаст [пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой]. – М.: Изд. Института Гайдара, 2011. – 480 с.
8. Павленко Н.В. Вплив екстрактивних інститутів на інноваційний розвиток України // Інноваційна економіка. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 7–8 жовтня 2016 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 7–9.
9. Пробоїв О. А. Економіка Італії в контексті кризи заборгованості країн ЄС / О. А. Пробоїв // Причорноморські економічні студії. – Одеса, 2017. – Вип.13–2. – С.19–24.

10. Фукуяма Ф. Становлення демократії – складний і тривалий процес, адже він потребує появи відповідних інституцій / Ф. Фукуяма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/89626>
11. Хвороби демократії // Український тиждень. – 2014. – № 10. – С. 40 – 41.
12. Що діється з демократією? // Український тиждень. – 2014. – № 10. – С. 38.

УДК 304.444:061,1 ЄС

Олександра СІРИК

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрантка 1 року навчання історико-юридичного
факультету, спеціальності «Середня освіта. Історія»

РУХ «CHILDFREE» У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розкрито сутність терміну «childfree». Досліджено початок виникнення даного руху та його подальша історія. Показано основну ідею прихильників даної течії. Автор виокремив регіональні відмінності та особливості. Наводиться офіційна статистика руху «childfree» у країнах Європейського Союзу.

Ключові слова: «childfree», соціальний рух, добровільно бездітні, реджектори, аффиксонадо, лінія Хаджнала, свобода вибору.

The essence of the term «childfree» is disclosed. The beginning of this movement and its subsequent history are investigated. The basic idea of the supporters of this current is shown. The author distinguished regional differences and features. The official statistics of the «childfree» movement in the countries of the European Union are provided.

Key words: «childfree», social movement, voluntarily childless, regejers, affixonado, Hajnal line, freedom of choice.

Сучасний світ є рухливим і плідним на трансформації та виникнення нових ідеологічних конструктів. Світоглядна база особистості змінюється під впливом якісних перетворень культурної платформи суспільства. Це продукує відповідні ціннісні орієнтири, на які спирається особистість у процесі своєї життєдіяльності та вироблення власної життєвої стратегії. Людина сучасного світу відчуває потяг до індивідуалізації та свободи вибору. Це в свою чергу призводить до виникнення багатьох соціальних рухів, серед яких ми розгуляємо рух «childfree».

Соціальний рух «childfree» знайшов небувалу популярність кілька десятиліть назад і вже зараз його назва з гордістю зривається з вуст бездітної молоді та дорослих сформованих особистостей. Сьогодні «childfree» (чайлдфрі) не тільки стремління наслідувати моду, а й усвідомлений вибір тих, хто в силу величезної кількості причин і обставин тимчасово або назавжди відмовляється від продовження роду.

Термін child-free («вільні від дітей») виник у 1970-х роках імовірно в рамках діяльності Національної Організації для Не-Батьків (США, Каліфорнія), яка сьогодні вже не існує. Популярність термін отримав в 90-і роки, коли Леслі Лафайет, шкільна вчителька, створила віртуальне співтовариство the Childfree Network. Спільнота Childfree відразу набуло широкої популярності. Його учасники протиставляли свій спосіб життя традиційному і боролися за права бездітних сімей, вважаючи, що вони дискримінуються державою [4].

Дослідивши літературу з даного питання, ми виявили закономірність, що нема ґрунтовних досліджень, адже це відносно новий і малодосліджений рух. Проте велике дослідження цього феномена провела канадський соціолог Джин Віверс. У 1980 році вона випустила книгу Childless by Choice («Бездітні за власним вибором»)[6]. Її роботи стали прикладом для дослідження Ділан Ніл та Хізер Джоши. У наш час також вивченням даного руху займаються Г. Антонова, Ю. Зубка, І. Чупрова.

Дослідники-антропологи повідомляють, що в усі часи і в усіх суспільствах неодмінно знаходилися 10% жінок, які не виконували функцію материнства. При всьому при цьому споконвіку нам прищеплюють любов до матері, материнство оспівують у всіх культурах і мистецтвах, і це не дивно - тільки так триває людський рід. Однак чи кожна жінка зобов'язана стати матір'ю? Притому, що до народження дитини завжди причетні двоє, саме жінка традиційно бере на себе максимум відповідальності за здоров'я спадкоємця і за гідне його виховання. Дівчаткам з дитинства прищеплюють повагу до домашнього вогнища і цінності сімейних уз, а в кожній родині, стверджують консерватори, повинен народитися малюк або кілька дітей.

XXI століття руйнує будь-які стереотипи. І якщо привселюдно про себе поспішають заявити представники сексуальних меншин, то рух «childfree» трохи скромніший.

З роками кількість «чайлдфрі» почала стрімко збільшуватися. Так, за даними національного центру статистики охорони здоров'я США, частка американських жінок дітородного віку, які визначають себе як

«добровільно бездітних», швидко зростає: 2,4% в 1982 році, 4,3% в 1990 році, 6,6% в 1995 році. Зачепив цей рух і Європу. За даними статистики на сьогоднішній день частка самотніх європейців становить близько 40% [5, с. 30]. Наприклад, в Мюнхені, самому заможному місті Німеччини і третьому за кількістю жителів (1,3 мільйона), 50% населення складають бездітні одинаки. Не всі з них, звичайно ж, переконані «чайлдфрі», але тенденція говорить сама за себе. «Чайлдфрі» вже навчилися підшукувати собі подібних і створювати пари.

За результатами дослідження «Сім'я і діти», проведеного Інститутом демографії та соціальних досліджень НАНУ у квітні 2008 року, 1,2% усіх респондентів вважають найкращою сім'ю без дітей.

Люди, які свідомо відмовилися мати дітей, існували й раніше. Так, наприклад, до child-free відносять Леонардо да Вінчі, Коперника, Коко Шанель, Грету Гарбо, Кетрін Хепберн, Єлизавету I, Луї Армстронга, Іссака Ньютона, Платона, Фрідріха Ніцше і ще багато інших великих непересічних особистостей.

Із сучасних зірок в child-free записали: Х'ю Гранта, Міккі Рурка, Квентіна Тарантіно, Джорджа Клуні, Кемерон Діаз, Сандру Баллок та багато інших. Дехто з них відкрито говорить про переваги життя без дітей. Так наприклад Діта Фон Тіз – королева бурлеску, як називають її глядачі, в одному із своїх інтерв'ю заявила, що фігура та кар'єра для неї важливіші за народження дітей. Вона не хоче робити перерву сценічного життя, а ще – піддавати свої форми, улюблені мільйонами, змінам, пов'язаних з вагітністю [3].

Д. Мюррей в газеті Times писав: «Європа кончає життя самоубийством, или, по крайній мере, ее руководители решили покончить жизнь самоубийством». Він раптом виявив якусь цікаву особливість, що об'єднує європейських лідерів, захоплено складаючи приблизно такі списки:

Ангела Меркель – канцлер Німеччини, 62 роки, два шлюби. Бездітна.

Еммануель Макрон – президент Франції, 39 років, в шлюбі бездітний.

Тереза Мей – прем'єр-міністр Великобританії, 60 років, в шлюбі 37 років, бездітна.

Стефан Левен – прем'єр-міністр Швеції, 59 років, в шлюбі з 2003 року, бездітний.

Паоло Джентілоні – глава уряду Італії, 62 роки, бездітний.

Марк Рютте – глава уряду Нідерландів, 50 років, неодружений і бездітний.

Жан Клод Юнкер – голова Європейської комісії, 64 роки, бездітний [2].

Проте підтвердження чи є спростування того, чи дійсно лідери передових країн Європи відносяться до даного руху нема. Нам залишається лише гадати чи життя без дітей – це є вияв їх власного, свідомого рішення, чи це певні проблеми медичного характеру.

При цьому європейські психологи б'ють на сполох. Від дітей найчастіше відмовляються не просто молоді і здорові, а освічені, забезпечені, амбітні – тобто, ті, хто цілком міг виховати повноцінне потомство, але заради кар'єри або звичного комфорту відмовився. Спостереження соціологів показали, що «чайлдфрі»-пари більш освічені, більш затребувані як професіонали та керівники, мають більший дохід (обоє з подружжя), схильні жити в містах, менш релігійні і з роками не змінюють свого ставлення до «основного інстинкту людства» – продовження роду. Егоїзм в найвищому ступені дозволяє їм стати більш успішними, ніж обтяжені батьківством співвітчизники. Як правило, вони добре заробляють, займають високі посади, здорові фізично і психічно, інтелектуали, цікавляться політикою, мистецтвом, історією, мають широке коло спілкування, багато читають, ходять на концерти і в театри, подорожують. І все це – завдяки часу, звільненому від турбот про потомство.

Якими мотивами користуються істинні прибічники даного руху?

З точки зору Віверс, «вільні від дітей» діляться на два «класи» щодо основних мотивацій бездітності:

- «реджектори» (це ті, хто відчуває відразу до процесу народження дітей і до дітей як таких);
- «аффексьонадо» (ті, кого приваблюють принади безтурботного бездітного способу життя - подорожі, артистичне, богемне життя, розваги і т.д.) [6, с. 150].

Аналогічну класифікацію приводить і Джіллеспі, а саме :

- ті, для кого важливіше «привабливість, привабливість бездітності»
- ті, кому властиво «відторгнення, відразу до дітей».

У недавніх аналітичних роботах (Кніл і Джоші, 2008 р., Морелл, 2000р.), виділили ще дві категорії тих, хто, врешті-решт, виявляється бездітним за власним виявом волі – це:

- «постійні відкладачі» (з юності або з початку шлюбу / партнерства застосовують контрацепцію, але спочатку не

відмовляються від ідеї дитини, однак їх тимчасове «потім» плавно переходить в постійне «ніколи», в момент, коли вони вже більше не хочуть або не можуть - або і те, і інше - мати дітей);

- «хвилеподібні відмовники» (у них бувають періоди, коли вони хочуть дітей, іноді навіть дуже хочуть, але інші міркування і прагнення їх життя все ж виявляються важливішими навіть і в ці періоди, і дітей вони в результаті все-таки не мають саме за власним рішенням).

Якщо прослідкувати всі ці мотиви, то можна прослідкувати зв'язок цього життєвого вибору з:

- більш високим рівнем доходу і освіти,
- атеїзмом,
- роботою жінок і їх орієнтацією на кар'єру,
- ставленням батьків «чайлдфри» до дітей і їх цінностями щодо «виробництва потомства», а також
- зі складом сім'ї батьків - добровільно бездітні частіше походять із сімей з однією дитиною, або з багатодітних сімей, якщо вони були там старшими братами чи сестрами.

На думку львівського психолога та психотерапевта Валентини Паробій, існує ціла низка причин на поширення ідей свідомої бездітності. Це, зокрема, посилений вплив західного способу життя, і дедалі менш сувора регламентація інституту сім'ї.

Незважаючи на ці мотиви та життєві умови, які призвели до такого рішення – бути бездітними, європейські вчені проводять різного роду дослідження пов'язані з даним рухом.

Зокрема, вчені зі Швеції порівняли тривалість життя людей з дітьми і тих, у кого їх не було. Дослідження показало, що наявність або відсутність потомства починає позначатися в зрілому віці, і в підсумку виявилось, що бездітні живуть менше за тих хто став батьками. Всього спостерігалися 704 тисячі чоловіків і 725 тисяч жінок. Різниця в тривалості життя після 60 років в середньому склала два роки, сказано в науковій статті в *Journal of Epidemiology & Community Health* [5, с. 42].

Існують певні регіональні відмінності у даного руху. Так наприклад, в історичній демографії існує термін, пов'язаний з географією шлюбності, – лінія Хаджнала (цей термін виник в ХІХ столітті). Лінію Хаджнала умовно проводять по Європі: від Фінляндії до італійського Трієста через Санкт-Петербург. На схід від цієї лінії обов'язковий шлюб і діти вважалися нормою [5, с. 17].

Незважаючи на це, ми бачимо, що тенденція вступу в ряди «чайлдфри» посилилася, зокрема це стало помітним у країнах Євросоюзу, таких як Німеччині, Франції, Швеція та ряду інших. Жити без дітей – світоглядна система свідомого громадянина, чи егоїстична позиція сучасної людини? На це питання ми не можемо дати однозначної відповіді, адже даний рух лише набирає обертів, а тому поки що більше запитань а ніж відповідей. Проте самі прихильники даного руху вважають, що він з'явився в результаті великої свідомості громадян, тобто люди стали краще розуміти, що тільки їм вирішувати, ким ставати і що робити, а не сліпо наслідувати традиціям наших пращурів.

Література

1. Антонова Ю. Коммуникативные стратегии в текстах чайлдфри / Ю. Антонова // Политическая лингвистика. – 2013 – № 2(44). – С. 170–177.
2. Исупова О. Добровольно бездетные или «свободные от детей» [Электронный ресурс] / О. Исупова. – Режим доступа <http://genderpage.ru/?p=157> 15.10.2010
3. Морелл, К. «Заява №: жіночий досвід з репродуктивною відмовою». // Фемінізм та психологія. – 2015. – № 3. – С. 313 – 320.
4. Хіранда М., Лук Ж. Social Networks of Elders without Children. / М. Хіранда, Ж. Лук // Геронтологічна соціальна робота. – 1999. – №1 – 2. – С. 63 – 84.
5. MacInnes J. Добровільна бездітність, «планування» народжуваності та «попит» для дітей: дані з опитувань Євробарометра. / J. MacInnes. – Барселона, 2006. – 55 с.
6. Veevers, J. E. Childless by choice J. E. Veevers. – Toronto, 1980. – 402 с.

УДК 32-019.57:061.1ЄС

Ярослав ЛЕВЧЕНКО

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрант 1 року навчання історико-юридичного факультету,
спеціальності «Політологія»

ЄС ПЕРЕД СУЧАСНИМИ ГІБРИДНИМИ ЗАГРОЗАМИ

У статті розглядається сучасний стан Євросоюзу та способи протидії гібридним загрозам, які постали перед ним та світом. Акцентується увага на Російській агресії щодо України та її вплив на ситуацію у ЄС. Також увагу приділено співпраці ЄС і НАТО.

Ключові слова: Євросоюз, НАТО, Росія, гібридні загрози, гібридна війна, кібербезпека.

The article examines the current state of the European Union and ways of counteraction hybrid threats facing it and the world. Attention is focused on the Russian aggression against Ukraine and its impact on the situation in the EU. Consideration of cooperation between the EU and NATO.

Key words: EU, NATO, Russia, hybrid threats, hybrid war, cyber security.

Тема дослідження є актуальною і дискусійною. Такі науковці як Френк Г. Хоффман [12;13], Є. Магда [7], Л. Савін [9], І. Годоров [10; 11], більш менш розкрили феномен «війни гібридного типу».

Європейське стримування наявних і потенційних гібридних загроз після того, як Росія розпочала агресію в Україні й розгорнула свою гібридну кампанію проти всього демократичного світу, прогресує, констатують експерти. У Брюсселі переконані: на випадок нових загроз державам-членам, що можуть поєднувати традиційні й нетрадиційні атаки, ЄС значно покращив свою обізнаність та обмін інформацією. А саме цього для ефективної протидії тероризму, кібератакам чи, скажімо, кампанії з дезінформації й маніпулювання засобами масової інформації співдружності до останнього часу не вистачало.[3]

Гібридна загроза, як правило, носить багатосторонній характер і включає в себе комбінацію декількох проблем безпеки. Це, наприклад, різке зростання дезінформаційних повідомлень в соціальних мережах, кібератаки на дуже важливу інфраструктуру, злом комп'ютерних систем з подальшим витоком конфіденційної інформації, а також терористичні атаки. За останній рік, небезпека гібридних загроз і кібератак для економіки ЄС і її громадян зросла. Тому, ЄС прийняв рішення приділити більше уваги цій проблемі і підвищити свою здатність реагувати на загрози подібного роду.[2]

Брюссель – Дестабілізація роботи державних органів, поляризація різних груп населення, параліч кібернетичного простору країни та дезінформація – такими є лише деякі зі сторін гібридної війни. Як показав досвід України, ці нетрадиційні методи агресії, завдає державам такого ж удару, як і використання армії й артилерії. ЄС констатує, що за останній час його протистояння гібридним атакам значно зміцнилося. Хоча, кажуть в Єврокомісії, зупинитися на досягнутому не можна: гібридні способи війни видозмінюються практично безперервно.[3]

Слід зазначити, що на інституційному рівні в ЄС, хоч і з запізненням, але досить серйозно підійшли до виявлення гібридних загроз і ще торік запропонували створити Центр аналізу гібридних загроз ЄС (EU Hybrid Fusion Cell) у рамках Розвідувального і ситуативного центру ЄС (EU Intelligence and Situation Centre, EU INTSEN) Європейської служби зовнішньої дії. Саме на цю нову структуру, яка у травні нинішнього року набула повної оперативної здатності, і покладається завдання збору, аналізу та доведення відкритої й закритої інформації про гібридні загрози до інституцій ЄС і країн-членів Євросоюзу.[5]

Нинішня актуалізація гібридних викликів і загроз, пов'язана з агресією Росії проти України, надає додаткового поштовху поглибленню взаємодії ЄС-НАТО. В обох організаціях досить чітко ідентифікували гібридні загрози та розробляють заходи з їх нейтралізації. У Спільному рамковому документі ЄС з протидії гібридним загрозам, схваленому у квітні 2016 року, надається їх досить чітка дефініція – «поєднання примусової та підривної діяльності, традиційних і нетрадиційних методів (тобто дипломатичних, військових, економічних, технологічних), які можуть бути скоординовано використані державними чи недержавними суб'єктами для досягнення конкретних цілей, залишаючись на рівні нижче порогу формально оголошеної війни». Підписана у червні 2016 року Спільна декларація ЄС-НАТО визначила головним напрямком цієї співпраці саме протидію таким гібридним загрозам.

Хоча схвалені у грудні 2016 року 42 пропозиції щодо співпраці ЄС-НАТО є більше індикаторами, ніж запланованими заходами з розвитку співробітництва, але все ж вони стали документально зафіксованим алгоритмом їхньої безпекової взаємодії. З нього можна чітко окреслити напрямки і пріоритетні питання безпекового співробітництва ЄС-НАТО, де головною метою є підвищення ефективності протистояти спільним викликам і загрозам. Ключовими напрямками визначено такі: протидія гібридним загрозам; кібербезпека; оперативна співпраця, у тому числі на морі; оборонно-промисловий комплекс; спільні навчання; посилення безпеки і стабільності в сусідніх країнах.

У практичному вимірі Євросоюз і НАТО досягли деяких конкретних результатів, наприклад, розроблено посібник ЄС-НАТО з протидії гібридним атакам (EU-NATO hybrid playbook). Налагоджене і розвивається тісне співробітництво між Комітетом з питань політики і безпеки ЄС та Північноатлантичною Радою, Центром оцінки гібридних

загроз ЄС і Підрозділом НАТО з аналізу гібридних загроз, Центром передового досвіду зі стратегічних комунікацій НАТО і Підрозділом ЄС зі стратегічних комунікацій, Групою реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації ЄС (CERT-EU) і Підрозділом НАТО з реагування на комп'ютерні інциденти (NCIRC).

Напрямок посилення безпеки в сусідніх країнах, перш за все у Східній Європі, особливо виділяється і в ЄС, і в НАТО, які, схоже, усвідомлюють що сучасні гібридні загрози діють однаковою мірою на них та країни з найближчого оточення. Так, у доповіді Європейського парламенту «Протидія гібридним загрозам: Співпраця ЄС-НАТО» від березня 2017 року чітко зазначено, що «поняття гібридної загрози набуло змісту стосовно дій Росії в Україні та операцій ІДІЛ далеко за межами Сирії та Іраку». А у Спільній декларації ЄС-НАТО висловлене переконання, «що посилення стабільності наших сусідів і партнерів відповідно до наших цінностей, як зафіксовано в Статуті ООН, робить вклад у нашу безпеку та сталий мир і процвітання. Тобто оскільки наші сусіди і партнери мають бути більше здатними протистояти численним викликам, з якими вони зараз стикаються, ми продовжимо підтримку їхнього суверенітету, територіальної цілісності і незалежності, а також їхніх зусиль з реформ».[6]

На додачу 6 вересня у Фінляндії відкрили центр з протидії гібридним загрозам. До його складу входять 12 країн з ЄС та НАТО: Фінляндія, Швеція, Норвегія, США, Франція, Німеччина, Великобританія, Іспанія, Польща, Естонія, Латвія і Литва. Очікується, що інші країни НАТО та ЄС також приєднаються до цього центру. Центр досліджуватиме гібридні загрози: поширення неправдивої інформації, атаки проти інформаційних систем, а також інші види атак за допомогою сучасних технологій. Центр є національною ініціативою Фінляндії та створений в рамках Спільного Комюніке ЄС «Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union Response», прийнятого у квітні 2016 року. У липні 2016 року ЄС і НАТО також підписали спільну декларацію, де передбачено співробітництво у протидії гібридним загрозам. Очікується, що Центр стане платформою для посилення співпраці між ЄС та НАТО.[4]

Яскравим прикладом гібридної небезпеки збоку Росії, є її втручання в каталонський конфлікт. Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій (EUvsDisinfo), створена ЄС для "протистояння дезінформаційним кампаніям з боку Росії", попереджує, що каталонська тема стала однією з основних у російській пропаганді. Матеріали EUvsDisinfo наприкінці минулого тижня опублікували El

Pais, ABC, El Confidencial та інші іспанські видання. Вони зазначають, що до "каталонської теми" підключені як російськомовні ЗМІ, так і іспаномовний телеканал RT та агенція Sputnik. І висвітлюють вони цю тему "тенденційно, часто публікуючи неправдиву інформацію".

До останньої іспанські ЗМІ відносять публікації під заголовками типу "Каталонія визнає Крим як частину Росії", "Іспанська мова вивчається в Каталонії як іноземна" або "Європейські чиновники підтримують поліцейське насильство в Каталонії". El Pais вважає неправомірними звинувачення російськими ЗМІ іспанської поліції у "жорстоких масових розправах", судів - "у політичній упередженості", уряду - в "нехтуванні правами людини". Навряд чи доречні, на думку газети, і їхні порівняння демократичної Іспанії з режимом генерала Франко.

Зі свого боку, посольство Росії у Мадриді теж відреагувало на ситуацію, що склалася. Посол Юрій Корчагін заявив в коментарі для іспанської преси, що розмови про "необ'єктивне висвітлення ситуації довкола Каталонії", а також про "руку Кремля" "абсолютно не відповідають дійсності". Він нагадав офіційну позицію Росії: конфлікт у Каталонії є внутрішньою справою Іспанії.[1]

Якщо проаналізувати визначені Євросоюзом ключові сфери протидії гібридним загрозам, у яких Брюссель дотримується гнучкого підходу, то в суто військовій сфері ЄС обмежився посиленням розвідки для своєчасного виявлення гібридних загроз та скороченням циклів розвитку національних військових можливостей для нейтралізації гібридних загроз і захисту критичної інфраструктури. Втім, російська агресія породила серйозне обговорення можливостей створення європейської армії. Навіть президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер у травні нинішнього року в інтерв'ю німецькому виданню Salzburg.com визнав: "Європейська армія не є проектом для найближчого майбутнього. Вона, однак, є проектом, який може надати додаткової ваги Європейській зовнішній і безпековій політиці".

Першочерговою у протидії гібридним загрозам у ЄС все ж таки визнано *інформаційну сферу*, але у більш широкому форматі — *стратегічних комунікацій*. Ключовим тут визначено завдання підвищити рівень обізнаності суспільства про гібридні загрози, що має посилити його стійкість у цьому вимірі.

Євросоюз, маючи розвинену і взаємопов'язану кібер-мережу, вже вжив низки заходів із протидії кібер-загрозам: це схвалення Стратегії кібербезпеки ЄС, створення мережі із 28-ми (за кількістю країн-членів) Груп реагування на інциденти комп'ютерної безпеки (CSIRT) та Групи

реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації ЄС (CERT-EU). Окремо Єврокомісія створила Агентство ЄС із мережевої й інформаційної безпеки (ENISA) для протидії кібер-загрозам на рівні ЄС та Платформу мережевої й інформаційної безпеки (NIS Platform) для взаємодії органів ЄС із громадськими та приватними гравцями у кібер-просторі. Росія веде кібер-війну не тільки проти України, а й проти ЄС. Так, за повідомленням CERT-EU, російська група кібер-шпіонажу APT 28, пов'язана з російською військовою розвідкою, у липні нинішнього року здійснила кібер-атаку на wi-fi мережі в готелях семи європейських країн, щоб викрасти дані паролів урядовців та бізнесменів країн Заходу для подальшого проникнення у локальні мережі їхніх організацій. Цю атаку групи APT 28, яка була раніше викрита в кібер-атаках на німецький парламент, французький телеканал TV5 Monde, передвиборний штаб президента Франції Еммануеля Макрона, вдалося відбити.

У фінансовій сфері ЄС звертає першочергову увагу на стійкість банківсько-фінансової інфраструктури і протидію фінансуванню тероризму та відмиванню коштів. Україна теж здійснює низку заходів із протидії фінансуванню агресії на сході нашої держави та гібридних дій у країні, наприклад всередині червня СБУ викрила масштабний канал фінансування так званої "ДНР". Втім, Євросоюзу годилося б приділити більше уваги перешкоджанню фінансуванню гібридної агресії РФ проти нього самого, як це зробили у США, передбачивши у схваленому в липні Конгресом США законі посилення антиросійських секторальних санкцій щодо фінансового сектора РФ. Поки що в ЄС фіксуються лише поодинокі випадки перешкоджання фінансуванню гібридної агресії. Наприклад, у 2015 р. в Естонії було закрито розрахунковий рахунок МІА "Росія сьогодні".[5]

28 вересня 2017 року ЄС розпочав спеціальні навчання для перевірки інструментів і механізмів реагування на кризові ситуації, з метою протидії кібер і гібридним загрозам.

Навчання PACE17 були присвячені чотирьом ключовим областям, а саме: підвищення обізнаності про ситуацію, перевірки ефективності інструментів протидії кіберзагрозам на рівні ЄС, перевірки швидкості реакції і механізмів реагування на кризові ситуації, а також перевірки здатності до швидкого і скоординованого обміну даними. По завершенні навчань буде проведена оцінка результатів для того, щоб зробити правильні висновки і вдосконалити наявні інструменти реагування на загрози подібного роду.

Паралельні і скоординовані вчення - PACE 17 - пройшли за

наступним сценарієм: держави-члени ЄС і весь Союз в цілому нібито стикаються з гібридною загрозою, і протягом тижня, до 4 жовтня, за допомогою РАСЕ 17 буде перевірена їх готовність реагувати на подібні виклики безпеки .

Поліпшення синхронізації реагування на критичні ситуації в ЄС і НАТО є одним з ключових пунктів в пропозиціях по обидва боки для підтримки реалізації Спільної декларації, підписаної в липні 2016 року у Варшаві Головою Ради Європи, Головою Європейської комісії та Генеральним секретарем НАТО. [2]

Також в ЄС запустили новий сайт euvsdisinfo.eu для боротьби з дезінформацією з боку Російської Федерації.

У супровідній інформації сайту сказано про те, що він створений в рамках кампанії, спрямованої на "поліпшення прогнозування, розгляду та реагування на прокремлівську дезінформацію". Цей проект здійснено за програмою "ЄС проти дезінформації" і доступний відразу трьома мовами: російською, німецькою та англійською.

Його курує робоча група зі стратегічних комунікацій East StratCom Task Force. Вона була створена в березні 2015 року з метою "протидії російським дезінформаційним кампаніям".

Перший розділ сайту присвячений останнім новинам і аналізу прокремлівської дезінформації. У другому розділі представлений найдовший сервісний продукт – "Огляд дезінформації". Також є функція про ключову статистику. Тут можна буде перевірити, скільки випадків дезінформації було знайдено протягом певного часу.

"Відповідаючи на неодноразові запитання від дослідників, журналістів і державних службовців, ми створили нову функцію єдиної комплексної бази даних, що дозволяє шукати в нашому реєстрі понад 3300 випадків дезінформації за ключовими словами", - сказано на сайті euvsdisinfo.eu. [8]

Таким чином, незважаючи на спроби комплексного підходу ЄС до протидії гібридним загрозам, цей напрям безпеки все ще розглядається як набір заходів тактичного характеру з протистояння окремо взятим ризикам, переважно терористичної та кібер-інформаційної спрямованості. У Євросоюзі, хоча й відзначено виникнення гібридних загроз через російську агресію проти України, не ідентифікується єдине комплексне джерело таких гібридних загроз, котре вже, практично, загрожує безпеці в Європі, — Російська Федерація. Причина цього полягає у відсутності єдності всередині ЄС. Щоразу продовження санкцій проти РФ іде зі скрипом. Багато країн-членів ЄС зацікавлені у продовженні економічної співпраці з Росією, навіть якщо це шкодить

іншим країнам-членам. Яскраве свідчення цього — суперечка довкола будівництва другої гілки "Північного потоку": Польща, за підтримки Литви і Латвії, опирається реалізації цього проекту, який підтримує Німеччина. Усе ж деструктивна стосовно ЄС політика Росії примушує Євросоюз дедалі чіткіше ідентифікувати Росію як джерело гібридних загроз європейській безпеці, і з кожним оновленням документом ЄС у сфері безпеки ця тенденція проявляється все чіткіше.

Література

1. В уряді Іспанії заявили про втручання Росії у каталонський конфлікт [Електронний ресурс]. – 14 листопада 2017р. – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/svit/v-uryadi-ispaniyi-zayavili-pro-vtruchannya-rosiyi-u-katalonskiy-konflikt-1037850.html>.
2. ЕС проводить учения по проверке механизмов кризисного управления в ответ на кибер- и гибридные угрозы [Електронний ресурс] – Bruxelles, 28 октября 2017г. – Режим доступу до ресурсу: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/33081/node/33081_ru.
3. Єреміца В. ЄС констатує: протидія гібридним загрозам з боку Росії останнім часом значно зміцнилася [Електронний ресурс] / Віталій Єреміца.– 20 липня 2017р. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28628816.html>.
4. Литвиненко Я. Відносини Україна-ЄС та внутрішня політика Європейського Союзу: огляд головних новин (1-17 вересня 2017 р.) [Електронний ресурс] / Ярослав Литвиненко – Режим доступу до ресурсу: <http://eap-csf.org.ua/vidnosini-ukrayina-yes-ta-vnutrishnya-politika-ukrayini-oglyad-golovnih-novin-1-17-veresnya-2017-r/>.
5. Мартинюк В. ЄС у протидії гібридним загрозам та Україна: нечіткість у підходах [Електронний ресурс] / Віталій Мартинюк. – 8 вересня 2017р. – Режим доступу до ресурсу: <https://dt.ua/internal/yes-u-protidiyi-gibridnim-zagrozam-ta-ukrayina-nechitkist-u-pidhodah-253570.html>.
6. Мартинюк В. Україна стає невід'ємним елементом поясу східноєвропейської безпеки, від гібридних загроз до співпраці в безпековій сфері [Електронний ресурс] / Віталій Мартинюк. – 29 вересня 2017р. – Режим доступу до ресурсу: http://ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=748:ukra-na-sta-nev-d-mnim-elementom-poyasu-sh-dno-vropeysko-bezpeki-v-d-gibridnih-zagroz-do-sp-vprac-v-bezpekov-y-sfer&catid=8&lang=ua&Itemid=201.
7. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. [Електронний ресурс] / Є. Магда // Харків. – 2015. – Режим доступу: <http://docs.google.com/viewerng/viewer?url>.
8. Новий сайт для боротьби з російською пропагандою запустили в ЄС [Електронний ресурс]. – 12 вересня 2017р. – Режим доступу до ресурсу: https://ua.censor.net.ua/news/455043/novyyi_sayit_dlya_borotby_z_rosiyiskoyu_propagandoyu_zapustily_v_ues.

9. Савин В. Новые способы ведения войны. Как Америка строит империю / В. Савин. – С. – Петербург: Питер, 2016. – 352 с.
10. Тодоров І. Руйнація правових засад міжнародної безпеки і реакція з боку ЄС та НАТО / І. Тодоров // Miedzynarodowe konsekwencje konfliktu zbrojnego na Ukrainie Redakcja naukowa Tadeusz Kubaczyk, Slawomir Piotrowski, Marek Zyla. – Warszawa: Akademia Obrony Narodowej, 2016. – С. 200-213.
11. Тодоров І. Спроби руйнації Росією системи міжнародних відносин та реакція Заходу / І. Тодоров // Тисячоліття – Millennia: [науковий щорічник]. – Вип. 3. – 2016 / Редкол.: Н. М. Жулканич, В. Є. Задорожний, Л. І. Капітан, Р. А. Офіцинський (гол. ред.) та ін. – Ужгород: Гражда, 2016. – С. 58-66.
12. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid War / Frank Hoffman. – Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. – P. 20-22.
13. Hoffman F. How Marines are preparing for hybrid wars / F. Hoffman // Small Wars Journal. – P. 38-42.

УДК 323,2:061,1 ЄС

Kinga ŁUKASZYK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Bezpieczeństwo Wewnętrzne,
rok I studia Magisterskie Instytut Politologii

KRYZYS WEWNĘTRZNEJ INTEGRALNOŚCI UNII EUROPEJSKIEJ - PROBLEMY, WYZWANIA I PERSPEKTYWY

W artykule został poruszony problem kryzysu wewnętrznej integralności Unii Europejskiej. Opisano wybrane aspekty historii integracji UE, współczesny model integracji oraz bariery integracyjne. Autorka analizuje trzy najważniejsze według niej problemy, które mają wpływ na integralność UE tj. Brexit, napływ imigrantów oraz kwestie sporne wokół przyjęcia wspólnej waluty euro. Ponadto przedstawiono kilka wyzwań, z jakimi zmagać się będzie Unia Europejska. W konkluzji oceniono perspektywy UE według euroentuzjastów i eurosceptyków.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, kryzys, integralność, Brexit, uchodźcy, euro,

The article portrays a crisis of the European Union's internal integrity. It describes various aspects of historical integration, the present model barriers involved. The author focuses on three main problems influencing the integrity of the EU. These are: Brexit, inflow of imigrants

and the discussion of whether a country should join the Eurozone. The author also presents challenges the EU will have to face. In conclusion the author judged the outlook of the EU according to pro-European citizens and Eurosceptics.

Key words: *the European Union, crisis, integrity, Brexit, refugee, euro*

Wstęp

Pojęcie integracji europejskiej to niezwykle dynamiczny i wywołujący kontrowersje proces. W obecnych czasach bardzo często mówi się o kryzysie wewnętrznej integralności UE, który doprowadza do wątpliwości zarówno w kwestiach samego uczestnictwa w UE, jak i w kwestiach dalszego pogłębiania się ich więzi. Niezmiennie od ponad 60 lat stawiane są pytania, które dotyczą dynamiki i kryzysu integracji UE. Jak powstał kryzys UE? Czy to już kryzys w UE czy już samej UE? Jak należy interpretować zachodzące w UE zakłócenia? Czy Unia nadal jest zdolna do wytwarzania kolejnych pomysłów do przewyższania kryzysów czy wyczerpały się już jej siły i będziemy mieć do czynienia z ogromnymi zmianami w Europie? To tylko niektóre z pytań, z którymi zmagają się badacze, politycy, ale także każdy urzędnik odpowiadający za sprawy europejskie. Niniejsza praca traktować będzie o aktualnych problemach UE oraz o tym, co tak naprawdę ma wpływ na kryzys jej wewnętrznej integralności. W warunkach integracji europejskiej kryzys wiąże się z:

- etapowością rozwoju integracji i UE (od unii celnej po unię polityczną),
- przejściowymi lub stałymi problemami, tj. niestabilnością integracyjną między państwami członkowskimi,
- niezgodnością pomiędzy celami, a funkcjami UE,
- negatywną kumulacją dotychczasowych zdarzeń,
- brakiem skoordynowanych działań¹.

W tak rozumianych warunkach zauważalne jest, iż chaos zaczyna dominować nad pokojem i stabilnością w UE. Co jest prawdziwą przyczyną kryzysu UE? Odpowiedzi na to pytanie jest wiele, ale najważniejsze przyczyny wymieniane przez analityków i ekspertów to m.in. :

- brak traktatowych rozwiązań,
- brak jednego kształtu UE (badacze twierdzą, iż współczesna UE nie jest ani federacyjna, ani międzyrządowa, ani hybrydowa),
- coraz więcej sprzeczności integracyjnych oraz napięcie na poziomie instytucji unijnych,
- odejście od zasad równości społecznej,

¹ Czachór Z, Kryzys i zaburzona dynamika Unii Europejskiej, Warszawa 2013, Elipsa, s. 37-38

-niemożność stworzenia katalogu wartości akceptowalnego przez wszystkie państwa członkowskie².

Bez wątpienia, rozważając powyższe uwarunkowania należy stwierdzić, iż regularność i prawidłowe funkcjonowanie UE zostało zastąpione przez beład i chaos, co doprowadziło do aktualnego stanu kryzysu wewnętrznej integralności Unii Europejskiej.

Wybrane aspekty historii integracji UE

Pierwotny pomysł na budowanie wspólnej Europy powstał zaraz po II wojnie światowej. Wtedy też doświadczenia wojenne pokazały, iż należy łączyć współpracę gospodarczą ponad granicami państw. Wiercono, że narody europejskie kierują się tymi samymi wartościami. Integrację europejską rozumiano wtedy jako proces, który miał na celu zniesienie wszelkich barier między krajami i łączenie rynku poszczególnych państw. Integracja miała być jednocześnie wolnościowa (likwidacja przeszkód i jeden wspólny rynek) oraz aksjologiczna (promująca wartości narodowe)³. Niestety pomysł ten miał jedną poważną wadę- owa integracja miała się odbywać w wąskim gronie kilku państw, przez co Europa dzieliła się na dwie części. Planując zaprowadzenie nowego porządku w powojennej Europie skupiono się na odbudowie gospodarek państw. Przywódcy państw zachodnioeuropejskich zdawali sobie sprawę z tego, iż w pojedynkę nie będą mogli konkurować ze Stanami Zjednoczonymi czy rosnącym wtedy w siłę Związkiem Radzieckim. Integracja polityczna i gospodarcza pomogła państwom zachodnioeuropejskim przetrwać trudny okres rywalizacji pomiędzy Wschodem i Zachodem zwany „zimną wojną”⁴.

Proces integracji europejskiej rozpoczął się od porozumień gospodarczych zawartych przez państwa zachodnioeuropejskie w drugiej połowie lat 40-tych:

- Konwencja o Unii Celnej Państw Beneluksu,
- Traktat Brukselski,
- Organizacja Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej,
- Plan Marshalla.

Kolejne porozumienia mające wpływ na losy integracji europejskiej to:

- Traktat Paryski (utworzenie EWWiS),
- Traktaty Rzymskie (utworzenie EWG oraz EUROATOM),
- Jednolity Akt Europejski,
- Traktat o Unii Europejskiej,

² Ibidem, s. 521

³ Szczeras K, Utopia europejska- Kryzys integracji i polska inicjatywa naprawy, Kraków 2017, wyd. Biały Kruk, s.30

⁴ <http://europejskiportal.eu/historia-integracji-europejskiej/>

- Traktat Amsterdamski,
- Traktat Nicejski,
- Układ z Schengen,
- Konstytucja dla Zjednoczonej Europy.

W krajach członkowskich UE od kilkudziesięciu lat toczy się dyskusja nad prawidłowym modelem integracji europejskiej. Każdy z powyższych traktatów miał ogromny wpływ na obecny kształt Unii Europejskiej. Początkowy okres integracji w latach 50-tych to głównie konieczność zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa oraz kształtowanie wspólnej tożsamości narodowej. W historii integracji europejskiej dominowały cele polityczne, a nie ekonomiczne. Przyjmowano kraje o niższym poziomie rozwoju gospodarczego takie jak m.in. Grecja czy Portugalia. Dalsze przyjęcie krajów o znacznie niższym poziomie rozwoju gospodarczego spowodowało, iż nastąpił podział na kraje będące w stanie i chcące realizować wspólne cele integracyjne⁵. Traktaty założycielskie nie przyjęły jednoznacznej opcji odnośnie integracji politycznej. Ogromny wpływ na podejmowanie decyzji miała koncepcja de Gaulle'a, który opowiadał się za tworzeniem Europy Ojczyzn, odrębnych i suwerennych, które miałyby głos w podejmowaniu decyzji⁶. Ta koncepcja utrzymała się aż do wejścia w życie Jednolitego Aktu Europejskiego.

Jednolity Akt Europejski znosił granice wewnętrzne krajów członkowskich i tworzył swobodny przepływ osób, towarów, kapitału i usług, co okazało się ogromnym krokiem ku federacji. Traktat z Maastricht również skłaniał się ku federalizmowi, ponieważ zakładał współpracę w sferze polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości, a oba wyznaczniki są wyznacznikiem suwerenności danego narodu. Kolejne kroki ku koncepcji federalizmu to m.in. utworzenie unii gospodarczej, przyjęcie wspólnej waluty, nazwy i wspólnego obywatelstwa. Traktat amsterdamski powoływał jednego przedstawiciela reprezentującego UE na arenie międzynarodowej, a traktat ustanawiający konstytucję dla Europy proponował utworzenie jednego dokumentu dla reformowanych traktatów, co także stanowi o wyraźnym poparciu modelu federalnego.

Model współczesnej integracji UE

Analiza przedstawionych powyżej traktatów pokazuje, iż elementy modelu federacyjnego przeważają nad konstrukcją konfederacyjną. Warto pamiętać, że do modelu konfederacji zalicza się takie elementy, jak m.in.

⁵ Kryzys Unii czy Kryzys w Unii- Kierunki dyskusji nad przyszłością Integracji Europejskiej, H. Tendera-Właszczak (red.), Warszawa, Difin, 2014, s. 17

⁶ Ibidem, s. 18

poszanowanie różnorodności narodowej, wspieranie różnorodności językowej czy decydującą rolę Rady Unii Europejskiej. Obecny kryzys po raz kolejny wskazuje na konieczność przedyskutowania korzystniejszego modelu integracji. Wiele wskazuje na to, iż Unia Europejska będzie nadal zmierzać w kierunku realizacji modelu federacyjnego. Ta koncepcja odwołuje się do formy państwa, które tworzy unię polityczną i nie jest pozbawiona możliwości dominacji państw silniejszych nad słabszymi. Kierowanie takim ugrupowaniem miałyby zdecydowanie łatwiejszy charakter i mogłoby się przyczynić do wzrostu konkurencyjności UE na arenie międzynarodowej⁷. Jednakże przekonanie wszystkich krajów członkowskich i uzyskanie zgody na realizację tej opcji jest praktycznie niemożliwe ze względu na to, iż tożsamość narodowa jest czymś zdecydowanie ważniejszym niż tożsamość europejska. Największym przeciwnikiem modelu federacyjnego jest Wielka Brytania, o czym szerzej w kolejnej części artykułu. Istnieje także lista przeciwników koncepcji federacyjnej, którzy nie są gotowi na pogłębianie integracji politycznej. Można więc śmiało stwierdzić, że mamy do czynienia z kryzysem zaufania do Unii Europejskiej i w Unii Europejskiej⁸.

Bariery integracyjne

Integracja w UE niesie ze sobą wiele korzyści nie tylko w wymiarze politycznym, ale także ekonomicznym czy społecznym. Warty podkreślenia jest jednak fakt, iż należy spełniać szereg wymagań, aby z takich profitów czerpać. Co istotne- niezależnie od etapu, na jakim znajduje się dane państwo, ograniczenia występują zawsze. Poniżej przedstawiono kilka barier, które utrudniają, a czasem nawet uniemożliwiają integrację.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwa podstawowe podziały barier- ze względu na źródło czynnika oraz ze względu na jego charakter⁹. Ze względu na źródło czynnika badane są podmioty integracji- UE, państwo, które dąży do integracji oraz państwa członkowskie UE. W ramach UE do takich czynników można zaliczyć m.in. konieczność ponoszenia kosztów podczas przyjmowania nowych członków oraz kosztów związanych z programami pomocowymi względem krajów dążących do integracji. W ramach państw członkowskich UE czynnikiem, który można bez problemu zauważyć jest np. niechęć i negatywne nastawienie względem nowych członków.

⁷ Przyszłość UE po kryzysie gospodarczym, T. Niedziółka (red.), Studia i Materiały nr 17/2010

⁸ Kryzys Unii czy Kryzys w Unii- Kierunki dyskusji nad przyszłością Integracji Europejskiej, H. Tendara-Właszczuk (red.), Difin, Warszawa 2014, s. 22

⁹ W. Bąba, Bariery dalszych rozszerzeń Unii Europejskiej, [w:] Bariery integracji Unii Europejskiej, H. Tendara-Właszczuk (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2009, s. 156-174

Drugi podział barier, ze względu na charakter można sklasyfikować na formalnoprawne, polityczne, ekonomiczne i społeczno- kulturowe¹⁰. Utrudnienia formalnoprawne to wszystkie wymogi formalne i dostosowania administracyjne, jakie kraj musi wprowadzić, aby móc integrować się z innymi krajami UE. Kryterium polityczne to przede wszystkim obawa przed relacjami z innymi państwami, tj. wcześniejszymi partnerami. Bariery ekonomiczne natomiast to obawy przed utratą rynków zbytu i konieczność dostosowania się do UE w sferze gospodarczej. Ostatnie bariery to społeczno-kulturowe, które nierzadko wywołują najwięcej emocji mimo ich niepozornego charakteru. Brak akceptacji dla akcesji danego państwa ze strony społeczeństwa danego kraju przekuwa się na rzeczywiste decyzje jego władz, a przez to nierzadko także samej Unii¹¹.

Biorąc pod uwagę ilość i różnorodność barier należy uświadomić sobie, jak bardzo skomplikowanym procesem jest integracja europejska. Jednakże mimo wielu wysiłków i zagrożeń wynikających z tego procesu, znaczna część krajów traktuje UE jako gwaranta stabilności i porządku wewnątrz kraju.

Aktualne problemy UE

W niniejszym artykule opisany zostaje problem kryzysu wewnętrznej integralności Unii Europejskiej. Co miało na niego wpływ w najbliższym czasie? W niniejszym artykule skupiono się na trzech najbardziej aktualnych problemach, z jakimi zmagają się Unia Europejska. Pierwszym i zarazem jednym z najgłośniejszych problemów, który miał ogromny wpływ na integralność UE jest niejaki Brexit. Bardzo ważne pytanie, na które należy na samym początku odpowiedzieć to: Dlaczego Wielka Brytania w ogóle głosowała nad obecnością w Unii Europejskiej? Odpowiedź jest prosta: Referendum na temat dalszego członkostwa Wielkiej Brytanii w UE to efekt obietnicy złożonej przez Davida Camerona. Premier zapowiedział, że jeśli jego Partia Konserwatywna pozostanie u władzy po wyborach w 2015 r., to najpóźniej do końca 2017 r. zostanie przeprowadzone referendum w tej sprawie. Po zakończeniu referendum okazało się, że 51,9% głosujących opowiedziało się za opuszczeniem Unii Europejskiej. Jakie będą tego skutki? Nie jest to do końca jednoznaczne, gdyż jeszcze żadne państwo nie opuściło ram UE. Zapis o możliwości opuszczenia UE pokazał się dopiero w traktacie lizbońskim, co oznacza, że wszystko wydarzy się „na naszych oczach”. Zgodnie z zapisem tego traktatu państwo, które zdecydowało się opuścić UE jest zobowiązane poinformować o tym Radę Europejską, a ta ma w

¹⁰ Kryzys Unii czy Kryzys w Unii- Kierunki dyskusji nad przyszłością Integracji Europejskiej, H. Tendera-Właszczuk (red.), Difin, Warszawa 2014, s. 272

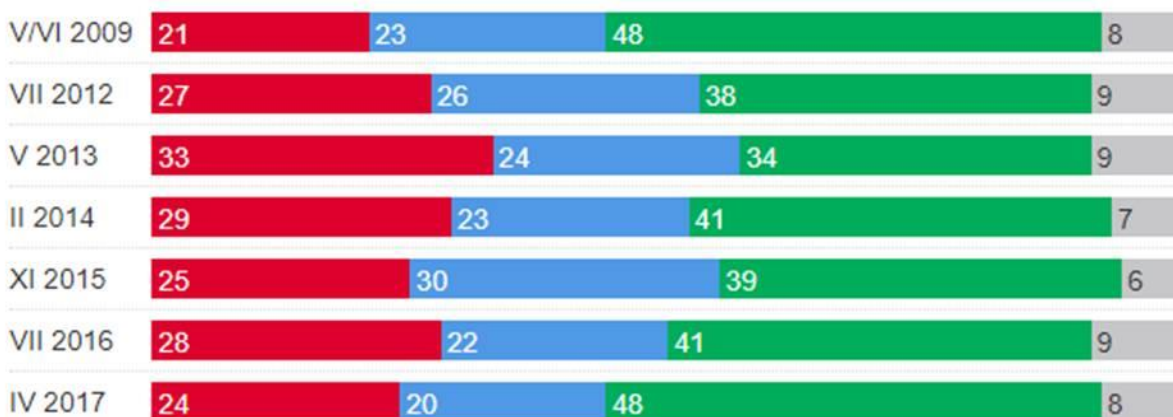
¹¹ Ibidem, s. 275

obowiązku prowadzenie negocjacji na temat warunków wyjścia i przyszłych stosunków. Realnie Wielka Brytania przestałaby być członkiem Unii najwcześniej koło roku 2018 lub 2019, choć możliwe jest, że te negocjacje potrwać dłużej¹². Co tak naprawdę oznacza wyjście z UE dla Wielkiej Brytanii? Analiz w tym temacie jest mnóstwo. Jedne ukazują same pozytywne strony odejścia i stoją na stanowisku, iż brytyjska gospodarka po wyjściu z Unii będzie uwolniona od unijnych regulacji i znacznie przyspieszy. Nie brakuje jednak także głosów za tym, iż brytyjska gospodarka po wyjściu z Unii będzie się rozwijać wolniej. Najpoważniejszą konsekwencją jednak w kontekście niniejszego artykułu jest fakt, iż Brexit może doprowadzić do tego, że kolejne kraje wyjdą z Unii lub że całkowicie się ona rozpadnie. Ten argument zdecydowanie przemawia za tym, iż mamy do czynienia z kryzysem integralności UE. Brexit wywołuje pytania: czy receptą na przyszłość UE jest dalsze zacieśnianie więzi i jeszcze większa integracja? A może Brexit jest sygnałem na to, że integracja europejska zaszła już za daleko? W obliczu Brexitu CBOS postanowił sprawdzić nastroje społeczne Polaków i ich oczekiwania względem działania UE.

Niektórzy uważają, że Europa powinna się zjednoczyć jeszcze bardziej. Inni sądzą, że zjednoczenie Europy już zaszło za daleko. A jakie jest Pana(i) zdanie?

Proszę określić swoje poglądy korzystając ze skali od 0 (Zjednoczenie Europy już zaszło za daleko) do 10 (Europa powinna zjednoczyć się jeszcze bardziej)

■ Zjednoczenie Europy już zaszło za daleko / 0-4 ■ Opinia ambiwalentna / 5
 ■ Europa powinna zjednoczyć się jeszcze bardziej / 6-10 ■ Trudno powiedzieć

Co ciekawe- aż 48% badanych uważa, że Europa powinna zjednoczyć się jeszcze bardziej. Podobne zdanie na ten temat wyrażano w 2009r. 24% badanych wykazuje obawy i twierdzi, że zjednoczenie Europy zaszło już za daleko. Według CBOS do zwątpienia w sens dalszego pogłębiania integracji

¹² <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/522739,brexit-o-co-chodzi-kiedy-kto-glosuje-sondaze-jakie-skutki-analiza.html>

przyczynił się kryzys w strefie euro. Od 2009 do 2013 r. przybyło w Polsce tych, którzy uważają, że zjednoczenie Europy zaszło za daleko. W 2013 r. było to aż 33 proc. Polaków. Ale już w 2014 r. idea dalszego zacieśniania integracji – za sprawą rewolucji na Ukrainie – znów zyskała na atrakcyjności.

Napływ uchodźców kolejnym problemem UE

Geopolityczna lokalizacja Polski sprawia, iż nasz kraj znajduje się w strefie, która nie jest obojętna na zjawisko migracji. Od początku lat 90 XX wiek, kiedy granice zostały otwarte w pełni dla cudzoziemców, można zauważyć gwałtowny wzrost liczby osób, które przyjeżdżają do RP lub przejeżdżają przez jej terytorium. Niestety, równocześnie z tym procesem zaczęło wzrastać zjawisko nielegalnej migracji, a co za tym idzie wzrosła przestępczość z udziałem cudzoziemców. Podczas poruszania tego problemu nie sposób nie wskazać na znaczące różnice w terminologii pojęciowej. W obszarze tych zagadnień spotyka się najczęściej takie słownictwo, jak: migracja, emigracja, imigracja, uchodźstwo. Niestety, bardzo często pojęcia te są używane błędnie, dlatego też zanim przeanalizowany zostanie wpływ migracji na kryzys wewnętrznej integralności Unii Europejskiej należy dokładnie zdefiniować dane pojęcia. Termin „migracja” oznacza masową wędrówkę, przenoszenie się ludności w obrębie danego kraju lub pomiędzy różnymi krajami w celu zmiany miejsca pobytu na stałe lub na pewien okres, wywołane czynnikami politycznymi, etnicznymi, religijnymi, ekonomicznymi¹³. Pojęcie „emigracja” oznacza opuszczanie ojczyzny z przyczyn materialnych, religijnych, politycznych oraz tzw. osiedlanie się za granicą¹⁴. Uchodźstwo odnosi się do opuszczenia rodzinnego kraju, często w wyniku przymusu np. z przyczyn humanitarnych. Natomiast imigracja odnosi się do przybycia do obcego kraju z zamiarem stałego lub tymczasowego osiedlenia się w nim¹⁵. W sferze prawodawstwa unijnego próba zdefiniowania terminu „nielegalna imigracja” pojawia się w komunikacie Komisji Wspólnot Europejskich z 19 lipca 2006r. W dokumencie tym w ten sposób określa się obywateli państw trzecich, którzy nielegalnie wjeżdżają na terytorium państwa członkowskiego drogą lądową, morską i powietrzną, co często odbywa się z wykorzystaniem fałszywych dokumentów¹⁶.

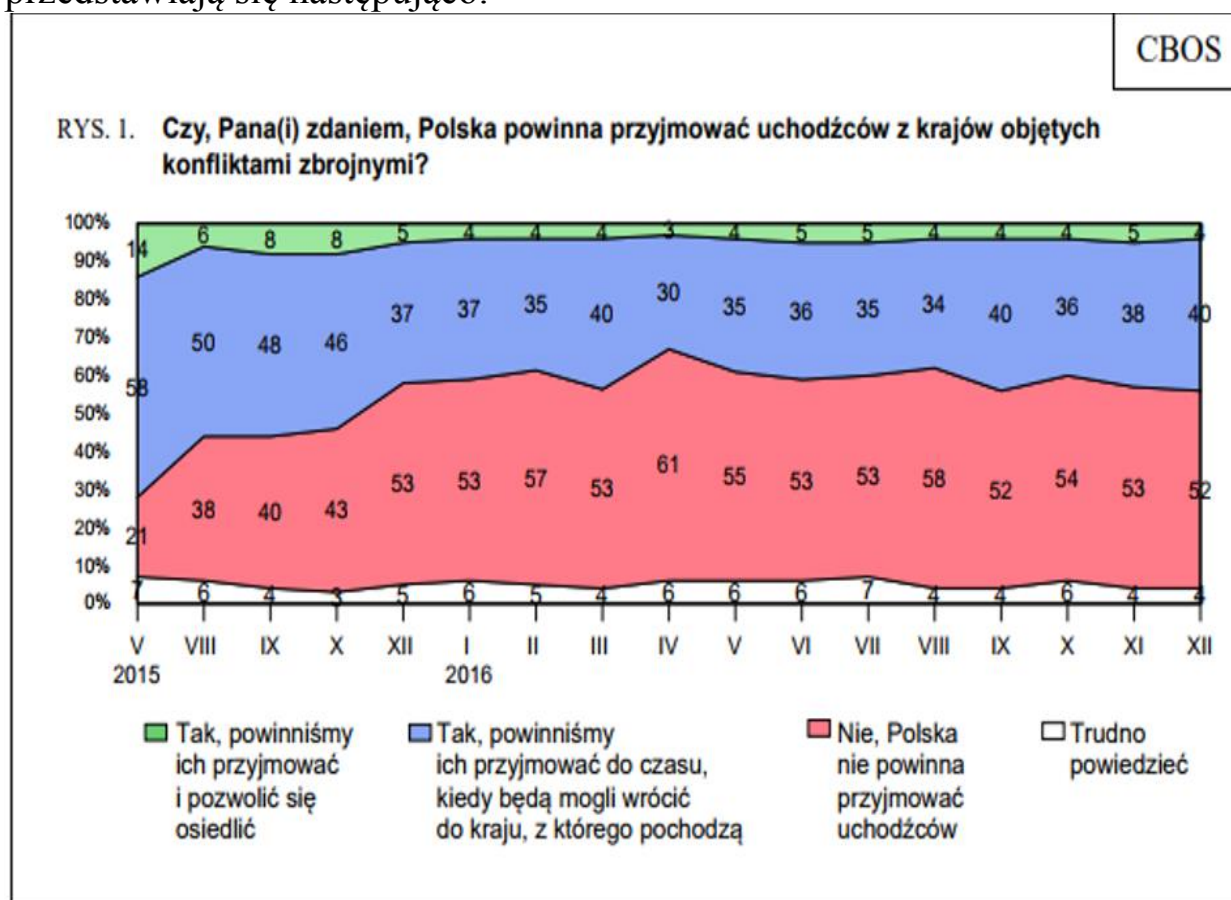
¹³ Słownik współczesnego języka polskiego, B. Dunaj (red.), Warszawa 1996, s. 521

¹⁴ Ibidem, s. 236

¹⁵ Ibidem, s.317

¹⁶ Komunikat Komisji w sprawie priorytetów politycznych w walce z nielegalną imigracją obywateli państw trzecich z 19.01.2006r. , Bruksela KOM 2006

Nasuwa się w tym momencie pytanie: w jaki sposób nielegalne migracje wpływają na kryzys wewnętrznej integralności Unii Europejskiej? Odpowiedzi na to pytanie jest wiele, ale jednak najbardziej zasadne jest, iż kraje członkowskie bardzo często mają odmienne zdanie w kwestii przyjmowania uchodźców do swojego ojczystego kraju. Europosłowie bardzo często nie są solidarni i nie wywiązują się z przyjętych wcześniej zobowiązań. Temat uchodźców to bardzo burzliwy i kontrowersyjny temat. Badacze i eksperci wykonują szereg badań opinii publicznej, aby poznać zdanie Polaków na ten temat. CBOS także wykonuje te badania i ich wyniki przedstawiają się następująco:

Ogólny stosunek do przyjmowania uchodźców w grudniu 2016 roku utrzymywał się na poziomie podobnym do notowanego w poprzednich miesiącach. Ponad połowa badanych (52%) wyraża sprzeciw wobec ich przyjmowania. Dwóch na pięciu respondentów (40%) zgadza się, by udzielić im tymczasowego schronienia (do czasu, gdy będą mogli bezpiecznie wrócić do kraju, z którego przybyli). Jedynie mniej niż co dwudziesty badany (4%) twierdzi, że powinniśmy pozwolić im osiedlić się w Polsce na stałe¹⁷.

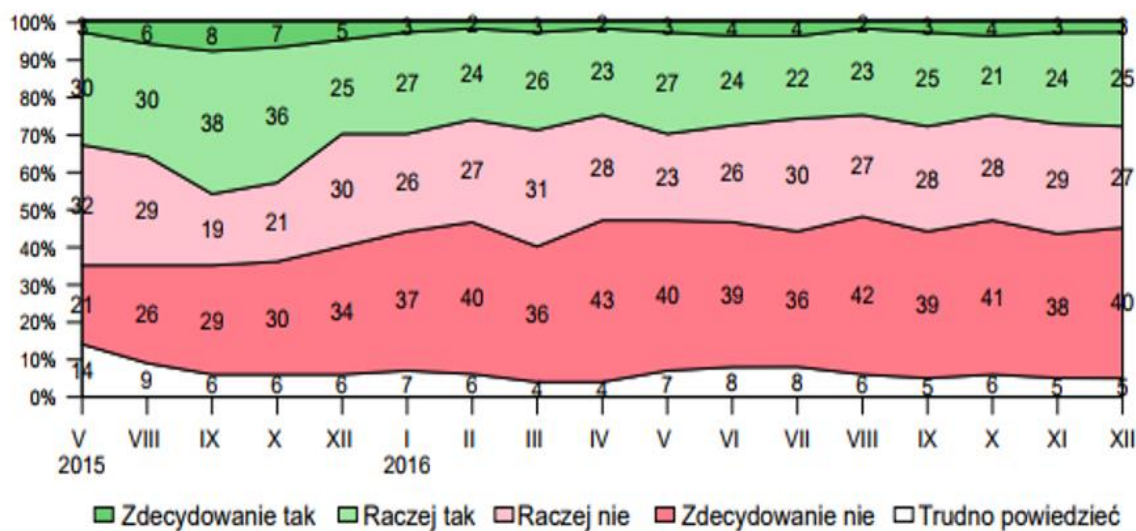
Ponadto Polacy zostali zapytani o to, jak zapatrują się na relokację wciąż przybywających uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki. Dwie

¹⁷ Komunikat z badań CBOS, Nr 1/2017, s. 2

trzecie (67%) badanych jest temu przeciwnie. Jedyne nieco ponad jedna czwarta (28%) respondentów uważa, że Polska powinna przyjąć część tych osób. To mniej, niż odsetek zdecydowanych przeciwników (40%)¹⁸.

CBOS

RYS. 2. Z powodu dużego napływu uchodźców z Bliskiego Wschodu i Afryki do niektórych państw Unii Europejskiej kraje te nie są w stanie poradzić sobie z tym problemem. Czy, Pana(i) zdaniem, Polska powinna przyjąć część uchodźców przybywających do Europy?

W opinii publicznej bardzo często pojawia się stwierdzenie, iż uchodźcy podzielać Unię Europejską. Jak wobec tego powinna być prowadzona polityka migracyjna UE? Wielu badaczy wypowiada się, iż nie jest możliwe osiedlenie na obszarze Unii Europejskiej wszystkich tym zainteresowanych. Podstawowym zadaniem Unii Europejskiej powinno być wyraźne odróżnianie uchodźców od imigrantów ekonomicznych poprzez dokładną i konsekwentną weryfikację. Coraz częściej słychać także głosy opowiadające się za zwiększeniem zaangażowania militarnego państw zachodnich przeciwko państwu Islamskiemu. Takie działania spowodują możliwość powrót uchodźców do miejsc ich zamieszkania i przyczyni się do odbudowy ich państw.

Kwestie sporne wokół strefy euro

Kolejną kwestią, która wywołuje kontrowersje i burzy wewnętrzną integralność Unii Europejskiej jest wspólna waluta euro. Z całą pewnością utworzona w latach 1999-2002 strefa euro przyczyniła się w znacznym stopniu do stabilizacji finansowej i wzrostu gospodarczego uczestniczących

¹⁸ Ibidem, s.3.

w niej państw¹⁹. W 2008r. Unia Europejska borykała się z kryzysem strefy euro, którego przyczyną były m.in. brak nadzoru nad rynkami finansowymi, duże różnice pomiędzy rozwojem gospodarczym krajów członkowskich czy nieadekwatność poziomu stóp procentowych ustalanych przez Europejski Bank Centralny. Niestety, mimo podjęcia licznych reform w celu ustabilizowania sytuacji, strefa euro nie stała się stabilnym obszarem walutowym. Mimo to, kraje, które decydują się na przyjęcie wspólnej waluty muszą spełniać kilka warunków, a przede wszystkim muszą osiągnąć trwałą konwergencję²⁰. W szczególności państwo członkowskie musi:

- osiągnąć niezależność instytucjonalną, finansową i personalną narodowego banku centralnego,
- osiągnąć zgodność legislacji narodowej,
- osiągnąć spójność w kwestii celów narodowego banku centralnego z głównymi celami Europejskiego Systemu Banków Centralnych.

Podczas dyskusji w kwestiach wspólnej waluty euro każdy zadaje sobie pytanie. Jakie to niesie ze sobą koszty? Jakie zagrożenia, a jakie korzyści? Z całą pewnością przyjęcie jednolitej waluty wiąże się zarówno z kosztami, jak i zagrożeniami. Do kosztów przyjęcia wspólnej waluty należy wymieniać:

- koszty techniczne i administracyjne ponoszone przez administrację, banki i przedsiębiorstwa finansowe (koszty przystosowania systemów informatycznych, maszyn i urządzeń, koszty szkoleń pracowników, działania logistyczne związane z wycofywaniem obecnej waluty).

Do zagrożeń w związku z przyjęciem wspólnej waluty zalicza się głównie wyzbycie się narodowej autonomicznej polityki pieniężnej (przypadki destabilizacji i szoków na rynku międzynarodowym) oraz nieadekwatność poziomu stóp procentowych Europejskiego Banku Centralnego.

Poza zagrożeniami przyjęcie wspólnej waluty euro niesie ze sobą także korzyści. Najważniejsze z nich to:

- eliminacja kosztów transakcyjnych wiążących się z wymianą waluty na euro,
- eliminacja ryzyka kursowego,
- obniżka rynkowych stóp procentowych,
- wzrost inwestycji krajowych i zagranicznych,
- rozwój wymiany handlowej z zagranicą,
- przejrzystość cen, rynków i konkurencji,
- rozwój rynku finansowego²¹.

¹⁹ R. Poliński, Problemy strefy euro, Warszawa 2015, Wydawnictwo Naukowe FREL, s. 7

²⁰ W tym znaczeniu: zbliżenie się poziomów gospodarczych państw członkowskich Unii Europejskiej.

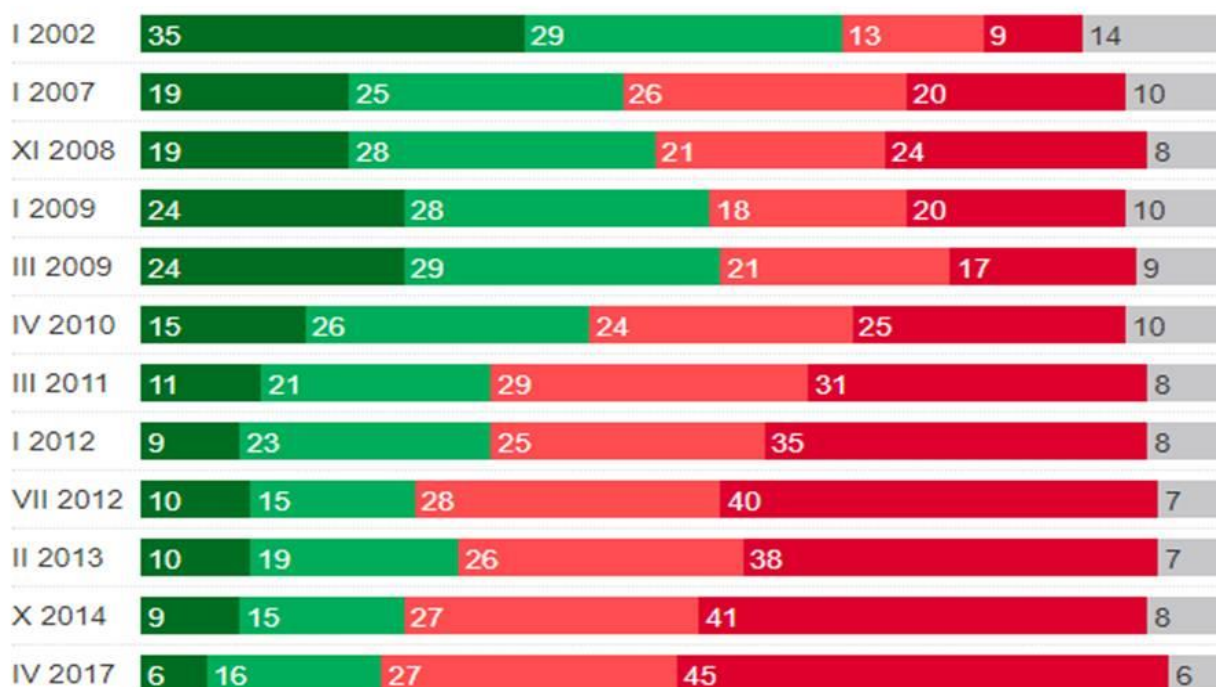
²¹ R. Poliński, Problemy strefy euro, Warszawa 2015, Wydawnictwo Naukowe FREL, s. 51-60

Mimo wielu korzyści, jakie niesie ze sobą przyjęcie wspólnej waluty euro, dyskusje, na ten temat, jakie toczą się wewnątrz UE powodują osłabienie jej integralności. Z badań przeprowadzonych przez CBOS wynika, że Polacy chcą być w Unii, ale nie chcą przyjęcia wspólnej waluty. Przeciw jest 72 proc. dorosłych Polaków, więcej niż w jakichkolwiek badaniach CBOS na ten temat. Zwolenników euro jest tylko 22 proc. W 2002 roku było ich aż 64 proc.

Czy zgodził(a)by się Pan(i) na zastąpienie polskiego pieniądza (złotego) wspólnym dla wielu państw UE pieniądzem – euro?

dane w proc.

■ Zdecydowanie tak
 ■ Raczej tak
 ■ Raczej nie
 ■ Zdecydowanie nie
 ■ Trudno powiedzieć

Wyzwania dla UE

Obserwując wydarzenia i wszelkie zmiany, które mają miejsce na świecie w ostatnim czasie, śmiało można stwierdzić, iż przed przywódcami państw oraz organizacji międzynarodowych pojawia się coraz więcej wyzwań, z którymi UE musi sobie poradzić. Kryzys euro czy napływ uchodźców to tylko niektóre z problemów, z którymi mierzy się aktualnie Unia. W literaturze przedmiotu mówi się już nie tylko o kryzysie w UE, ale także o kryzysie samej UE, na który składa się m.in. wcześniej wspomniana polityka migracyjna, ale także kwestie tożsamości narodowej czy kryzys przywództwa i spójności. Niestety, słowo, które najczęściej pojawia się w niniejszym artykule dąży do tego aby stać się synonimem obecnych czasów.

Od zażegnania obecnych kryzysów zależą nie tylko najbliższe rozstrzygnięcia dotyczące np. losów imigrantów i uchodźców, ale także kształt integracji w dalszych latach. Obecny stan rzeczy pokazuje tylko, jak trudno wypracować kompromis.

Imigracja i Terroryzm

Jedno z najważniejszych wyzwań, jakie stoi przed Unią Europejską to ochrona granic zewnętrznych i utworzenie nowej lub dopracowanie obecnej wspólnej polityki bezpieczeństwa i zagranicznej UE. Jak wynika z najnowszego badania eurobarometru respondenci najczęściej (45 proc., spadek o 3 punkty procentowe od wiosny 2016 r.) wymieniali imigrację, która pozostaje jednym z głównych problemów, przed jakimi stoi UE.

Kolejnym ważnym wyzwaniem, które cały czas stoi przed UE jest zjawisko terroryzmu i wszechobecnych ataków terrorystycznych, które coraz częściej występują w krajach UE (32 proc., spadek o 7 p.p.). Jest on wymieniany znacznie częściej niż sytuacja gospodarcza (19 proc., wzrost o 1 p.p.), stan finansów publicznych państw członkowskich (16 proc., wzrost o 1 p.p.) czy bezrobocie (15 proc., wzrost o 1 p.p.). Zjawisko to jest na tyle dynamiczne, iż Unia musi wykazać się kompleksowym i elastycznym podejściem do polityki międzynarodowej. Państwa, które należą obecnie do Unii Europejskiej niejednokrotnie miały do czynienia z wszelkimi formami terroryzmu (separatystyczne, religijne, skrajnie prawicowy czy lewicowy), jednakże dziś największym zagrożeniem dla współczesnego świata jest przemoc płynąca ze środowiska muzułmańskiego zainspirowanego działaniem Al-Kaidy. Warto zaznaczyć, iż Unia Europejska jest obszarem otwartym, w którym istnieje możliwość przepływu osób, idei i zasobów. Takie środowisko jest obszarem bardzo pożądanym dla działań i osiągnięcia celów grup terrorystycznych. W związku z tymi problemami Unia Europejska musi wypracować możliwie, jak największą ochronę granic, tak aby utrudnić osobom podejrzanym wjazd na terytorium Unii Europejskiej. Niestety, zagrożenie ze strony działalności terrorystycznej jest na tyle szerokim zjawiskiem, iż nie da się go wyeliminować „do zera”. UE musi jednak posiadać szybką zdolność reagowania oraz dalszej ochrony obywateli.

Perspektywy na przyszłość według euroentuzjastów i według eurosceptyków

Która z tych możliwych wizji przyszłości Polski i Unii Europejskiej Panu(i) osobiście najbardziej odpowiada?

dane w proc.

Zachowanie obecnego stanu integracji

32

Pogłębienie integracji między wszystkimi państwami członkowskimi Unii Europejskiej

41

Powstanie Europy wielu prędkości, w której niektóre państwa współpracują ze sobą ściślej niż pozostałe

4

Ograniczenie integracji i zwiększenie roli państw narodowych w Unii Europejskiej

13

Wyjście Polski z Unii Europejskiej

3

Trudno powiedzieć

7

Polacy zostali zapytani także o to, w jaki sposób widzą przyszły kształt Unii Europejskiej. Aż 41 proc. badanych chciałoby pogłębienia integracji między wszystkimi państwami członkowskimi Unii Europejskiej w przyszłości. Coraz więcej Polaków uważa, że w interesie Polski jest przynależność do grupy państw, które będą jak najściślej ze sobą współpracować. W 2014 roku uważało tak 44 proc. badanych, teraz – 50 proc.

W związku z powyższą analizą nasuwa się stwierdzenie, iż w ostatnich latach wszelkie dyskusje na temat kształtu Unii Europejskiej zdominowane były słowem „kryzys”. Jak wobec tego będzie wyglądał jej dalszy rozwój? Jakie są przewidywane scenariusze jej działania? Przewodniczący Komisji Europejskiej Jean- Claude Juncker opisał pięć scenariuszy UE do 2025 roku:

1. W UE nic się nie zmienia.
2. Unia zajmuje się tylko wspólnym rynkiem.
3. Zainteresowane grupy krajów pogłębiają współpracę w wybranych dziedzinach.
4. UE ogranicza się do kilku obszarów i realizuje je lepiej niż obecnie.
5. Unia zyskuje więcej nowych kompetencji.

Ostatnia wersja planu oznacza tak naprawdę realizację idei federalistycznej, według której państwa członkowskie przekażą unijnym instytucjom dodatkowe uprawnienia. Scenariusz punktu drugiego ujawniłby znaczne dysproporcje w kwestii socjalnych państw członkowskich. Pomiedzy tymi dwoma planami ukazuje się punkt 3, według którego umożliwia on chętnym krajom jeszcze bardziej zintensyfikowaną współpracę. Każda z wyżej

wymienionych opcji skutkować będzie innymi konsekwencjami dla budżetu UE. Z jak daleko idącymi zmianami będziemy mieć do czynienia w nadchodzących latach? Będziemy obserwować wzrost integracji czy jeszcze większy kryzys, który doprowadzi do stopniowego upadku Unii Europejskiej? Odpowiedź na te i inne pytania będziemy poznawać z czasem, ale nic nie powinno przesłonić jednak faktu, iż Unia Europejska wciąż pozostaje unikalnym projektem na światową skalę.

Bibliografia

1. M. Klusek, Polityczne konsekwencje kryzysu w Unii Europejskiej na początku XXI wieku, Elbląska Uczelnia Humanistyczno-Ekonomiczna w Elblągu, Elbląg 2016
2. R. Poliński, Problemy strefy euro, Wydawnictwo Naukowe FREL, Warszawa 2015
3. W. Bąba, Bariery dalszych roszczeń Unii Europejskiej, [w:] Bariery integracji Unii Europejskiej, H. Tendera- Właszczuk (red.), Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2009
4. Kryzys Unii czy Kryzys w Unii- Kierunki dyskusji nad przyszłością Integracji Europejskiej, H. Tendera- Właszczuk (red.), Difin, Warszawa 2014
5. K. Szczerski, Utopia europejska- Kryzys integracji i polska inicjatywa naprawy, Biały Kruk, Kraków 2017
6. Z. Czachór, Kryzys i zaburzona dynamika Unii Europejskiej, Elipsa, Warszawa 2013
7. Słownik współczesnego języka polskiego, B. Dunaj (red.), Warszawa 1996

Źródła internetowe

1. <http://europejskiportal.eu/historia-integracji-europejskiej/> (dostęp 10.11.2017)
2. <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/522739,brexit-o-co-chodzi-kiedy-kto-glosuje-sondaze-jakie-skutki-analiza.html> (dostęp 10.11.2017)
3. Komunikat Komisji w sprawie priorytetów politycznych w walce z nielegalną imigracją obywateli państw trzecich z 19.01.2006r. , Bruksela KOM 2006 (dostęp 10.11.2017)

УДК: 323.285

Анна ДОБКЕВИЧ

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
студентка IV курсу історико-юридичного факультету,
спеціальності «Політологія»

ЄС ПЕРЕД ВИКЛИКОМ ГЛОБАЛЬНОГО ТЕРОРИЗМУ

Розкривається поняття тероризму та стан тероризму на території Європейського Союзу. Досліджуються підрозділи та державні утворення, що гарантують безпеку, а також розглядаються

їхні способи запобігання тероризму. Аналізуються типи тероризму, що характерні на даній території.

Ключові слова: тероризм, сепаратизм, іслам, джихад, расизм, євротероризм, фундаменталісти, міждержавні, міжетнічні та міжрелігійні конфлікти.

Revealed the concept of terrorism and the state of terrorism in the territory of the European Union. Explored the units and state institutions that guarantee security, as well as their ways of preventing terrorism. Analyzed the types of terrorism that are characteristic of this territory.

Key words: terrorism, separatism, Islam, jihad, racism, eurotherorism, fundamentalists, interstate, interethnic and interreligious conflicts.

Стан сучасного світу характеризується значним поширенням проявів тероризму. Суспільство визначає тероризм як використання жорстоких методів насилля задля досягнення тої чи іншої цілі або ж як політику залякування силовими засобами.

Європейський Союз як утворення, що має за мету досягнення миру та всебічний розвиток країн-членів є плацдармом, на якому досить часто можна спостерігати прояви тероризму в різних масштабах.

Основним змістом співпраці служб держав Європи є обмін підрозділів інформацією із зазначеної проблематики. Утворена так звана група TREVI (аббревіатура від понять тероризм, радикалізм, екстремізм і міжнародне насилля), яка об'єднала міністрів юстиції та внутрішніх справ країн-членів Європейського Союзу з метою посилення боротьби з міжнародною організованою злочинністю, тероризмом та торгівлею наркотиками [4; 137-138].

Зараз ця група поступилася місцем співробітництва у галузі юстиції і внутрішніх справ в ЄС так званому Комітету К4, що складається з високопоставлених функціонерів та готує рішення у сфері юстиції та внутрішніх справ і відповідає за їх реалізацію [4; 138].

У 2000 році, під час головування в ЄС Фінляндії, з метою забезпечення координації діяльності поліцейських відомств країн-членів Євросоюзу та кандидатів на вступ було утворено Раду керівників поліцейських організацій [4; 139].

А також у 2003 році було прийнято Європейську стратегію безпеки, де вперше тероризм було включено до переліку основних загроз для безпеки Союзу. Проте, будь-яких конкретних кроків у напрямі утворення спеціальних органів ЄС, до компетенції яких входила б розробка загальної концепції використання спецслужб країн-

членів Союзу у боротьбі з тероризмом та координація їх діяльності, зроблено не було.

У 2004 році Європейською радою було прийнято ряд документів програмного характеру: Декларацію про боротьбу з тероризмом, Стратегічні цілі Європейського союзу у боротьбі проти тероризму тощо [4; 139].

Можна виокремити декілька умов, що спричиняють появу тероризму на теренах ЄС:

- Зміцнення ролі релігії в міжнародних відносинах та внутрішньому житті деяких країн;
- Нелегальна торгівля зброєю, радіоактивними матеріалами тощо;
- Високі темпи урбанізації у світі;
- Поява нових більш агресивних форм національної та етнічної ідентифікації.

Європол виділяє 4 види терористичних угруповань згідно з політичною мотивацією:

1. джихадистський тероризм;
2. етнонаціоналістичний та сепаратистський тероризм;
3. ліворадикальний тероризм, що часто пов'язаний з елементами ленінізму-марксизму або ж має анархічне спрямування;
4. праворадикальний тероризм, що направлений проти лівих активістів, мігрантів та біженців, такий напрям має ксенофобський, націоналістичний, антиісламський характер [2].

Звісно, для ЄС найбільш небезпечним видом є тероризм, що пов'язаний з ісламістською ідеологією. Так у 2008 та 2009 роках використовувалися так звані організаційно-правові механізми для гарантування безпеки європейського суспільства та збереження його цілісності.

В сучасній же Західній Європі склалися дещо упереджені погляди стосовно мусульманської частини населення. Але ці країни пішли на зустріч мультикультурній політиці, що є визначальним фактором впливу на розповсюдження тероризму.

Як приклад можна згадати 2007 рік, коли задля того, аби не принижувати почуттів віруючих мусульман, у Європейському Союзі було заборонено при обговоренні питань, пов'язаних з тероризмом, вживати терміни «джихад», «ісламський тероризм», «фундаменталісти». А на початку 2008 року уряд Великої Британії запропонував розглядати терористичний акт, здійснений мусульманами в ім'я ісламу, як антиісламське явище [3].

З кінця 2008 року міжнародні терористичні угруповання в якості першочергового об'єкта своїх акцій почали розглядати й ФРН. Одною з найбільших проблем країни стала проблема поширення ісламізму, проявів расизму, національної та релігійної дискримінації.

Однією з причин зростання активності мусульманських екстремістів у Німеччині стала місія бундесверу в Афганістані. Через німецькі сайти Глобального ісламського медіафронту здійснюється вербування людей до радикального ісламістського угруповання «Анзар Аль-Іслам».

Бурхливу реакцію також як у Німеччині, так і в мусульманському світі викликало вбивство іммігрантки з Росії громадянки Єгипту в залі суду міста Дрездена, яка подала позов на захист від погроз з боку агресивно налаштованого ісламофоба. Для виправлення ситуації уряд ФРН започаткував діалог щодо підтримання ціннісного консенсусу і недопущення порушення громадського порядку.

Франція також відзначається як країна, що намагається балансувати між політкоректними рішеннями стосовно мусульманського населення. Та іноді такі рішення мають зворотню реакцію, так на заборону в 2004 році носити в державних школах хіджаби, а також на пропозицію президента Н. Саркозі прийняти закон про заборону носити паранджу, підрозділ мережі „Аль-Каїда” відповів погрозами здійснити масштабні теракти в країні.

Наступним видом тероризму є сепаратистський. Цей вид проявляється переважно, коли країна переходить в стан нестабільності як політичної, так і при зміні соціально-економічного стану суспільства.

Наприклад, 2008 року за звинуваченнями у терористичній діяльності суди європейських країн винесли понад 300 вироків, більша частина яких стосувалася справ, пов'язаних з ісламістським тероризмом, а 39 % – з сепаратистським.

До сепаратистського тероризму Європол відносить більше 400 терористичних актів щороку (з 2004 до 2009 року включно), кількість яких неупинно зростає, з них 97 % відбуваються в Іспанії і Франції. Сучасний стан, за даними Європолу, характеризується абсолютною більшістю терактів, що мають сепаратистський характер [2].

У цьому контексті наслідки визнання незалежності Косова позначаються сьогодні на активізації радикальних сепаратистських настроїв на всьому європейському просторі. Терористичні сепаратистські рухи залишаються активними й надалі, наприклад, в

таких країнах як Франція (корсиканські та баскські сепаратисти), Іспанія (баскські сепаратисти), Ірландія (організація IRA) [3].

Доречно згадати тут і про існування такого об'єднання як Організація непередставлених народів та націй. Право на самовизначення народів має вагомий роль у формуванні суспільства. Ця організація відстоює права своїх членів на платформі національних інтересів не лише самопроголошених держав, а й народів, що перебувають на окупованих територіях. На сьогодні вона має доволі велику кількість членів, а саме 50 державних утворень.

Існування об'єднань такого типу є своєрідним утримувачем та запобіжником для терористичних актів даного виду. Народи перебуваючи членом такого товариства мають можливість заявити про свої наміри, при цьому будучи почутими та сприйнятими серйозно.

Для ліворадикального тероризму характерно бажання розпаду існуючої політичної системи та зміни суспільних відносин, що склалися. Цей вид тероризму практично закінчив своє існування у 1999 році, наразі залишилися поодинокі випадки в Італії та Німеччині. Його прояви раніше були помітні крім того у Бельгії, Іспанії, Франції та Ірландії.

Так євротерористи еволюціонували від спеціалізованих бойових організацій типу РАФ у Німеччині до створення озброєних партій пролетаріату, таких як Прима Линеа та «Червоні бригади». У 2003 році у Греції з'явилася організація «Революційна боротьба», що притримувалася антиглобалістських та антиамериканських поглядів, та один з лідерів організації був затриманий взимку 2017 року після чого її діяльність не поновлювалася [5].

Правий тероризм частіше пов'язаний з расистськими, неофашистськими угрупованнями. І знову представником країни, що страждає і від цього виду тероризму є Німеччина. Не дивлячись на 35 органів, що займаються екстремізмом, в країні неупинно зростає чисельність терористів даного спрямування.

Щодо терактів 2011 року в Норвегії, то вони представлені 2 етапами. Першим був підрив радіокерованої бомби в Осло, що не тільки пошкодила декілька архітектурних пам'яток, а й забрало кілька життів. Після цього терорист перемістився на острів Утойа, де проходив фестиваль молодіжного літнього табору. Проникнувши обманом на його територію, під виглядом поліцейського чоловік почав прицільний вогонь, в результаті якого вбив майже 70 чоловік, та ще 110 поранив [3].

Таким чином, можна сказати, що тероризм, в тому числі й міжнародний, є однією з найсерйозніших загроз європейській безпеці. Незважаючи на масштабні антитерористичні заходи в цілому ситуація на континенті не поліпшилася за останні роки, причиною тому досить часто виступає курс країни на політику мультикультурності.

Часто засоби протидії тероризму викликають негативну реакцію суспільства, як, наприклад, законопроект Європейського Союзу про створення європейської бази даних про всіх авіапасажирів та новий антитерористичний закон ФРН, що розширює повноваження слідчих органів у боротьбі з тероризмом.

Для України проблемні аспекти європейської політики безпеки у сфері протидії тероризму, які проявляються на сучасному етапі, є актуальними з огляду на необхідність врахування європейського досвіду для удосконалення механізмів реалізації державної антитерористичної політики, розробки Концепції протидії екстремізму й тероризму.

Активна участь української держави в системі забезпечення міжнародної безпеки, а також збільшення міграційних потоків з регіонів терористичної активності, нестабільність внутрішньополітичної обстановки переводять питання протидії тероризму до посиленої уваги щодо вжиття ефективних заходів для запобігання терористичній загрозі.

Література

1. Купер Р. Сила і безсилля європейської перспективи // Незалежний культурологічний часопис „І”. Випуск 39, - 2005.
2. Европол: уровень террористической угрозы в странах ЕС остается высоким – Режим доступу: <http://www.rian.ru/world/20090417/168416567.html>
3. Европейская стратегия безопасности: Совет Европейского Союза. – Брюссель, 8 дек. 2003 г. – Режим доступу: <http://www.delrus.cec.eu>
4. Дорош І. Боротьба з тероризмом: особливості, методи, шляхи // Львівський університет бізнесу та права. – с. 135-142.
5. Левый терроризм в Германии – Режим доступу: <https://weekend.rambler.ru/read/lievyi-tierrorizm-v-giermanii-2015-03-16/>

Ірина НИКОНЕНКО

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрантка 1 року навчання історико-юридичного факультету,
спеціальності «Середня освіта. Історія»

ПРОБЛЕМА ЄВРОСИРИТСТВА В КРАЇНАХ ЄС ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Стаття присвячена висвітленню проблеми євросиритства в Україні, та країнах ЄС. Проаналізовано чинники появи феномену «євросиритство». Висвітлено причини залишення дітей трудових мігрантів без батьківського піклування, та шляхи подолання даної проблеми.

Ключові слова: *євросиритство, євросироти, трудові мігранти, неурядові організації.*

The article is devoted to the issue of Euro-Syrianism in Ukraine and EU countries. The factors of the appearance of the phenomenon of "Euro orphans" are analyzed. The reasons for leaving children of labor migrants without parental care, and ways to overcome this problem are highlighted.

Key words: *"Euro-Syrianism", "Euro-Syrotic", labor migrants, non-governmental organizations.*

На сьогоднішній день спостерігається загроза існуванню сім'ї, яка спровокована еміграцією. Однією з таких небезпек є занедбання дітей мігруючими батьками. Ця проблема має загальноєвропейський характер та називається євросиритством. Цей термін все частіше вживається, не зважаючи на те, що ця назва ще не широко відома суспільстві. Євросиритством психологи називають явище, коли батьки, виїжджаючи за кордон, залишають своїх дітей, які позбавлені постійного контакту, навіть з одним з батьків, і відчують себе сиротами [6].

Термін "євросироти" не дарма було позичено у сусідньої Польщі: вже з падінням залізної завіси наприкінці 80-х тисячі людей з Польщі,

Румунії, Болгарії, Латвії та Литви попрямували на Захід на пошуки роботи [2].

Після приєднання цих країн до Європейського Союзу в 2004 та 2007 роках цей тренд посилюється, та проблема покинутих дітей трудових мігрантів перетворилася з національної на загальноєвропейську, яку тепер намагаються вирішувати на наднаціональному рівні.

Сьогодні лише в Румунії, Болгарії та Польщі за оцінками різних неурядових організацій від 500 тисяч до мільйону дітей зростають в неповних родинах, поки їх батьки працюють у Великобританії, Німеччині, чи країнах Скандинавії.

В Румунії, де за оцінками Фундації Сороса близька 300 тисяч євросиріт, вже в 90-ті роки було засновано рекордну кількість неурядових організацій та інституцій опіки за дітьми трудових мігрантів [2].

За ініціативи та підтримки таких організацій у 2005 році Національний департамент захисту прав дитини та Міністерство праці Румунії підписали угоду, згідно з якою батьки, що виїжджають за кордон, мають перед цим призначити офіційного опікуна, який відповідатиме за добробут дитини, поки батьків немає в країні.

На жаль, документ, що виглядає дуже ефективним на папері, виявився недієздатним на практиці: виникла, перш за все, проблема виявлення та моніторингу дітей трудових мігрантів, спричинена нестачею грошових та людських ресурсів, а слабка координація між відповідальними інститутами привела до того, що стратегія залишилася лише в планах.

Наразі найактивнішими захисниками прав дітей трудових мігрантів в Румунії залишаються саме неурядові організації, що в більшості своїй отримують фінансування з-за кордону: міжнародна платформа "Врятуй дітей" (Organizatia Salvati Copiii/Save the children Romania) та неурядова організація "Соціальна Альтернатива" (Alternative Sociale Association), яка започаткувала програму "Один вдома" (Home alone) для боротьби з негативними наслідками трудової міграції батьків [4].

"Соціальна Альтернатива" займається наданням послуг для дітей трудових мігрантів та їх батьків чи опікунів, проводить соціальні кампанії з підвищення рівня інформованості населення, проводить тренінги для психологів та соціальних працівників і намагається

добитися впровадження покращення законодавства щодо запобігання розлученню батьків з дітьми та допомоги соціальним сиротам. В Румунії "Соціальна Альтернатива" займається наданням послуг для дітей трудових мігрантів та їх батьків чи опікунів. У Литві приблизно 5% дітей (а це близько 20 тисяч) мають батьків-трудова мігрантів – лише з 2011 по 2016 роки більше 200 тисяч громадян країни поїхали працювати до Великобританії, Ірландії, Норвегії та інших Західноєвропейських держав [4].

Через фінансову кризу 2007-2008 року економічна ситуація в країні значно погіршилася, і кількість батьків-емігрантів, змушених розлучитися з дітьми, почала різко зростати. Тому вже в 2007 році литовський уряд ухвалив закон, що вимагав від батьків повідомляти місцеві органи влади кожного разу, коли діти на довгий час залишалися під опікою дідусів та бабусь, або інших родичів чи знайомих.

До ухвалення закону по всій країні нерідкими були випадки, коли вчителі, помітивши погіршення результатів навчання або проблеми з поведінкою дітей, виявляли, що ці діти насправді вже деякий час живуть без батьків [1].

Такі діти частіше опинялись у виправних закладах, тому що за відсутності батьків інші родичі не мали авторитету у підлітків і не могли змусити їх дотримуватися дисципліни. Одним із способів покращення ситуації стало відкриття спеціальних центрів для молоді. Раніше в країні були лише дитячі центри, наразі їх більше 170, але підлітки відмовлялися їх відвідувати, тому що більшість дітей там була набагато молодшою за них.

Тоді на гроші, надані Норвегією та Євросоюзом, було відкрито перші молодіжні центри, де підлітки можуть зустрічатися із друзями, брати участь в різноманітних заходах, або просто поспілкуватися із дорослими, психологами та соціальними робітниками.

Проблема "євросирітства" для України зовсім не нова, однак до 2016 року в нашій державі навіть не було офіційного статусу "дитина трудових мігрантів" або "соціальна сирота" [5].

Лише з 1 січня 2016 року в Україні набрав силу закон "Про зовнішню трудову міграцію", в якому вперше згадуються діти трудових мігрантів та їх права. Втім, хоча цей закон гарантує захист соціальних прав дітей трудових мігрантів, у тому числі право на задоволення їхніх "національно-культурних, освітніх, духовних і мовних потреб", в

документі не прописаний механізм, завдяки якому ці потреби мають здійснюватися, так само не є зрозумілим, на які кошти це відбуватиметься.

Наприклад, на відміну від інших країн, у нас досі не існує інституту тимчасової опіки дітей трудових мігрантів, тобто дитина, чії батьки поїхали працювати за кордон, може опинитися без законних представників, що могли би захистити її права та забезпечити гарантії, які отримують інші діти.

Міжнародна правозахисна організація "Ла Страда – Україна" з 2007 року намагається ініціювати створення такого інституту, який би на певний час зобов'язував би призначену людину опікуватися проблемами та потребами соціальних сиріт [5].

На жаль, на момент, коли було запропоновано цю ініціативу, вона не тільки не знайшла державної підтримки, але й зустріла опір груп, які стверджували, що під прикриттям цього інституту у батьків незаконним чином будуть відбирати дітей.

До першочергових проблем у сфері роботи з соціальними сиротами можна віднести й відсутність соціальних центрів та організацій, що б підтримувалися державою, для надання допомоги дітям трудових мігрантів.

На сьогодні в регіонах, де зареєстровано найбільше трудових мігрантів (Волинська, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатські області) соціальних служб навіть менше, ніж у регіонах, де ця проблема не стоїть так гостро.

Лідером по допомозі "євросиротам" в цих областях залишається благодійний фонд "Карітас". В їхньому активі більше 10 років активного досвіду праці з дітьми та родинами трудових мігрантів, а в 2014 році "Карітас" презентував навчально-методичний посібник "Зцілюючи рани" з соціально-психологічного супроводу дітей трудових мігрантів. Незважаючи на багато закликів до цього з боку науковців та експертів, до сьогодні подібного посібника на державному рівні, який би схвалило Міністерство соціальної політики, ухвалено не було, хоча він став би у пригоді як вчителям шкіл, так і психологам та соціальним працівникам [3].

Як бачимо з досвіду сусідніх країн, проблема дітей трудових мігрантів вже перетворилася на загальноєвропейську і поки не має простого рішення. Фінансова криза, погіршення умов праці та

зростаюче безробіття змушують заробітчани залишати дітей вдома та вирушати до інших країн.

Цілком логічно, що саме в країнах зі скрутним економічним становищем продовжує не вистачати ресурсів на відкриття соціальних центрів для роботи з соціальними сиротами та на перепідготовку спеціалістів чи на розробку науково-методичних матеріалів для них. Чи не першою проблемою, що потребує вирішення, є відсутність ефективної методики обліку дітей трудових мігрантів, адже для того, щоб допомогти їм, цих дітей спочатку треба знайти [3].

Одним із шляхів вирішення цього питання могла б стати більш тісна взаємодія держави з громадськими організаціями, фундаціями та науково-аналітичними центрами, які вже активно працюють з цією групою дітей чи проводять відповідні дослідження та отримують на це фінансову та інформаційно-технічну підтримку від міжнародних організацій та інституцій. Більше того, всі попередні дослідження вказують на те, що діти трудових мігрантів є вразливою категорією, яка потребує окремої, спеціальної допомоги держави, і це особливо відчувається в менших містах та селах, де взагалі поки що створено гірші умови для розвитку дітей та молоді.

Безумовно, вже зараз необхідно розробити державні заходи щодо допомоги дітям, чиї батьки працюють за кордоном, і залучити до розробки та виконання таких заходів психологів та педагогів з організацій, які вже спілкуються і працюють з цими дітьми.

На жаль, в Україні все ще спостерігається така тенденція, що державні органи не прислуховуються до рекомендацій та порад громадських організацій та незалежних експертів, якими б обґрунтованими вони не були. Співпраця з ними та запозичення вдалого досвіду та практик в сусідніх країнах могли б мати позитивні наслідки. Наприклад, щодо створення спеціальних соціальних центрів, підготовки спеціалістів для роботи в них, перепідготовки вже працюючих психологів, працівників шкіл тощо.

За результатами опитування випускників шкіл у 2016 році, серед дітей трудових мігрантів набагато більше тих, хто хоче після закінчення школи поїхати навчатися та працювати за кордон – більше 9% (у порівнянні із 3,6% серед інших школярів) [2].

Отже, незважаючи на нелюбов до країни, яка відбирає їх батьків, випускники схильні вважати, що там їх очікують кращі умови, ніж вдома.

До речі, у сусідній Польщі, де за останніми дослідженнями кожна п'ята дитина має хоча б одного з батьків, що працюють за кордоном, вже 39% всіх школярів і 44% випускників шкіл заявляють про готовність покинути країну та повторити досвід своїх батьків.

Станом на 2014/2015 навчальний рік за кордоном навчалися вже 59 648 українців та українок, і дослідження актуальних тенденцій дозволяє припустити, що цифри за 2016/2017 навчальний рік будуть ще вищі. Серед таких студентів є й багато таких, що їдуть навчатись за кордон для того, щоб возз'єднатись з сім'єю, наприклад, батьками, що працюють в інших країнах.

За відсутності держполітики щодо створення якісних робочих місць в Україні побудови ефективної взаємодії з трудовими мігрантами та їх дітьми, дуже висока вірогідність того, що такі родини залишатимуться за кордоном. Втім, хочеться вірити, що ухвалення закону "Про зовнішню трудову міграцію" був лише першим кроком на шляху до розробки та втілення у життя заходів з допомоги "євросиротам".

Література

1. Артюшкіна Л.М. Сирітство в Україні як соціально педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л.М. Артюшкіна, А.О. Полянничко. – Суми: Сум ДПУ, 2002. – 268 с.
2. Єрескова Т.В. «Євросирітство» серед студентської молоді: досвід соціального аналізу. / Т. В. Єрескова, М. Т. Демченко // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Зб. наук. праць ДонДУУ. – 2010. – Т. XI. – Вип. 145. – С. 395 - 402.
3. Мінц М.О. Бездомність: соціальний аспект / М.О. Мінц // Наукові праці. Державне управління. Політологія. – Т. 130. – Вип. 117. – С. 47 – 50.
4. Пеша І.В., Комарова Н.М. Інформованість громадян України щодо причин та наслідків соціального сирітства / І.В.Пеша, Н.М.Комарова// Український соціум. – 2004. – №2 (4). – С.40-51.
5. Коваленко О.О. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен : дис. кан. соціол. наук: 22.00.03 / О.О.Коваленко; НАН України, Ін-с соціології. К., 2006. – 212 с.
6. Зайончовська Ж. Міграційна ситуація в сучасній Україні / Ж.Зайончовська // Людина і праця. – 2005. – №6. – С. 31-37.

Олена ПЕТРЕНКО

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрантка 2 року навчання історико-юридичного факультету,
спеціальності «Середня освіта. Історія»

ГЕНДЕРНІ КВОТИ В КРАЇНАХ ЄС: НА ШЛЯХУ ДО ВСТАНОВЛЕННЯ РІВНОСТІ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ ОЧИМА ЖІНОЧИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КРАЇНАХ ЄС

Стаття присвячена феміністським організаціям, що діють на території ЄС. Зокрема, охарактеризовано найбільше загальноєвропейське жіноче об'єднання - Європейське Жіноче Лобі та декілька його відповідників на рівні таких країн, як Велика Британія, Німеччина, Франція та Швеція. Автор вважає, що роль цих організацій полягає в лобюванні інтересів жінок перед органами влади та суспільством

Ключові слова: *неурядова організація, лобі, фемінізм, гендерна політика, гендерна рівність.*

The article is devoted to feminist NGOs in the EU. In particular, the largest European women's association – the European Women's Lobby, as well as several of its analogs in France, Germany, Sweden and UK, are analyzed. The author is convinced that the role of these organizations is to protect the interests of women in the state and society

Key words: *non-governmental organization (NGO), lobby, feminism, gender policy, gender equality.*

Сьогодні країни ЄС активно впроваджують політику рівності жінок і чоловіків. Але значна заслуга цих ініціатив належить діяльності жіночого руху, який представлений неурядовим організаціям (далі – НУО), котрі рік за роком борються за права жінок, відстоюючи їх перед державними структурами та консервативними колами суспільства.

Мета даної статті – охарактеризувати діяльність жіночих НУО, а саме організацій, що займаються лобюванням жіночих інтересів, на території Європейського Союзу.

Проблеми гендерної політики у країнах ЄС досить активно вивчаються українськими науковцями. Серед них – О. Кочемировська, О. Лосіхін, Т., Мельник, І. Оніщенко, М. Саприкіна, В. Соколов,

Т. Хавлін, Т. Христова, О. Ярош. Питаннями правового становища жінок в ЄС займаються О. Дашковська, К. Левченко, М. Ставнійчук, О. Марцеляк. Однак діяльність жіночих організацій у європейських країнах майже не висвітлена. Дещо її представлено у роботах Т.О. Марценюк [1;2], яка характеризує Європейське жіноче лобі та деякі об'єднання Швеції, а також О.В. Гриценко-Веселовською, котра стисло описує дві найбільші феміністські НУО Фінляндії – Союз жінок та Національну раду жінок. Отже, ця проблема потребує більш ґрунтовного дослідження.

На території ЄС жіночі організації обраховуються сотнями. Загалом їх можна поділити на такі, що діють на рівні Союзу, та національні. Найбільш відома НУО на території Європейського Союзу – Жіноче лобі (European Women's Lobby, EWL), створена 1990 р. на основі резолюцій, прийнятих під час Лондонської конференції (листопад 1987 р.) 85-а жіночими об'єднаннями з Бельгії, Данії, Франції, Німеччини, Греції, Ірландії, Італії, Люксембурга, Португалії, Іспанії, Нідерландів та Великої Британії у період так званої третьої хвилі фемінізму. Її покликання – лобіювати інтереси жінок на загальноєвропейському рівні й надавати інформацію особам, політична діяльність яких передбачає прийняття рішень щодо гендерних проблем, та сприяти участі жіночих організацій на рівні ЄС [5]. Тобто фактично EWL об'єднує жіночий рух у Європі й виступає офіційним посередником між ним та органами ЄС.

Своїми цінностями EWL визнає *свободу, солідарність, рівність статей, повагу до відмінностей, розширення прав і можливостей жінок, незалежність* від будь-якої релігійної чи партійної організації, *відкритість і прозорість* стосовно комунікації і методів роботи, *відповідальність, співпрацю і консенсус* як базовий підхід до вирішення конфліктів [1, с. 31].

Сьогодні EWL – це парасолькове об'єднання близько 2500 жіночих НУО з усіх 28-ми країн-членів ЄС та ще трьох країн-кандидатів, а також 19-ти європейських організацій, що представляють розмаїття жінок і дівчаток у Європі [5]. Серед основних пріоритетів її діяльності - боротьба проти насильства, сприяння економічній незалежності жінок, опіка жінками-мігрантками та дівчатами, просування жінок у політиці й бізнесі та ін.

Задля вирішення цих проблем EWL застосовує різноманітні підходи та методи. Зокрема, показовою є ідея поширення так званого «менторства» – одного із механізмів залучення жінок до політики: лобі започаткувало Мережу Європейського політичного менторства

(European Political Mentoring Network). Цей проект було розроблено спеціально під вибори в Європейський парламент 2014 року у рамках «50/50 кампанії» EWL, мета якої – збільшити представництво жінок в інституціях на рівні ЄС [1, с. 31-32].

Для боротьби з насильством у 1997 р. Жіночим лобі було створено спеціальну Обсерваторію (EWL Observatory on violence against women) – структуру для виявлення гострих проблем у цій сфері та посилення політичного тиску для скорішого їх подолання, а також з метою всесторонньої допомоги тим, хто вже став жертвою насилля. До неї входять 35 експертів із 30 країн Європи та п'яти міжнародних і європейських організацій.

Значним досягненням EWL стало ініціювання у 2006 р. створення «Дорожньої карти ЄС із рівності між чоловіками та жінками» [4, с. 90]. Це своєрідний план дій, що складається на кожні п'ять років. Цінність «Дорожньої карти» полягає в тому, що вона допомагає здійснити моніторинг цілей та результатів взаємодії всіх національних та європейських жіночих об'єднань із органами ЄС.

Для полегшення співпраці з жіночими НУО на національному рівні ЄС, EWL мають свого представника-організацію в кожній з країн-членів. Наприклад, у 1997 р. було створене Шведське жіноче лобі (SWL), яке об'єднує 47 організацій. Їх метою є інтеграція жінок в політичні, економічні і соціальні процеси як на місцевому, так і на міжнародному рівні. На своєму офіційному сайті SWL зазначає: «Наша робота характеризується проектною діяльністю і тематичною співпрацею з організаціями-членами та іншими мережами на Скандинавському, європейському та міжнародному рівнях. Прагнучи до зміцнення позицій жінок у суспільстві й солідарності між ними, ми активно працюємо в області інформації, освіти та підвищення обізнаності» [9]. Серед основних проектів організації – кампанія «16:00 – час оплати весь день» (з 2012 р.), суть якої полягає в подоланні розриву в оплаті праці, «Феміністське НІ сурогатному материнству», «PORN FREE», яка направлена на унеможливлення зйомки та поширення матеріалів сексуального характеру, програма гендерної рівності в сім'ї «PLENT» та ін. Крім того, організація взяла на себе зобов'язання щорічно проводити гендерний аналіз державного бюджету.

Цікавим є й оригінальний проект «WIKIFEM». Дослідження показують, що в середньому 91% авторів Вікіпедії є чоловіками. Тому ціль даної кампанії - залучити якомога більше жінок до створення вікістатей, особливо щодо жіночої історії [9].

У Німеччині лобіюванням жіночих інтересів в уряді, парламенті та бізнесі займається Німецька жіноча рада (Deutscher Frauenrat, DF), заснована в 1952 р. До її складу входять 60 організацій, що діють на території країни. Вона є співзасновником і активним членом EWL, а також має спеціальний консультативний статус при Економічній і Соціальній Раді ООН. Головне гасло DF – сильна демократія тільки з гендерною рівністю. Відповідно, мета організації – гендерно-демократичні зміни й більш справедливий та життєрадісний світ для всіх людей незалежно від статі [8].

Поява в третій статті німецької Конституції фрази «чоловіки та жінки рівноправні» та реформа сімейного законодавства у 1970-х роках є заслугою саме жіночої ради. До числа досягнень організації (звичайно, у співпраці з іншими об'єднаннями) слід віднести й поліпшення доступу дівчат до освіти. Зараз останні часто мають навіть кращі показники, аніж у хлопців.

Щодо інших проблем жіночої рівності, то організація продовжує свою діяльність. У пріоритеті для неї на сьогодні - гендерне вирівнювання на ринку праці (рівна оплата праці, залучення жінок до технічних професій тощо), рівна участь обох статей у сфері прийняття рішень. DF виступає за 40-відсоткову квоту для наглядових рад, правлінь і всіх керівних органів на підприємствах. Однак вона визнає, що квота має бути виконана за умови дотримання рівності в інших питаннях, зокрема при однаковій кваліфікації претендентів на вакансію [3].

У Великій Британії EWL має свої аналоги в усіх 4-х регіонах. Так, в Англії за цим напрямом працює Національний альянс жіночих організацій (NAWO), створений ще в 1989 р. Його мета – гарантувати участь жінок при прийнятті рішень та просувати принцип гендерного паритету й недискримінації в урядові проекти. На державному рівні NAWO проводить кампанію проти проституції. Він визнає її однією з форм насильства не лише щодо жінок, але й стосовно чоловіків, трансгендерів, образою людської гідності, і тому вимагає декриміналізації проституції, встановлення кримінальної відповідальності для обох сторін, а також для третьої, яка надає підтримку двом першим. Організація є також членом міжнародної Комісії по становищу жінок (CSW), що займається періодичним визначенням стандартів гендерної рівності, за якими повинні впроваджувати політику рівності статей у всьому світі. Виховує NAWO й нове покоління феміністок: окрему групу НУО становить альянс молодих жінок (від 18 до 25 років), яких вчать знати та

захищати свої права на різноманітних семінарах, тренінгах тощо, а на офіційному сайті створений спеціальний блог, де публікуються новини, що стосуються дівчат [7].

Щодо Французької координації для європейського жіночого лобі (La CLEF), то місія її формально відповідає цільовим установкам EWL. Вона була заснована 1991 р. й об'єднує 75 організацій. До поля зацікавлень організації входить: доступ до зайнятості та професійного рівності, громадянські права, подолання гендерних стереотипів, рівність в громадській та соціальній сфері, профілактика та боротьба з насиллям, в тому числі з проституцією, зґвалтуванням, примусовими шлюбами, сексуальними каліцтвами, право на аборт.

З 1993 р. важливою ланкою діяльності CLEF є боротьба проти релігійного екстремізму. Її членів дуже непокоїть вплив церкви на державні структури, що почав знову почав зростати, оскільки це призводить до жорстокого поводження чоловіків щодо жінок, відродження примусових шлюбів, дискримінації жінок на рівні заборони спільного харчування, занять спортом тощо з чоловіками та інше. Тому вони вимагають повної секуляризації релігії та світської влади не тільки на рівні Франції, але і Європи та всього світу, з яким вони співпрацюють через ООН [6].

Отже, Європейське жіноче лобі – розгалужена організація, яка за структурою нагадує органи ЄС, оскільки до неї входять як НУО за напрямками, так і організації-представники від кожної країни-члена Спільноти, з якими EWL має постійний зворотній зв'язок для визначення, пошуку шляхів вирішення гендерних проблем та координації спільних дій. А об'єднує їх спільна мета – встановлення рівності статей на території Союзу.

Література

1. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики / Марценюк Т. О. // МЦПД. – К., 2015. – 44 с.
2. Марценюк Т. О. Фемінізм «по-шведськи» чи роль жіночого руху в забезпеченні гендерної рівності у Швеції // Гендерний журнал «Я», Гендерний інформаційно-аналітичний центр «Крона». – № 4 (26) «Фемінізм та жіночий рух». – 2010. – С. 22-25
3. Чем занимается немецкий женсовет? Интервью Хенни Энгельс / Deutsche Welle. – Режим доступу: <http://www.dw.com/ru/чем-занимается-немецкий-женсовет/a-16652855>
4. Штылева М. В. Формирование политики гендерного равноправия в Европейском Союзе (1950-2010) // Журнал исследований социальной политики. – Том 11, №1. – с. 87-102.

5. Офіційна веб-сторінка: Європейське жіноче лобі. – Режим доступу: <http://www.womenlobby.org/?lang=en>
6. Офіційна веб-сторінка: Французька координація для європейського жіночого лобі. – Режим доступу: <http://www.clef-femmes.fr/>
7. Офіційна веб-сторінка: Національний альянс жіночих організацій. – Режим доступу: <https://nawo.org.uk/>
8. Офіційна веб-сторінка: Німецька жіноча рада. – Режим доступу: <https://www.frauenrat.de/>
9. Офіційна веб-сторінка: Шведське жіноче лобі. – Режим доступу: <http://sverigeskvinnolobby.se/en/about/about-the-organization/>

УДК 32-019.57:061.1ЄС

Ольга КОВГАНОВСЬКА

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрантка 1 року навчання історико-юридичного факультету,
спеціальності «Політологія»

РОЛЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄС

У статті досліджується політика країн Європейського союзу щодо гендерної рівності, інституційного забезпечення гендерної політики та особливостей залучення жінок до політики. Презентується ставлення громадян ЄС до питань гендерної рівності, а також гендерних викликів, що стоять перед європейськими країнами.

Ключові слова: *Євросоюз, гендер, гендерна політика, гендерна пріоритизація, дискримінація, гендерна рівність.*

The article examines the policy of the European Union countries on gender equality, institutional provision of gender policy and the peculiarities of involving women in politics. The attitude of EU citizens towards gender equality issues as well as gender challenges faced by European countries is presented.

Keywords: *European Union, gender, gender policy, gender pre-priority, discrimination, gender equality.*

Тема дослідження є актуальною та досліджуваною як закордонними, так і вітчизняними вченими, зокрема, Г. Паскаль та Дж. Левіс

розглядали деякі наслідки впливу гендерної рівності, гендерної політики та гендерного режиму в Європі; група дослідників: Дж. Рубері, Д. Грімшоу, К. Фаган, Г. Фігейредо та М. Смит аналізували як довго питання гендерної рівності залишатиметься у європейському питанні денному. Серед вітчизняних науковців слід відзначити О. Кисельову, яка досліджувала гендерну політику європейського Союзу в Україні; І. Добржанську, яка приділила увагу питанню гендерної проблеми політичних відносин в Україні. І. Гребенюк, О. Ярош аналізували міжнародні механізми утвердження гендерної рівності у виборних органах влади.

Гендерна політика – це комплексна цілеспрямована діяльність держави, міжнародних та недержавних організацій щодо інтегрування гендерного підходу для ліквідації в суспільстві усіх форм дискримінації за ознакою статі.

Вона є не окремим напрямом державної політики, а інтегруючим компонентом усіх складових політики держави, що враховує її вплив на представників різної статі.

Проголошення гендерної рівності цінністю європейських держав передбачає досягнення рівного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації гендерної дискримінації, застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права.

В країнах Європейського Союзу в останній час відбувся певний прогрес щодо усунення на законодавчому рівні гендерної нерівності. В 1996 році Європейська Комісія запровадила новий підхід інтеграції гендерних пріоритетів в політику – жіночі і чоловічі потреби, турботи, сподівання й хвилювання мають бути враховані у реалізації політики. Поряд із структурами Європейського Союзу гендерними проблемами займаються інститути Ради Європи та Організації з безпеки та співробітництва в Європі.

Стандарти щодо гендерної рівності є частиною як первинного, так і вторинного законодавства ЄС, проте прямих директив щодо представництва жінок і чоловіків в органах влади вони не містять. Однак Лісабонський договір 2009р. та Директиви ЄС заохочують держав-учасниць робити відповідні кроки. [6, с.11]

В країнах Європи використовуються різні підходи для досягнення гендерної рівності у політиці – законодавче регулювання, запровадження інституту омбудсмена з рівних прав і можливостей

жінок та чоловіків, створення відповідних органів із забезпечення гендерної рівності у парламентах, діяльність громадських організацій тощо. Найпоширенішим способом забезпечення рівних прав обох статей є створення системи законодавчої бази та запровадження механізмів її дотримання. У конституціях європейських країн гарантовано рівні можливості у висуванні кандидатур на виборах до органів державної влади та місцевого самоврядування, гарантоване представництво жінок в усіх органах влади. У Норвегії, Швеції, Фінляндії, Литві, Німеччині, Словенії запроваджено посади омбудсмена з рівних прав і можливостей для правового захисту та контролю за виконанням гендерних законів. Це свідчить про те, що країни, які віддані демократичним традиціям, розуміють, що позитивні зміни у сфері гендерних перетворень швидше відбуваються, коли існує спеціальна інституція, яка відповідає за здійснення контролю цього процесу.[1, с.16]

Діяльність відповідних інституцій ґрунтується на принципах законності та неупередженості. Вони забезпечують закріплення у правових актах рівних прав чоловіків та жінок, розробляють та здійснюють спеціальні програми, надають підтримку громадським організаціям, які переймаються проблемами гендерної політики.

У багатьох європейських парламентах створено відповідні парламентські органи із забезпечення гендерної рівності. Наприклад, у Національній асамблеї Словенії працює Комісія з проведення політики в інтересах жінок, в Естонії – Асоціація жінок-депутатів різних політичних партій, яка координує гендерні питання, у Бельгії – Консультативний комітет з питань рівних можливостей у верхній палаті Федерального парламенту, у Франції – в двох палатах парламенту – парламентські делегації з питань прав жінок і рівних можливостей жінок та чоловіків.[9, с.107] Цікавим є досвід впровадження гендерної рівності в Австрії. На урядовому рівні існують міжміністерські робочі групи – з гендерної рівності та гендерного інтегрування. [1, с. 6-9] Робоча група з гендерної рівності виробляє пропозиції з усіх питань рівноправного ставлення та просування жінок на державній службі. Робоча група з гендерного інтегрування розробляє стратегії та методи реалізації концепції гендерної рівності в рамках міністерств і на політичному рівні.

У політиці забезпечення гендерної рівності Європейська Комісія застосовує так званий подвійний підхід: втілення політики «гендерної пріоритетизації» (gender mainstreaming) та ініціювання спеціальних заходів (specific measures).[8, с. 116]

«Гендерна пріоритетизація» (або гендерний мейнстрімінг), яка була записана у Пекінській Платформі дій і затверджена офіційно на Четвертій Всесвітній конференції із становища жінок у Пекіні в 1995 р., – це визнана на глобальному рівні стратегія втілення політики гендерної рівності. Гендерна пріоритетизація передбачає (ре)організацію, вдосконалення, формування та оцінку політичних процесів у такий спосіб, щоб учасники та учасниці прийняття політичних рішень використовували гендерний підхід в усіх галузях політики і на всіх етапах. Гендерна пріоритетизація застосовується, наприклад, у бюджетних процесах, так званому гендерному формуванню бюджету: тобто це – гендерна оцінка бюджетів, використання гендерного підходу на всіх рівнях бюджетного процесу та реструктуризація доходів і видатків із метою сприяння гендерній рівності.[2, с. 96-101]

Спеціальні заходи у гендерній політиці на рівні ЄС – це законодавство, інформаційно-просвітницькі кампанії, фінансові програми. Мета цих заходів полягає у розв'язанні конкретних проблем, таких, як різниця в оплаті праці, брак представництва жінок, наприклад, у певних сферах зайнятості тощо. Наприклад, у Рамковій стратегії Європейської спільноти із гендерної рівності (2001-2005) зазначається про «пропагування рівної участі та представництва жінок». Зокрема, піднімається питання поліпшення гендерного балансу в процесі прийняття політичних рішень; зазначається про заходи, орієнтовані на оцінки впливу виборчих систем, законодавства, квот та інших заходів щодо забезпечення гендерного балансу у виборних політичних органах.

Політична складова компоненту влади – індекс гендерної рівності, вимірюється підрахунком відсотків жінок на міністерських і парламентських посадах, а також – у регіональних органах влади. Середній показник політичної складової по ЄС становить 50, проте низка країн перевищують цей показник, а саме: Австрія (63), Бельгія (66), Велика Британія (52), Данія (78), Іспанія (75), Нідерланди (69), Німеччина (60), Фінляндія (86), Франція (64), Швеція (92). Разом із тим, для таких країн, як Румунія та Угорщина цей показник нижчий від 20. [3, с. 97-98]

Отже, країни ЄС суттєво відрізняються рівнем залученості жінок до великої політики. Як бачимо, найкращою стосовно участі жінок у політиці на рівні прийняття рішень, є ситуація саме у Швеції, політична складова індексу гендерної рівності якої становить аж 92 – максимальне значення серед усіх країн ЄС. Протягом десятиліть у Швеції на державному рівні розробляються механізми забезпечення гендерної

рівності задля покращення нерівного розподілу прав і можливостей для чоловіків та жінок. Швеція є прикладом «поступального шляху» (incremental track) на противагу «швидкому шляху» (fast track) в дискурсі гендерної політики, тобто покрокового покращення стану гендерної рівності в країні. Швеції знадобилося приблизно 60 років, щоб досягнути 20% жінок в парламенті, та 70 років – для досягнення 30%. [5, с. 153-161]

Швеція має довгу традицію регулювання гендерних відносин у країні, якій завдячує, в першу чергу, активному жіночому рухові, що зумів поставити питання гендерної рівності на політичний порядок денний і вивести приватні питання у публічну сферу. Комплексна інституційна модель процесів регулювання та дослідження гендерних відносин у Швеції містить три основні елементи, які діють на рівні інституцій політики і держави: ухвалення рішень (так звана «дія згори вниз»), вплив на ухвалення політичних рішень на рівні громадських ініціатив (представлених жіночим рухом Швеції – «дія знизу вгору»), дослідження гендерних відносин у шведському суспільстві на рівні інституцій освіти і науки.

Загалом серед чинників різного рівня залученості слід зазначити як згадану вище «дію згори» (державну політику та розбудову інституційного механізму із забезпечення гендерної рівності; рівень партійної культури та ставлення партій до гендерної рівності), так і «дію знизу» (наявність консолідованого жіночого руху, здатного ефективно лобювати гендерні питання). [7, с. 78]

Одним із міжнародних механізмів залучення жінок до політики вважаються компенсаційні дії або позитивні заходи (affirmative actions) – спрямовані проти дискримінації за ознакою статі, є спеціальними, зазвичай тимчасовими заходами щодо подолання наслідків дискримінації, яка мала місце в минулому або триває, для створення фактичної рівності можливостей та рівного ставлення до чоловіків і жінок. На сьогоднішній день гендерні квоти є доволі поширеними позитивними діями на політичній арені майже усіх країн ЄС.

Майже усі країни ЄС мають ті чи інші гендерні квоти. Зокрема, законодавчі квоти прийняті в Бельгії, Греції, Ірландії, Іспанії, Італії, Польщі, Португалії, Словенії та Франції. Добровільні партійні квоти мають більше половини країн-членів ЄС: Австрія, Велика Британія, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція. Також деякі країни або вже відмінили

гендерні квоти як тимчасові заходи (Данія), або не приймали (Болгарія, Естонія, Латвія, Фінляндія). [6, с. 22-23]

Загалом європейці чутливі до гендерної проблематики. Так, 94% вважають, що рівність між чоловіками і жінками – це основоположне право. Однак три із п'яти європейців (62%) відповіли, що гендерна нерівність поширена в їх країні, а близько однієї десятої (11%) – «дуже поширена». Очевидно, що жінки більш чутливі до гендерних нерівностей, ніж чоловіки: 68% жінок на противагу 57% чоловіків зазначили про її поширеність.

Європейці (51%) вважають, що гендерні стереотипи є найбільш поширеними у робочому середовищі. Політика виявилася на четвертому місці (після реклами і медіа): 28% обрали її як сферу розповсюдження гендерних стереотипів.

Країни-члени Євросоюзу можуть суттєво відрізнитися ставленням громадян до гендерної проблематики, що не є дивним, адже у ЄС стан гендерних відносин і гендерна політика відрізняються між країнами. Наприклад, така відмінність спостерігається у відповідях на запитання про доцільність зміни ставлення чоловіків і хлопців до доглядової праці. Ця ідея стосовно впровадження гендерного паритету отримала найбільшу підтримку у таких країнах, як Швеція (66%), Данія (53%), Іспанія (51%), Нідерланди (50%), Фінляндія (50%), а найменшу підтримку – серед мешканців Угорщини (23%), Словаччини (25%) і Польщі (32%). [6, с. 26]

Постійний фаховий моніторинг стану гендерних відносин у суспільстві дозволяє виявити основні проблемні питання, що є важливим кроком на шляху їх розв'язання. Взаємодія дослідників з політиками і представниками громадського сектору (жіночого руху) є ключовою ланкою в регулюванні гендерних відносин.

Отже, уряди різних країн проводять політику гендерної рівності по-різному, виходячи з власних соціальних, культурних, економічних та політичних особливостей. Саме тому інститути Європейського Союзу постійно тримають у полі своєї уваги стан гендерної рівності в Європі.

У ході дослідження виявлено, що країни Євросоюзу – це лідери у світі за кількістю залучення жінок до національних парламентів. Окрім того, навіть на рівні структур ЄС жінки становлять більше 30% членів Європейського Парламенту. Майже від початку заснування ЄС ідея та цінність гендерної рівності втілюється, передусім, на державному рівні. Перші ідеї рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, зокрема, у сфері ринку праці, зафіксовані ще у Римських договорах (1957). Далі

вони розвивалися у низці наступних договорів ЄС, урізноманітнилися проблематикою і наразі стосуються таких ключових напрямів забезпечення гендерної рівності, як сфера праці, доступ жінок до прийняття рішень, попередження гендерного насильства.

В актуальній на сьогодні Стратегії забезпечення рівності між жінками та чоловіками (2010 – 2015 рр.) зазначено про недостатню представленість жінок на рівні прийняття рішень. Європейським інститутом із гендерної рівності розроблено індекс гендерної рівності задля вимірювання стану гендерних відносин у різних сферах суспільного життя. Хоча країни ЄС суттєво відрізняються між собою рівнем залученості жінок до великої політики. Серед лідерів – Північні країни, зокрема, Швеція.

У гендерній політиці держав-учасниць ЄС застосовується подвійний підхід: гендерна пріоритетизація (включення гендерних питань до соціально-економічних і політичних сфер) та спеціальні заходи (акцент саме на гендерній проблематиці). Окрім «дії зверху» (гендерної політики на рівні держави), здійснюється так звана «дія знизу» (на рівні низових ініціатив із залученням громадянського суспільства). Європейське жіночі лобі у Брюсселі, Жіноча народна школа у Швеції, європейські регіональні та партійні об'єднання жінок – це лише окремі успішні приклади залучення жінок до рівня прийняття рішень.

Отже, уряди різних країн проводять політику гендерної рівності по-різному, виходячи з власних соціальних, культурних, економічних та політичних особливостей.

Література

1. Бергман С. Участь та повноваження жінок Північних країн у політиці // Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / За заг. ред. Я. Сверлюк та С. Оксамитної // За матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ – НаУКМА – 7 жовтня 2005 року. – К.: Атіка, 2006. – С. 47-49 // http://dfc.ukma.edu.ua/books/women_politics_ukr_text.pdf
2. Гендерная интеграция: возможности и пределы социальных инноваций/ Ред.-сост. О.Б. Савинская, Е.В. Кочкина, Л.Н. Федорова. – СПб.: Алетейя, 2004. – С. 96-101.
3. Кисельова О., Коломієць І. Гендерна політика Європейського Союзу: виклики для України. – К., 2007. – 152 с.

4. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. – Офіційний вісник Європейського Союзу. –30.3.2010 // www.minjust.gov.ua/file/23491
5. Марценюк Т. Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід // Соціальні виміри суспільства. Випуск 10. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 153-161.
6. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: Загальні принципи та найкращі практики// Міжнародний центр перспективних досліджень.– К., 2015. – 44 с.
7. Мельник Т.М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. Друге доповнене видання. – К.: Стило, 2010. – 440 с.
8. Хавлін Т.В. Гендерна політика в рамках Європейського Союзу та український вибір // Український соціум. – № 2 (25). – 2008. – С. 113-122.
9. Ярош О. Гендерні стратегії Литовської республіки у загальноєвропейському контексті: досвід для України // Вісник СевДТУ. Вип. 91: Політологія: зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. – С. 106-109 // <http://fsn.fhum.info/pdf/91/91-21.pdf>

Міграційна криза та майбутнє ЄС

УДК 331,556,46 (477+438)

Mateusz KAMIONKA

Pedagogical University of Cracow,
PhD student of political science IV yr, Msc

UKRAINIANS IN POLISH LABOUR MARKET – WHO THEY ARE

In this short article based on research made by the Polish National Bank (Researchers: Iza Chmielewska, Grzegorz Dobroczek and Jan Puzynkiewicz), Center of Eastern Studies, and my own research made in Ukrainian Pedagogical University in Sumy, I want to show how looks like situation with “new” emigrants from Ukraine in Poland. After Eurorevolution in 2014, Polish labour market totally change. In only few years from 2013 to 2017, number of Ukrainians in Poland grew from about 0,5 million to about 2 millions- 4 time ! This is the reason why not only Polish economists, but as well sociologists and political scientists should research this topic. I will not answer all questions, but I will try to show, what are most interesting facts about this phenomenon.

Key words: *Immigration, Ukraine, Poland, labour market, immigrants, emigration*

We should understand first what is immigration. After Oxford Dictionary it is the international movement of people into a destination country of which they are not natives or where they do not possess citizenship in order to settle or reside there, especially as permanent residents or naturalized citizens, or to take-up employment as a migrant worker or temporarily as a foreign worker¹. An economic migrant is someone who emigrates from one region to another to seek an improvement in living standards because the living conditions or job opportunities in the migrant's own region are not sufficient. The United Nations uses the term migrant worker as a "person who is to be engaged, is engaged or has been engaged in

¹ Immigration [in] Oxford Dictionaries.com. Oxford University Press.

a remunerated activity in a State of which he or she is not a national”². The term economic migrant is often confused with the term refugee, but economic migrants leave their country due to bad economic conditions, not due to fear of persecution on the basis of race, religion, or ethnicity. Economic migrants are free to apply for asylum and thus refugee status in the country they migrated to. However they will not be given refugee status, unless the economic situation in their home country has led to generalised violence or seriously disturbed public order.

From 2014 at street in Poland we can see more, and more, citizens of Ukraine. There are students, but as well workers, that came to Poland not only from west Ukraine, what was historical obvious, because there is border near, but as well from central and east parts of the county. Before 2013 there were in Poland 400.000 Ukrainians³, they mostly work seasonal, and stay in Poland for half of the year. According to Maciej Duszczyk, head of the Center of Migration Research at the University of Warsaw, half a million Ukrainians were residing in Poland at the end of 2015. Many of them work as domestic helpers or in construction or agriculture. As many of them are hired for seasonal work, the number of Ukrainians in Poland varies from month to month. In 2015, a total of 924,000 Ukrainians were issued visas. Half of the visas were only valid for Poland, and the other half for the Schengen Area, as well⁴. Situation totally change Eurorevolution in 2014, after this in 2017, 2 million Ukrainians are legally work in Poland. Next year, this number will reach 3 million⁵. These data may be enjoyed by Polish employers, while the increasing outflow of people from the Ukrainian labour market, may cause economic problems in Ukraine. A large percentage of these people are youth. I this article I wants to show, according to polish researches and my own, how change average age of Ukrainians that are going to Poland and as well who they are.

New migrants (that came after 2014) in Poland are definitely younger. Average age for newcomers group amounted to 32.8 years old, while for experienced migrants it amounted to 42.7 years (up to 10 years difference). The biggest change is the increase in the number of very young people under 25 yr old, whose share among experienced migrants is 14.0% and among newcomers 39.0% (increase by 25 pp.). A very strong change is

² Migrant/Migration [in] www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/migrant/

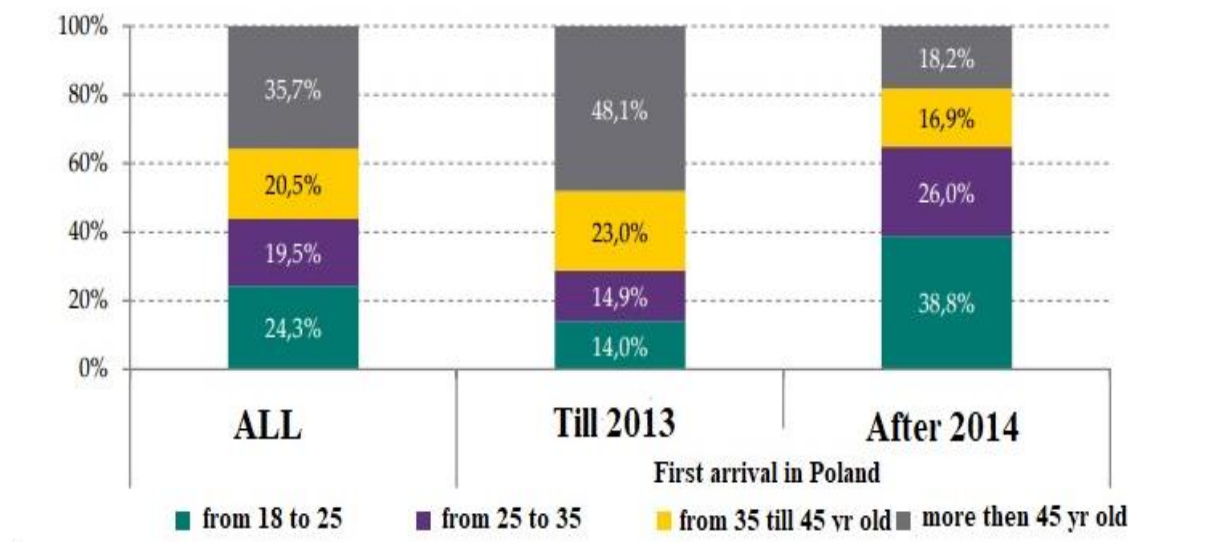
³ Ilu Ukraińców wyjechało do pracy w Polsce [in] wschodnik.pl/ukraina/item/11105-ilu-ukraincow-wyjechalo-do-pracy-w-polsce.html

⁴ Sieradzka M. Szydło exaggerated on refugees from Ukraine in Poland [in] <http://www.dw.com/en/szydlo-exaggerated-on-refugees-from-ukraine-in-poland/a-19080717>

⁵ www.money.pl/gospodarka/unia-europejska/wiadomosci/arttykul/ukraincy-pracujacy-w-polsce-pensja-liczba,118,0,2381430.html

also visible in the next age group. The share of people aged 26-35 increased from 15.0% among experienced migrants to 26.0% among newcomers (difference by the 11 pp.)⁶

Age structure of immigrants depending on the moment of first arrival to Poland

The majority of Ukrainians coming to work in Poland are people with good education. A total of 37.7% have a university degree, and 53.94% have secondary education (general or vocational). Only 8.4% have vocational or lower education (e.g. lower secondary). Younger migrants are better educated. In this group as many as 47.1% of people he graduated from university, and only 7.4% have only professional education. In the group experienced migrants, these shares amount to 31.0% for people with higher education and 9.1% for people with the lowest education. We should not forget, that there is as well big number of students from Ukraine that are studying in Poland. 35.584 students is only official number, there can be lot more students that are studying in private Universities and that are not in this source⁷. For Ukraine this situation is of course very bad, we should understand that most of youth that come to Poland, are people that was educated in Ukraine, most of them on national university on which education was paid by state. This young workers should stay in country to work in local labour market, but because they are going abroad it creates huge problem. The similar situation was in Poland and other central European

⁶ National Bank of Poland, Report about Ukraine [in] www.nbp.pl/aktualnosci/wiadomosci_2016/20161212_obywatele_ukrainy_pracujacy_w_polsce_%E2%80%93_raport_z_badania.pdf

⁷ Canter of Eastern Studies named after Marek Karp , Report about Ukraine [in] <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/biezaca-sytuacja-dotyczaca-ukrainy/>

states, when after 2004 European Union job market was open for central Europeans, 2,2 million Poles between 2004-2013 went working abroad⁸. As we see in Ukraine the migration was faster but it have similar amount, we should as well underline that Ukraine have more population then Poland, and Poland is not only one country that Ukrainians migrate.

Source: Polish Ministry of Science and Higher Education

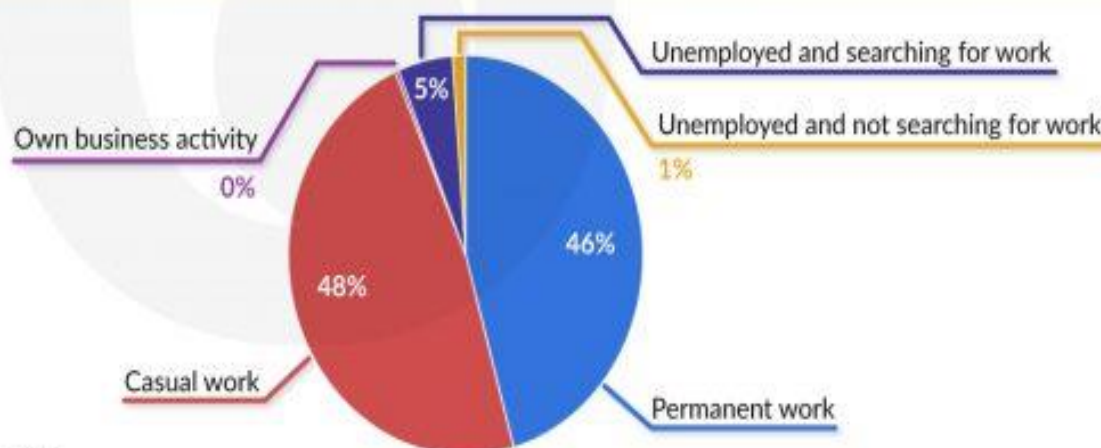
Among motifs unrelated to work, the most frequently indicated reason for arrival is political situation in Ukraine - a total of 7.2% of responses. Noteworthy, however, is the fact that this answer was definitely more often chosen by people who came to Poland only recently - 12.5% of indications decided. Since 2014, it has been significant increase in the inflow of immigrants from eastern Ukraine, directly affected by actions armed forces, but also from areas threatened by the spread of war, for example Odessa, Mikolajov, Kherson, Dnipropetrovsk, Zaporizhia, Kharkov, Donieck, Lugansk, and from Crimea. Among people who came to, in 2014 or 2015, 28.4% were from the eastern part of Ukraine. Before it's was only 6.3%. As a consequence, the percentage of people coming from regions that are directly affected by the activities of separatists, grew to 11.7% among Ukrainians in general. Citizens of Ukraine who came to Poland migrated mainly from the

⁸ Wawrzyniak M. Ilu Polaków naprawdę pracuje za granicą? [in] <https://www.forbes.pl/opinie/ilu-polakow-naprawde-pracuje-za-granica/jqb2zg3>

village (33.6% of the total) and small cities up to 100,000 residents (39.0% of the total). It should be noted that in the group of new migrants definitely increased the share of migration from larger cities, including those biggest. Share of cities with a population between 100 and 500 thousand amounted to 21.7% (for the group only 9.3% of experienced migrants), and the share of people from cities over 500,000 inhabitants are 27.4% (for the group of experienced migrants only 10.9%). The analysis of other characteristics collected during the study indicates further differences between new and existing migrants. The consequence of lowering the average age is, the emergence of a larger number of unmarried people (46.0% compared to 21.0% among experienced migrants). There are also significantly fewer people among new migrants having children (46.0% compared to 75.6%) and, in particular, having more than one child (23.4% vs. 54.4%). This can lead to a situation in which some of these people will not have the motivation to return to Ukraine and they will want to stay in Poland permanently, or migrate further to other countries of the European Union⁹.

As much as 93.8 per cent of the respondents in NBP research are professionally active. While 6.2 per cent remain unemployed, it is a rather temporary state as most of them are actively seeking employment. Casual employment is a common phenomenon among those employed. Almost half of the respondents (47.9 per cent) work in this way, while the other half (45.6 per cent) have a permanent job. Ukrainians running their own business activity only make up a negligible proportion of the migrants (0.3 per cent).

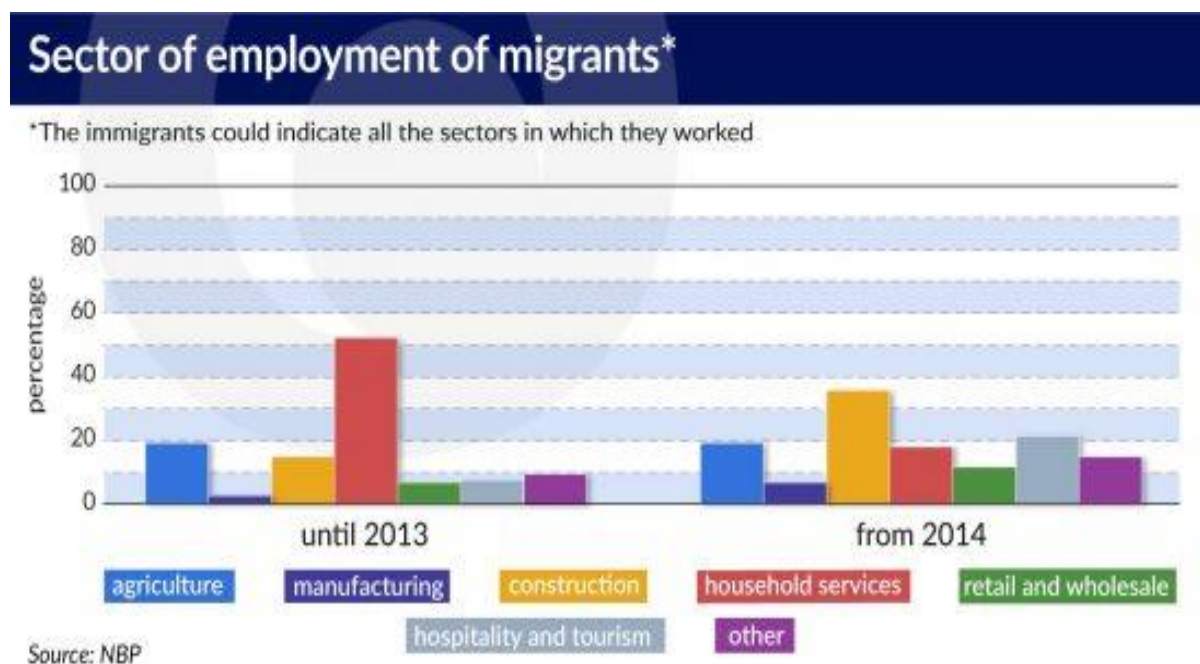
Structure of employment broken down into types of employment

Source: NBP

⁹ National Bank of Poland, Report about Ukraine [in] www.nbp.pl/aktualnosci/wiadomosci_2016/20161212_obywatele_ukrainy_pracujacy_w_polsce_%E2%80%93_raport_z_badania.pdf

When comparing the migrants who came to Poland for the first time before 2014 and those who came afterwards, we can notice a significant decline in the share of persons employed in the sector of household services (from 51.3 per cent to 18.3 per cent) and an increased significance of the other sectors, particularly the sector of renovation and construction services (from 15.3 per cent to 35.3 per cent). This is due to the previously mentioned increased participation of men in the group of new migrants, who are finding employment in these sectors.

Two-thirds of the migrants (66.4 per cent) report sending money to family in Ukraine. Among those who do not send remittances, however, there is a large group which has savings and plans to return to Ukraine in the future with the saved money (22.5 per cent). The average value of a single transfer is PLN 1,793 (the median value is PLN 1,500). The range of the transferred amounts is very wide, though. Almost a half of the respondents (45.5 per cent) have recently transferred an amount not exceeding PLN 1,000 to their country, while 13.6 per cent have transferred over PLN5,000. The average frequency of the transfers is every 2-3 months.

Based on the obtained results an estimate was prepared, according to which the amount of funds transferred from Poland to Ukraine in 2015 stood at PLN5bn (approx. EUR1bn). According to the study, the largest part of transferred funds is spent on consumption and the improvement of the housing situation (purchase or renovation of apartments).

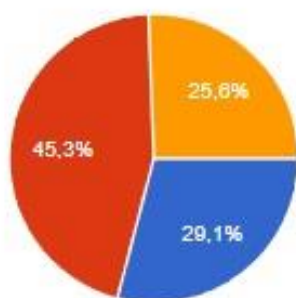
The first months of the visa-free regime Based on available administrative data, participant observation and discourse analysis media

should be noted that after the introduction of visa-free regime with Ukraine (since 11 June 2017), there was no major change in the dynamics or nature of personal traffic on the border with Ukraine or as arrivals of Ukrainian citizens. Dynamics of personal traffic in the situation of many years of very intense dynamics of passenger traffic with Ukraine, the abolition of visas short-term provides, one, probably not a key factor, affecting the intensity and the nature of this phenomenon. Due to the more restrictive provisions of border control, for other reasons, one should also not expect shortening the duration of border checks. A slight increase in the dynamics of border crossings may be a natural consequence of the growing number of citizens Ukrainian living in Poland and visiting their country of origin. According to the Border Guard data in July, compared to June, there has been a slight increase in border checks, both in the direction of entry and exit. Also in July this year, a similar number of refusals were issued entering the territory of the Republic of Poland in comparison to June this year. Importantly, a similar weekly dynamics, if it is about border traffic of Ukrainian citizens in the direction of arrival, it has been maintained by all three summer months, fluctuating around 200,000 border crossing weekly . During the first three months of the visa-free travel (June, July, August) the movement dynamics increased by 12.9% compared to the same period 2016. At the end of August this year, the Ukrainian border service reported that 235 thousand Ukrainians benefited from visa-free regime with the European Union from the beginning of its introduction. These data are difficult to assess, because they cannot be compared with Polish data on border crossings by citizens of Ukraine, given above. Probably it is the number of people, not crossing the border, which at the check-in an impressive biometric passport and no valid entry visa. For many years, the characteristic feature of border traffic on the border with Ukraine is very high dynamics border crossings, both in the direction of entry and exit, resulting from many factors, including, above all, easier access to the labour market for Ukrainians, functioning intense cross-border trade (including smuggling of excise goods), trips purchasing citizens of Ukraine as part of local border traffic. A factor significantly increasing the dynamics of passenger traffic is the registration of cars by Ukrainian citizens purchased in the EU, thus reducing the cost of registering a car in Ukraine resulting from the Ukrainian customs regulations. In 2013, the Border Guard officiated in the direction of entry to Poland 7.1 million Ukrainian citizens, and 6.9 million in the field of travel, which totalled 14.1 million. In 2014, this dynamics reached a slightly higher level - in the direction of entry 7.8 million, away 7.7 million, a total of 15.6 million. More visible growth could be observed in 2015 9.4 million crossings in the direction of entry, 9.2

million in the field of study and in total 18.7 million. Another jump took place also in 2016, when it was heading towards the Polish Border Guard dismissed 10.1 million citizens of Ukraine, while the exit direction was 9.8 million, which in total it gave a sum of 20 million. In the first half of 2017, a number was noted in the direction of travel 5.06 million border crossings by Ukrainian citizens, and 4.7 million on the exit direction, which means that the dynamics of the first half-year of 2016 was not exceeded¹⁰.

In 2015 I make small research among students from Pedagogical University in Sumy, I ask them few question and one of them was about their opinion about increasing number of workers from Ukraine in Poland. As we see most of them (45,3%) , rate this situation negatively, only 29,1% (less about 14 p.p.) see this as positive aspect.

How would you rate the increase in the number of workers from Ukraine in Poland?

Positively	25	29.1%
Negatively	39	45.3%
I do not know	22	25.6%

Pic. Answers from students from SSPU

On the end as well we should add interesting fact that, on the 20th of May 2016 in Katowice, Poland, Ukrainians workers with support of Polish confederation of trade unions OPZZ created their own trade union. This is the first trade union of migrant workers in Poland and its main aim is to organise and support Ukrainians workers in their integration within Polish trade unions, labour market and the whole society¹¹.

As we can see after 2014, the profile of emigration of Ukrainians to Poland has changed completely. More and more well-educated youth are looking for a new life in Poland, and also students are going west. This may cause a recession in the Ukrainian labour market, on the other hand, Southern Europe in the 80s an 90s, and central Europe about 15 years ago,

¹⁰ Canter of Eastern Studies named after Marek Karp , Report about Ukraine[in]<https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/biezaca-sytuacja-dotyczaca-ukrainy/>

¹¹ Ukrainian workers with support of OPZZ created their own trade union in Poland [in] http://www.opzz.org.pl/tresc/-/asset_publisher/Q4MSHJpImzIc/content/ukrainian-workers-with-support-of-opzz-created-their-own-trade-union-in-poland

experienced a similar crisis. Large proportion of immigrants send their payments to Ukraine, in addition, the lack of hands to work causes an increase in wages in Ukraine. As well, it should be noted that a large number of people will return from emigration to Ukraine, and start to open business and work in their native country. And even visa-free policy did not change greatly situation, before and after people from Ukraine are looking for their future in Poland. Only one thing that can change that attitude, is political problems between two countries, that will agitate two neighbouring nations.

Bibliography

1. Canter of Eastern Studies named after Marek Karp , Report about Ukraine [in] <https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/biezaca-sytuacja-dotyczaca-ukrainy/>
2. Canter of Eastern Studies named after Marek Karp , Report about Ukraine[in]<https://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-specjalne/biezaca-sytuacja-dotyczaca-ukrainy/>
3. Ilu Ukraińców wyjechało do pracy w Polsce [in] wschodnik.pl/ukraina/item/11105-ilu-ukraincow-wyjechalo-do-pracy-w-polsce.html
4. Immigration [in] Oxford Dictionaries.com. Oxford University Press.
5. Migrant/Migration [in]www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/migrant/
6. National Bank of Poland, Report about Ukraine [in] www.nbp.pl/aktualnosci/wiadomosci_2016/20161212_obywatele_ukrainy_pracujacy_w_polsce_%E2%80%93_raport_z_badania.pdf
7. National Bank of Poland, Report about Ukraine [in] www.nbp.pl/aktualnosci/wiadomosci_2016/20161212_obywatele_ukrainy_pracujacy_w_polsce_%E2%80%93_raport_z_badania.pdf
8. Sieradzka M. Szydło exaggerated on refugees from Ukraine in Poland [in] <http://www.dw.com/en/szydlo-exaggerated-on-refugees-from-ukraine-in-poland/a-19080717>
9. Ukrainian workers with support of OPZZ created their own trade union in Poland [in] http://www.opzz.org.pl/tresc/-/asset_publisher/Q4MSHJpImzIc/content/ukrainian-workers-with-support-of-opzz-created-their-own-trade-union-in-poland
10. Wawrzyniak M. Ilu Polaków naprawdę pracuje za granicą? [in] <https://www.forbes.pl/opinie/ilu-polakow-naprawde-pracuje-za-granica/jqb2zg3>
11. www.money.pl/gospodarka/unia-europejska/wiadomosci/artykul/ukraincy-pracujacy-w-polsce-pensja-liczba,118,0,2381430.html

Чеслава НАМОНЮК

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
к.політ.н., доц., молодший науковий співробітник

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу нової міграційної політики ЄС, що формувалася на тлі трагічних міжнародних подій, що спровокували одну з найсильніших хвиль міжнародної міграції населення до держав Європи. В роботі розглядається поступ України у міграційному співробітництві з Євросоюзом та вплив російської гібридної війни в Україні на формування напрямків зовнішніх міграційних потоків українського населення.

Ключові слова: міграційна політика, українські заробітчани, біженці, політичний притулок, внутрішньо переміщені особи, російсько-українське гібридне протистояння, партнерство з мобільності між ЄС та Україною, безвізовий режим.

The article analyses the new migration policy of the EU, formed against the background of tragic international events, which caused one the most significant waves of international migration to European countries. The study examines the progress of Ukraine in the migration cooperation with the European Union. The paper considers the influence of the Russian hybrid war in Ukraine on the formation of trends in the external migration flows of the Ukrainian population.

Key words: migration policy, Ukrainian migrant workers, refugees, political asylum, internally displaced persons, Russian-Ukrainian hybrid confrontation, EU-Ukraine Mobility Partnership, visa-free regime.

Російсько-українська війна досі мала лише обмежений вплив на управління кордонами та міграційну політику ЄС, незважаючи на гуманітарний аспект цього конфлікту. Красномовнішою картиною видається фото переповненого мігрантами човна, дець у Середземному морі, що розміщене на обкладинці щорічного аналізу ризиків Frontex, і, вочевидь, саме південна прикордонна Європа, а не східна, є предметом найбільшого міграційного тиску. Тим не менше, незалежно від

географічного розташування, гостро відчутною є потреба у поліпшенні спільної міграційної політики з особливим наголосом на Спільній європейській системі притулку та сучасному управлінні кордонами. У принципі, міграційна політика ЄС спрямована у зовнішньому вимірі не лише на врегулювання внутрішнього режиму вільного пересування в межах ЄС та забезпечення посиленої безпеки в Шенгенській зоні, а й на зміцнення стратегії сусідства з ЄС. Проте, з огляду на суттєві виклики для політики сусідства, що поєднуються з відмінностями як потреб, так і можливостей міграційного менеджменту держав-членів, курс ЄС на лібералізацію міграційної політики залишається далеким від повноцінного впровадження.

У цьому контексті російсько-українська війна піднімає ще одну проблему для міграційного менеджменту ЄС. По-перше, у сьогоденній вкрай невизначеній ситуації існує потреба в підготовці на випадок надзвичайних ситуацій при потенційно великому припливі вимушених мігрантів, що підтвердила б європейську солідарність, яка наразі явно не є непохитною на півдні ЄС. По-друге, Україна, ймовірно, стане джерелом посилення трудової міграції в той час, коли Європейський Союз прагне змінити свою міграційну політику на тлі сильних антиімміграційних соціальних настроїв серед своїх громадян. По-третє, як політико-економічна криза в Україні, так і міграційна криза в державах ЄС не найкращим чином вплинули на співпрацю між ЄС та Україною у запровадженні режиму безвізового перетину кордону та налагодженні Партнерства з мобільності.

Ще одним випробуванням солідарності Євросоюзу стало виконання політики щодо притулку. Країни-члени ЄС, Швейцарія та Норвегія стали свідками значного збільшення кількості українських заяв про надання притулку, особливо з початку 2014 р. У травні 2014 р. було подано 720 нових заявок на отримання статусу біженця, у порівнянні з 70 у травні 2013 р. Підвищення було особливо високим у Польщі, яка отримала майже третину від загальної кількості заявок, поданих у першій половині 2014 р. [2]. Польща особливо схильна до зростання кількості українських мігрантів не лише тому, що має спільний кордон з Україною та велику українську діаспору, а й через брак робочої сили, яку вбачає перспективним поповнювати за рахунок українських заробітчан та студентів, яким надає можливість безкоштовного навчання.

Як відомо, ЄС виявився не повністю готовим до сценарію вимушеної міграції зі Сходу. Величезні черги з мігрантів-біженців з Сирії, Іраку та Афганістану заповнили кордони країн ЄС, що

поставило під загрозу навіть існування Шенгенської зони. У результаті конфлікту в Косові Європейський Союз погодився з Директивою про Тимчасовий Захист – інструментом боротьби з масовим надходженням переміщених осіб. Проте ця директива ніколи не використовувалася, незважаючи на великі притоки людей після арабської весни та конфлікту в Сирії. Хоча «солідарність» є однією з цілей та інструментів системи європейського притулку, її фактичне значення залишається цілеспрямовано невизначеним [1]. Держави-члени несуть відповідальність за забезпечення відповідного рівня безпеки, визначеного нещодавно переглянутими директивами, що формують Спільну європейську систему надання притулку. Потенційно більша відповідальність покладається на прикордонні держави згідно з Дублінським положенням про те, що якщо інші умови, такі як возз'єднання сімей, не застосовані, на звернення про надання притулку відповідає перша країна в'їзду. Механізми фінансової допомоги, доступні через Фонд притулку та міграції, оперативна допомога, що надається Європейським офісом підтримки біженців, або використання спеціальних інструментів, таких як переселення, є дещо обмеженими за впливом та можливістю використання.

Однак, незважаючи на значне збільшення частки нових заяв про надання притулку, поданих українцями, їх абсолютна кількість є відносно невеликою, (2,5% усіх нових заяв про надання притулку в ЄС протягом 2014 р.). Більше того, лише декільком заявникам було надано притулок (як правило, українці не відповідають критеріям статусу біженця), чи інші форми захисту. Таким чином, велика кількість людей обирають інші канали міграції до третіх країн або внутрішньодержавні міграції всередині країни, в інші частини України [4]. УВКБ ООН оцінило, що в Україні є щонайменше 514 тис. внутрішньо переміщених осіб, і багато з них гостро потребує підтримки.

Тестуванням на відкритість ЄС великою мірою стало й явище трудової міграції. Українські трудові міграції, що в переважній більшості були спрямовані на Російську Федерацію, після військової агресії з боку останньої поступово змінюють напрямок на Захід, зокрема, в Європу. Польща, де українці є найчисленнішою групою мігрантів, цією тенденцією уміло скористалася, оскільки більшість українських заробітчан працюють на роботах у сільському господарстві, будівництві та побутових послугах. Багато хто з них – циркулярні мігранти, які працюють в ЄС, але часто повертаються до України, де живуть. Комплексний прогноз, представлений Польським центром східних досліджень передбачає, що до 2050 р. кількість

легальних українських мігрантів у ЄС та Норвегії сягатиме від 1,15 млн осіб до 2,5 млн осіб у порівнянні з приблизно мільйоном українських мігрантів сьогодні [3]. Будь-яка істотна зміна передбачуваного обсягу трудової міграції вочевидь буде можливою лише у випадку ще більшого загострення ситуації у війні з Росією. Якщо ж ситуація залишатиметься подібною до сучасної, то вплив військових дій в Україні буде досить непрямим, а подальше погіршення економічних умов у державі може визначити збільшення мігрантів до максимального показника в 2,5 млн осіб.

У 2013 р. українці отримали найбільшу кількість перших дозволів на проживання в усьому ЄС, а для більшості з них Польща була країною-реципієнтом. 64,1% цих дозволів були видані з причин зайнятості. Окрім економічної та безпекової ситуації, міграційний вектор українців значною мірою залежатиме від російської політики щодо українських вимушених та трудових мігрантів, а можливе посилення імміграційних правил може спровокувати ще більшу переорієнтацію на ЄС великої кількості кваліфікованих працівників. Зростання пропозиції робочої сили через міграцію може стати гарною новиною для економік країн ЄС, які борються з негативними демографічними змінами, та водночас може спричинити й політичні виклики на фоні рішучих антиімміграційних настроїв у посткризовій Європі. Це може статися у випадку міграцій «нового зразка» з більшою кількістю людей, що постійно проживатимуть у країнах-реципієнтах, що своєю чергою супроводжуватиметься згодом хвилею возз'єднання сімей та зростанням кількості студентів. Підвищення кількості мігрантів також може спричинити більше випадків незаконної імміграції, відсоток якої у даний час оцінюється в межах 20-40% від загальної кількості іноземців у державах Європи.

Підвищення мобільності між Україною та ЄС було визначено Комісією як один з найважливіших інструментів підтримки ЄС для успішного розвитку та здійснення перетворень в Україні. Таким чином, зусилля України, спрямовані на швидке виконання вимог для скасування візового режиму з ЄС комісія підтримала, запропонувавши крім того розширені можливості для мобільності студентів та молоді за програмою Erasmus +.

Дискусії щодо спрощення візового режиму між ЄС та Україною розпочалися у 2008 р., і тривали аж до остаточного надання українським громадянам права безвізового в'їзду на територію держав ЄС за біометричними паспортами у червні 2017 р. Вплив російсько-української війни на динаміку візової лібералізації був двояким. По-

перше, Україні війна ускладнила проведення реформ, а для ЄС війна ускладнила оцінку поступу України на шляху до «безвізу», по-друге, лібералізація візового режиму стала важливим інструментом зовнішньої політики, спрямованої на покращення контактів між людьми.

Партнерства у сфері мобільності не є юридично обов'язковими політичними деклараціями між зацікавленими державами-членами ЄС та третіми країнами, але така співпраця спрямована на покращення управління міграцією у спільних інтересах цих держав. Досі комісія вела переговори, результатом яких стало підписання семи таких угод. Можливість підписання Договору про мобільність між Україною та ЄС обговорювалась під час головування Угорщини в ЄС, але бажаного результату досягнуто не було. За сучасних обставин така форма співпраці отримала новий поштовх. Це може означати не лише полегшення легальної міграції, а й узгодження заходів, спрямованих на боротьбу з явищем «відпливу мізків». Оскільки участь у Партнерствах з питань мобільності є добровільною, готовність окремих держав-членів ЄС взяти участь у спільному вирішенні проблем може бути легко цим протестована.

Зрозуміло, що ситуація у східному сусідстві не є новою програмою міграційної політики ЄС, але нові підходи також можуть допомогти подолати виклики російсько-українського гібридного протистояння. І Європейська рада (у своїй "Стратегічній програмі для Союзу часів змін") і президент Європейської комісії Ж.-К. Юнкер (у своїй доповіді перед Європейським парламентом про пріоритети нової Європейської комісії) визнали міграційну політику одним з основних пріоритетів ЄС на найближчі роки [5]. Пріоритетне значення надається політиці, яка є ефективною у боротьбі з міграційним тиском на південному фланзі ЄС, зокрема, поліпшенню управління кордонами та складовій солідарності Спільної європейської системи притулку.

Підвищена увага до каналів легальної міграції, яка допоможе ЄС подолати демографічну напруженість та дефіцит робочої сили, також може сприяти покращенню та раціоналізації української міграції. Деякі нові політичні підходи відображені в інституційній структурі нової Комісії. У ній віце-президенти координують роботу різних груп комісарів, зовнішньополітичний вимір міграційної політики ЄС покращуватиметься шляхом співпраці між Комісаром з питань міграції та внутрішніх справ та Високим представником у закордонних справах та політиці безпеки. Нагляд віце-президента з питань ефективнішого регулювання, міжвідомчих відносин, верховенства права та Хартії

основних прав здійснюється задля засвідчення поваги фундаментальних прав. Вирішальним фактором спроможності (або неспроможності) ЄС боротися з проблемами міграції, викликаними російською війною на українській території та суспільно-економічною кризою в Україні, стане не стільки питання розробки політики, скільки питання успішної її реалізації [2].

Таким чином, військова агресія Російської Федерації щодо України окрім людських, гуманітарних, матеріальних, економічних, політичних та ін. втрат, завданих Україні майже 4-річними військовими діями, мала й зворотній ефект на формування міграційної загартованості держав-членів ЄС та на певне зближення нашої держави з Євросоюзом. Попри затягування повноцінної співпраці з державами Європи через гальмування реформ та демократичних суспільних перетворень Україні вдалося отримати безвізовий режим перетину кордонів ЄС та підписати ще ряд ключових двосторонніх угод.

Література

1. Garlick M. Strengthening Refugee Protection and Meeting Challenges: the European Union's Next Steps on Asylum [Електронний ресурс] // Migration Policy Institute Policy Brief, June 2014. – Режим доступу: <http://www.migrationpolicy.org/research/strengthening-refugee-protection-and-meeting-challenges-european-unions-next-steps-asylum>
2. Has the EU Learnt from the Ukraine Crisis? Changes to Security, Energy and Migration Governance [Електронний ресурс] / J. M. GODZIMIRSKI, M. PUKA, A. STORMOWSKA // European Values – Friday, May 15th, 2015. – Режим доступу: http://goodgov.pism.pl/files/?id_plik=19206
3. Jaroszewicz M., Lesińska M. (eds.) Forecasting Migration between the EU, V4, and Eastern Europe. Impact of Visa Abolition [Електронний ресурс] / Centre for Eastern Studies, Warsaw, July 2014. – Режим доступу: http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/migration_report_0.pdf
4. Jaroszewicz M., Problem uchodźczy na Ukrainie: ocena sytuacji [Електронний ресурс] // Centre for Eastern Studies, Warsaw, 18 September 2014. – Режим доступу: www.osw.waw.pl
5. Juncker J.-C. Strategic Agenda for the Union in the Times of Change [Електронний ресурс] / European Council Conclusions, 26/27 June, 2014. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/143478.pdf

Василь ХОМОРЕЦЬКИЙ

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди,
студент IV курсу історичного факультету,
спеціальності «Політологія»

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто міграційну політику Європейського союзу, проаналізовано проблему мігрантів як складову загальної кризи ЄС, чинники, які викликали масовий наплив мігрантів з країн Передньої Азії та Африки. Наголошено на розумінні багатьма інтелектуалами та політиками необхідності перегляду різних аспектів європейської політики й міграційної зокрема.

Ключові слова: *Європейський Союз, міграція, криза, біженці, мусульмани, євроскептицизм, криміналізація.*

The article examines the migration policy of the European Union, analyzes the problem of migrants as a component of the overall EU crisis, factors that caused a mass influx of migrants from the countries of Central Asia and Africa. Emphasized on the understanding by many intellectuals and politicians, the need to revise various aspects of European politics and migration in particular.

Key words: *European Union, migration, crisis, refugees, muslims, euroscepticism, criminalization*

Актуальність теми. Криза біженців у XXI столітті є надзвичайно гострою, адже вона справляє вплив на політико-правові процеси у Європі та світі загалом. Міграційна політика Європи уже сьогодні визначає її майбутнє, яке видається не надто світлим. Можна справедливо вважати, що даний процес є складовою більш масштабної кризи Європейського союзу, яка призведе до глибоких трансформацій усередині спільноти. Для України, яка обрала європейський вектор розвитку, міграційні процеси на європейському континенті також стають актуальними.

Постановка проблеми. Швидкі темпи розвитку сучасного світу призвели до того, що люди завжди перебувають у постійному русі.

Якщо у Середні віки люди за рік не проходили і 100 км, то на даному етапі розвитку за цей же рік людина долає тисячі кілометрів. Завдяки демократичним процесам суспільство має право на свободу переміщення, що є основоположним принципом функціонування тієї ж Європейської спільноти. Міграційна політика ЄС сприяє економічному розвитку загалом, проте несе у собі і загрозу, яка яскраво демонструється на суспільно-політичних ситуаціях у деяких країнах-членах Європейського Союзу.

Після ускладнення політичної та економічної ситуації в Азійській частині материка, розпочались масові міграції населення у Європу. Щороку кількість людей, які бажають отримати щасливий квиток у ЄС збільшується, а чисельність тих, що його отримав є колосальною. При цьому, ситуація ще більш загострюється на фоні нелегальних мігрантів, які сотнями тисяч за рік перетинають кордон Європейського Союзу. Гнучка, м'яка міграційна політика ЄС не змогла контролювати потік біженців, що призвело до посилення суперечностей між країнами-членами. Посилюється невдоволення європейського суспільства, що викликає часті «сутички» між представниками різних культурних світів.

Сучасні суперечливі процеси в ЄС викликають значний науковий інтерес. Різні аспекти міграційної кризи розглядають у своїх напрацюваннях Ф. Фукуяма [10], П. Бьюкенен [2], Д. Мелоссі [9], С. Білошицький [1], А. Дергач [4], Л. Давиденко [3], П. Щерковський [8].

Метою статті є висвітлення міграційної кризи як складової загальної кризи європейського суспільства та її вплив на політику Європейської спільноти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейський союз – міжнародна організація, політико-економічний союз країн переважно європейської частини материка. ЄС офіційно почав діяти як міжнародна організація 1 січня 1993 року відповідно до договору про Європейський Союз підписаному 7 лютого 1992 року у Маастрихті. Даний договір визначив «три колони» Європейського Союзу: 1) Європейські співтовариства: ЄСВС; Європейське Співтовариство, що вважається центром процесу інтеграції, а також завдяки своїм властивостям становить «наднаціональний феномен»; 2) спільна зовнішня політика та політика безпеки (СЗПБ); 3) співробітництво у внутрішніх справах та у сферах юстиції [3].

Будучи однією із найефективніших організацій у світі, у якій рівень розвитку країн-членів набагато переважає більшу частину світу спостерігається особлива тенденція, наслідком якої є не висхідний подальший розвиток, а навпаки – деградація, або так звана криза європейської спільноти. Доволі специфічно цей процес трактується у Росії, де спекуюють таким поняттям як «загибель Європи» у своїй пропагандистській діяльності щодо «прославлення» своїх цінностей, режиму.

Найбільш важливими аспектами «загибелі Європи» вважаються: депопуляція, дехристиянізація, імміграція. Першою із них є депопуляція і відомі особи б'ють у сполох, адже у той час як населення Азійської частини світу нестримно зростає, населення Європи невпинно зменшується. Газета «New York Times» висловила загальне занепокоєння, що європейці – зникаючий вид [2, с. 24]. Це пояснюється однією статистичною тенденцією: чим вище місце займає країна у економічно-соціальному розвитку, тим чисельність населення менша. Економічний розвиток країни призводить до появи нових робочих місць на які починають претендувати і жінки. Саме з цього часу починається кар'єрне життя жінки, а сімейне відходить на другий план. До того ж дівчата починають усвідомлювати власну значимість і не бажають віддавати власне здоров'я і час на дитину. Таке усвідомлення має наслідок того, що у Європі та США сім'ї, зазвичай, мають лише одну, в кращому випадку дві дитини. Сюди ж необхідно додати і популярність різноманітних контрацептивних засобів та абортів.

Дехристиянізація Європи є актуальним питанням серед російських учених, які стверджують часто на ТБ, що західний світ утратив свою віру у Бога у той час, як на сході релігія не втрачає свою популярність серед населення. Так, менше 10 % молодих людей у Бельгії, Німеччині, Франції регулярно ходять до церкви. Чеський президент Вацлав Гавел у 1990-х роках заявляв: «Ми створюємо першу атеїстичну цивілізацію в історії людства» [2, с. 248]. Це створює прецедент на межі з міграцією, про який свого часу говорив С. Гантінгтон – «Зіткнення цивілізацій», адже ісламські біженці, будучи віруючими, не сприймають європейські цінності, а навпаки нав'язують свої, що виливається у міжнаціональні конфлікти. На противагу відбувається активізація правих сил у європейських державах, які сьогодні мають достатньо вагому підтримку серед населення, що й показали результати останніх виборів у ряді країн-членів Європейського Союзу.

Протягом останніх декількох років точиться боротьба навколо формування нових засад ефективної політики ЄС у багатьох сферах, в

тому числі й у питанні вирішення проблеми мігрантів з Азії та Африки, які заповнили європейський простір. Велика хвиля напливу мігрантів до Європи накопилася у 2011 році після повалення в Сирії режиму Муаммара Каддафі. Саме це спричинило сутички всередині Європейського Союзу, хоча стверджувати, що проблем із мігрантами у Європі раніше не було теж не можемо (у 90-х роках еміграція була на піку). Окрім зазначеної події, вагомий вплив на чисельність мігрантів справляє новостворена терористична організація «Ісламська держава», яка швидко розширила свою територію та в планах якої було зруйнувати саме поняття «держава», посіяти хаос серед найвпливовіших держав світу завдяки терористичним актам. Після «революції» у Сирії потік людей в Європу набув масового характеру через наступні прецеденти: по-перше через брак контролю та відсутності централізованих органів безпеки в країні; по-друге, кожен хто мав підтримку місцевих угруповань міг заробляти на контрабанді непогані прибутки, а зважаючи на ситуацію, яка склалась у країні (декілька урядів функціонували на одному полі), мови про ефективне запобігання контрабанді людей не могло й бути; по-третє, особливе значення мають правозахисні організації, які в певній мірі заохочують біженців перетнути кордон, задля нового, більш кращого життя [7].

Більшість країн Європейського співтовариства при регулюванні імміграції переважно використовують селективний підхід. Відсортування іммігрантів відбувається на основі вимог щодо кваліфікації, освіти, віку, прямих і непрямих заборон на в'їзд тощо [4, с. 250]. Такий підхід змушує нелегальних біженців штурмувати кордони ЄС із усіх сторін. Особливого значення набув шлях через Середземне море, де щороку його перетинають десятки тисяч біженців, проте через неякісні судна та їхнє перевантаження, багато біженців тонуть, так і не діставшись омріяних земель: лише у 2015 році ця сума досягла 2 тисяч, що в 20 разів більше чим за 2014 рік [6].

Підсумовуючи останні тенденції, Дмитріс Аврамопулос – єврокомісар з питань міграції, внутрішніх справ та громадянства – зробив наголос на тому, що сьогоднішня міграційна криза стала найбільшою з часів Другої Світової війни. У той же час, канцлер Німеччини Ангела Меркель визнала, що «проблема біженців» стала проблемою №1 серед всіх сучасних загроз Європи. У 2015 році за ініціативи президента Жана Клода Юнкера було затверджений план боротьби із нелегальною міграцією, що передбачав квотний розподіл біженців між усіма країнами-членами ЄС. Для визначення кількості біженців для однієї країни використовували дані про розмір населення,

ВВП, рівень безробіття та уже прийняту кількість мігрантів. Принцип квотування відразу був несприйнятий членами ЄС (Італія, Греція, Угорщина), як самою владою так і населенням. Країни розпочали свою боротьбу проти біженців: Угорщина розпочала будівництво 6-метрової стіни на кордоні із Сербією; Словаччина та Польща вирішили, що прийматимуть лише сирійських біженців-християн, адже їм легше інтегруватись у суспільство, ніж мусульманським біженцям [6]. Такі спроби самостійно справитись із існуючою проблемою підриває консенсусну єдність та єдину сильну позицію Європейського Союзу. Хоча це все виправдовується криміналізацією іммігрантів. Відповідно до соціологічних та правових досліджень криміналізації мігрантів в Італії, було встановлено, що вона поєднана насамперед із незареєстрованими мігрантами [9, с. 381], хоча зареєстровані мігранти теж не завжди є добропорядними громадянами. Усе більше ЗМІ показують репортажі із терактами, або іншими кримінальними інцидентами, де в основному фігурують мусульмани. Це збільшує недовіру до всіх іммігрантів, незалежно від їхнього статусу.

Найбільші країни ЄС – Франція та Німеччина певний час запевняли інших, що ситуація контрольована й причин самим регулювати цей процес нема необхідності. Проте після терактів у обох цих країнах, їхнє ставлення до цього теж змінилось. Великі країни все частіше визнають, що самі по собі заходи посилення контролю або суворох заходів покарання не є достатніми засобами боротьби з нелегальною міграцією, а навпаки чим менш ефективними є процеси легальної міграції, тим більш вони можуть непередбачено спонукати нелегальних мігрантів скористатись незаконними засобами [4, с. 250]. Особливо відчутною є проблема мігрантів, які проходять через кордони Туреччини, яка таким чином бунтувала через несправедливо політику ЄС стосовно їх країни, демонструючи, що Туреччина на даний момент є запобіжним засобом щодо неконтрольованого напливу сирійських біженців.

Небажані наслідки міграційної політики сучасної владної верхівки ЄС вирішили використати партії правого спрямування на парламентських виборах 2017 року у ряді країн ЄС, а зважаючи на їхню підтримку серед населення, то наступні парламентські вибори можуть мати неочікувані наслідки, адже на сьогодні вони в деяких країнах займають більше 20 % парламентських місць.

Ряд вчених висловлюють власне занепокоєння не стільки міграційними процесами, скільки їх наслідками в соціокультурній і політичній сферах, пов'язаними із небажанням мігрантів освоювати базові цінності приймаючих західних суспільств. Упровадження

асиміляційно-імміграційної моделі, або так званої політики «мультикультуралізму» [1, с. 332] замість вирішення багатьох проблем (культурної дискримінації), ще більше їх загострило. Французький учений Ф. Фукуяма наголошує, що процес створення мультикультурного суспільства у високорозвинених країнах є неминучим. «Населення розвинених країн, віддане своїм історичним цінностям, болісно сприймає ідею створення такого суспільства» – стверджує Ф. Фукуяма [10], підкреслюючи той факт, що західному суспільству конче необхідно буде змиритись із цим явищем та проявити терплячість до американського зразка мультикультуралізму.

Учений голландського походження Г. Веуше констатує, що з початку ХХІ століття європейці стали більш агресивнішими щодо іммігрантів. Європейське роздратування збільшилось на фоні збільшення чисельності іноземців, небажанням мігрантів навчатись та здобувати професію, розростанням підліткових банд, що стали господарями вулиць, переслідуванням мігрантами представників сексуальних меншин та зведенням рахунків приїжджих мусульман з місцевими євреями [8].

Дослідження, яке провело соціологічний центр ІСМ на замовлення «The Guardian» у 2013 році (5 тис. Респондентів із п'яти країн ЄС), засвідчило, що Великобританія є найбільш ворожою до мігрантів із країн, які не членами ЄС (47%), при цьому половина опитаних висловились «украї вороже». За схвалення міграції висловились лише 20%. Несприйняття міграції фіксується у Франції, Іспанії, Німеччині (39% французів та іспанців; 37% німців). Понад 25% виступають проти мігрантів у Польщі [11].

Проблема неконтрольованих мігрантів особливо відчутна на фоні дестабілізаційних чинників, які підривають цілісність ЄС як організації. Була посилена тенденція євроскептицизму, що за останні роки лише набирає прихильників, як серед пересічних громадян, так і серед політиків. Яскраво проілюструвала свій євроскептицизм Великобританія, яка на референдумі Brexit проголосувала за вихід із Європейської спільноти. Провідник UKIP, Н. Фараж, будучи натхненням зростання популярності своєї партії, закликав вийти Британію з ЄС. Він стверджував, що їй там не місце, адже ЄС це – в'язниця для Великобританії [5]. Поширились чутки стосовно планів інших країн розпочати процес виходу із Союзу, почались занепокоєння у середині альянсу, які певний час відомі політики не мали змоги уладнати. Тому виникає питання, а хто буде наступний після Британії? Чи зможе Європейська спільнота й далі існувати у такому вигляді як

зараз? Чи можливо їй доведеться переглянути багато положень своєї політики задля збереження власної цілісності? Поки що, все грає проти ЄС, а отже, можливо, згодом ми побачимо його трансформацію: або закінчиться занадто ліберальна політика і їй на зміну прийдуть жорсткі закони, адже цього хоче насамперед європейське населення, або ЄС стане такою собі колонією ісламських біженців.

Отже, нинішня гнучка міграційна політика ЄС не справляється із завданнями, які на неї покладені. Більшість країн Союзу проводять власну політику щодо убезпечення себе від небажаних мігрантів, які замість асимілювання, проводять нав'язування своїх цінностей. Усе це породжує дестабілізацію спільноти, якій уже важко адекватно реагувати на нові виклики і ефективно вирішувати нові проблеми. Міграційна криза є лише однією із складових загальноцивілізаційної кризи, що спонукає переглядати основні засадничі принципи функціонування європейської цивілізації, які в попередні роки забезпечували її стабільність, але виявилися заслабкими перед новими викликами.

Література

1. Білошицький С. Міграційні процеси у провідних країнах ЄС: соціокультурні трансформації та політичні наслідки / С. Білошицький // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2014 / 4-5 (72-73) – 394 с. – С. 328-340.
2. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / П. Дж. Бьюкенен ; пер. с англ. А. Башкирова. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 444 с.
3. Давиденко Л. В. Європейський союз: історія створення й розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/9752/1/Davidenko.pdf>
4. Дергач А. В. Досвід країн ЄС в управлінні міграційними потоками / А. В. Дергач // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. – 2013. – Вип.3. – С. 247–252.
5. Євроскептицизм у Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/26625918.html>
6. Міграційна катастрофа у Європі як ключове випробування для європейської єдності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipress.ua/articles/migratsiyna_katastrofa_u_yevropi_yak_klyuchove_vyprobuvannya_dlya_ievropeyskoi_iednosti_136868.html
7. Міграційна проблема на паузі: чи пройшов ЄС пік кризи біженців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eurointegration.com.ua/articles/2017/09/20/7071245

8. Щерковский П. Голландия устала от политкорректности / П. Щерковский // Gazeta Wyborcza. – 2006. – 13 April. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://inosmi.ru/world/20060413/226798.html>.
9. Melossi Dario. «In a peaceful life»: Migration and the Crime of Modernity in Europe/Italy / Dario Melossi // Punishment and society. Vol 5, № 4, 2003. – P. 371-397.
10. Fukuyama Francis. Paris-Washington: une trajectoire commune / Francis Fukuyama // Le Figaro. – 2003. – 4 decembre
11. Pop Valentina. Europeans say they are tolerant, but oppose immigration / Valentina Pop // EUobserver.com. – 2011. 14 mars. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://euobserver.com/social/31980>

УДК314,15 (4) «20»

Wojciech ŁYCZAK

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Stosunki Międzynarodowe rok I studia Magisterskie Instytut Politologii

Natalia PAŹDZIERA

Media Społecznościowe w Zarządzaniu
rok I studia magisterskie Uniwersytet Jagielloński

WIELKA WĘDRÓWKA IMIGRANTÓW DO EUROPY W XXI WIEKU. PERSPEKTYWA CZY ZAGROŻENIE

Niniejszy artykuł zwraca uwagę na zjawisko wielkiej wędrówki imigrantów do Europy we współczesnych czasach. We wstępie przyjrzymy się w czym obecna migracja różni się od wcześniejszych, a także jakie są główne powody imigracji. Następnie rozważymy argumenty za przyjmowaniem uchodźców i korzyści z tego wynikające, a w dalszej części artykułu zajmiemy się zagrożeniami, które powstają z tej sytuacji. Na końcu rozważymy dwa scenariusze, które wynikają z perspektywy przyjęcia imigrantów.

Słowa kluczowe: wielka wędrówka ludów, imigranci, emigranci, uchodźca, Unia Europejska, integracja, asymilacja, społeczeństwo

This article draws attention to the phenomenon of a great migratory to Europe in modern times. In the introduction we will look at what current migration differs from earlier, and what are the main reasons for immigration. Then we will consider the arguments for accepting refugees and the resulting benefits, and in the further part of the article we will pay

attention to the threats resulting from this situation. Finally we will consider two scenarios that arise from the perspective of admitting immigrants.

Key words: *great migration of peoples, immigrants, emigrants, refugees, European Union, integration, assimilation, society*

Wstęp

Migracje ludności występują od zarania dziejów i są procesem naturalnymi w otaczającym nas świecie, jednak współczesna wędrówka ludów, mająca miejsce w Europie pod wieloma względami jest zjawiskiem nietuzinkowym. Czynniki świadczącymi o wyjątkowości obecnej migracji są:

- masowa skala jej występowania (oczywiście zdarzały się już w historii ludzkości migracje na podobną skalę, jednakże nie w takim krótkim odstępie czasu)
- mediatyzacja procesu imigracji (mam tutaj na myśli czas poświęcony całemu procesowi i imigrantom w mediach)
- konflikt na arenie Unii Europejskiej w sprawie relokacji uchodźców.

Konsekwencje wielkiej imigracji obejmują wiele obszarów państwa (w tym wypadku możemy także rozważyć to w przypadku całej Wspólnoty Europejskiej) :

- demografii
- gospodarki
- dominującej kultury¹

Wszystkie państwa w Unii Europejskiej przyjmujące imigrantów powinny mieć świadomość długookresowych następstw napływu obcej kulturowo ludności. Oszacowanie potencjalnych skutków wielkiej wędrówki ludów wymaga zadania określonych pytań :

- Czy państwo potrzebuje napływu ludności ? Jeżeli tak to o jakich cechach społeczno-demograficznych ?
- Czy nowo przybyła ludność przyczyni się do wzrostu gospodarki ? Jeśli tak to jakich sektorów ?
- Jakie będą następstwa dla rdzennego społeczeństwa w sektorze edukacji, opieki społecznej i rynku pracy ?
- Najważniejsze pytanie, czy społeczeństwo gotowe jest przyjąć obcych kulturowo ludzi?²

Odpowiedzi na te pytania powinny być podstawą w debacie publicznej na temat przyjmowania imigrantów do swojego państwa. Każdy kraj ma

¹Magdalena Lesińska, *Inkluzja polityczna imigrantów we współczesnej Europie*, Warszawa 2013, s. 9

²Magdalena Lesińska, *Inkluzja polityczna imigrantów we współczesnej Europie*, Warszawa 2013, s. 9

różne uwarunkowania, dlatego przyjęcie imigrantów powinno być świadomą decyzją.

Powody imigracji

Aby lepiej zrozumieć zjawisko wielkiej wędrówki ludów trzeba zastanowić się nad jej powodami. Zadać pytanie, co sprawia że ludzie często ryzykują życie własne oraz rodziny aby dostać się do Europy ? Moim zdaniem są to zasadnicze trzy powody:

- Pierwszym z nich jest niewątpliwie ucieczka przed wojną. W momencie zagrożenia życia człowiek szuka bezpiecznej przystani. Nie każdy człowiek jest żołnierzem, niektórzy szukają spokojnego życia. Ucieczka z kraju ogarniętego wojną jest normalnym zachowaniem ludzi i ma to miejsce od zarania dziejów. Każdy z nas może sobie zadać pytanie i szczerze na nie odpowiedzieć, a to pytanie brzmi: „Czy w razie konfliktu zbrojnego w naszym kraju broniłbyś ojczyzny, czy też emigrowałbyś z naszego państwa ?”³

- Prześladowania polityczne i religijne. Każdy człowiek na świecie według Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ma prawo do wolności wyznania, słowa, wyrażania swoich poglądów i opinii. Kiedy prawa te są w sposób rażący nieprzestrzegane (tak jak ma to miejsce w wielu krajach Afryki Północnej) stają się argumentem emigracji w miejsce, gdzie prawa te są respektowane. Arabska wiosna miała zwiastować lepszą zmianę w krajach rządzonych przez dyktatorów, jednak zamiast tego doprowadziła do wielu konfliktów, prześladowań, umocnieniu się skrajnie radykalnych ugrupowań, a także wojen domowych. Długa destabilizacja państw i brak w tym czasie jakiegokolwiek obrony obywateli w wielu wypadkach zmusza całe rodziny do imigracji. Dlaczego wybierają Europe ? Powodów jest kilka. W wielu sąsiednich państwach również panuje wojna domowa lub panują tragiczne warunki w obozach dla uchodźców. Nie możemy również zapomnieć, że niektóre kraje sąsiednie po prostu nie chcą przyjmować uciekinierów na terytorium swojego państwa. W całym tym szaleństwie Europa jawi się jako raj dla zdesperowanych ludzi. Nieodpowiedzialne słowa polityków ze starego kontynentu zachęcają kolejne rzesze uchodźców do przyjazdu.

- Trzecim powodem jest chęć poprawy warunków materialnych. Każdy człowiek ma w naturze chęć do bogacenia się. Również wśród obecnych imigrantów z wielkiej wędrówki ludów chce przybyć do

³Marta Woźniak-Bobińska, *Sytuacja w Syrii i przyczyny migracji Syryjczyków do krajów UE*, <http://kulturacyfrowa.org/akcja/sytuacja-w-syrii-i-przyczyny-migracji-syryjczyk%C3%B3w-do-kraj%C3%B3w-ue>

Zachodniej Europy, aby poprawić swój status materialny. Bogate kraje od zawsze przyciągały tak zwanych imigrantów ekonomicznych. W tej sytuacji najważniejszym aspektem jest sposób w jaki chce się wzbogacić imigrant. Jeżeli jest to chęć podjęcia pracy to mamy czynnik pozytywny, natomiast jeśli chce korzystać z dobroci przywilejów socjalnych - będzie on negatywny.⁴

Perspektywa – argumenty za przyjęciem uchodźców

Tania siła robocza. Jest to argument ekonomiczny, jednakże bardzo trafny. W Europie od paru lat zaczyna brakować rąk do pracy. Spowodowane jest to kilkoma czynnikami. W wielu państwach Europy Zachodniej rdzenni obywatele nie chcą wykonywać niektórych zawodów z powodów małego prestiżu, małej pensji czy po prostu z możliwości korzystania z wysokich płac socjalnych. Teoretycznie imigranci bądź uchodźcy przybywający do nowych ojczyzn powinni zapłacić tę lukę na rynku pracy. Dzięki ich przybyciu wzrasta konsumpcja, popyt i podaż, co może doprowadzić do otwarcia nowych miejsc pracy. Ludność, która przybyła do Europy również otwiera swoje małe biznesy, co wspomaga gospodarkę. Musimy także pamiętać o imigrantach z wyższym wykształceniem przybywających na europejski rynek pracy. Oprócz taniej siły roboczej mogą oni zaoferować, także innowacyjność.⁵

Kolejnym argumentem jest tak zwane „odmłodzenie społeczeństwa”. Ludność europejska starzeje się nieubłaganie z dekady na dekadę. Rdzenne kobiety w Europie rodzą średnio 1,58 potomstwa.⁶ Dla zachowania następstwa pokoleń, czynnik ten powinien wynosić 2,2 na małżeństwo. Według wielu osób jest to powód do przyjmowania imigrantów, który ich zdaniem jest nieunikniony. W przeciwieństwie do Europejczyków, ludność z krajów afrykańskich zakłada rodziny wielodzietne. Starzejące się społeczeństwo trzeba będzie kiedyś utrzymać i jest to zadanie młodszego pokolenia, którego wśród krajów europejskich wydaje się być zbyt mało.

Trzecim argumentem jest wielokulturowość. Dla niektórych z pewnością jest to argument nietrafiony, jednak tolerancja i otwartość na nowe kultury są wartościami samymi w sobie. Nie możemy zapomnieć, że jedną z fundamentalnych wartości Unii Europejskiej przy jej tworzeniu

⁴Kinga Białek, *Migracje na świecie*, http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/news-files/m3_migracje_na_swiecie.pdf

⁵Karol Kobylarz, *6 korzyści dla gospodarki, jakie niosą ze sobą uchodźcy*, <http://markets.info.pl/6-korzysci-dla-gospodarki-jakie-niosa-ze-soba-uchodzcy/>

⁶Jakub Prokop, *Dzietność w Polsce i Europie wg Eurostatu. Im wyższe płace, tym więcej dzieci*, <http://www.pulshr.pl/wynagrodzenia/dzietnosc-w-polsce-i-europie-wg-eurostatu-im-wyzsze-place-tym-wiecej-dzieci,32851.html>

była tolerancja, tolerancja na kulturę sąsiada. To właśnie ta wartość doprowadziła do rozwoju Unii i rozszerzaniu jej o kolejne państwa. W momencie braku tolerancji może być zagrożona idea UE, która została na niej zbudowana. Wydaje się, że przy powyższych dwóch argumentach przyjmowanie uchodźców jest nieuniknione i powinniśmy dokonać wszelkich starań do przeobrażenia naszego społeczeństwa w społeczeństwo wielokulturowe. Miejmy nadzieję, że na tej wielokulturowości skorzystamy wszyscy (nie tylko przez aspekty kulinarne ale przede wszystkim na płaszczyźnie kulturowej i społecznej).

Zagrożenia – argumenty przeciwko przyjmowaniu imigrantów

We wcześniejszej części pracy omówiliśmy argumenty za przyjmowaniem uchodźców i pozytywnych tego skutkach. Wydawały się one spójne i logiczne ale czy aby na pewno ? Przyjrzyjmy się teraz argumentom przeciwko przyjmowaniu ludności napływowej z krajów afrykańskich i bliskiego wschodu. Wśród najczęściej wymienianych powodów pojawiają się :

1. Problemy społeczne w państwach przyjmujących
2. Terroryzm
3. Niekontrolowany napływ ludności do Europy
4. Wzrost przestępczości

Wraz z falą imigrantów wzrasta ilość przestępstw popełnianych w danym kraju. Również wzrasta zagrożenie terrorystyczne, które jest zupełnie obce Europejczykom na tak szeroką skalę. Terroryzm oraz większa przestępczość wpływają negatywnie na poczucie bezpieczeństwa rdzennej ludności, co powoduje napięcia społeczne. Jeżeli porównamy ilość zamachów terrorystycznych do liczby imigrantów przybywających do Europy to wydaje się, że jest to nie duży procent. Jednak tak drastyczne wydarzenia zniechęcają do przybyłych. Nie ma w tym nic dziwnego, niekontrolowany napływ ludności skutkuje tym, że nie mamy pojęcia kto przekracza granicę europejską, a to wywołuje strach. Doniesienia o tak zwanych „strefach no go” również skłaniają do przemyśleń nad sensem przyjmowania imigrantów, którzy zamykają się w takich strefach. Również poprawność polityczna w niektórych mediach, które nie pokazują imigrantów w obiektywnym świetle nie poprawia sytuacji. Na koniec pozostaje jeszcze tylko jedno pytanie pod tym akapitem. Ile finalnie Europa jest w stanie przyjąć imigrantów ? Argument przeciwników imigracji przemawiający za tym, że wszystkich imigrantów nie możemy przyjąć również jest trafny. Pomoc też ma swoje granice.

Do czego nas to doprowadzi ?

Podsumowując powyższe rozważania mamy wrażenie, że prawdopodobne są dwa scenariusze. Pierwszy zakłada integrację przybyłej ludności z Afryki, drugi natomiast destabilizację kontynentu europejskiego. W pierwszym scenariuszu zakładamy, że Unia Europejska oraz państwa przyjmujące zaadaptują innowacyjny program integracji dla przybywających. Zwiększą nakłady finansowe na tego typu przedsięwzięcia, zmienią proces relokacji uchodźców (przybyła ludność powinna być rozmieszczana pomiędzy rdzennych Europejczyków), uszczelnia granice UE, usprawnią kontrolę imigrantów i otworzą więcej placówek pomagających ludzią w adaptacji do nowych warunków życia. Drugi scenariusz bardziej pesymistyczny lecz także bardziej prawdopodobny zakłada, iż tak duża liczba imigrantów nie zdoła się zintegrować w nowym otoczeniu. To z kolei będzie doprowadzać do napięć społecznych pomiędzy imigrantami, a rdzennymi Europejczykami. Może to w konsekwencji spowodować destabilizację krajów przyjmujących, a w skrajnych przypadkach doprowadzić do wojny domowej. Obydwa scenariusze są prawdopodobne, zarówno integracja imigrantów i destabilizacja starego kontynentu. Od każdego z nas zależy jak potoczą się losy naszego kontynentu. Kończąc pracę nie chcemy pokusić się o jednoznaczną odpowiedź czy wielka wędrówka ludów do Europy to perspektywa czy zagrożenie. Staraliśmy być się jak najbardziej obiektywni w swoich rozważaniach. Praca miała na celu uświadomić zarówno plusy, jak również minusy tak dużej migracji i skłonić do refleksji każdego czytelnika.

Bibliografia

1. Paweł Lubiewski, Nielegalna imigracja. Zagrożenia Bezpieczeństwa cz. 1, Szczytno 2016
2. Magdalena Lesińska, Inkluzja polityczna imigrantów we współczesnej Europie, Warszawa 2013
3. Agata Górny, Izabela Grabowska-Lusińska, Magdalena Lesińska, Marek Okólski, Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj migracyjny, Warszawa 2010
4. Jadwiga Nadolska, Paweł Stawarz, Konstanty A. Wojtaszczyk, Unia Europejska i wybrane państwa świata wobec kryzysu migracyjnego, Warszawa 2017
5. Grażyna Firlit-Fesnak, Łukasz Łotocki, Piotr W. Zawadzki, Europejskie polityki migracyjne. Stare dylematy, nowe wyzwania, Warszawa 2016
6. Marta Woźniak-Bobińska, Sytuacja w Syrii i przyczyny migracji Syryjczyków do krajów UE, <http://kulturacyfrowa.org/akcja/sytuacja-w-syrii-i-przyczyny-migracji-syryjczyk%C3%B3w-do-kraj%C3%B3w-ue>

7. Kinga Białek, Migracje na świecie, http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/news-files/m3_migracje_na_swiecie.pdf
8. Karol Kobylarz, 6 korzyści dla gospodarki, jakie niosą ze sobą uchodźcy, <http://markets.info.pl/6-korzysci-dla-gospodarki-jakie-niosa-ze-soba-uchodzcy/>

УДК 339.926:331.556.4:061.1ЄС

Ольга ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрантка 1 року навчання
історико-юридичного факультету,
спеціальності «Середня освіта. Історія»

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄС: СУЧАСНИЙ СТАН

Розкрито сутність поняття «трудова міграція», з точки зору різних науковців, також надано пояснення поняття на законодавчому рівні. Автор показує причини міграції. Висвітлив наслідки міграційних процесів для країн. Простежується взаємозв'язок трудової міграції з глобалізацією на міжнародному рівні.

Ключові слова: міграція, глобалізація, трудова міграція, міжнародна міграція, економічний ринок праці, грошові перекази

The essence of the concept of "labor migration" is disclosed, from the point of view of different scholars, also the explanation of the concept at the legislative level is given. The author highlighted the causes of migration. He highlighted the implications of migration processes for countries. Traced the relationship of labor migration with globalization at the international level is traced.

Key words: migration, globalization, labor migration, international migration, economic labor market, money transfers.

Сьогодні термін «міграція» використовується доволі часто і на це є суттєві причини. Міграційні процеси знаходять відображення у міграційній політиці, яка має свої особливості в кожній країні. Поряд

з такими чинниками міжнародної міграції як глобалізація, нерівномірність розвитку різних регіонів, демографічна ситуація у приймаючих країнах, рух прямих іноземних інвестицій, розвиток транспорту і засобів зв'язку, дуже важливим фактором є офіційна політика регулювання самої міграції. У зв'язку з тим, що міграція охоплює багато країн і регіонів, робить останні взаємозалежними від міграційних потоків, тому зміни у міграційній політиці однієї країни здатні впливати на ситуацію з міграцією також у інших країнах. У певній мірі міграційна політика впливає на кількісні і якісні параметри міграційних потоків, їх напрямок і співвідношення легальної і нелегальної міграції.

Важливою складовою міграції є трудова міграція в ЄС через те, що в останні роки спостерігається збільшення трудової міграції як у всьому світі, так і в країнах ЄС. У цьому контексті особливо актуальним стає питання впливу міжнародної трудової міграції на економічний розвиток і ринки праці країн походження мігрантів і приймаючих країн зокрема Міжнародна міграція як складова загального процесу міграції – явище не нове. Воно виникло багато століть тому з різних причин: кочівництво скотарів, військові й колоніальні загарбання, стихійні лиха, географічні відкриття та освоєння нових життєвих просторів. Потоки міжнародних потоків мігрантів спочатку взагалі не фіксувались державними органами [4].

Активна розробка проблем міжнародної міграції почалася з кінця 60-х років ХХ століття в межах моделей економічного зростання[2]. Міграцію варто розглядати як закономірний наслідок розвитку інтеграційних процесів, необхідну об'єктивну передумову становлення єдиного міждержавного ринку праці. Разом з тим міграція навряд чи була б можлива у великих масштабах, якби не існувало економічної доцільності, а інколи й необхідності використання іноземної робочої сили.

Різні аспекти ролі грошових переказів мігрантів, зокрема їх впливу на економіку країн, знаходять відображення у дослідженнях зарубіжних авторів таких як Кіреєв А. П., Булатов А.С., Борхас Дж., Буч Б.М., Дрінквотер С., Скелдон Р., Молодікова І., Роджерс А. та ін. Вагомий внесок в дослідження даної проблеми було зроблено в

роботах таких науковців і вчених України та СНД таких як Глущенко Г.І., Євдокімов А. І , Івахнюк І., Кудеярова Н.Ю., Пітюлич М.І., Рамєєва А.А., Стаканов Р.Д., Шиманська О. та ін. [1].

Сучасна трудова міграція є однією з найбільш складних підсистем міжнародних економічних відносин, яка певним чином впливає на світову економіку і знаходиться у центрі уваги багатьох науковців-економістів світу.

На сьогоднішній день, існує безліч визначень понять «трудова міграція». Розглянемо визначення деяких спеціалістів. А. П. Кіреєв визначає міграцію робочої сили як «переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більш ніж на рік». Впливають на цей процес причини економічного й іншого характеру А.С. Булатов розглядає Міжнародну трудову міграцію як переміщення населення через державні кордони з метою вступу в трудові відносини з роботодавцями, які знаходяться в іншій державі визначає міжнародну міграцію робочої сили як переселення працездатного населення з одних держав в інші з метою пошуку роботи терміном більш ніж на рік. Причинами міграції автор називає перш за все економічні, хоча і додає важливість політичних, етнічних, культурних сімейних і інших причин. Т. Драгунова наголошує, що визначення міграції лише як переміщення населення є занадто широким, тому необхідно визначати міграцію як переселення спільності людей, що характеризується певними кількісними і якісними параметрами [5].

18 грудня 1990 року Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята «Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей» (англ. «International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families») і вступила в силу 1 липня 2003, згідно якої термін «трудящий-мігрант» означає особу, яка буде займатися, займається або займалася оплачуваною діяльністю в державі, громадянином якої він чи вона не є [1].

Підписання Маастрихтської угоди у 1992 р. сформувало єдиний економічний і політичний простір західноєвропейських країн, створивши внутрішню безвізову зону і буферну зону навколо. Таким чином, відбулася легалізація мігрантів, які знаходилися на території

ЄС, спростилося переміщення всередині Союзу і при цьому посилюється в'їзд мігрантів з третіх країн[2].

Із розширенням Євросоюзу в 2004 і 2007 рр. в країнах ЄС-15 виникла ймовірність, що більш низький рівень оплати праці, зайнятості і економічного розвитку спровокує збільшення потоків мігрантів з ЄС-10 на західноєвропейські ринки праці. Наприклад, в 2004 році мінімальна заробітна платня в Литві була в 9 разів нижче ніж в таких країнах ЄС-15 як Люксембург, Нідерланди, Велика Британія, Франція. Безумовно, відкриття кордонів потягло за собою збільшення мобільності населення працездатного віку із нових країн-членів у старі; у роки розширення ЄС показник чистої міграції по ЄС-15 суттєво зростає. У нових країнах-членах кількість громадян, що знаходилися за кордоном, також зростала. За три роки, з початку 2004 до початку 2007 рр. кількість поляків, що знаходилися за межами країни, збільшилась в 3 рази, з 180 тис. до 540 тис. чол. [3].

З 2007 р. Громадяни Польщі мали можливість вільно працевлаштовуватися у країнах Європейського економічного простору. Зокрема вільним був доступ поляків на ринки праці Кіпру, Естонії, Нідерландів, Ірландії, Болгарії, Чехії, Фінляндії, Греції, Латвії, Литви, Мальти, Португалії, Румунії, Ісландії, Словаччини, Словенії, Швеції, Угорщини, Великобританії, Італії. Відносно спрощеним був такий доступ у Данії, Франції, Ліхтенштейні та Норвегії (хоча і регулювався на той час системою національного законодавства з праці). Разом з тим, не лібералізували працевлаштування поляків Австрія, Бельгія, Люксембург та Німеччина [7].

Відповідно до результатів дослідження П. Качмарчика та Й. Тировіч (2015) які глибоко вивчали питання еміграції кваліфікованих поляків, «польську освіту важко реалізувати на ринку праці Британії. Польські високо освічені мігранти зазвичай працевлаштовані набагато нижче їх навичок» [7]. У зв'язку з цим також дуже гостро для Польщі стала проблема еміграції студентів. Так, Європа прийняла Польщу, долучила її до інтеграційних процесів у всіх сферах, зокрема у сфері освіти, а це, в свою чергу відкрила колосальні можливості академічної та наукової мобільності — студенти отримують дипломи провідних європейських вузів, які дають конкурентні переваги на ринках праці розвинутих європейських країн [6].

Після вступу до Євросоюзу Литва зіткнулася з феноменом трудової міграції - чималий відсоток жителів країни поїхав на заробітки до Великої Британії, Ірландії й тоді ще цілком успішної Іспанії. Це можна назвати істотною проблемою для демографічного становища країни, проте згаданий феномен також можна розглядати з погляду свободи вибору людей і, що важливіше, можливості реалізувати цей вибір. Важливо й те, що ці люди працюють у країнах ЄС легально, забезпечені соціальними гарантіями й мають рівні права з іншими жителями Європейського Союзу.

На батьківщині вони вже не бачать для себе жодних перспектив. Тисячі європейців з країн-боржників євросони вирушають у пошуках кращого життя до Німеччини. Тисячі греків, іспанців, італійців та португальців у часи боргової кризи залишили свої країни і перебралися до Німеччини. Крім того, припинили діяти обмеження на працевлаштування для поляків, угорців та словаків, які теж у 2016 році поповнили лави трудових мігрантів у ФРН [4].

Власне, завдяки міграції з країн Європейського Союзу статистика приїжджих до Німеччини суттєво зросла – загалом на 19 відсотків у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Кількість іноземців зросла на 21 відсоток і становить 381 тисячі із загальної кількості приїжджих. А частина німців, які повернулися на батьківщину, залишилися майже сталою [6].

Суттєвий приріст мігрантів спостерігається серед греків – майже 9 тисяч мігрували до Німеччини, що на 85 відсотків більше, аніж у 2015 році. Крім того, до ФРН перебралися 7300 іспанців (плюс 49 відсотків), 13900 італійців (плюс 22,5) і 3800 португальців (плюс 21 відсоток). Причиною є високе безробіття, від якого потерпають ці країни. В Іспанії воно сягає понад 20 відсотків, а в Греції – 18 відсотків.

Також на 30 відсотків зросла кількість мігрантів з країн-новачків ЄС. Румуни та болгари, які лише з 2007 року належать до ЄС, мали приріст у Німеччині на 34 % [5].

Загалом в ЄС налічується 18,5 млн. внутрішньоєвропейських мігрантів. З них 4,1 млн. осіб живуть у Німеччині, 3,1 млн. – у Великобританії, 2,2 млн - у Франції, 2 млн. – в Іспанії, 1,8 млн. – в Італії.

Одним з важливих наслідків трудової міграції є отримання грошових надходжень членами родин, які залишилися в країні походження. За останні роки грошові перекази мігрантів стали відносно стабільним джерелом фінансування особливо для економік країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою. Статистичні дані свідчать, що грошові надходження від мігрантів постійно зростають у світових масштабах, змінюючи рівень життя населення країн-реципієнтів і впливаючи на соціально-економічну ситуацію. Таким чином, безсумнівно актуальним є дослідження ролі грошових переказів мігрантів і їх впливу на економічний розвиток країн.

Суттєвий вплив на інтенсифікацію процесу міграції складає глобалізація світогосподарських зв'язків; з її розвитком бар'єри в'їзду до країн знижуються, уможливлюючи майже безперешкодний рух людей, що прагнуть знайти кращу роботу, жити у країні з вищим рівнем життя, або уникнути проблем, що спіткають їх у власній країні. З розвитком глобалізації посилюється її вплив на економічне життя суспільства. Сьогодні глобалізація все більше проявляється як на міжнародному, так і на регіональному рівнях, охоплюючи різні сфери і процеси. Сприяючи відкритості національних економік, глобалізація водночас збільшує мобільність робочої сили і є одним з проявів зростаючої міграції; будучи тісно пов'язаними між собою складною системою взаємовідношень, процеси міграції і глобалізації взаємно впливають один на одного.

Література

1. Білошицький С.В. Міграційні процеси у провідних країнах ЄС: соціокультурні трансформації та політичні наслідки // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. – Київ, 2014. – № 4/5 (72/73), липень - жовтень. – С. 328–340
2. Дергач АВ Регулювання міграційних процесів в сучасних умовах / А. В. Дергач // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 23. – С. 165–168
3. Дергач А. В. Досвід країн ЄС в управлінні міграційними потоками / А. В. Дергач // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2013 – випуск 3. – С. 247–252
4. Дмитрук Б. П. Світові міграційні процеси: мотивація, види й наслідки для країн виїзду та приймаючих країн / Б. П. Дмитрук, Н. М. Светлова // Вісник

Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія : Економіка і менеджмент. – 2016. – № 1. – С. 18–27

5. Ніколайчук Х. Мігранти з кризових країн ЄС їдуть до Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.dw.com/uk/> 10.09.2015
6. Anacka M., Fihel A., Kaczmarczyk P., Stefańska R. Recent Trends in International Migration in Poland: The 2011 SOPEMI Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.migracje.uw.edu.pl/download/publikacja/1778> 6.06.2016
7. Duszczuk M. Upolitycznienie kwestii demograficznej (starzenia się ludności) w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://migageing.uw.edu.pl/wpcontent/uploads/sites/36/2015/07/SiM_05.pdf 11.10.2015

УДК 325.14 (94)

Альона БРОВКО

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
к.і.н., ст.викладач кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті висвітлюється міграційна політика Франції з середини XIX століття до сьогодні. Проаналізовано особливості діяльності уряду країни у даній сфері на сучасному етапі.

Ключові слова: міграційна політика, Франція, іммігранти, міграційні потоки.

The article covers the migration policy of France from the middle of the XIX century to the present. The peculiarities of the activity of the government of the country in this sphere at the present stage are analyzed.

Key words: migration policy, France, immigrants, migratory flows.

Франція – одна з європейських держав, яка потерпає від міграційних потоків з різних країн світу. Завдяки своїй політиці та географічному положенню Франція є найбільш привабливою країною для іммігрантів. Тому, за останні 150 років вона прийняла до себе найбільшу кількість вихідців з інших країн. Як результат, Франція відчула на собі загострення міграційної кризи, що вплинуло як на внутрішньополітичне, так і економічне становище країни.

Зокрема, збільшення кількості міграційних сил призвело до збільшення терористичних акцій, злочинності, загостренні міжрелігійних відносин в середині країни, ксенофобії, а також, до зростання безробіття та витрат державних коштів спрямованих на допомогу мігрантам. Всі ці фактори внутрішньополітичного становища та розвитку Франції, змусило владу змінити напрям діяльності у сфері міграційної політики та прийняти ряд заходів щодо запобіганню в подальшому проблем пов'язаних з іммігрантами.

Дану проблему досліджували у своїх працях О. Гільченко та О. Рабчевська, Д. Хачатрян, С. Орехова, А. Ромашева та ін.

Масова міграція до Франції спостерігається з другої половини XIX ст. Бурхливий індустріальний розвиток, необхідність країни у робочій силі, демократична криза – все це вплинуло та визначило напрямок діяльності уряду Франції в імміграційній сфері. Відкривши свої кордони для іноземних працівників, Франція прагнула таким чином вирішити внутрішньо економічні проблеми країни.

У даний період основний потік іммігрантів спостерігається з прикордонних держав, таких як Іспанія, Італія, Бельгія, та Польщі. На 1930 рік у Франції перебувало 3 мільйони іноземців [3, с. 68]. Така кількість іммігрантів почала викликати стурбованість влади, тому вже у 1932 році був прийнятий закон, що стосувався імміграції, згідно якого вводились обмеження щодо отримання дозволу на право проживання. Це був перший закон який передбачав регулювання імміграційних потоків Франції. Про розвиток міграційної політики Франції свідчить і поява першого Державного Секретаря для Імміграції (1937) створена представником лівих урядових сил Леоном Блумом. Утім, Друга Світова війна принесла нові потоки біженців які надходили з Італії, Іспанії, Німеччини та Східно-Центральної Європи, що було пов'язано з політичними режимами даних країн, втечею від фашизму та нацистів. Тому імміграція на даному етапі носила переважно політичний характер. Більшість прибулих до країни, з часом, інтегрувались у французьке суспільство і стали громадянами Франції.

Після завершення Другої Світової війни Франція проводила відкриту імміграційну політику. Так, 2 листопада 1945 р. був прийнятий основний закон про імміграцію — Закон про в'їзд і

перебування іноземних громадян у Франції, який включав 9 розділів і 40 статей. Згодом до цього закону було внесено більше 40 поправок.

Відродження Франції в післявоєнний період спричинило нову хвилю імміграції, яка охоплювала період з 1956 - 1973 рр. У свою чергу, А. Ромашева визначає інші хронологічні рамки імміграції. Дослідниця вважає, що друга міграційна хвиля розпочалась з 1950 року й триває до нині. Спершу до країни прибували робітники з Італії та Іспанії, а згодом спостерігається наплив вихідців з колишніх французьких колоній – країн Магриба, Африки, Близького Сходу, Азії, а також Португалії [3, с. 68].

Утім, економічна криза та загострення безробіття, що спостерігалось з середини 1970-х рр., змусило Францію взяти імміграційний потік під свій контроль та розробити більш ефективну міграційну політику, щоб захистити країну від подальших напливів іноземців. Офіційно було проголошено припинення прийняття іммігрантів, за винятком осіб, які потребували політичного притулку, прибували на навчання та з метою возз'єднання сімей. Була введена заборона на в'їзд до Франції членам сімей робітників, що наймалися строком до 3-х років. Ускладнилась умови вступу до вузів вихідців із колишній колоній Франції, яка прагнула не допустити послаблення своїх позицій в Африці [6]. Тобто, влада приймаючи іноземців, керувалась вже не економічними міркуваннями, як було до цього, а соціальними (гуманітарними). З 1974 року в країні були закриті всі програми щодо найму іноземної робочої сили, та введені санкції проти працедавців, які брали іммігрантів на роботу.

90-ті роки позначились подальшою боротьбою з іммігрантами. Французький міністр іноземних справ Ш. Паскуа сформував основну мету імміграційної політики яка полягала в досягненні нульового міграційного приросту. З метою захисту країни від міграційних потоків, у 1993 році Шарль Паскуа виступив за скорочення нелегальної міграції та прийняв закон, який забороняв працювати іноземним студентам та оскаржувати відмову про надання притулку; розширювались права поліції для депортації нелегальних мігрантів; термін розгляду справи про возз'єднання сім'ї збільшувався до двох років. Закон забороняв іноземцям перебувати у Франції на постійній

основі, а деяким категоріям населення, для того щоб мати право перебувати на території країни, необхідно було отримати дозвіл. Утім, така політика не знайшла підтримки серед французького суспільства. Ш. Паскуа, було звинувачено у сприянні зменшенні людських ресурсів країни.

Тому, 1998 року був прийнятий новий закон, розроблений Ж. Шевенманом, згідно з яким спрощувався процес отримання громадянства, зменшувались вимоги для висококваліфікованих робітників та студентів, послаблювався контроль за змішаними шлюбами, натомість, посилювались заходи боротьби з нелегалами та правопорушниками в країні.

За правління Ж. Ширака збільшилось у Франції кількість мусульманського населення з малорозвинених країн. Утім, за правління Н. Саркозі, який прийшов до влади у 2007 році, спостерігається більш жорстка політика щодо іммігрантів. За його правління держава проводила політику так званої селективної міграції, мета якої полягала у залученні до країни висококваліфікованих спеціалістів, які мали б допомогти розвиватися економіці країни. Була введена система квот, яка встановлювала кількість іммігрантів необхідних для країни [5]. 11 лютого 2011 року Н. Саркозі заявив про крах моделі мультикультуралізму, наголосивши на тому, що Франція не стане підлаштовуватися під іммігрантів і змінювати свій стиль життя [7].

Саме з ініціативи Н. Саркозі, за часів головування Франції у ЄС, був прийнятий базовий документ в області узгодження міграційної політики країн ЄС – Європейський пакт про імміграцію і надання притулку [2], який покликаний стати основою політики Європейського союзу з питань імміграції та надання притулку, в дусі взаємної відповідальності і солідарності між державами-членами.

За правління Франсуа Олланда, на відміну від його попередника, проводилась політика «відкритості» Франції для іммігрантів, які зробили вагомий внесок у процес формування сучасної Французької Республіки. Зокрема, він виступав за спрощення процесу легалізації іммігрантів та активізації заходів щодо їх інтеграції у французьке суспільство. Так, для тих хто вже незаконно проживав на території Франції, була введена спрощена

процедура в легалізації. Але кількість легалізації в рік не повинна була перевищувати 30.000.

23 липня 2015 року Радою Міністрів було прийнято відразу два законопроекти, що регулювали процес імміграції. За першим законом скорочувалась процедура розгляду кожного запиту на притулок, яка не повинна була перевищувати 9 місяців, що значно спрощувало роботу організацій з питань біженців та заощаджувало бюджетні кошти. Другий закон передбачав створення більш сприятливих умов для висококваліфікованих іноземців, вченим та працівникам мистецтва, які прибували на роботу з країн, що не входять до ЄС. Їм видавався так званий «паспорт таланту» терміном на чотири роки [2, С.193-194]. Як бачимо, другий законопроект відображав політику Н. Саркозі, щодо вибіркової імміграції.

Утім, економічне становище в Франції змусило дещо посилити методи регулювання напливу іноземців. Так, голова МВД Франції Мануель Вальс повідомив про суттєві зміни в міграційній політиці країни. Зокрема, наголосив на державному скороченні фінансової допомоги іммігрантам та зменшенні суми відшкодування іммігрантам, які прагнуть добровільно повернутися на батьківщину (якщо раніше держава на цю мету виплачувала 300 євро повнолітній та 100 євро неповнолітній особі, то з 1 березня 2013 р. ці виплати становитимуть відповідно 50 та 30 євро). Але, одним із найважливішим пунктом міграційної політики стане скорочення виплат по безробіттю [1].

Реформування міграційної політики завершилось прийняттям 8 березня 2016 року Закону про права іноземців [2, с. 194], який включає положення стосовно прийому та інтеграції іммігрантів, нового порядку надання посвідки на проживання, а також положення нелегальних мігрантів у Франції. Даним законом передбачалось створення надійного механізму інтеграції, що зменшило б напруженість й ненависть до біженців та вимушених переселенців у суспільстві.

За даним законом змінювалась процедура отримання права на проживання в Франції, спрощувалась процедура пошуку роботи та відкриття власної справи, передбачалось введення нових засобів боротьби з нелегальною імміграцією тощо.

З метою регулювання міграційних процесів у Франції була розроблена багатоступенева система державних установ та органів. На сучасному етапі основними урядовими органами, які займаються питаннями міжнародної міграції, є:

- Міністерства по соціальних справах, праці і солідарності включає в себе наступні організації та служби, що займаються проблемами мігрантів: ADRI, FASILD, OFII, SSAE, ASSFAM, DPM;
- Міністерство внутрішніх справ, що включає в себе Управління з громадянським свободам і Центральне управління прикордонної поліції, яке входить в структуру Генерального управління Національної поліції. Управління прикордонної поліції контролює міграційні потоки і бореться з нелегальною міграцією;
- Міністерство закордонних справ, що відстоює інтереси французьких громадян за кордоном та іноземних громадян у Франції. В ньому розробляється державна політика у сфері візового режиму і пересування іноземних громадян на території Франції;
- Міністерство юстиції включає в себе Управління по цивільних справах друку, яке поряд з іншими Міністерствами поділяє відповідальність з питань надання громадянства [4].

У 2017 році президентом Франції став Е. Макрон. Ще у своїй передвиборчій кампанії він зазначав, що міграційну політику мусить регулювати такий прийом, як «вхідний відбір». Треба збільшити кількість віз, які видають креативним і освіченим студентам. І головне – володіння французькою мовою стає головним критерієм, коли комісія буде ухвалювати рішення про надання громадянства [8]. Утім, як на практиці буде реалізована міграційна політика Франції за правління Е. Макрона покаже час.

Отже, проблема вирішення міграційної кризи на сьогодні є основною загрозою національної безпеки Франції. Міграційна політика Франції, на перших етапах, була відкритою для іноземців, що було пов'язано з зменшенням чисельності населення та відбудовчими процесами в країні після Першої Світової війни. Утім, така політика згодом приведе до значних імміграційних потоків, які призведуть до соціального напруження в суспільстві, економічних труднощів та суперечок в політичній сфері. Тому, починаючи з другої половини ХХ ст. міграційна політика Франції спрямована на захист

власних кордонів від напливу іноземців. В останні роки у Франції спостерігається тенденція щодо вибіркової імміграції: приймання висококваліфікованих спеціалістів та призупинення нелегальних потоків.

Література

1. Василенков С. Франция снимет со своей шеи мигрантов / Правда.Ру: Аналитика и новости / С. Василенков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.pravda.ru/world/europe/european/27-12-2012/1140302-france-1>
2. Гільченко О.Л. Сучасна міграційна політика Франції / О.Л. Гільченко, О.С. Рабчевська // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія. - 2016. - Вип. 16. – С. 191. – 199.
3. European migration in the late twentieth century: historical patterns, actual trends, and social Implications / editors, Heinz Fassmann, Rainer MOnz. 304p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pure.iiasa.ac.at/3985/1/XB-94-010.pdf>
4. Денисенко М. Франция. Организационное устройство миграционной политики / М. Денисенко, О. Хараева, О. Чуудиновских / Русский архипелаг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://www.archipelag.ru/agenda/povestka/povestka-immigration/org_ustroistvo/France
5. Орехова С.В. Миграционная политика Франции: история и современность / С.В. Орехова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/Home/Downloads/2555-4665-1-SM.pdf>
6. Ромашова А.Г. Миграционная политика Франции как следствие социальных противоречий / А.Г. Ромашова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ashpi.wordpress.com/2013/06/29/romashova-a-g-migracionnaya-politika-francii-kak-sledstvie-socialnykh-protivorechijj/>
7. Хачатрян Д.В. Сучасні міграційні процеси як виклик сьогодення / Д.В. Хачатрян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2012-2/doc/4/06.pdf>
8. Якою є позиція нового президента Франції щодо мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitua.com.ua/news/201705/3478-yakouy-pozyciya-novogo-prezydenta-franciyi-shchodo>

Європейські цінності, стандарти та захист прав людини в євроінтеграційній політиці

УДК 32:061,1 ЄС

Eryk PRZYBOŚ

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
III rok Bezpieczeństwo Wewnętrzne Instytut Politologii

Kamil MICHAŁEC

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
III rok Bezpieczeństwo Wewnętrzne Instytut Politologii

WARTOŚCI, STANDARDY I PRAWA CZŁOWIEKA W EUROPEJSKIEJ POLITYCE INTEGRACJI

Celem artykułu jest przybliżenie czytelnikowi praw człowieka w krajach Europy, wskazanie podstaw prawnych oraz instytucji odpowiedzialnych za przestrzeganie tych praw.

Słowa kluczowe: integracja europejska, prawa, człowiek, humanitaryzm, równość, Europa.

The target of this article is to bring readers closer to human rights in European countries, an indication of the legal basis and the institutions responsible for observing these rights.

Key words: European integration, law, man, humanity, equality, Europe.

1. WSTĘP

Europa jeszcze przed przełomem milenijnym stanęła naprzeciw wielkich zmian. Jedną z tych zmian był podział administracyjny doprowadzający do powstania nowych, autonomicznych państw. Następstwem takich wydarzeń jest integracja europejska, która dla wszystkich społeczeństw krajów europejskich jest wręcz niezbędna. Granice państw, bariery językowe oraz dystans między miastami różnych państw przestały odgrywać pierwszorzędą rolę i odeszły na boczny plan. W dzisiejszych czasach dużo

ważniejsza jest integracja pomiędzy państwami Europy. Integracja jednak musi się ściśle wiązać z ogólnymi normami i prawami dla wszystkich Europejczyków. Przed nami pojawia się wiele pytań. Jakie są nasze prawa w zjednoczonej Europie? Czy zachowywane są wszelakie standardy prawne? Czy każdy Europejczyk jest równy? Celem artykułu będzie analiza dotychczasowego przebiegu integracji oraz próba odpowiedzi na powyższe pytania.

Trzeba jednak liczyć się z konsekwencją iż nie wszystkie pytania muszą znaleźć swoją odpowiedź. Ponieważ integracja jest procesem, który trwa i trwać będzie jeszcze przez dłuższy czas.

2. WARTOŚCI EUROPEJSKIE

Samo hasło *zjednoczona Europa* większości społeczeństwa kojarzy się stosunkowo błędnie ze strukturą Unii Europejskiej. O UE jest głośno, mówi się w mediach, wszędzie widzimy znaki jej działalności lecz europejska integracja to nie tylko 28 państw członkowskich, które między sobą współpracują. Pomimo tego iż integracja europejska to coś więcej niż Unia Europejska to właśnie ta organizacja jaką jest UE wyznacza w Europie kierunek, który jest odzwierciedleniem wartości, które są wspólne dla wszystkich krajów naszego kontynentu.

Po wielu burzliwych wydarzeniach w poprzednim stuleciu, państwa europejskie zaczęły powoli, lecz sukcesywnie dążyć do zjednoczenia. Do zjednoczenia nie tylko w struktury cywilne oraz sojusze militarne ale także do zjednoczenia kulturowego oraz wzajemnego szacunku, wymiany doświadczeń, a czasem nawet tradycji. Pomimo że integracja mogła trwać już wcześniej, to dokumenty które normowały wartości europejskie zaczęły powstawać dopiero w pierwszej dekadzie drugiego tysiąclecia. W tych najważniejszych jest mowa o „*poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości*”¹. To co dziś dla każdego człowieka jest naturalne i powinno przez każdego być respektowane dopiero pod koniec 2007 weszło w życie jako powszechny dokument, obowiązujący w większości krajów w Europie. Pomimo iż jest to dokument kojarzący się w pierwszej kolejności z organizacją Unii Europejskiej to są to spisane prawa uniwersalne, które są i wręcz muszą być przestrzegane by integracja europejska wciąż trwała.

¹ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r

Pomimo wielu korzyści jakie niesie za sobą proces integracji to także niektóre środowiska wskazują skutki uboczne takich działań. Proces integracji który zapoczątkowała Unia Europejska jasno nakreślał nurt równości międzyludzkiej. Część środowisk, szczególnie tych prawicowych bardzo negatywnie komentuje zmiany równościowe, według których efektem jest zmniejszenie znaczenia religii chrześcijańskiej w Europie. Z jednej strony to prawda, a z drugiej strony to naturalny skutek wprowadzania wzajemnej równości. Nie można mówić o wzajemnej integracji w większości aspektów. Musi być ona wprowadzona w każdym miejscu i w każdym z sektorów życia publicznego.

Chłodno myśląc nie jest to zmniejszenie znaczenia religii chrześcijańskiej lecz wyrównywanie neutralności religijnej. Europa stała się otwarta, jej mieszkańcy zmieniają swoje miejsce zamieszkania. Jest to naturalne i po części wymagane aby wyznawcy różnych religii w każdym miejscu czuli się dobrze i komfortowo, a nie tylko w miejscu z którego przyjechali. Lub na odwrót, aby nie musieli zmieniać miejsca życia tylko dlatego że reprezentują religię która jest mniejszością.

Poniższa mapa obrazuje że środowisko europejskie jest mocno zróżnicowane pod względem wyznaniowym. Stąd też aby proces integracji przebiegał prawidłowo, równość religijna jest wręcz obowiązkowo potrzebna. Mapa przedstawia ujęcie tradycyjnych religii, tak więc trzeba w tym przypadku uwzględnić zjawisko migracji co jeszcze bardziej przemawia za wprowadzeniem równości wśród wszystkich religii, których wyznawcy spotykają się w zjednoczonej Europie.

3. PRAWA CZŁOWIEKA

Według powszechnej deklaracji praw człowieka, każdy człowiek rodzi się wolny i równy pod względem obowiązujących praw a także nienaruszalna jest jego godność, w deklaracji mowa jest również o sumieniu i rozumie każdej jednostki, to właśnie według nich powinien postępować człowiek.² Inna definicją z jaką możemy się zetknąć jest fragment z Międzynarodowej encyklopedii prawa publicznego „*prawami człowieka są te wolności, środki ochrony oraz świadczenia, których respektowania właśnie jako praw, zgodnie ze współcześnie akceptowanymi wolnościami, wszyscy ludzie powinni móc domagać się od społeczeństwa, w którym żyją*”³. Warto jednak jeszcze sięgnąć do historii i przyjrzeć się genezie powstanie praw człowieka które znamy obecnie, pierwszym dokumentem nad jakim możemy się zastanowić jest „Magna Charta Libertatum” czyli Wielka Karta Swobód powstała w roku 1215 i wydana przez Króla Anglii Jana bez Ziemi a przeczytać w niej możemy „*żaden wolny człowiek nie ma być pojmany ani uwięziony albo wyrzucony z posiadłości, albo proskrybowany, ani wygnany lub innym sposobem pognębiony; i ani sami na niego nie wyruszymy, ani nikogo innego przeciw niemu nie wyślemy, jak tylko na podstawie legalnego wyroku równych jemu albo na podstawie prawa ziemskiego*”⁴. Przez kolejne lata katalogi takich praw rozwijały się w różnych krajach, powstały Konwencje Genewskie, rozpoczęła się działalność Czerwonego Krzyża a także zakrojona na szeroką skalę działalność Ligi Narodów. Przełomem była data 18 grudnia 1979 roku kiedy to Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych uchwaliło, Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet w skrócie CEDAW. W dokumencie tym podjęto się zdefiniowania pojęcia „dyskryminacja kobiet” które brzmi następująco „*Dyskryminacja kobiet*” oznacza wszelkie różnicowanie, wyłączenie lub ograniczenie ze względu na płeć, które powoduje lub ma na celu uszczuplenie albo uniemożliwienie kobietom, niezależnie od ich stanu cywilnego, przyznania, realizacji, bądź korzystania na równi z mężczyznami z praw człowieka oraz podstawowych wolności w dziedzinach życia politycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego, obywatelskiego i

² Powszechna deklaracja praw człowieka (przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.)

³ Encyclopedia of Public International Law, vol 8, Human Rights and the Individual in International Law, International Economics Relations, Amsterdam, — New York — Oxford 1985, s. 268

⁴ Magna Carta, issued in 1215 (ang.). unesco.org

innych”⁵. W ślad za konwencją o kobietach w latach pięćdziesiątych w życie wprowadzano kilkadziesiąt dokumentów stanowiących o prawach dziecka. Całokształt tych praw pozwala nam zrozumieć sens ich powstania oraz idee jakie ze sobą niosą.

Obecnie możemy wyróżnić trzy generacje praw człowieka, każda z nich odnosi się do innej sfery życia ludzkiego. Pierwsza z nich zawiera prawa fundamentalne, podstawowe, takie od których wywodzi się całe założenie ich istnienia, podzielone są na kategorię:

1. Związane z egzystencją ludzką:

- Prawo do życia
- Prawo do wolności osobistej
- Wolności do tortur

2. Związane z wolnością światopoglądu:

- Wolność wyznania
- Wolność sumienia,
- Wolność myśli
- Wolność wyrażania poglądów (wypowiedzi)

3. Związane z egzystencją prawną człowieka:

- Prawo do informacji
- Prawo do osobowości prawnej
- Równość wobec prawa
- Prawo do ochrony prawnej w postępowaniu sądowym
- Prawo do tajemnicy korespondencji
- Prawo do swobodnego przemieszczania się

4. Związane z prawami politycznymi (obywatelskimi):

- Bierne i czynne prawo wyborcze
- Prawo zrzeszania się
- Prawo do skarg na organy państwa
- Prawo do udziału w życiu publicznym
- Prawo równego dostępu do urzędów

Druga generacja to sfera praw dotyczących ekonomii, spraw socjalnych i kulturalnych które pozwalają się człowiekowi rozwijać w aspektach duchowych, fizycznych oraz w poczuciu bezpieczeństwa. Źródłem praw drugiej generacji jest min. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych z 1966 roku.

⁵ Konwencja w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet, Część I, Artykuł I

1. Prawa ekonomiczne

- Prawo do pracy
- Prawo do wynagrodzenia
- Prawo do słusznych warunków pracy
- Prawo do tworzenia związków zawodowych.

2. Prawa socjalne:

- Prawo do świadczeń socjalnych i ubezpieczeń
- Prawo do ubezpieczeń zdrowotnych
- Prawo do wypoczynku
- Prawo do ochrony zdrowia
- Prawo do zabezpieczenia społecznego.

3. Prawa kulturalne:

- Prawo do uczestnictwa w życiu kulturalnym
- Prawo do edukacji - nauki
- Prawo do swobodnych badań
- Prawo do korzystania z osiągnięć rozwoju cywilizacyjnego
- Prawo do wolności sztuki

Trzecia generacja to zbiór praw dotyczących grup społecznych, zbiorowości oraz narodowości.

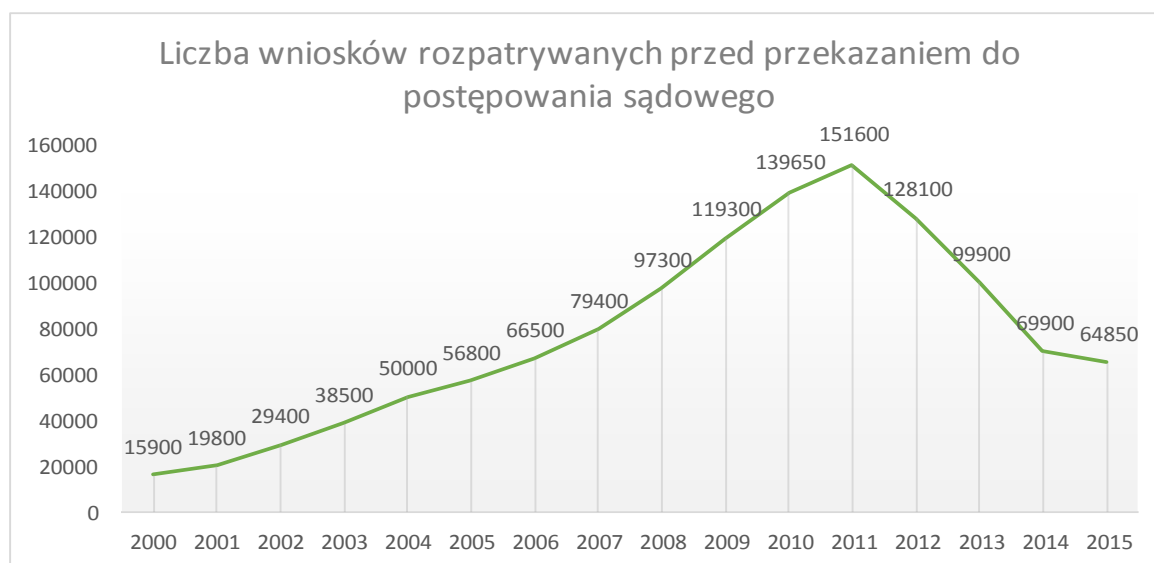
- Prawo do pokoju
- Prawo do demokracji
- Prawo do rozwoju
- Prawo do zdrowego środowiska naturalnego
- Prawo do pomocy humanitarnej
- Prawo narodów do samostanowienia
- Prawo do rozwoju
- Prawo do równości wszystkich ludów i narodów
- Prawo do własnych zasobów i bogactw naturalnych
- Prawo do zachowania własnej tożsamości i praw etnicznych (odnosi się do mniejszości narodowych i etnicznych)
- Prawo do wspólnego dziedzictwa przeszłości,
- Prawo do ochrony danych osobowych.

Przyglądając się generacją praw należy zwrócić uwagę na różnicę pomiędzy pojęciem prawo a wolność, nie są one tym samym, pierwsze z nich odnosi się do uprawnień nadanych przez konkretne przepisy prawne natomiast wolność określa pewne granice których nie powinno się

przekraczać pod rygorem kar lub sankcji które egzekwowane są przez stosowne instytucje.

Jednym z takich organów do którego możemy zwrócić się ze skargą o łamaniu naszych praw jest Europejski Trybunał Praw Człowieka z siedzibą w Strasburgu we Francji, trybunał zastał powołany do życia w 1959 roku i działa w oparciu o Europejską Konwencje Praw Człowieka, orzeka w sprawach dotyczących konwencji oraz wszystkich dodatkowych protokołów związanych z nią. Tabele obrazują ilość wniosków składanych do Trybunału.

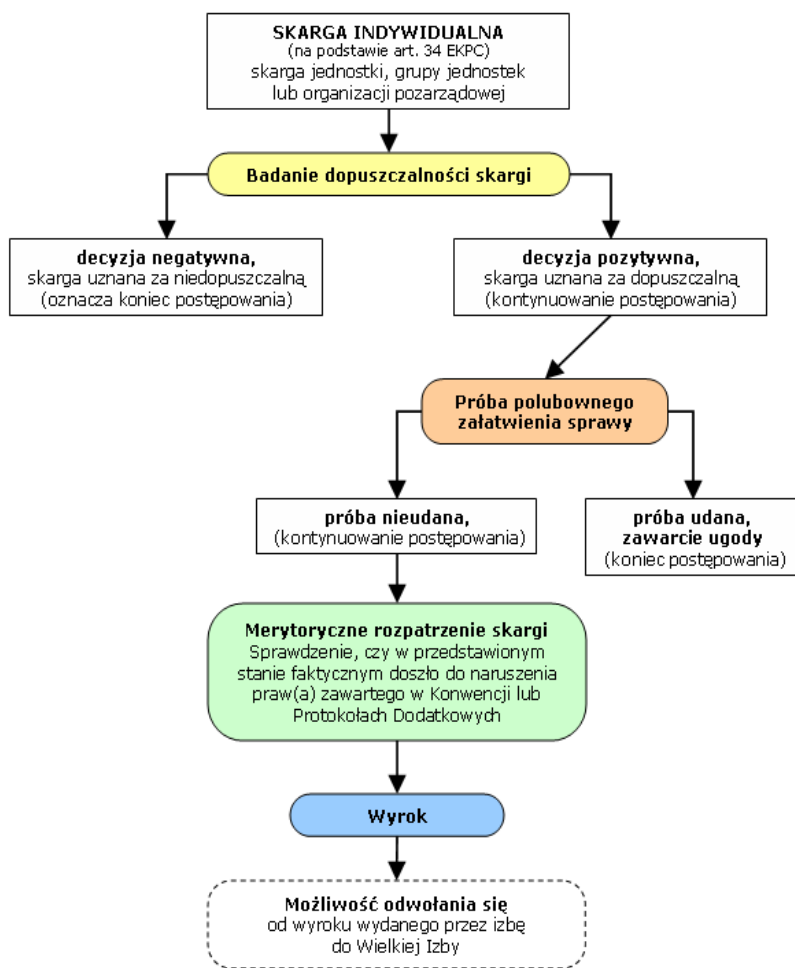
Dane na podstawie echr.coe.int: Statystyki ETPC ⁶

Dane na podstawie echr.coe.int: Statystyki ETPC ⁷

⁶ http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2015_ENG.pdf

⁷ http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2015_ENG.pdf

Skargę złożyć może każdy obywatel z 47 państw członkowskich Rady Europy (członkowsko w radzie determinowane jest ratyfikacją konwencji).⁸

Schemat⁹ obrazuje proces rozpatrywania skargi przez trybunał.

Na podstawie Karty Narodów Zjednoczonych o 1945 roku działa powołany w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, jest on głównym organem sądowym ONZ

stworzonym na rzecz rozwiązywania konfliktów między państwami.¹⁰ Trybunał poza orzekaniem w sprawach prowadzi również działalność doradczą, wydając opinie na temat danej sprawy w oparciu o prawo międzynarodowe, zwyczaje międzynarodowe a nawet w myśl *Ex æquo et bono* (łac. „Według tego co słuszne i dobre”)¹¹.

Wszystkie te zagadnienia powstały dzięki pracy międzynarodowych zespołów, zrzeszeń i stowarzyszeń działających na rzecz powstrzymaniu lub proklamowaniu pewnych niewłaściwych zjawisk. Akty prawne oraz konwencje chętnie ratyfikowane są przez kraje przede wszystkim członkowskie Unii Europejskiej ale nie tylko, dla przykładu można podać

⁸ <https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/o-trybunale/>

⁹ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Europejski_Trybunał_Praw_Człowieka-skarga.png

¹⁰ http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/prawo_miedzynarodowe/miedzynar_sady_tribunaly/miedzynarodowy_tribunal_sprawiedliwosci

¹¹ Władysław Kopaliński: Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych

Konwencje Genewskie których ratyfikacji podjęły się prawie wszystkie państwa świata.¹²

4. NARUSZANIE PRAW

Pomimo szeregu deklaracji oraz instytucji pomagających respektować prawa człowieka w Europie, na przestrzeni ostatnich dekad dochodziło do wielu przypadków łamania praw człowieka. Jednym z najbardziej znanych przykładów gdzie zintegrowane wcześniej społeczeństwo stanęło do walki między sobą to Wojna w Bośni i Hercegowinie¹³.

Spółeczeństwo zróżnicowane religijnie które od lat żyło ze sobą w zgodzie nagle z przyczyn antagonizmów narodowościowych sięga po broń w bratobójczej walce.

W kwestii prowadzenia walki zostało spisane Międzynarodowe Prawo Humanitarne¹⁴, które jest zbiorem większej ilości powstałych aktów prawnych z tego zakresu. Instytucją która jest odpowiedzialna za przestrzeganie tego prawa to Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża.

Pomimo tego iż w wyżej wymienionym dokumencie zostały wymienione reguły prowadzenia walki, nakazy oraz zakazy, to w konflikcie obejmującym Bośnię i Hercegowinę większość z tych praw została brutalnie złamana. Jedną z podstawowych zasad MPH jest „*strony konfliktu zbrojnego muszą w każdym momencie rozróżniać siły zbrojne od ludności cywilnej, która nie może być atakowana*”¹⁵. Prawo to zostało brutalnie pogwałcone. Podczas tego konfliktu nie tylko nie było uznawane rozróżnienie na siły zbrojne od ludności cywilnej, lecz celowo i z premedytacją wykonywane były zbiorowe egzekucje na ludności cywilnej z przeciwnej strony. Egzekucje ludności cywilnej były wykonywane na cywilach bez względu na płeć, wiek ani stan zdrowia.¹⁶

Takie wydarzenia jak te które miały miejsce już ponad 20 lat temu doskonale pokazują nam że nawet spisane i przestrzegane przez większość krajów prawo może zostać pogwałcone w stopniu który będzie przez długi czas przerastał postrzeganie każdego człowieka. Te wydarzenia odbiły się zdecydowanym echem w środowisku międzynarodowym które przykłada już

¹² https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=470

¹³ Barbara Demick, W oblężeniu. Życie pod ostrzałem na sarajewskiej ulicy, 2014

¹⁴ <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/customary-law>

¹⁵ http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/prawo_miedzynarodowe/miedzynarodowe_prawo_humanitarne/

¹⁶ <http://www.independent.co.uk/news/2700-civilians-butchered-by-serb-gunmen-1595623.html>

większą uwagę do nadzorowania wszelakich nadużyć w militarnych aspektach praw człowieka.

Opisany przykład jest bardzo skrajny i brutalny.

W historii Europy po II Wojnie Światowej pogwałcenie prawa humanitarnego na tak wielką skalę wydarzyło się raz i już miejmy nadzieję nie powtórzy się nigdy. Co nie oznacza że prawa człowieka w Europie nie są łamane na co dzień. Europa nadal boryka się z problemami wynikającymi z braku tolerancji. Część krajów europejskich nadal jest przyzwyczajona do stylu życia jaki prowadziła przez poprzednie lata i sceptycznie nastawiona jest na przybyszy z zagranicy.

Postępowy proces integracji europejskiej powoli sprawia że takich incydentów jest mniej, lub mają zdecydowanie mniejszy wydźwięk negatywny. Jednak to do nas, Europejczyków należy aby takich aktów było jak najmniej, a nawet wcale. Jest to jednak proces który wymaga wielu lat trwania i zmiany w mentalności wszystkich Europejczyków, tak aby była ukształtowana na europejskie zjednoczenie społeczne.

Bibliografia

1. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności po nowelizacji przez Protokół nr 11 z Protokołem dodatkowym oraz Protokołami nr 4, 6 i 7, 12 i 13
2. Protokół nr 14 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności zmieniający system kontroli Konwencji Strasburg, 13 maja 2004 roku
3. Bogusław Banaszak, Andrzej Bisztyga, Krystian Complak, Mariusz Jabłoński, Roman Wieruszewski, Krzysztof Wójtowicz: System ochrony praw człowieka. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze, 2003.
4. Ustawa z dnia 31 grudnia 1945 r. o ratyfikacji podpisanych w San Francisco dnia 26 czerwca 1945 r.: Karty Narodów Zjednoczonych oraz Porozumienia ustanawiającego Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych.
5. Barbara Demick, W oblężeniu. Życie pod ostrzałem na sarajewskiej ulicy, 2014
6. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20092031569>
7. <https://churchpop.com/2014/10/09/10-maps-religion-europe/>
8. <https://www.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka---niowa/rada-europy--europejski-system-ochrony-praw-czlowieka/europejska-konwencja-o-ochronie-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci/>
9. <https://ihl-databases.icrc.org>
10. http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/pl/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.4.1.htm
11. <https://www.coe.int/en/web/portal/home>
12. <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis&c>

13. <http://www.prawaczlowieka.edu.pl>
14. <http://www.msz.gov.pl>
15. <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/customary-law>
16. http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/prawo_miedzynarodowe/miedzynarodowe_prawo_humanitarne/
17. <http://www.independent.co.uk/news/2700-civilians-butchered-by-serb-gunmen-1595623.html>

УДК 94(477):061.1ЄС

Анастасія ШЕШЕНЯ

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
магістрантка 1 року навчання історико-юридичного
факультету, спеціальності «Середня освіта. Історія»

ЧИ ПОДІЛЯЮТЬ УКРАЇНЦІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ?

Розкрито сутність поняття «цінності». За допомогою аналізу численних опитувань досліджено вплив різних соціально-політичних та економічних чинників на процес формування ціннісних орієнтирів українців. Автор висвітлює умови формування та причини зміни українських цінностей. Висвітлено різницю ціннісних орієнтирів українців та європейців.

Ключові слова: європейські цінності, суспільство, формування українських цінностей.

The essence of the concept of "value" is revealed. Through analysis of numerous surveys, the influence of various socio-political and economic factors on the process of formation of Ukrainian national values was researched. The author highlights the conditions of formation and reasons for changing Ukrainian values. The difference between the value orientations of Ukrainians and Europeans is highlighted.

Key words: European values, society, the formation of Ukrainian values

Ще 10 років тому тема цінностей була зрозуміла в Україні лише для вузького кола науковців. Загалом, цінності й ціннісні орієнтації завжди були одним із найважливіших об'єктів дослідження соціальних наук. Актуальне завдання обраної проблеми полягає саме в намаганні

зрозуміти природу формування справжніх системотворчих цінностей українців.

Метою статті є визначення впливу різних соціально-політичних чинників на процес формування системи цінностей українського суспільства.

Цінності – це наші глибинні переконання, наші уявлення про те, що є правильним, а що – ні, наші уявлення про те, як має бути. Як і кожне інше поняття, цінності, очевидно, мають багато означень. Автор обирає найпростіше, функціональне, запропоноване Я. Грицаком, де він визначає цінності, як те, що найглибше мотивує нашу поведінку [1].

Цінності кожного окремого індивіда складають сукупність цінностей соціальної спільноти, нації та є якісною характеристикою суспільства в цілому. І все ж, цінності цілого суспільства – це ще трохи складніше. Це не просто сума цінностей його громадян. Окремі групи та особи можуть суттєво відрізнятися від загального ціннісного фону. Зміни в суспільстві породжують зміну цінностей. Теза правильна рівно на половину.

Цінності, насправді є дуже інерційними, вони дуже поволі змінюються, тому, що цінності дуже глибоко пов'язані з історією, і тому, власне, важливо говорити про цінності в контексті історичної науки [2]. Для нас важливо зрозуміти, що означають для українців європейські цінності, чи є у них схожість з європейцями, в чому відмінності?

Існує думка, що від того, які цінності є домінантними в суспільстві, залежить стан матеріального становища його індивідів. Таким чином, наше життя є відображенням того, що є для нас цінним, а отже важливими. Американський соціолог Рональд Інглхарт виділяє дві групи цінностей, одна група цінностей говорить, наскільки ми є традиційними, або навпаки, наскільки ми відійшли від традиції і стали секулярними. Друга група цінностей в дослідженні Інглхарта, це так звані цінності самовираження проти цінностей виживання [5].

Як вдало зауважив Інглхарт, між цінностями, економікою та політикою є прямий зв'язок – взаємозалежність. За результатами дослідження, країни, де домінують секулярно-раціональні цінності, в тому числі цінності індивідуального самовираження, належать до більш розвинених, а країни із домінуючими цінностями виживання та традиційними цінностями є, відповідно, менш розвиненими із малою перспективою на швидкий поступ. Ми не знаємо, що насправді є причина, що є наслідок. Чи багатство країни означає нові цінності, чи цінності спрямовують, допомагають певним країнам зростати. Це не є

причинно-наслідковий зв'язок. Ми не знаємо, що є першим, а що другим, але ми чітко бачимо, що вони між собою пов'язані. Кореляція цінностей та суспільного багатства є лише однією з кореляцій. Є ще одна дуже важлива кореляція – суспільства, які є більш секулярними, суспільства самовираження за означенням є демократіями. І навпаки, суспільства, які більш тяжіють до традицій – переважно є авторитарними режимами [1]. Та чи так це насправді?

У той же час, Рональд Інглхарт показує, що насправді цінності не так прямо залежать від рівня добробуту, хоча й він є важливим. Вони більше залежать від історичних факторів, бо цінності складаються історично. Ці фактори є очевидними та дуже простими. Першим є релігія, а саме яку релігію суспільство мало історично. Як відомо, з дослідження Інглхарта, до високорозвинених країн відносяться християнські країни. Україна – історично християнська країна, яка не належить до успішного кластеру протестантських західноєвропейських країн, яким згідно дослідження Інглхарта ведеться краще. Це й визначає теперішню траєкторію розвитку країни. Другим фактором є імперії. Зазвичай, країни, що входили до однієї імперії знаходяться більш-менш в одній цивілізаційній групі чи в одній групі цінностей. Третій фактор – наявність комунізму в історії останніх ста років, що виступав, як гальмівна сила в розвитку [1].

Як виглядає портрет українця згідно соціологічних досліджень? Дані першого пан'європейського дослідження цінностей різних народів Європи показують середньостатистичного українця як інфантильного, зацикленого на матеріальних цінностях індивідуума, нездатного радіти життю. Виною всьому – радянське минуле і бідне сьогодення. Більшість громадян України народилися ще за часів Радянського Союзу і велика частина з них отримала радянську і пост-радянську освіту.

До головної риси типового українця дослідники додають ще декілька – стурбованість власною безпекою, невміння самостійно приймати рішення, насторожене відношення до змін, слабо виражене прагнення радіти життю. В цій сфері українці мають схожість з росіянами, у яких серед найменш важливих цінностей є самостійне прийняття рішень, не готовність до ризиків і пошуків пригод. У цьому громадяни України радикально відрізняються від жителів більшості європейських країн із багатолітньою демократією, низьким індексом корумпованості органів управління і стабільною економікою – наприклад, від скандинавських держав Данії або Швеції і країн північного заходу континенту, таких як Голландія, Бельгія, Франція і Німеччина [3].

Прагнення середньостатистичного українця, а також близьких йому по менталітету вихідців з колишнього СРСР виглядати краще, ніж вони можуть собі дозволити, і заклопотаність матеріальним добробутом і статусом – перше, що впадає в очі приїжджим європейцям [6].

Висновки дослідження, проведеного 2010 року співробітниками Інституту соціології Російської академії наук Володимиром Магуном і Максимом Рудневим підтверджують ці твердження. Проаналізувавши по восьми параметрах цінності громадян 25 країн Старого Світу, включаючи Україну, вони прийшли до такого висновку: “Україна значно випереджає інші країни [Європи] по тому компоненту, де у фокусі – багатство і влада над людьми, але не демонстрація своїх здібностей” констатує співробітник Інституту соціології Російської академії наук, Володимир Магун що схожі результати в цій дисципліні, правда, показали і його співвітчизники. Лідирують же в цьому компоненті литовці [6].

Колишні побратими по соцтабору поступаються Західній Європі і за своїм прагненням до самостійності. Тут, у самому хвості шкали, до росіян і українців долучилися поляки, болгари, естонці. Дослідники вважають, що високі місця у графах «Неготовність до прийняття рішень» і «Закритість до змін» відображають, наскільки глибоко в українцеві сидить радянська людина, що у всьому покладається на державу. Причиною такої прив'язки до матеріальних цінностей, можуть бути зміни у пострадянському суспільстві, які істотно збільшили розрив між багатими і бідними, Коли спосіб життя багатих став зразком для наслідування на телебаченні і в житті, відбувся сплеск цінностей саме матеріального достатку [3].

Фахівці Gorshenin Group, ґрунтуючись на даних опитувань, говорять, що сьогодні лише 1,2% співвітчизників вірять в те, що не можна купити такі речі, як рішення суду, депутатський мандат, звільнення від кримінальної відповідальності, а також життя і свободу іншої людини. Раніше, за даними експертів, таких було в десятки разів більше. З цих досліджень важливо зрозуміти, що цінності мають свої пріоритети. Тобто немає хороших і поганих людей, у кожного з нас є певний набір цінностей, в якому в залежності від певних обставин змінюються пріоритети.

У спадок від СРСР, на думку експертів, українцям дісталось і крайнє небажання думати про людей і природу навколо себе. За цим показником вони знаходяться у самому низу шкали Магуна і Руднева, тоді як очолюють її французи [6].

Аналітики, врешті, сходяться в одному: тотальна зневіра у державні інститути влади з одного боку і особиста пасивність та байдужість до навколишнього життя – з іншого ставлять невидимий шлагбаум між українцями і жителями більшості країн Європи в тому, що стосується пріоритетних життєвих цінностей [6].

Відповідно до результатів досліджень, а також великою мірою відповідно до дослідження цінностей, яке у 2015 р провів СОЦИС, культурний фон українського суспільства характеризується як виживання. Це означає, що в суспільстві домінують цінності пов'язані з базовими потребами, а основним визначником дій є безпека. Причинами цього автор вважає все ж економічний розвиток держави, адже в умовах інформаційного суспільства, економічне зростання вже не є одним мірилом прогресу і ознакою квітучого суспільства. Місце економічних досягнень як вищого пріоритету в суспільстві постмодерну посідає орієнтація на якість життя.

Цінності постмодерну мають пріоритетом самовираження проти економічної ефективності. Суспільство постмодерну характеризується занепадом ієрархічних інститутів і жорстких соціальних норм, і розширенням сфери індивідуального набору й масової участі. Зрушення від “матеріалістичних” цінностей, з акцентом на економічні і фізичній безпеці, до цінностей “постматеріалістичних”, із акцентом на індивідуальному самовираженні та якості життя, – найбільш характерний аспект цієї зміни, який є лише компонентом набагато складнішого процесу соціокультурних змін [5].

Що стосується сьогодення українців, то, найбільша цінність для них – це мир. Про це свідчать результати соціологічного опитування, проведеного Інститутом Горшеніна в співпраці з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі [4].

Результати усіх цих нехитрих спостережень свідчать про те, що наші співвітчизники виявляються на протилежних до всієї Європи полюсах, найчастіше в компанії зі своїми колишніми сусідами по соцтабору, а спільне соціалістичне минуле багато в чому визначає їх ментальні якості, вважають аналітики.

В Україні сталося щось схоже на розрив поколінь. Склалося нове покоління, яке має набір нових цінностей. Україна просувається у напрямку до цінностей самовираження, пов'язаний із демократією та економічною стабільністю. Що є цікавим, то це те, що зміна цінностей відбувається в умовах майже постійної економічної кризи. Все ж маємо оптимістичну новину, що Україна зберігає добру інерцію, тобто добрий потенціал. Головні групи, які цей стан забезпечують, є великі міста,

група людей , між 18-35 років, які дійсно показують, що в них дійсно виражені цінності самовираження. Євромайдан був вибухом цінностей самовираження, власне тих, які уособлює молоде покоління. Бо ж за результатами дослідження Інглегарта, географічно, Західна і Центральна Україна розміщується в центрі традиційних цінностей, тоді як Південна та Східна Україна є більш секулярними. Найбільше розходження полягає у ставленні до питань, пов'язаних з релігією. Цікавий результат, що в країні людей, які прагнуть до самовираження їх набагато більше серед тих людей, які вважають себе традиційними, а ніж серед тих людей, цінності яких є секулярними. Тому такою важливою є продумана культурна політика держави [1].

Отже, виходячи із результатів численних соціологічних досліджень можна зробити висновок про те, що в Україні далі зберігається замовлення на реформи, й оскільки одна з головних груп, яка виражає це замовлення, є молодь, то, припускаємо, що маємо справу з довготривалою, а не короткотривалою тенденцією, і тому шанси на якісну зміну ціннісних орієнтирів українців зберігаються.

Література

1. Грицак Я. Цінності українців: pro et contra реформ в Україні // <https://zbruc.eu/node/37721>
2. Грицак Я. Вибрані питання європейської історії. Конспект лекції. // <https://prometheus.org.ua/courses/>
3. Глумін П. Український діагноз. Дослідження цінностей різних народів Європи показало до чого прагнуть українці // <https://tronkablog.wordpress.com>
4. Стельмах И. Во Львове представили результаты социологического исследования о ценности украинцев // <https://day.kyiv.ua/ru/news/251017-vo-lvove-predstavili-rezultaty-sociologicheskogo-issledovaniya-o-cennosti-ukraincev>
5. Цінності українців pro et contra реформ в Україні // https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1850963-78799c8650906a9dd662cee6db323ee1.html
6. Чи близькі українцям європейські цінності: результати опитування // https://24tv.ua/chi_blizki_ukrayintyam_yevropeyski_tsinnosti_rezultati_opituvannya_n844941

Олена КАРЧЕВСЬКА

Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк),
к.політ.н., доц. кафедри політології та міжнародних відносин,

Лілія ЛІТВІН

Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк),
к.політ.н., доц. кафедри політології та міжнародних відносин

ГЕНДЕРНИЙ ПАРИТЕТ У ПОЛІТИЦІ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ

У статті обґрунтоване тендерне питання як одне з ключових для побудови прогресивного демократичного суспільства, окреслений взаємозв'язок між модернізацією й демократизацією суспільства й становленням тендерного паритету. Визначено поняття тендеру в політиці та роль тендерних питань у політичній сфері. Проаналізоване відношення держав сталої демократії до тендерного паритету, їх досвід у побудові паритетної демократії. Окреслені результати світових досліджень з визначеної проблематики. Визначені деякі аспекти тендерної проблематики в Україні та співпраці з державами Європи в цьому напрямку.

Ключові слова: тендерний паритет, тендерна рівність, консолідована демократія.

The gender issue as one of the key to building a progressive democratic society are substantiated, the relationship between modernization and democratization of society and the emergence of gender parity are outlined. The concept of gender in politics and the role of gender issues in the political sphere are defined. The analysis of the relation of stable democracy to gender parity, their experience in the construction of parity democracy. The results of the world research on a certain problem are outlined. Some aspects of gender issues in Ukraine and cooperation with European states in this direction are identified.

Key words: gender parity, gender equality, consolidated democracy.

Гендерне питання є одним із ключових для побудови прогресивного демократичного суспільства, адже політичні та громадянських права і свободи не можуть забезпечуватися в повному

обсязі, якщо існує дискримінація за статевою ознакою. «Приватне є політичне». Цей вислів американки К. Ханіч став не тільки лозунгом другої хвилі фемінізму, але й девізом суспільств та окремих особистостей, які налаштовані на побудову адекватних гендерних відносин. А побудова останніх відбувається, зокрема (і більшою мірою), через політичну сферу суспільства. Сучасні реалії, зокрема, гендерна структура політичних інститутів, свідчать, що в процесі модернізації української держави гендерне питання стоїть досить гостро. Саме на сучасному етапі розвитку українського суспільства, коли йде формування політичної культури та інтенсивний розвиток політичних інститутів, реформування багатьох сфер життя необхідно віднайти механізми забезпечення гендерної рівності. Тому констатуємо актуальність цього дослідження для сучасної науки та суспільно-політичної дійсності.

Метою роботи є проаналізувати гендерний паритет у політиці як чинник консолідації демократії на ґрунті досвіду європейських держав.

Аналіз теоретичних засад дослідження показує, що українські дослідники (Н. Грицяк, Л. Гонюкова, Т. Мельник, М. Пірен, О. Ярош та інші) висвітлюють такі проблеми як аналіз доробок іноземних гендерологів, імідж жінки-політичного лідера, гендерні стереотипи, становлення, розвиток та значення феміністичного руху, причини гендерного дисбалансу, історичні передумови гендерної ситуації в Україні, особливості ролі жінки в пострадянських країнах, причини неефективності запровадження гендерної політики, роль жінок у структурі державного управління, докази існування гендерної нерівності тощо. На сьогоднішній день недостатньо окреслене питання гендерного паритету в політиці, зокрема, як чинника консолідації демократії.

Гендерні й політичні питання мають багато схожих аспектів, оскільки торкаються таких фундаментальних проблем як рівність прав і можливостей, перерозподіл ресурсів, владні повноваження тощо.

Так, гендер у політиці визначаємо як політико-рольовий, стереотипний конструкт, тісно пов'язаний зі статтю, який формується під впливом ментальних особливостей політичної культури й уособлює в собі зовнішні очікування та внутрішні характеристики суспільно-політичної поведінки чоловіків і жінок, що склалися історично. Гендерну рівність деталізуємо як повноцінну інституцію демократичної політичної системи, що розглядається як рівний доступ до політичних ресурсів, а також паритет у можливостях суспільно-політичної реалізації для представників обох статей.

Не можна не зазначити, що гендерні дослідження в політології формувалися й формуються набагато важче, ніж у інших науках. Відповідно гендерне питання в політиці оформлювалось складніше, ніж в інших сферах суспільства. Адже політична сфера торкається таких глобальних для розвитку суспільства питань як владні відносини, перерозподіл ресурсів, державне управління, тобто тих проблем, які традиційно вважаються «чоловічими» сферами впливу.

Е. Філіпс, у книзі «Поява демократії» пропонує свою концепцію демократії, яка відповідає інтересам жінок. Основну увагу вона зосередила на питанні групової ідентичності та групового представництва. Формулюючи співвідношення фемінізму до демократії, Е. Філіпс розглядає кожну теоретичну форму демократії. Для політичної теорії, як вважає Е. Філіпс, перший підхід продовжує відносити жінок до абстрактних індивідів і концентрує увагу на політичній релевантності їх соціальної статі, стверджує, що стать кандидата немає значення при балотуванні жінки. Другий підхід визнає жінок окремою групою зі своїми інтересами та заснований на тому, що відмінності між статями визначають розподіл влади між ними, тому повинні бути процедури, які вирівнюють гендерний баланс влади.

Ідеальним устроєм суспільства Е. Філіпс вважає гендерно недиференційоване, андрогенне суспільство. В той же час, щоб реформувати сучасне диференційоване суспільство, необхідно визнати реальність гендерної нерівності на державному рівні. Політичні та економічні структури сучасних суспільств демонструють високий рівень сегрегації за ознакою статі та кольору шкіри. Одним із ознак демократичного суспільства є дзеркальне відображення в структурах влади композиції суспільства за статтю та кольором шкіри. Інакше влада буде неефективною. Й саме тут, зазначає Е. Філіпс, виникає питання створення механізму даного віддзеркалення [7].

Гендеролог В. Сапіро в книзі «Політична інтеграція жінок» зазначає, що політична інтеграція жінок складається з двох елементів – з ролі, яку самі жінки грають у світі політики, та ролі, яку політика грає в їх долі. Авторка зазначає, що без влади в політичному світі жінки не зможуть отримати повною мірою влади у власному приватному житті. На сьогоднішній день жінки мають політичні права, але ще не здійснилося їх інтегрування в політику. Вважається, що починається воно з гендерного балансу всередині політичних інститутів [7].

Особливості процесів демократизації й модернізації позиціонують гендерний паритет невід'ємним атрибутом розвиненого демократичного суспільства. Як зазначає українська дослідниця О. Новакова,

демократія – це не тільки вільні вибори та верховенство народу, плюралізм політичних інтересів, а й жорстка система державної субординації з чітким розподілом повноважень, яких дотримуються не тільки завдяки декретам та постановам, але й через силові структури вищих органів, обраних народом і підтримуваних ним. На цих фундаментальних принципах будуються будь-які демократичні держави.

Сучасні, засновані на цінностях лібералізму демократії доповнюють ці принципи принципами пріоритету прав людини над правами держави, повагою до прав меншості, правом мати власну думку і відстоювати її, верховенством закону, поділом функцій різних гілок влади тощо. Демократизм, окрім іншого, означає: особисту, індивідуальну свободу людини; соціальну активність, участь громадян у житті держави, у розв'язанні суспільних проблем. Найпершою умовою демократичності суспільства є відповідна налаштованість громадян, відповідний рівень громадянської культури [3, с. 52]. Саме ці характеристики демонструють невід'ємний зв'язок консолідованої демократії з гендерним паритетом.

Поняття «консолідація демократії» набуло визначення завдяки роботі «Перехід від авторитарного правління» американських політологів Г. О'Доннелла та Ф. Шміттера. Консолідація, на думку вчених, є своєрідним стимулом прогресуючої динамічної стабілізації політичних систем, що гарантує системі життєздатність і довговічність.

Наступний американський політолог С. Хантінгтон визначає консолідацію демократії як спостережувану в глобальній «хвилі» демократизації тенденцію, що характеризує посилення демократичних інститутів і демократичної практики в кожній з країн. І додає, що це сукупність усіх суспільних процесів, які ведуть до становлення в країні таких політичних умов, при яких демократичні принципи визнані основними в сфері політики [5, с. 90-91].

Видатний американський політолог Р. Інглхарт стверджує, що «гендерна рівність» – це чутливий індикатор, який демонструє, наскільки розвинутою і демократичною є держава. Питанню тісного взаємозв'язку політичного представництва жінок і рівня демократичності суспільства вчений присвятив окрему працю – «Модернізація, культурні зміни та демократія: послідовність людського розвитку» [4].

У його роботі доведено, що країни з високими показниками представництва жінок у політичних інституціях мають вищий рівень забезпечення громадянських прав і свобод, більш розвинену економіку,

оскільки створюють умови для політичного й економічного різноманіття, толерантності, інклюзивності та міжособистісної довіри.

Еволюція теоретичних підходів до ідеї гендерної рівності відображені в програмах ООН «Розвиток жінок» та «Гендер і розвиток». Організацією Об'єднаних Націй були запропоновані показники, які відображають становище в країні чоловіка і жінки в таких базових напрямках людського розвитку як: можливість вести здоровий спосіб життя та довго жити; доступність якісної освіти; рівень матеріального добробуту. Ці показники входять до гендерного індексу людського розвитку, в структурі якого виділяють цілий ряд спеціальних індексів для вимірювання гендерної ситуації в країні.

Програма ООН «Розвиток жінок» виходила з того, що головною проблемою жінок є недостатня участь у житті суспільства, яка породжується біологічними відмінностями між чоловіком та жінкою. Тому в основу гендерної політики мала бути покладена діяльність урядів щодо забезпечення рівного представництва жінок у діяльності певних інституцій. Ця програма передбачала, в першу чергу капіталовкладення у систему освіти жінок, їх професійне навчання та адекватного використання жінок на роботі та у процесі управління. Вважалося, що чоловіки та жінки від таких дій отримають рівні права і матимуть рівну користь.

Аналізуючи досвід реалізації паритетної моделі демократії в нашій державі, особливо, в інституціональному, функціональному та системному контекстах, очевидною є проблема гендерної диспропорції починаючи від реалізації прав до політичного представництва та участі у процесі прийняття політичних рішень.

Це підтверджують і дані звіту з глобального гендерного розриву за 2016 рік, представленого Світовим економічним форумом, Україна займає 69 місце за індексом гендерної рівності (у рейтингу серед 142 країн). Цей індекс обчислюється на підґрунті статистичних даних щодо співвідношення нерівності між чоловіками та жінками у чотирьох важливих сферах: економічна участь і кар'єрні можливості, освіта, здоров'я і виживання, політичні права і можливості.

Як стверджують автори згаданого вище звіту, порівнюючи ці дані з показниками минулих років, очевидно, що стан гендерної рівності в Україні погіршився. Так, найкращий результат Україна продемонструвала в 2006 році, посівши 48 місце. Тоді за деякими з чотирьох обчислювальних параметрів Україна наблизилась до позначки 1.00, що означає повну гендерну рівність в цій сфері. Досить суттєво позиції

України також знизилась і протягом періоду з 2014 року (56 місце) по 2015 рік (67 місце) [2].

Для позитивного прикладу гендерної рівності наведемо десять країн-лідерів це – Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ірландія, Руанда, Філіппіни, Швейцарія, Словенія та Нова Зеландія.

Європейський інститут гендерної рівності гендерний паритет європейських держав окреслив у кількісному вимірі. Так, держави Європейського Союзу оцінювали за 100-бальною шкалою з точки зору роботи, грошей, знань, часу, влади та здоров'я в період між 2005 та 2015 роками. Найкращий показник у Швеції (82,6 зі 100) та Данії (76,8). Третє місце поділили Фінляндія та Нідерланди. Найгірша ситуація з гендерною рівністю в Греції (50), Угорщині (50,8) та Словаччині (52,4). Загалом середній показник по ЄС склав 66,2 [1].

Вплив жінок на політику Європейського Союзу, виміряно організацією Open Polis у березні 2016 року, за даними дослідження є дві країни – Франція та Словенія, які мають гендерне співвідношення в уряді 50:50. В країнах Європи найчастіше жінки очолюють міністерства, пов'язані із соціальною політикою та працею 50 %, сім'єю, молоддю та спортом 43 %, освітою та культурою 40 %. Тим не менш, 14 % європейських міністрів юстиції і 7 % міністрів закордонних справ – це жінки. Серед інституцій ЄС третину жіночого складу має Європарламент та Єврокомісія (33 % та 37 % відповідно) [2].

Закріплений у політичному курсі України євроінтеграційний вектор розвитку та орієнтація на західноєвропейську модель (хоча і наздоганяючу) модернізації актуалізує необхідність налаштування інституціональних, ціннісних та функціональних умов для підвищення ефективності політичної системи.

Рівність та соціальне партнерство є складовою консолідації будь-якої сучасної демократичної системи та провідною ланкою формування моделі паритетної демократії. Звичайно, що кожна держава має власні відмінності у реалізації такої моделі, але серед держав на чий досвід слід звернути увагу необхідно визнати – Швецію, Канаду, Австралію та Велика Британія, в цих країнах навіть у поняття «державна політика» закладено основні засади запобігання нерівності, а особливо статевої дискримінації. Паритет та рівність в політиці цих країн являє собою процес справедливого ставлення до осіб різних статей.

Встановлення гендерного балансу спирається на сукупність ключових показників, серед яких найбільше значення мають рівномірний розподіл доходів, представництво на управлінських і політичних посадах, рівень завантаження при веденні домашнього

господарства і громадських справ, досягнутий рівень освіти, рівень захворюваності і тривалість життя.

В Україні для усталення такої рівності та справедливості необхідно подолати історичні та соціальні перешкоди, серед яких багато стереотипів, що заважають діяти в рівних умовах жінкам і чоловікам. Справедливість веде до рівноправності. Остання передбачає однаковий соціальний та політичний статус для чоловіків та жінок, однакові умови для реалізації ними всіх прав людини, а також можливість кожного з них зробити свій внесок у розвиток суспільства в цілому та окремих сфер його життя (політичної, економічної, культурної тощо). Іншими словами – це рівна оцінка суспільством подібностей і відмінностей між жінкою і чоловіком та розрізнення ролей, які вони відіграють.

Україна серед країн Європи має вкрай низькі індекси економічної та політичної участі жінок. Наднизькою є кількість жінок-депутаток 12 % національного парламенту та місцевих представницьких органів, на вищих посадах виконавчої влади або в місцевих органах управління, такі показники свідчать про відсутність збалансованого гендерного представництва, що не в змозі забезпечити комплексну соціальну позицію в політиці.

Слушною є теза виконавчого директора структури «ООН-жінки» М. Бачелет яка вважає, що якщо демократія нехтує питанням участі жінок, не хоче прислухатися до голосу жінок, якщо вона знімає з себе відповідальність за забезпечення дотримання прав жінок, то це демократія лише для половини суспільства.

У свідомості українців є вкоріненим стереотип, історично жіноцтву притаманні такі особистісні риси, як покірливість долі, залежність, соціальна пасивність та ін. Відповідно до цього вважається, що національний характер українських жінок швидше стає на заваді прояву громадської активності, а ніж сприяє їй.

Вважаємо, що таке розуміння можливостей жінок докорінно змінено подіями 2014 року. Сучасні українські жінки відповідальні, терплячі, легко пристосовуються до змін, мають підвищену соціальну та політичну ініціативність, а залученість жіноцтва у волонтерську та гуманітарну роботу та відданість справі характеризує готовність відстоювати право бути залученими до прийняття політичних рішень.

Проте, окрім історико – ціннісних стереотипів, іншим вагомим фактором, який стримує належну й ефективну реалізацію паритетної демократії можна вважати недосконалість законодавчої основи та виконавчої практики. Мається на увазі слабка й «розмита»

відповідальність за недотримання. Наведемо приклади, що пропонує аналітичний центр «Обсерваторія демократії». Перший – це спроба стимулювати партії дотримуватись гендерних квот. Так, в Україні ще в 2013 році була прийнята законодавча квота у 30 %, яка на виборах 2014 року не дала очікуваних результатів, тобто 20 із 29 партій не виконали цієї вимоги. За результатами позачергових парламентських виборів лише 12 % жінок потрапили до парламенту. Зазначена законодавча норма не спрацювала, оскільки не містила відповідних санкцій і не передбачала закріплення чіткого місця кандидаток у «прохідній» частині списку.

Другий – Закон «Про місцеві вибори в Україні» 2015 року також передбачав обов'язковість включення не менш ніж 30 % представників іншої статі до передвиборчих списків політичних партій. Проте знову ж таки політична відповідальність суб'єктів виборчого процесу за порушення виборчої квоти не була прописана. Місцеві вибори 2015 року розцінювались як ширше поле можливостей для жінок бути обраними, в першу чергу, завдяки значно меншій «ціні мандату», порівняно з парламентськими виборами. У середньому, рівень представництва жінок в списках до обласних рад по всій Україні склав 29,6 %, а до міських – 32,1 %. Поріг в 30 % було подолано лише в одній міській раді та в жодній з обласних рад. За результатами гендерного моніторингу місцевих виборів 2015 року, у 22 обласних радах кількість жінок-депутаток склала 15 %, а у міських радах – 18,1.

За критеріями ООН, 30% жінок – мінімальний критичний «поріг» їхнього представництва, який дозволяє впливати на політичні процеси. У європейських країнах такі ж норми діють і в економіці. Наразі у Європі більшість компаній та політичних партій дотримується вимог паритету, затверджених на законодавчому рівні – представництво жінок не може бути нижчим 40% у тій чи іншій структурі. При цьому остаточним критерієм підбору кадрів залишаються професійні якості.

У липні цього року Заступник Генсека ООН, виконавчий директор програми «ООН Жінки» Ф. Мламбо-Нгкука та Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Швеція в Україні М. Хагстром підписали угоду про фінансування проекту «Гендерна рівність в національних реформах та встановленні миру і безпеки в Україні». Проект передбачає бюджет у п'ять мільйонів євро і розрахований на чотири роки. Фінансування буде спрямовано на забезпечення комплексного національного механізму впровадження гендерної рівності у галузевих реформах через підтримку роботи новоствореного офісу Урядового уповноваженого із питань гендерної політики, а також допомогу у

реалізації Національного плану дій «Жінки, мир, безпека». Окрім уряду Швеції, значну підтримку щодо встановлення гендерного рівноправ'я в Україні здійснює уряд Канади [6].

Таким чином, констатуємо безпосередній зв'язок гендерної рівності та репрезентації інтересів соціальних груп суспільства в демократичних політичних інститутах. Аналіз досвіду європейських держав дозволив визначити, що лише за умови паритетного використання інтелектуального потенціалу чоловіків і жінок можливі ефективне функціонування політичних інститутів та самоорганізація демократичного суспільства.

Незважаючи на існуючі недоліки у впроваджені української моделі паритетної демократії, хотілося б відзначити позитивне значення жіночого потенціалу, який реалізовано у активній громадянській позиції жінок, максимальному включенні жінок у економічні, соціальні процеси, а реальне забезпечення плюралізму сфер жіночої реалізації та забезпечена державою рівність доступу всіх громадян до якісної освіти на засадах конкуренції створює позитивну перспективу для побудови консолідованої демократії в Україні. Європейський досвід є дуже важливим у постановці пріоритетів оптимізації інститутів та цінностей демократії для України, проте консолідація усіх важливих параметрів так чи інакше задається темпами національної соціально-політичної еволюції.

Література

1. Європейська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.euointegration.com.ua/news/2017/10/12/7072246/>
2. Звіт з глобального гендерного розриву 2016 рік / [Електронний ресурс] (Global Gender Gap Report). – Режим доступу до ресурсу: <http://hvylya.net/analytics/society/genderna-politika-v-ukrayini-skladniy-shlyah-vid-deklaratsiy-do-pozitivnih-diy.html> від 03.11.2017
3. Новакова О. В. Політична модернізація та розвиток демократичних процесів в сучасній Україні : [монографія] / Олена Вікторівна Новакова. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. — 216 с.
4. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия : последовательность человеческого развития / [Електронний ресурс] / Р. Инглхарт, К. Верцель. – М. : Новое издательство, 2011. — 464 с. – Режим доступу к ресурсу: https://www.hse.ru/data/2012/02/24/1266136909/inglehart_welzel.pdf
5. Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии к консолидации / Хантингтон С. // Международная экономика и международные отношения. – 1995. – № 5. – С. 87-94.

6. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250057864&cat_id=244276429
7. Чикалова И. Женщины в политической теории [Электронный ресурс] / И. Чикалова // Grossvita. — № 4. — Режим доступа к ст.: <http://giacgender.narod.ru/n4t1.htm>
8. Scott J. W. Millenial Fantasies : The Future of «Gender» in the 21st Century [Electronic resource] / J. W. Scott. — Access mode to the article: www.gender.univer.kharkov.ua/russian/text.html

УДК 342.1

Вікторія ШЕБЕЛА

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
студентка III курсу історико-юридичного факультету,
спеціальності «Політологія»

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ТА СТАНДАРТИ: ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Розкриваються поняття європейських цінностей та стандартів. Розглядаються основні проблеми та аспекти щодо адаптації європейських цінностей та стандартів в сучасній Україні. Аналізуються чинники, що впливають на проблему впровадження європейських цінностей та стандартів.

Ключові слова: цінності, стандартизація, демократія, реформування, політична культура, соціалізація, правова держава, громадянське суспільство, права людини.

The concepts of European values and standards are revealed. The main problems and aspects concerning adaptation of European values and standards in contemporary Ukraine are considered. The factors influencing the problem of the implementation of European values and standards are analyzed.

Key words: values, standardization, democracy, reform, political culture, socialization, rule of law, civil society, human rights.

Процеси глобалізації є своєрідним феноменом міжнародно-політичної та економічної консолідації. В умовах світового співтовариства стрімко зростає роль міжнародних союзів та

угруповань, серед яких провідну позицію займає ЄС, що є одним із найбільш успішних, динамічним регіональним інтеграційним утворенням. Метою ЄС є створення економічного союзу з найвищим рівнем інтеграції економік держав та політичного союзу, упровадження спільного громадянства. Стаття 3 Договору про ЄС називає такі загальні цілі:

- 1) Сприяння миру, цінностям та добробуту народів;
- 2) Побудова загального простору свободи, безпеки та правосуддя без внутрішніх кордонів;
- 3) Соціально-економічне створення внутрішнього ринку, сприяння науково-технічного процесу, досягнення соціальної справедливості, згуртування та солідарність країн-членів;
- 4) Побудова економічного та валютного союзу;
- 5) Зовнішньополітичне сприяння миру, безпеки, сталого розвитку та толерантності, викорінення бідності, дотримання та розвиток міжнародного права.

Завдяки розгалуженій системі управління та координації дій, а також унікальності утворення ЄС, що має ознаки як організації, так і держави сприяє спрощенню розгляду, прийняттю рішень.

Лісабонський договір 2007 р. визначає цілі та цінності ЄС, правовими джерелами закріплення яких є початкові статті та преамбули. Остання називає такі цінності ЄС: свобода, демократія, рівність, історична спадщина, правова держава. Стаття 2 Договору про ЄС відносить наступні: людська гідність, правосуддя, рівність прав чоловіків та жінок, дотримання прав людини та меншин; ці цінності є загальними для країн-учасниць, що характеризуються, терпимістю, недискримінацією, справедливістю, солідарністю та плюралізмом. [1, 92]

В сучасному розумінні цінності – це ідеї, норми, процеси, відносини матеріального та духовного порядку, які мають об'єктивну позитивну значимість та здатні задовольнити певні потреби людей. Це те, що керує людьми, слугує базисом нормальної життєдіяльності суспільства. Система цінностей визначає сутність як людини, так і певної спільноти. У суб'єктивістському аспекті цінність залежить від свідомості суб'єкта, тобто те, що цінує, визначає та чому надає перевагу суб'єкт.

Проблема цінностей українського суспільства належить до дискусійних питань тому що, Україна проходить складний етап трансформації суспільства, який полягає у формуванні нової ціннісної системи.

На мою думку, серед проблем адаптації європейських цінностей в сучасній Україні слід виокремити наступні:

1. Проблема становлення інституту демократії та сучасний стан політичного режиму;
2. Проблема побудови правової держави;
3. Рівень політичної культури та свідомості;
4. Політична соціалізація;
5. Проблема реформування:

Розпочнемо аналіз основних аспектів становлення демократії в сучасній Україні. Основними передумовами, які необхідні для створення інституту демократії є:

- 1) Наявність правової держави, тобто діяльність повинна здійснюватися у правових цілях, на основі права;
- 2) Економічні: економічна свобода та рівність усіх форм власності, їх однаковий захист з боку держави;
- 3) Політичні: народ визнається суб'єктом державної влади (фактичний вплив на органи державної влади) та можливість громадян брати участь у формуванні її органів, здійснювати контроль за ними;
- 4) Ідеологічні: плюралізм думок та свобода для ЗМІ;
- 5) Державно-правові: конституційне закріплення прав свобод людини та громадянина, принципу поділу влади та рівність усіх перед законом.

Варто наголосити, що народ не є головним суб'єктом політики, так як являє собою внутрішньо суперечливе утворення, що складається з різноманітних груп, які конкурують за владу. До вищезазначеного можна виокремити такі ознаки демократії в Україні: принцип народного суверенітету, громадянський консенсус, дотримання прав меншості, участь народу в здійсненні державної влади, принцип рівності та свободи, політичний та ідейний плюралізм.

Трансформація в Україні не має визначеної спрямованості. Термін трансформація розглядається не тільки як набір таких синонімів «розвиток, зміни, перетворення, модернізація», а як категорія теорії соціополітичного розвитку. Ця категорія характеризує особливий стан суспільства, при якому відбуваються якісні зміни форми соціальних зв'язків, типу і способів розвитку. Трансформація включає в себе такі компоненти: модернізація, пост модернізація, традиційність. У процесі трансформації можливі кризові явища. Модернізація та трансформація це процеси, які супроводжують консолідацію демократії як суспільне явище.[5, 124]

Варто додати, що демократія означає правління меншості, а не більшості, яка може виступати соціальною протиположністю до монополізації влади. Таким чином, демократія дозволяє різним групам суспільства виражати свої інтереси та знаходити компромісні рішення.

Деякі проблеми пов'язані з початком функціонування демократичного режиму. Неспроможність демократичних еліт вирішувати головні питання, боротьба угруповань в межах правлячого блоку породжує у суспільстві почуття апатії та розчарування, виникає феномен «авторитарної ностальгії».

Розвиток демократії залежить не тільки від політичних лідерів, а від готовності громадян прийняти нові цінності демократичного режиму при критичному ставленні до правлячої верхівки.

Серед основних проблем, які гальмують становлення демократії в сучасній Україні слід виокремити наступні: конфліктність у політичній системі державної влади та протистояння владних інститутів, руйнування традиційного типу комунікацій між виборцями та депутатами, відсутність ефективного реформування.

Сучасний політичний режим України поєднує риси: демократичного, тоталітарного, авторитарного, анархічного, охлократичного політичних режимів. Зараз Україна перебуває на перехідному етапі, що має декілька негативних моментів, а саме: незавершеність, непослідовність та суперечливість даного процесу. Можна сказати, що «перехідний період» є повільним етапом відходження від тоталітарного режиму. Негативними наслідками такого симбіозу є рекрутування певної частини правлячої еліти з «соціальних низів» суспільства, представники яких бажають швидкого підвищення свого соціального статусу та покращення матеріального рівня життя; етатизм; відчуженість влади від громадян, що у свою чергу породжує апатію та політичне розчарування; недостатність інформаційного забезпечення та надмірність інформаційних технологій, авторитарність у вирішенні деяких проблем.

Таким чином, політичний режим можна охарактеризувати як той, який з одного боку покликаний розвивати громадські інститути, законопроекти і т. д, з іншого- об'єктивне гальмування в силу збереження бюрократичної структури.

2 пунктом щодо проблем адаптації європейських цінностей є проблема становлення правової держави в Україні. Формування правової держави в Україні є складним багатоплановим процесом. Права людини є основою правової системи, навколо якої групуються всі її норми, в яких виражаються умови і форми, що забезпечують

нормальну життєдіяльність суспільства. Потрібно відзначити, що всі найважливіші складові стійкого розвитку кристалізуються в правах людини - особистих (цивільних) політичних, економічних, соціальних і культурних. Досліджуючи ситуацію в сучасній Україні, слід зазначити, що перехідний період протікає в складній і суперечливій ситуації. Дефіцит обґрунтованих з теоретичної і практичної точок зору концепцій соціальних і політичних реформ став причиною нецивілізованого перерозподілу власності, а політична свобода стала сприйматися як всездозволеність. З'явилися спроби поширення радикальних переконань, які дезорієнтують суспільство, руйнуючи його зсередини. Став зростати рівень соціальної напруженості в суспільстві.

Наразі дії української влади не завжди послідовні і узгоджені. Це стосується як законодавчих (безладний характер законотворчості), так і виконавчих (політика реагування на запити груп тиску) установ. Також немає злагодженої взаємодії гілок влади. У подібних умовах проміжні цілі реформ, будучи досягнутими, не наближають до виконання довгострокових або кінцевих завдань, а самі утворюють статичну конфігурацію суспільства, фіксуючи стан останнього на перехідних етапах. У результаті перехідний період стає вічним станом. Тому можна зробити висновок, що вироблення загальнонаціональної стратегії побудови правової держави і координування дій органів державної влади є умовою переходу до реальних, а не декларативних результатів.

У суспільному житті політична культура є важливим засобом взаємодії особистості та політичної влади, основним призначенням якої є залучення людей до політичної діяльності. Характер і стан політичної культури істотно впливають на формування політичної системи, на особливості політичного режиму, політичну поведінку людей та їх громадсько-політичних організацій. Тому важливо розглядати політичну культуру та свідомість не лише як показники наявного рівня демократії у суспільстві, а й як чинники процесу її становлення. Високий рейтинг інтересу до політики є показником розвинутого громадянського суспільства, якого поки що в Україні немає. Тому коли українці проявляють достатньо високий рівень політичної культури, це скоріше означає сильну психологічну мотивацію до залучення політичного розвитку. [4]

На думку українських політологів (В. Полохало, І. Курас, С. Рябов та ін.) українська політична культура поєднує у собі різні системи цінностей, несумісні політичні орієнтації.

Термін «політична культура» – це сукупність індивідуальних стосунків та орієнтацій до політичних об'єктів, які базуються на певному рівні політичної ідеології та суспільної психології. [2]

Для українського менталітету та політичної культури характерні такі риси:

- ірраціональність, тобто перевага емоційності над прагматичністю;
- ексекутивність-схильність до апатії, поміркованість у діях, перевага споглядального способу життя над активним;
- інтраверсія- тяжіння до малих груп як родина, громада;
- екстернальність- нетерплячість до своїх політичних опонентів.

На формування вищеперерахованих ознак вплинули такі чинники як багатовіковий період бездержавності, панування комуністичного режиму, що зумовило деформацію рис індивідуалізму та формування колективістських цінностей, низька політична участь.

На неоднорідність політичної культури впливає регіональний чинник, зумовлений особливістю віровчень, міжконфесійними відмінностями, по різному репрезентований спектр політичних партій, неоднаковою участю населення у політичному житті.

Політична свідомість громадян є амбівалентною. З одного боку, вони вимагають встановлення політичних прав та свобод, але не заперечують відновлення авторитаризму.

Відмітною негативною рисою є те, що колишня радянська тоталітарна політична культура трансформуючись у нову систему цінностей постає у вигляді формального, відчуженого ставлення до офіційних політичних норм, інститутів. Через це українська політична культура є суперечливою, не цілісною, бо поєднує в собі 2 протилежні системи цінностей- тоталітарну та демократичну.

Політична соціалізація розглядається в політології як процес включення індивіда в політичну систему. Дане поняття означає комплекс соціально-політичних процесів, що готують людину до активного політичного життя, визначають політичну поведінку груп та індивідів, впливає на формування політичної свідомості.

Багато вчених сходяться на тому, що найважливішими функціями політичної соціалізації є досягнення особистістю вміння орієнтуватися в політичному просторі та виконувати там певні функції.

Показником ефективності політичної соціалізації особистості буде виступати наявність у неї високого рівня наступних елементів. По-перше: політична інформованість, сутність якої полягає в отриманні знань, аналізу політичної інформації, вільний вибір політичних

орієнтирів. Де першоджерела виступають базовою основою, показує характер його політичного розвитку. По-друге: політична компетентність- сукупність певних знань особистості стосовно своїх невід'ємних прав та обов'язків і таким чином, уміння оперувати якими розкриває перед людиною можливість реалізації своїх прав. [7, 170]

Що стосується українського суспільства, то процес політичної соціалізації являє собою оволодінням демократичних, політичних цілей і цінностей. Процес соціалізації в Україні відбувається в умовах багатопартійності, невизначеності ідейних орієнтацій партій, соціальної диференціації, низьким життєвим рівнем, альтернативними механізмами управління суспільством.

Інтеграція України до європейського співтовариства передбачає суттєві інституційні зміни, гармонізацію національного законодавства з європейським, модернізацію систем державного управління та місцевого самоврядування; їх адаптація до сучасних європейських реалій.

Важливими механізмами управління якістю продукції є стандартизація та сертифікація. Стандартизація – це діяльність, що полягає у встановленні положень для загального та багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі та сприяння науково-технічному співробітництву. Метою стандартизації в Україні є забезпечення безпеки для життя та здоров'я людини, тварин, рослин, а також майна та охорони довкілля, сприяння усуненню технічних бар'єрів. [6]

Європейські стандарти є потужним інструментом для підвищення конкурентоспроможності підприємств Європейського Союзу. Стандарти пропонують технічні рішення проблем і сприяють торгівлі та співробітництву між країнами-членами. Вони допомагають переносити і поширювати технології в інтересах громадськості. І, найголовніше, вони підвищують ефективність політики ЄС з підтримки добробуту споживачів, охорони навколишнього середовища, торгівлі та єдиного ринку.

Влада країн ЄС ретельно контролює на своєму ринку обігу продукції, яка підпадає під процедуру сертифікації. Забезпечуючи таким чином захист споживачів від несумлінних виробників. Безпека продукції для людини і навколишнього середовища в країнах

Європейського Союзу порівняна за значимістю до національної безпеки кожної з країн ЄС.

Важливим чинником ефективної міжнародної торгівлі, інтеграції України до європейського господарського простору, максимізації корисного ефекту від дії зони вільної торгівлі є оптимізація системи стандартизації. Така оптимізація сприятиме збільшенню обсягів експорту, кращому контролю за імпортом.

Задля виходу української продукції на ринок ЄС, перш за все необхідне усунення технічних бар'єрів, тобто створення: гармонізованих правових актів з безпеки та охорони навколишнього середовища; гармонізованих Європейських стандартів; довіри до результатів оцінки відповідності випробуваної продукції нормативам. Перед українськими підприємствами різних галузей промисловості з розвитком конкуренції на національному та міжнародних ринках постали такі проблеми: – недосконалість існуючих стандартів в Україні; – недостатність темпів впровадження міжнародних стандартів; – невиправдано широкий перелік товарів, які підлягають обов'язковій сертифікації; – велика кількість обов'язкових випробувань і перевірок імпортованих товарів при доступі на ринок; – велика тривалість і вартість робіт щодо сертифікації; – низька поінформованість товаровиробників про стандарти; – технічні регламенти та процедури оцінки відповідності.

Співробітництво України з Європейським Союзом сприятиме технологічному оновленню українського виробництва. Виробничі технології українських підприємств відстають від тих, що їх використовують передові європейські країни, Україна не має капіталу, необхідного для модернізації наявних та створення нових сучасних підприємств. А без модернізації успадкованих від СРСР виробничих структур Україна навряд чи може сподіватися вийти на траєкторію стійкого економічного розвитку та подолати зростаюче відставання від економічно розвинутих країн, які визначають напрями та масштаби динаміки світової економіки.

Що стосується європейських стандартів прав людини. Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод встановлює не лише найбільш вдалу у світі систему норм міжнародного права для захисту прав людини, але й одну з найбільш розвинутих форм міжнародної юридичної процедури. Соціальні переваги членства в ЄС пов'язані з наявними тут високим рівнем соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективним захистом прав працівників, розвиненою системою охорони довкілля. Основні напрями діяльності

ЄС у соціальній сфері полягають у сприянні розв'язанню специфічних соціальних проблем, що погіршують становище певних верств населення- непрацездатних осіб, молоді, жінок, етнічних меншин, іммігрантів, людей похилого віку, охороні праці та здоров'я, підвищення рівня життя та громадянина ЄС.

Історія розвитку країн Європи засвідчує, що цивілізаційний прогрес значною мірою визначається такими критеріями, як демократія та громадянське суспільство, функціонування вільної, соціальної, правової держави. Успішне функціонування українського громадянського суспільства можливе лише в умовах правової держави, характерною рисою якої є беззаперечне панування закону в усіх сферах суспільно-політичного життя. І в цьому контексті можна говорити про прямий зв'язок між дотриманням законності, суспільно-правовим порядком та розвитком правової держави та громадянського суспільства.

Метою створення системи європейських соціальних стандартів є моніторинг рівня життя населення країн-членів ЄС та направлення для майбутніх країн-членів ЄС орієнтацій для досягнення рівня розвитку європейських країн, соціалізації економік.

Сучасна політика соціального захисту в Україні має такі проблеми: нестача ресурсів на соціальне забезпечення, політичні, демографічні та економічні проблеми, серед яких: безробіття, тіньова економіка, корупція.

Таким чином, впровадження європейських стандартів є нагальною умовою підвищення високо кваліфікованості фахівців, контролю над продукцією, загального рівня добробуту та якості життя.

Враховуючи вищезазначені обставини та проблеми адаптації європейських цінностей та стандартів у сучасній Україні, слід відмітити три ключові моменти, що зможуть вирішити дану ситуацію. Насамперед, це сталість демократії, підвищення політичної культури та виведення на новий рівень трудових ресурсів та людського потенціалу як складових економічного процвітання держави на фоні успішної реалізації реформ.

Література

1. Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2015. – 628 с.
2. Інформаційне суспільство в контексті політичної культури суспільства. – 2014. – С. 334.

3. Цілі та цінності Європейського союзу [Електронний ресурс] / 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://mojaosvita.com.ua/politologiya/cili-ta-cinnosti-yeuropejskogo-soyuzu/>.
4. Політична культура сучасного українського суспільства: традиції і інновації [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://referat-ok.com.ua/kulturologiya-ta-mistectvo>.
5. Арушанян М., Кандуба Т. Консолідації демократії в сучасному українському суспільстві: ускладнення задач демократичного переходу. – 2014. – С. 123-128.
6. Романова Т.В. В. Г. Стандартизація української продукції при виведенні на Європейський ринок / Волошина О.А. Гавриленко О.О. Романова Т.В.. – 2015. – №8. – С. 603–608.
7. Дробінка І. Г. Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: Навч. посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007 — 292 с.

Проблеми України очіма польської молоді

УДК 316,333,3 (477) «1991/2013»

Igor GRALCZYK

Uniwersytet Warszawski,
absolwent kierunku Stosunki Międzynarodowe,
specjalność: Dyplomacja Współczesna,
a także obecny student studiów magisterskich
Studium Europy Wschodniej UW na specjalności Rosja

PRZEMIANY SPOŁECZNO-POLITYCZNE NA OBSZARZE POST-RADZIECKIM NA PRZYKŁADZIE UKRAINY OD UZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI DO EURO-MAJDANU*

Przemiany społeczno-polityczne, jakie dokonały się na obszarze post-sowieckim wraz z rozpadem Związku Radzieckiego, stanowią przykłady transformacji ustrojowych, gdzie w zależności od uwarunkowań kulturowo-historycznych przebiegały one w inny sposób oraz z różną intensywnością. Przemiany polityczne, niosły też za sobą poszczególne skutki dla społeczeństw obszaru post-radzieckiego, w zależności od doświadczeń z przeszłości. Artykuł analizuje, jaką drogę polityczną po odłączeniu się od ZSRR obrała Ukraina.

Słowa kluczowe: *Przemiany społeczno-polityczne, Obszar post-radziecki, Ukraina*

Social and political changes which took place in the post-Soviet with the collapse of the Soviet Union, are examples of political transformation, where depending on the cultural-historical circumstances takes place in a different way and different intensity. Political changes carried it behind them the individual effects societies of post-Soviet area, depending on the experience of the past. An article which way the political after disconnecting from the USSR have chosen Ukraine.

Key Words: *Socio-political transformations, post-Soviet area, Ukraine.*

* Artykuł zawiera fragmenty pracy licencjackiej autora na kierunku Politologia: Przemiany społeczno-polityczne na obszarze post-radzieckim na wybranych przykładach. Praca wykonana pod kierunkiem Dra Tomasza Godlewskiego, Instytut Nauk Politycznych

Wstęp

Ukraina traktowana jest przez Rosję jako bliska zagranica¹. Historycznie uznaje się, że jest też odwiecznym partnerem dla Rosji, która dominuje w regionie. Związane jest to ze wspólną historią oraz przynależnością do tego samego kręgu kulturowo-językowego Słowian wschodnich.

Ukraina przechodzi teraz trudny okres konfliktu wewnętrznego po okresie względnej stabilizacji, od 1991 roku możemy powiedzieć, że wybuchły już dwie rewolucje inicjowane oddolnie przez społeczeństwo, czyli „pomarańczowa rewolucja” oraz „euro-majdan”. Ukraińcy ewidentnie gotowi są przyjąć zachodnie wzorce polityczno-gospodarcze nawet za cenę ogromnych wyrzeczeń. Niezadowolenie spowodowane jest rozwarstwieniem społeczeństwa na bardzo bogatych oligarchów oraz resztę. Dwujęzyczność jest kością niezgody, gdzie język ukraiński nieznacznie wygrywa z rosyjskim, co każe stwierdzić że proces narodotwórczy i państwowotwórczy rozpoczął się, ale jeszcze nie zakończył, ze względu na antagonizmy regionalne na linii Ukraińcy-Rosjanie. Wątkiem pobocznym, dzielącym obywateli Ukrainy jest też podział kościoła prawosławnego.

Artykuł na przykładzie Ukrainy, która uzyskała niepodległość, po rozpadzie Związku Radzieckiego, ukazuje odmienną drogę kreowania własnej państwowości poprzez przemiany społeczno-polityczne w zależności od przestrzeni, w której musiała działać klasa polityczna oraz społeczeństwo. Mianownikiem, który zespaja ze sobą wszystkie państwa postradzieckie (w tym Ukrainę) jest fakt, iż zmiany które miały miejsce, zostały narzucone odgórnie, poprzez rozpad Imperium Sowieckiego.

Obszar postradziecki, jako całość jest regionem niezwykle złożonym. Na jego gruzach po ogłoszeniu rozpadu ZSRR w grudniu 1991 roku powstało wiele niepodległych podmiotów funkcjonujących na arenie międzynarodowej. Region ze względu na wciąż odczuwalny brak stabilności, ulega dynamicznym przemianom politycznym i społecznym

Czasy pieriestrojki

Burzliwy rok 1989 przyniósł wiele przemian politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej. W Związku Radzieckim dało się też odczuć nawarstwiająca się problemy. W większości przypadków schemat przebiegał podobnie. Społeczeństwo domagało się poprawy jakości swojego bytu. Nie inaczej było w przypadku Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, wchodzącej w skład ZSRR. Kierownictwo Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Ukrainy słuchało pilnie głosu Moskwy, nie zdając

¹ <http://www.nytimes.com/1994/05/22/magazine/on-language-the-near-abroad.html> (dostęp 15.08.2017)

sobie często sprawy z tego w jakim kierunku zamierza podążać sam lider „pierestrojki”, czyli Michaił Gorbaczow. Wielce zaskakujące dla władz, sterujących USRR, był strajk, który odbył się między 15, a 26 lipca 1989 roku, gdzie górnicy w donieckich kopalniach węgla, domagali się nie tylko podwyżki płac, ale i polepszenia warunków samej pracy oraz także utworzenia wolnych związków zawodowych². Ze strajkującymi górnikami w mających ogromne znaczenie kopalniach donieckich próbował prowadzić dialog sam ówczesny premier Nikołaj Ryzkow. Szybko okazało się, że strajki rozlały się po większości uprzemysłowionych terenów Republiki. Wraz z nimi do głosu zaczęły dochodzić wszelakiego rodzaju stowarzyszenia oraz mniejszości etniczne. W wielu przypadkach, wystąpienia zostały brutalnie tłumione przez siły rządowe. Pod koniec 1988 roku, mamy też do czynienia z powstawaniem pierwszych tworów politycznych w USRR, niezależnych od KPU, takich jak np. Ukrajńska Nacjonalna Partija (UNP)³.

Poza sferą ściśle polityczną, miały też miejsce ciekawe wydarzenia o charakterze społecznym. 21 stycznia 1990 roku w 71 rocznicę zjednoczenia w 1919 roku Ukraińskiej Republiki Ludowej z Zachodnio-ukraińską Republiką Ludową, około jednego miliona ludzi utworzyło żywy łańcuch łączący Lwów z Kijowem. Była to wyjątkowa manifestacja jedności społeczeństwa. Tego typu zorganizowane akcje świadczyły o niezwykłej solidarności Ukraińców.

Zaistniałą sytuację wykorzystały ugrupowania niezależne, tworząc Blok Demokratyczny. W wyborach do Rady Najwyższej uzyskał on 118 mandatów na 450 miejsc. Warto odnotować, że uzyskano wszystkie możliwe miejsca do obsadzenia w obwodach lwowskim i stanisławowskim oraz większość w tarnopolskim, kijowskim i łuckim⁴. Nowe siły społeczne w całości przejęły rady terenowe na zachodzie kraju. Po objęciu stanowiska Rady Najwyższej USRR przez Leonida Krawczuka 23 lipca 1990 roku przysła lekka stabilizacja. Jeszcze wcześniej w czerwcu 1990 roku, Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła dekret o zmianie czasu. Nowy różnił się o godzinę od obowiązującego dotychczas czasu moskiewskiego. Była to decyzja, która poza pewnym znaczeniem praktycznym, stanowiła swoisty symbol dokonujących się przemian.

² W. Serczyk – *Historia Ukrainy*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wrocław-Warszawa-Kraków 2001 s. 370.

³ R. Herbut, W. Baluk – *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Sowieckiego*, Wrocław 2010 Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego s. 155.

⁴ W. Serczyk – *Historia Ukrainy*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wrocław-Warszawa-Kraków 2001 s. 371.

Od zawsze ogromną rolę na terenach Ukrainy odgrywał kościół prawosławny. Jego struktury były tam represjonowane przez okres trwania ZSRR, lecz wraz z przeobrażeniami społeczno-politycznymi, do głosu w dyskursie publicznym, powoli zaczęli dochodzić przedstawiciele cerkwi. Znacznie wzrosła aktywność wierzących domagających się w zależności od wyznania albo przywrócenia unii na Ukrainie, albo też zwrotu zabranych prawosławiu świątyń. Rozpoczęła się akcja petycyjna, która przybrała na sile, gdy okazało się, że władze nie zamierzają represjonować jej uczestników. Pod koniec lat osiemdziesiątych ujawniła się cała greckokatolicka hierarchia kościelna. W styczniu 1990 roku na synodzie Ukraińskiego Kościoła Katolickiego przywrócono oficjalnie istnienie Cerkwi greckokatolickiej na Ukrainie, co uzyskało aprobatę Watykanu. Skorzystało również prawosławie, któremu zezwolono na zorganizowanie własnych obchodów 1000-lecia chrztu Rusi oraz zwrócono wiele świątyń i zabudowań klasztornych. Prawosławni ulegli jednak rozbiciu i część duchownych podporządkowała się Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej, część zaś pozostała w podległości metropolii moskiewskiej.

Demokratycznie i niepodległościowe inicjatywy w czasie pieriestrojki

Rada Najwyższa Ukrainy uchwaliła Deklarację o suwerenności Ukrainy 16 lipca 1990 roku, ustanawiając tym samym dzień 16 lipca Dniem Niezależności Ukrainy. Deklaracja jednak nie była wewnętrznie spójna, gdyż próbowała pogodzić dążenie do niepodległości kraju z utrzymaniem istniejących zależności w ramach ZSRR. Jednak wyraźnie wytyczała kierunki koniecznych zmian, zapowiadając na przykład utworzenie armii narodowej, ustanowienie własnego pieniądza czy też wprowadzenie odrębnego obywatelstwa z możliwością zachowania obywatelstwa ZSRR.

Kolejnym krokiem do uzyskania niezależności było referendum, które odbyło się 1 grudnia 1991 roku. Wzięło w nim udział przeszło 84% uprawnionych, z czego przeszło 90% aprobowало Akt o niepodległości Ukrainy. Największe, bo przeszło 95% poparcie uzyskał Akt w obwodach: chmielnickim, czerkaskim, iwano-frankowskim, kijowskim, lwowskim, rówieńskim, tarnopolskim, winnickim, wołyńskim i żytomierskim. Najmniej głosów, bo tylko około 54%, oddano za Aktem na południu państwa, czyli w Autonomicznej Republice Krymu oraz w obwodach odeskim i sewastopolskim. Jednocześnie dokonano wyboru prezydenta Ukrainy. Wybory wygrał wspomniany już L. Krawczuk, który otrzymał 61,5% głosów, zaś jego najpoważniejszy konkurent - Wiaczesław Czarnowił uzyskał tylko 23,7%⁵. Inni kandydaci nie odegrali większej roli. Pierwszym

⁵ <http://www.ukrweekly.com/old/archive/1991/499101.shtml> (dostęp 15.08.2017)

państwem na świecie, które już nazajutrz, 2 grudnia 1991 roku, uznało niepodległość Ukrainy, była Polska⁶.

Trudy niepodległości

Na początku 1992 roku, sytuacja w gospodarce po oderwaniu się od ZSRR wyglądała tragicznie. Przemianom politycznym, towarzyszyło załamanie gospodarcze wyrażające się rosnącą inflacją, bezrobociem, spadkiem produkcji i przyrostu dochodu narodowego. W pierwszym kwartale 1992 roku około 50,5 tys. ludzi nie miało pracy. Przewidywano, że do końca roku ich liczba miała wzrosnąć do 1,5 miliona. Poza tym władze ukraińskie, chcąc jak najszybciej oderwać się od strefy rublowej, wprowadziły pieniądź „tymczasowy”, czyli tzw. kupony, które ze względu na kiepską jakość były bardzo łatwe do podrobienia. Zabieg ten okazał się katastrofalny, ponieważ wprowadził do obiegu trzecią praktycznie walutę obok rubli i coraz chętniej używanych dolarów. Stała się najpowszechniejszą, lecz zarazem najgorszą, gdyż stale tracącą na wartości. W efekcie tempo ubożenia społeczeństwa rosło z dnia na dzień, a skupowanie towarów przybrało masowe rozmiary. Półki sklepowe opustoszały. Przed sklepami ustawiały się długie kolejki chętnych do kupienia czegokolwiek, by zdążyć przed narastającą inflacją, która w 1992 roku wyniosła 2500%. Uchwalona w marcu 1992 roku ustawa o prywatyzacji przewidywała sprzedaż 65% przedsiębiorstw państwowych w ciągu najbliższych pięciu lat. Ujawniający się coraz szerzej kapitał rodzimy pochodził jednak w znacznej mierze z transakcji wymykających się spod kontroli państwa i związany był ze starą nomenklaturą, co spowodowało uzasadnione podejrzenia o wprowadzanie do gospodarki struktur quasi-mafijnych. Szybkiemu bogaceniu się jednostek towarzyszyło ubożenie reszty ludności. Coraz częściej dochodziło do strajków i ulicznych manifestacji. Wreszcie w październiku 1992 roku, doszło do kryzysu rządowego, w wyniku którego miejsce dotychczasowego premiera Witolda Fokina, stojącego już dwa lata na czele rady ministrów, zajął przedstawiciel kręgów przemysłowych Leonid Kuczma, wywodzący się z tzw. frakcji Nowej Ukrainy, łączącej różne ugrupowania polityczne, m.in. dawnych komunistów, partię „zielonych” oraz w przeważającej większości Partię Demokratycznego Odrodzenia Ukrainy. Był on też współzałożycielem i prezesem Ukraińskiego Związku Przemysłowców i Przedsiębiorców. Jawił się jako zwolennik reform rynkowych, lecz również ścisłej współpracy z Rosją i pozostania Ukrainy we Wspólnocie Niepodległych Państw. Za jego wyborem opowiedziało się 316 członków Rady Najwyższej, zaś przeciw

⁶<http://www.polukr.net/blog/2012/12/rocznica-uznania-niepodleglosci-ukrainy-przez-polske/> (dostęp 15.08.2017)

było zaledwie 23. Wydanie dekretu o gospodarce rynkowej, nie zmieniło sytuacji gospodarczej państwa, wobec czego prezydent L. Krawczuk zdecydował się w czerwcu 1993 roku na przejęcie kontroli nad rządem, w celu ustabilizowania przemysłu, powstrzymania inflacji i przyspieszenia reformy monetarnej, co ostatecznie doprowadziło we wrześniu do podania się Kuczmy do dymisji. Bezskutecznym próbom ratowania gospodarki towarzyszyła rosnąca aktywność polityczna społeczeństwa. Tylko w pierwszej połowie 1993 roku ukraińskie Ministerstwo Sprawiedliwości zarejestrowało siedemnaście nowych partii, stowarzyszeń i ugrupowań⁷.

Kwestia Krymska

Znaczne problemy w czasie kształtowania się państwowości Ukraińskiej w 1992 roku sprawiał Krym. W odpowiedzi na niezadowolającą zdaniem jego rosyjskich mieszkańców uchwałę parlamentu Ukrainy w sprawie autonomicznego statusu republiki, Rada Najwyższa Krymu uchwaliła deklarację niepodległości, która oczywiście nie została uznana przez Kijów. Parlament rosyjski stwierdził, że przekazanie Krymu Ukrainie w 1954 roku, odbyło się z naruszeniem obowiązującego prawa. Oznaczało to możliwość ewentualnego poparcia istniejących na Krymie dążeń separatystycznych przez potężnego sąsiada. Wychodziły one głównie z kręgów rosyjskich, ale zyskiwały także zwolenników wśród wypędzonych przez Józefa Stalina Tatarów, pragnących powrotu do ojczyzny. Obydwie strony próbowały oderwać Krym od Ukrainy. W razie uzyskania sukcesu ich drogi musiały się rozejść, gdyż Tatarzy liczyli na utworzenie niepodległego państwa, na co Rosja nie chciała się zgodzić.

Można śmiało pokusić się o stwierdzenie, że rosyjskie apetyty przyczyniły się do polubownego załatwienia sprawy. Zapowiedziane już na 2 sierpnia 1992 roku referendum w sprawie oddzielenia się Krymu od Ukrainy zostało odwołane, a miejscowe władze za języki państwowe uznały rosyjski, ukraiński oraz tatarski, natomiast językiem urzędowym stał się rosyjski. Dokonano również niezbędnych zmian w konstytucji Krymu, dostosowując ją do konstytucji Ukrainy. W 1995 roku doszło do pełnego podporządkowania Krymu. Obecnie obowiązująca konstytucja Ukrainy w odrębnym rozdziale przyjęła jako ostateczne rozwiązanie powstanie republiki autonomicznej, z własną konstytucją, parlamentem i rządem decydującym w sprawach rolnictwa, przemysłu, zatrudnienia, usług, turystyki, kultury, transportu oraz ochrony zdrowia i bezpieczeństwa wewnętrznego. Językiem urzędowym na Ukrainie, a więc również na

⁷ W. Serczyk – *Historia Ukrainy*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wrocław-Warszawa-Kraków 2001 s. 377-378.

Krymie, jest wyłącznie język ukraiński. Niestety obecnie ustalenia te, nie są respektowane, wobec wzbudzającej ogromne kontrowersje aneksji Krymu przez Rosję dokonanej w 2014 roku⁸.

Przedterminowe wybory i kolejny pakiet reform

Katastrofalny stan gospodarki ukraińskiej i towarzyszący mu spadek zaufania do parlamentu i rządu spowodowały, że uznano za konieczne przeprowadzenie przedterminowych wyborów parlamentarnych, które ustalono na 27 marca 1994 oraz prezydenckich, które miały się odbyć 26 czerwca 1994 roku. Istnienie kilkudziesięciu partii mających w większości niezbyt liczny elektorat, a także przyjęta większościowa ordynacja wyborcza przy jednomandatowych okręgach, stawiała w uprzywilejowanej sytuacji tych, którzy byli u władzy, natomiast zmniejszała szansę ugrupowań partyjnych, zwłaszcza nie mogących odwołać się do tradycji. Nic więc dziwnego, że na wybranych w 1994 roku 403 deputowanych 227 (56%) to bezpartyjni (choć wielu z nich należało do nomenklatury), a 123 (30,5%) było reprezentantami lewicy (z których 90 należało do KPU)⁹. Aż do końca kadencji, czyli do 1998 roku, nie udało się obsadzić wszystkich 450 mandatów. Głównymi pretendenciami do prezydentury byli: L. Krawczuk oraz L. Kuczma. Nie kandydował żaden z przedstawicieli demokratycznej opozycji, która po porażce w wyborach parlamentarnych uznała, że nie ma żadnych szans na sukces i postanowiła poprzeć kandydaturę L. Krawczuka. W pierwszej turze uzyskał on przewagę nad L. Kuczma uzyskując 37,7% głosów, zaś jego przeciwnik 31,2%, zaś w drugiej turze sytuacja uległa zmianie: L. Kuczma otrzymał 52,1% głosów, a L. Krawczuk 45,1%¹⁰. Wielu wyborców sądziło, że nowy prezydent opowie się za ścisłym związkiem z Rosją, dlatego głosowali na niego głównie rosyjskojęzyczni obywatele Ukrainy ze wschodniej i południowej części państwa. Tymczasem L. Kuczma w pierwszym swoim wystąpieniu wspominał wprawdzie o konieczności utrzymywania dobrych kontaktów z Moskwą, lecz przede wszystkim zapowiedział wzmocnienie rządu i urzędu prezydenta oraz przyspieszenie reform gospodarczych.

Zapowiedziane przyspieszenie reform nie przyniosło spodziewanych efektów poza gwałtownym wzrostem cen. Szczególnie dotkliwe stało się podwyższenie czynszów, które dotychczas miały raczej symboliczny charakter. Sukcesem zakończyły się natomiast rozmowy z Rosją, która

⁸ <http://www.tvn24.pl/raporty/rosyjska-aneksja-krymu,820>

⁹ W. Serczyk – *Historia Ukrainy*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wrocław-Warszawa-Kraków 2001 s. 397.

¹⁰ K. Wolczuk, *The Moulding of Ukraine The Constitutional Politics of State Formation Central European*, University Press Birmingham 2001 s. 138.

zgodziła się na przyjęcie tzw. opcji zerowej, co oznaczało zlikwidowanie zobowiązań ukraińskich wobec Rosji z lat istnienia Związku Radzieckiego. We wrześniu 1996 roku, wprowadzono nową walutę ukraińską, czyli hrywnę, co w pewnej mierze pozwoliło uporządkować gospodarkę monetarną.

Nowelizacja Konstytucji

W maju 1995 roku, w ramach prowadzonych przygotowań do zmiany konstytucji, parlament uchwalił porozumienie konstytucyjne w sprawie podstawowych zasad organizacji i funkcjonowania władzy wykonawczej i samorządu terytorialnego na Ukrainie, modyfikując dotychczas obowiązującą ustawę zasadniczą pochodzącą z 20 czerwca 1978 roku, a więc jeszcze z czasów sowieckich. Projekt nowej konstytucji, opracowany przez komisję kierowaną przez L. Krawczuka, opublikowany został już w lipcu 1992 roku. Późniejsza dyskusja doprowadziła do przeprowadzenia w nim gruntownych zmian, wzmacniających zwłaszcza pozycję prezydenta w systemie władzy. Pozostawiono Radę Najwyższą jako parlament ukraiński, rezygnując z wprowadzenia na jej miejsce Zgromadzenia Narodowego Ukrainy. Uchwalona 28 czerwca 1996 roku konstytucja uzyskała istotne uzupełnienie w roku następnym w odrębnej ustawie o samorządzie terytorialnym Ukrainy. Kolejne wybory do parlamentu przeprowadzone 28 marca 1998 roku według nowej, partyjno-większościowej ordynacji wyborczej spowodowały, że bezpartyjni, czyli w większości stara i nowa nomenklatura, uzyskała przeszło 28% mandatów, komuniści - 28%, a Ludowy Ruch Ukrainy - 10%¹¹. W tej sytuacji, przy stale istniejącym skonfliktowaniu prezydenta z parlamentem oraz rozdrobieniu elektoratu, wynik wyborów prezydenckich planowanych na jesień 1999 roku stanowił wielką niewiadomą. Przewaga Kuczmy dała się zauważyć dopiero przed samymi wyborami, zwłaszcza gdy rozpadła się koalicja jego centrolewicowych przeciwników, którzy mieli w drugiej turze oddać głosy swojego elektoratu temu spośród siebie, kto zdobędzie ich najwięcej w pierwszej turze. 31 października 1999 roku na Kucznię głosowało 36,5% wyborców, a na przywódcę komunistów ukraińskich Petra Symonenkę tylko 22,3%. W drugiej turze wyborów, która odbyła się 14 listopada 1999 roku, L. Kuczma zebrał przeszło połowę głosów i został prezydentem na następną pięcioletnią kadencję. Komentatorzy podkreślali, iż bezapelacyjne zwycięstwo odniósł na Zachodniej Ukrainie, gdzie w niektórych okręgach głosowało za nim aż 90% wyborców, co w połączeniu z głosami,

¹¹ Ibidem s. 263.

pochodzącymi z części centralnej państwa, dało upragniony sukces. W całym zaś kraju frekwencja wyborcza była bardzo wysoka i wyniosła 74%¹².

„Pomarańczowa rewolucja”

Wybory prezydenckie w 2004 roku doprowadziły do kryzysu politycznego, czyli tzw. „pomarańczowej rewolucji”. Startował w nich ówczasie urzędujący premier Wiktor Janukowycz oraz były premier Wiktor Juszczenko, kandydat opozycyjnej partii Nasza Ukraina. Właśnie od koloru symbolizującego jego sztab wyborczy nadano nazwę rewolucji. Badania opinii publicznej przed wyborami wykazywały większe poparcie dla prozachodniego W. Juszczenki. Jednak 21 listopada, po zamknięciu lokali wyborczych Centralna Komisja Wyborcza podała informację, że po przeliczeniu 99,6% głosów prowadzenie objął W. Janukowycz. W. Juszczenko, po ogłoszeniu wstępnych wyników poddał w wątpliwość uczciwość komisji oraz wezwał do obywatelskiego nieposłuszeństwa. Spowodowało to dwustutysięczną demonstrację poparcia dla lidera opozycji, która odbyła się w Kijowie, a także wiele mniejszych manifestacji w innych miastach. W. Juszczenkę poparły również władze miejskie Kijowa. Dzięki merowi Ołeksandrowi Omleczenko, uczestnicy protestu w Kijowie mogli liczyć na pomoc służb miejskich, a także na zaplecze jego siedziby, obok Majdanu.

22 listopada jedynie W. Putin złożył gratulacje W. Janukowyczowi z powodu wygranych wyborów. Natomiast część zachodnio-ukraińskich miast uznały jako prezydenta W. Juszczenkę. Unia Europejska, zaniepokojona brakiem standardów międzynarodowych w trakcie wyborów, zaapelowała do władz Ukrainy o ich zrewidowanie. OBWE, które wysłało swoich obserwatorów zgłosiło kilkaset niepokojących incydentów w czasie wyborów.

23 listopada zorganizowano nadzwyczajne nocne posiedzenie Rady Najwyższej Ukrainy, w trakcie którego miały być podjęte decyzje w sprawie wyborów, zabrakło jednak kworum. Na tym samym posiedzeniu W. Juszczenko złożył przysięgę prezydencką, tym samym ogłaszając się prezydentem Ukrainy. Opozycyjnych demonstrantów poparli członkowie oddziału specjalnego ukraińskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Bars.

Według oficjalnego komunikatu Centralnej Komisji Wyborczej, ogłoszonego 24 listopada, prezydentem został W. Janukowycz. Wywołało to nieprzychylną reakcję zachodu. NATO domagało się rewizji wyników

¹² W. Serczyk – *Historia Ukrainy*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wrocław-Warszawa-Kraków 2001 s. 380.

wyborów, Komisja Europejska apelowała o ponowne przeliczenie głosów, natomiast Parlament Europejski oświadczył, że nie zaakceptuje wyników oraz wstrzymuje pożyczkę dopóki nie dostanie dowodów, że wybory zostały przeprowadzone uczciwie. Tego samego dnia setki studentów przejęło Ukraiński Dom aby umieścić tam sztab koordynujący akcję nieposłuszeństwa obywatelskiego.

25 listopada na Placu Niepodległości w Kijowie Lech Wałęsa wygłosił przemówienie. Przybył tam na zaproszenie W. Juszczeki. W tym samym czasie jego doradca - Borys Tarasiuk, przebywał w Polsce w celu zaapelowania do polskich władz aby te nie uznawały oficjalnych wyników wyborów na Ukrainie. Tego samego dnia Oleh Hajduk, wiceminister gospodarki Ukrainy, na znak protestu wobec wyników wyborów, podał się do dymisji. Natomiast do Sądu Najwyższego wpłynęła skarga na rezultaty wyborów wystosowana przez opozycję. Sąd zabronił oficjalnego ogłaszania wyników do momentu rozpatrzenia odwołania przeciw Komisji Wyborczej. Opozycja zyskała poparcie dziennikarzy ukraińskiej telewizji publicznej, którzy zobowiązali się „nie przekazywać kłamstw rządu”, a także części milicji oraz wojska.

Także 25 listopada do Kijowa przybył prezydent Polski Aleksander Kwaśniewski, zaproszony przez L. Kucznię, oraz szef dyplomacji Unii Europejskiej Javier Solana. Tego samego dnia oficjalne gratulacje W. Janukowyczowi złożyli prezydenci Uzbekistanu, Kirgistanu, Kazachstanu oraz Tadżykistanu. Negocjacje okrągłego stołu, odbywające się w Pałacu Maryjskim w Kijowie doprowadziły do stworzenia grupy mającej rozwiązać konflikt na Ukrainie. Prace miały być rozpoczęte od razu, natomiast konflikt miał być rozwiązany bezkrwawo. W negocjacjach uczestniczyli prezydent Ukrainy L. Kuczma, lider opozycji W. Juszczenko, premier Ukrainy W. Janukowycz, prezydent Polski Aleksander Kwaśniewski, prezydent Litwy Valdas Adamkus, przewodniczący Dumy Państwowej Rosji Borys Gryzłow, koordynator polityki zagranicznej UE Javier Solana, szef ukraińskiego parlamentu Wołodmyr Łytwyn oraz sekretarz generalny Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie Jan Kubiš.

27 listopada Parlament Ukrainy przyjął uchwałę uznającą, że druga tura wyborów prezydenckich odbyła się z naruszeniem prawa. Przewodniczący parlamentu Wołodmyr Łytwyn opowiedział się za ponownym przeprowadzeniem drugiej tury wyborów. W. Juszczenko ogłosił, że tłum jego zwolenników okupujący Plac Niepodległości pozostanie tam do momentu całkowitego zwycięstwa. Wschodnie regiony Ukrainy wyraziły swoje poparcie dla W. Janukowycza. Powstał pomysł przeprowadzenia referendum na temat secesji tych regionów. Wyznaczono

nawet termin referendum na 5 grudnia. Jednak nawet w przypadku jego zorganizowania nie miałyby ono następstw prawnych. Do tego celu parlament musiałby znowelizować konstytucję, a następnie zatwierdzić poprawki w ogólnokrajowym referendum. Taka możliwość spotkała się z wyraźnym protestem ze strony L. Kuczmy oraz W. Juszczenki.

Julia Tymoszenko, współpracująca z W. Juszczenką utworzyła Komitet Ocalenia Narodowego. Wysunął on trzy żądania do L. Kuczmy, czyli: wydanie przez niego dekretu o zwolnieniu W. Janukowycza ze stanowiska szefa rządu za sfalszowanie wyników wyborów prezydenckich, zmianę składu CKW, dymisje gubernatorów wspierających ruchy separatystyczne na wschodzie i południu kraju, zobligowanie prokuratury generalnej do wszczęcia spraw karnych przeciwko wyżej wymienionym gubernatorom i ich współpracownikom. W przypadku niespełnienia tych żądań Tymoszenko zagroziła, że zablokuje prezydenta L. Kuczmę w jego własnym domu. Rada Europy zaoferowała pomoc w przypadku ponownego przeprowadzenia wyborów. 29 listopada W. Juszczenko wezwał Sąd Najwyższy do unieważnienia decyzji CKW, ten jednak wstrzymał się od decyzji w tej kwestii.

30 listopada opozycja zerwała negocjacje z władzami odbywające się w celu zakończenia kryzysu powyborczego oraz wznowiła blokadę budynków rządowych w Kijowie. Odrzuciła również propozycję W. Janukowycza, aby w zamian za objęcie przez niego stanowiska prezydenta, W. Juszczenko otrzymał nominację na stanowisko premiera. Opozycja nie przyjęła także „opcji zerowej”, tzn. możliwości przeprowadzenia wyborów na nowo. Skutkowałoby to przymusem wyłonienia kandydatów na to stanowisko od nowa, ponieważ ukraińskie prawo zabrania w takim przypadku ubiegania się o prezydenturę tym samym pretendentom.

1 grudnia odbyło się tajne głosowanie RN Ukrainy, w trakcie którego przyjęto uchwałę, w której postawiono wotum nieufności wobec rządu W. Janukowycza. W uchwale tej Rada sprzeciwia się secesji kraju oraz wzywa L. Kuczmę do dymisji rządu W. Janukowycza. Niestety premier W. Janukowycz nie uznał decyzji parlamentu i odmówił podania się do dymisji. W tym samym czasie przed Sądem Najwyższym toczyło się postępowanie w sprawie nieprawidłowego przeprowadzenia wyborów. Członkowie CKW złożyli zeznania potwierdzające sfalszowanie wyników drugiej tury.

3 grudnia Sąd Najwyższy wydał decyzję, że druga tura wyborów prezydenckich zostanie powtórzona, ponieważ nie da się ustalić rzeczywistych wyników głosowania. Powtórka miała odbyć się 26 grudnia. Decyzja ta była nieodwołalna. Wyrok Sądu Najwyższego spowodował wybuch radości oraz sztucznych ogni w obozie zwolenników W. Juszczenki,

oblegających Plac Niepodległości w Kijowie od 12 dni. Centralna Komisja Wyborcza wyznaczyła na 26 grudnia powtórzenie drugiej tury wyborów prezydenckich. Spowodowało to demonstracje w Odessie, gdzie popierano W. Janukowycza, który według manifestujących jest wybranym zgodnie z prawem prezydentem Ukrainy.

6 grudnia rozpoczęła się trzecia runda rokowań okrągłego stołu. Uczestniczyli w niej władze ukraińskie, opozycja a także zagraniczni mediatorzy. Niestety ta próba również zakończyła się niepowodzeniem. Ustupujący prezydent L. Kuczma zwrócił się do RN Ukrainy o odwołanie CKW. Do nowej CKW chciał powołać 14 członków z poprzedniej Komisji. W. Janukowycz w dalszym ciągu odmawiał podania się do dymisji, więc L. Kuczma podpisał 7 grudnia dekret wysyłający na urlop premiera oraz powierzył pełnienie obowiązków szefa rządu zastępcy Mykole Azarowowi.

8 grudnia W. Juszczenko ogłosił zwycięstwo pomarańczowej rewolucji. Decyzją parlamentu dokonano zmiany ordynacji wyborczej oraz nowelizacji, według których odebrano część uprawnień prezydentowi i przekazano je premierowi i parlamentowi. W. Janukowycz wezwał 10 grudnia W. Juszczenkę do udziału w otwartej debacie. Potępił też protesty opozycji. W. Juszczenko w tym czasie trafił do kliniki w Wiedniu z powodu zatrucia dioksynami. Nie wyjaśniono czy zatrucie było efektem celowego działania.

Dnia 26 grudnia odbyła się powtórzona druga tura wyborów. CKW ogłosiła po przeliczeniu 99,84% głosów zwycięstwo W. Juszczenki, na którego zagłosowało 52% wyborców¹³. 31 grudnia premier Ukrainy W. Janukowycz ogłosił w noworocznym orędziu, iż ustępuje ze stanowiska szefa rządu. Centralna Komisja Wyborcza ogłosiła 10 stycznia, że oficjalnym zwycięzcą wyborów prezydenckich został W. Juszczenko. Przysięgę prezydencką, tym samym oficjalnie obejmując władzę, złożył on 23 stycznia.

Skutki „pomarańczowej rewolucji”

Najbardziej widocznym skutkiem „pomarańczowej rewolucji” była wymiana na scenie politycznej Ukrainy. Prezydentem został W. Juszczenko, natomiast stanowisko premiera objęła J. Tymoszenko. W wyniku tych zmian działania Ukrainy miały zbliżyć ją do Unii Europejskiej. Planowano również przeprowadzić szereg reform gospodarczych. Niestety zamiary te nie zostały spełnione. Pomimo początkowej jedności, w wyniku wzajemnych oskarżeń oraz nieufności, pomiędzy prezydentem, a premierem nastąpił rozłam. Spowodowało to odwołanie J. Tymoszenko z urzędu, a na jej miejsce

¹³ <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011e> (dostęp 15.08.2017)

powołano Jurija Jechanurowa. Rewolucja ta z pewnością przyczyniła się do zachowania pluralizmu politycznego oraz zwiększenia wolności mediów. Dopiero w trakcie oraz bezpośrednio po pomarańczowej rewolucji, zaczęto mówić o powstaniu w pełni na Ukrainie społeczeństwa obywatelskiego¹⁴.

Wydarzenia Euro-majdanu

Od 2005 roku, można było zaobserwować względną stabilizację oraz konsolidację systemu, za której koniec można uznać ucieczkę prezydenta W. Janukowycza 21 lutego 2014 roku. Genezą przemian na Ukrainie w owym czasie była odmowa podpisania przez prezydenta umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską¹⁵ i późniejsze protesty społeczeństwa na Kijowskim Placu Niepodległości, potocznie nazywanym euro-majdanem.

Fala protestów narastała wraz z użyciem wobec pokojowo manifestujących sił porządkowych. Interwencje specjalnych jednostek policji (Berkutu), doprowadziły do śmierci kilkuset osób. W. Janukowycz wobec nacisku zachodniej sceny politycznej oraz ukraińskiej opinii publicznej, zdecydował się przywrócić konstytucję z 2004 roku, w celu przyspieszenia wyborów. Następnie policja została usunięta z ulic Kijowa, zaś sam prezydent uciekł z kraju.

Przewodniczący Rady Najwyższej Ołeksandr Turczynow, został wybrany na stanowisko pełniącego obowiązki Prezydenta Ukrainy. Został tym samym tymczasowym następcą W. Janukowycza. W swoim orędziu powiedział, że Ukraina wróci na drogę integracji z UE, nie zapominając o dobrych stosunkach z Rosją. 26 lutego 2014 na głównej scenie Majdanu w Kijowie ogłoszono kandydaturę Arsenija Jaceniuka na stanowisko premiera kraju oraz przedstawiono skład jego gabinetu.

7 czerwca wybory prezydenckie wygrał kandydat opozycji Petro Poroszenko, pokonując J. Tymoszenko, powracając z politycznego odizolowania. Mimo uporządkowania spraw wewnętrznych, kolejnym problemem, który pojawił się na horyzoncie jest niezadowolenie rosyjskojęzycznej ludności na wschodzie kraju z przebiegu zmian na scenie politycznej. Zachodnia część na czele z Kijowem prowadzi obecnie wojnę partyzancką z separatystami Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej. Konflikt na wschodzie Ukrainy, trwa już bardzo długo. Bardzo ciężko jest przewidzieć jego koniec. Można śmiało pokusić się o stwierdzenie, że obecnie stanął w martwym punkcie.

¹⁴ J.M. Nowakowski, J. Urbanowicz, M. Przełomiec, M. Kowalski, J. Malicki, A. Kornijenko – *Ukraina na zakręcie – Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji*, Wydawnictwo Trio Warszawa 2005 s. 23.

¹⁵ <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/page/open/id/2900> (dostęp 15.08.2017)

Skutki wydarzeń Euro-majdanu

Ukraina, stanowiąca naturalną strefę wpływów Rosji, mimo przemian na scenie politycznej i próby zwrócenia się ku Zachodowi, cały czas stanowi obiekt interesów Kremla. Destabilizacja sąsiadów leży w interesie Rosji. Słaba Ukraina na arenie międzynarodowej, pozwala na realizowanie własnych interesów w regionie. Można zaobserwować analogiczną sytuację jak w przypadku Gruzji. Próba emancypacji od rosyjskiej „strefy wpływów”, skończyła się wojną oraz oderwaniem części terytorium. Tu też może nastąpić podobna secesja Donbasu i Ługańska. Bardzo prawdopodobny jest scenariusz, w którym pozostanie on jak np. Osetia Południowa, czy też Abchazja czarną dziurą na mapie politycznej Europy. Separatyści będą po cichu wspierani przez Rosję, która ma doświadczenie w prowadzeniu tego typu konfliktów. W porównywalny sposób, finansowane jest Naddniestrze. Wobec braku kontroli Kijowa nad zbuntowanymi regionami, walki mogą trwać bardzo długo, a efektem może być wytworzenie czegoś na kształt podmiotu na arenie międzynarodowej, uznawanym tylko przez Rosję. Potężny sąsiad za wszelką cenę będzie blokować próby wejścia Ukrainy do struktur europejskich oraz NATO, które uznawane jest za odwiecznego wroga najpierw ZSRR, a potem Rosji, która odziedziczyła spuściznę po imperium. Taka „czarna dziura” na mapie politycznej Europy, leży w interesie Rosji, bowiem można prowadzić tam przez różne grupy interesu nielegalne praktyki jak choćby handel narządami, czy narkotykami. Oczywiście następstwem tego jest militaryzacja całego separatystycznego regionu. Ukraina jest obecnie po przekształceniach zbyt słaba, by stawić czoło narastającym problemom. Pozostaje tylko pytanie, co się Rosji bardziej opłaca. Czy utrzymanie status quo w Donbasie i Ługańsku, czy późniejsze włączenie regionu w skład Federacji na drodze referendum, jak to miało miejsce w przypadku aneksji Krymu. Wydaje się, że jest to raczej nie możliwe wobec powiązań, jakie Rosja posiada z krajami Europy zachodniej, aczkolwiek żadnego scenariusza nie można wykluczyć.

W obecnej sytuacji, Ukraina zostawiona jest sama z własnymi problemami, z którymi musi się uporać. Pomoc płynąca z zagranicy, wydaje się być niewystarczająca, wobec prowadzenia regularnych działań militarnych na wschodzie kraju. Unia wie, że najpierw trzeba wyczyścić system z klientelizmu oraz korupcji, by móc w przyszłości spełnić kryteria konwergencji. Jeżeli próba konsolidacji systemu opartego na reformach wewnętrznych nie powiedzie się, może nastąpić dalszy podział Ukrainy. Z geografii politycznej doskonale wiadomo, że inaczej funkcjonuje zachód, centrum i wschód kraju. Jednak, by przywrócić porządek, potrzebny do tego jest wysiłek całego społeczeństwa, a nie tylko samej władzy na rzecz

poprawy sytuacji. Po rozpadzie Związku Radzieckiego, niepodległa Ukraina wkroczyła na trudną drogę poszukiwania stabilizacji politycznej oraz umacniania samodzielnej państwowości. Przemiany jakie obecnie dokonują się w Kijowie z pewnością stanowią solidny fundament dla zbudowania nowoczesnego państwa demokratycznego, chociaż wiele jeszcze pozostało do zrobienia, a proces ten może okazać się bardzo trudny. Jednocześnie należy pamiętać o pielęgnowaniu cech narodowych, które świadczą o odrębności Ukrainy i jej historii. Jednak o przyszłości zdecydować zapewne będą nie tylko nowe instytucje, przemyślenia i czyny, lecz w znacznym stopniu postawa ukraińskiego społeczeństwa, wobec zaistniałej sytuacji.

Podsumowanie

Do rozpadu Związku Sowieckiego doprowadziło wiele przyczyn od rozkładu gospodarki, przez rozwój ruchów narodowowyzwoleńczych, po błędy rządu i partyjne intrygi. Należy jednak zauważyć, że były to zjawiska cząstkowe, które dopiero łącznie tworzyły proces dezintegracji. Wydaje się mało prawdopodobne, aby lider przemian M. Gorbaczow nie zdawał sobie sprawy, że minimalna nawet demokratyzacja systemu, musi spowodować trzęsienie ziemi na całym obszarze imperium.

Wszystkie nowopowstałe państwa, musiały zmierzyć się z transformacją z gospodarki centralnie planowanej i zarządzaniem przez spółdzielnie w gospodarkę wolnorynkową. Przekształcenia stosunków gospodarczych odbywały się z różnym skutkiem dla nowych podmiotów. Skutkowało to też zmianami w społeczeństwie. Miało ogromny wpływ na sferę obyczajową. Zmiana władzy, wpłynęła na rozwój tych państw w warunkach funkcjonowania na co dzień z brzemieniem mentalnej spuścizny po czasach sowieckich. Pod względem prawidłowego funkcjonowania ochrony praw człowieka, w porównaniu do innych państw regionu wyróżnić można oczywiście Ukrainę, która jawi się jako najbliższa zachodniego ideału (wyłączając Kraje Bałtyckie będące członkami europejskich struktur) w porównaniu do Białorusi, czy państw Azji Centralnej. Ukraina pogrążona w konflikcie wewnętrznym, daje jasne sygnały że społeczeństwo głównie ludzi młodych, gotowe jest przyjąć zachodnie wzorce demokratyczne, gdyż mają już dość egzystencji w skorumpowanej ojczyźnie.

Ukraina jest na etapie transformacji ustrojowej oraz reformowania kraju. Celem jest minimalizacja udziału oligarchów oraz grup wiążących biznes z polityką, korumpujących kraj od góry, aż po sam dół piramidy społecznej. Wobec konfliktu wewnętrznego przemiany mogą trwać jeszcze bardzo długo. Aby stać się nowoczesnym państwem demokratycznym, potrzebne są do tego instytucje ochrony prawnej obywateli, oraz

niezawisłość sądów. Niewątpliwie społeczeństwo ukraińskie gotowe jest na te zmiany, czego dowodzą ofiary „euro-majdanu”. Jednak transformacja nie leży w interesie grup, powiązanych z poprzednią władzą. Uliczne protesty doprowadziły do zmiany rządzących, co w warunkach np. białoruskich jest niewykonalne.

Bibliografia

Pozycje Książkowe:

1. R. Herbut, W. Baluk – Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Sowieckiego, Wrocław 2010 Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego
2. J.M. Nowakowski, J. Urbanowicz, M. Przełomieć, M. Kowalski, J. Malicki, A. Kornijenko – Ukraina na zakręcie – Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji, Wydawnictwo Trio Warszawa 2005
3. W. Serczyk – Historia Ukrainy, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wrocław-Warszawa-Kraków 2001
4. K. Wolczuk, The Moulding of Ukraine The Constitutional Politics of State Formation Central European, University Press Birmingham 2001

Źródła Internetowe:

1. <http://www.nytimes.com/1994/05/22/magazine/on-language-the-near-abroad.html>
2. <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011e>
3. <http://www.polukr.net/blog/2012/12/rocznica-uznania-niepodleglosci-ukrainy-przez-polske/>
4. <http://www.tvn24.pl/raporty/rosyjska-aneksja-krymu,820>

УДК 341,0 (477,75)

Maciej POLAK
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Rzeszowski

PROBLEM PRAWA DO SAMOSTANOWIENIA NA PRZYKŁADZIE ANEKSJI KRYMU Z 2014 ROKU

W artykule opisano prawo do samostanowienia na przykładzie aneksji Krymu przez Federację Rosyjską w 2014 roku. Problem przywiązania terytorium półwyspu do różnych państw stawiał często Krym jako punkt zapalny konfliktów w rejonie. Rosja zajmując półwysep powołała się na międzynarodowe prawo do samostanowienia, co wśród społeczności międzynarodowej spowodowało dezaprobatę oraz naganę wobec takiego postępowania. Zarzut społeczności międzynarodowej wobec Federacji Rosyjskiej potęguje wojna hybrydowa, która rozgrywa się na terenach Donbasu. Autor stara się odpowiedzieć na pytanie: czy prawo do

samostanowienia dla rosyjskojęzycznych obywateli Krymu jest w tej w sytuacji zasadne.

Słowa kluczowe: *Federacja Rosyjska, Ukraina, Krym, prawo do samostanowienia*

The article describes the right to self-determination on the example of the annexation of the Crimea by the Russian Federation in 2014. The issue of attaching the territory of the peninsula to various states, often put the Crimea as a hotspot of conflicts in the region. Russia occupying the peninsula referred to the international right to self-determination, which in the international community has led to disapproval and reprimand for such conduct. The international community's accusations against the Russian Federation intensify the hybrid war that takes place in the Donbass area. The author tries to answer the question: is the right to self-determination for Russian-speaking citizens of the Crimea in this situation justified.

Key words: *Russian Federation, Ukraine, Crimea, right to self-determination*

Wstęp

Półwysep Krymski od lat był terenem spornym, zamieszkiwany przez różne grupy ludności. Pierwszymi jego mieszkańcami byli Taurowie, następnie pojawiły się greckie kolonie i kultura Scytów. Pierwszym odnotowanym konfliktem na półwyspie był konflikt właśnie pomiędzy Grekami, a Scytami, w który wmieszał się król Pontu Mitrydates. Zaistniałe wydarzenie było zaledwie załącznikiem wydarzeń przyszłości, gdzie Krym miał być punktem zapalnym pomiędzy państwami. Od tego czasu wiemy bowiem, że o ten skrawek ziemi walczyli Rzymianie, Bizantyjczycy, Gotowie, Hunowie, aż w X wieku na dłużej udało się go opanować władcy Rusi Kijowskiej, Włodzimierzowi Wielkiemu. Jednak w XIII wieku właściciel znów został zmieniony tym razem na Tatarów ze Złotej Ordy, a z biegiem czasu na Turcję, której poddali się Tatarzy. W tym samym okresie na Krymie następuje rywalizacja kupców z Genui i Wenecji, którzy zakładali faktorie handlowe. Od czasów Iwana Groźnego półwyspem zainteresowała się Moskwa i nie odpuściła pomimo wielu niepowodzeń aż do 1783 r. kiedy to formalnie państwo rosyjskie przejęło pełną kontrolę nad ziemią Tatarów. Na zmianę statusu Krymu nie wpłynęła nawet wojna krymska z lat 1853-1856 oraz zawinięcia związane z objęciem władzy najpierw przez bolszewików, a następnie przez komunistów. W 1954 r. półwysep został przekazany przez Rosyjską FSSR dla Ukraińskiej SSR i od tego czasu pomimo przeszkód stał się okręgiem politycznie i administracyjnie

przywiązany do Ukrainy. Podczas procesu upadania Związku Radzieckiego nad Krymem wisiała groźba ponownej zmiany właściciela. Ostatecznie osiągnięto kompromis – Krym zrezygnował z niepodległości, a władze niepodległej Ukrainy zgodziły się na status republiki autonomicznej. Sewastopol, niegdyś stanowiący część obwodu krymskiego został dodatkowym miastem wydzielonym jako siedziba rosyjskiej Floty Czarnomorskiej [1, s. 364].

Wydarzenia na Krymie z 2014 roku

Współcześnie półwysep przeżywa zawirowania związane z powstaniem Republiki Krymu. Jest to jednostka administracyjna Rosji, której założenie związane jest z protestami na Ukrainie i wynikłego z nich kryzysu krymskiego. W wyniku tego kryzysu – dwie jednostki administracyjne Ukrainy – Republika Autonomiczna Krymu i miasto Sewastopol – zapowiedziały secesję i przyłączenie się do Rosji. Oderwanie się od Ukrainy i tak zwane utworzenie państwa nastąpiło 11 marca 2014, kiedy to połączone zgromadzenie radnych Rady Najwyższej Republiki Autonomicznej Krymu i Rady Miejskiej Sewastopola przyjęło deklarację niepodległości Republiki Krymu. W deklaracji powołano się wprost na przypadek Kosowa i wyrok z 22 lipca 2010, w którym Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości uznał, że jednostronna deklaracja niepodległości Kosowa nie narusza prawa międzynarodowego.

17 marca 2014 Rada Najwyższa Republiki Autonomicznej Krymu przyjęła postanowienie o niepodległości Krymu, co było konsekwencją referendum, w którym za przyłączeniem Krymu z Sewastopolem do Rosji zagłosowało 96,57 proc. uczestników przy frekwencji 84%. Tego samego dnia niepodległość Krymu uznała Rosja. 18 marca 2014 podpisano umowę między Rosją a Republiką Krymu i miastem wydzielonym Sewastopol o włączeniu Krymu do Rosji. Umowa ta weszła w życie z dniem ratyfikacji, co nastąpiło 21 marca 2014. Tego samego dnia dokonano odpowiednich zmian w Konstytucji Rosji dopisując do niej dwa nowe podmioty federacji – Republikę Krymu i miasto federalnego znaczenia Sewastopol, które włączono do nowo utworzonego Krymskiego Okręgu Federalnego.

Konflikt dwóch wartości

W istocie powyżej zarysowanego problemu zajęcia Krymu, należącego do Ukrainy, przez Federację Rosyjską należy zwrócić uwagę na to, że konflikt pomiędzy wyżej wymienionymi państwami jest w gruncie rzeczy konfliktem dwóch wartości znanych szerzej z wykładni prawa międzynarodowego tj. prawa państw do zachowania integralności i

nienaruszalności granic w stosunku do prawa do samostanowienia [2, s. 247-248]. Samostanowienie jak jedna z podstawowych zasad ujmowana jest jako prawo narodu do ustanowienia niepodległego, suwerennego państwa oraz swobodnego wyboru ustroju gospodarczego i społecznego, do rozwoju kultury i swobodnego korzystania z bogactw naturalnych. W okresie międzywojennym prawo do samostanowienia odnosiło się tylko do wybranych grup ludności, a dokładniej wiązano z mniejszościami narodowymi zamieszkującymi terytorium danego państwa, ale stanowiące odłam ludności państwa sąsiedniego, a także do społeczeństw zdominowanych przez obce organizmy państwowe [3, s. 159].

Zasada samostanowienia, wynikająca z Karty Narodów Zjednoczonych stanowi podstawową normę prawa międzynarodowego, jednak rzeczą charakterystyczną jest fakt iż w 1948 r. większość mocarstw kolonialnych sprzeciwiła się włączeniu tego prawa do Powszechnej deklaracji praw człowieka. Normy zawarte w Karcie NZ uściśliły rezolucje Zgromadzenia Ogólnego 1514 i 2625, 61/295 z 13 czerwca 2007 r. a także treści zawarte w art.1 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 19 grudnia 1966 r. Pakt potwierdza prawo wszystkich narodów do samostanowienia, na mocy którego mogą one swobodnie określać swój status polityczny oraz rozwój społeczno- gospodarczy. W takich sytuacjach państwa powinny powstrzymać się od ingerencji i wywierania szkodliwego wpływu na wykonywania prawa do samostanowienia [4].

Prawo do samostanowienia a prawo do secesji

Należy jednak zauważyć, że prawo do samostanowienia nie jest równoważne z prawem do secesji. W doktrynach pojawia się często stwierdzenie, że istnieje dychotomia pomiędzy zasadą samostanowienia, a naruszeniem integralności terytorialnej, zauważając często, że secesja jest w wielu przypadkach nielegalna. Samostanowienie w znaczeniu zewnętrznym sprowadza się do powstania nowego państwa albo do zmian terytorialnych, na które ludność powinna wyrazić zgodę w formie plebiscytu lub referendum. Zauważa się jednak pewne trudności w pojmowaniu samostanowienia zewnętrznego i wewnętrznego, podnosząc fakty, że podmioty samostanowienia wewnętrznego i zewnętrznego są różne, albo są to elementy rozłączne. Prawo do samostanowienia może być urzeczywistnione poprzez uzyskanie autonomii, utworzenie własnego państwa albo oderwanie się od państwa, w którego skład do tej pory dany naród wchodził i przyłączenie się do innego państwa. Jednak szerokie możliwości nadinterpretacji doprowadziły do powstania Deklaracji zasad prawa międzynarodowego z 24 października 1970 r. gdzie stwierdzono, że

zasada samostanowienia nie powinna być używana jako upoważnienie do rozbijania i naruszania integralności terytorialnej lub jedności politycznej niepodległych państw [3, s. 233].

Samego samostanowienia można domagać się jedynie wtedy gdy państwo sprawujące władzę nad ludem domagającym się secesji dopuszcza się wobec jego członków naruszeń prawa człowieka, które mają charakter znaczny i trwałe. Prawo do secesji związane z prawem do samostanowienia w praktyce międzynarodowej jest możliwe dopiero wtedy, gdy nie ma innego efektywnego sposobu na rozwiązanie konfliktu zgodnego z prawem wewnętrznym bądź międzynarodowym [5, s. 98].

Prawo do samostanowienia w praktyce prawa międzynarodowego

Zajmując Krym Rosja odwołała się do zasady samostanowienia ludów, pomimo faktu, że do tej chwili zdecydowanie i z uporem sprzeciwiała się wykonaniu prawa samostanowienia przez części składowe Federacji. Władze Federacji Rosyjskiej, w tym minister spraw zagranicznych stanowczo wypowiadali się także do momentu zajęcia Krymu przez Rosję, przeciwko prawdopodobnej secesji Kosowa, podkreślając, że byłoby to naruszenie wszelkich zasad prawa międzynarodowego. Należy również zwrócić uwagę, że Krym przed secesją lub zajęciem przez Rosję, w zależności od punktu widzenia, stanowił Autonomiczną Republikę w ramach Ukrainy. Mieszkający na terenie Krymu Rosjanie będący nie mniejszością, a większością mieli pełne i swobodne prawo do używania swojego języka, pielęgnowania kultury, uczestniczenia w życiu politycznym tego obszaru [6, s. 47-48]. W takiej sytuacji aspekt wewnętrzny prawa do samostanowienia i secesji został wyeliminowany i nie istniały warunki do żądania, a tym bardziej realizacji w aspekcie zewnętrznym. Sama Federacja Rosyjska w 2009 r. w trakcie postępowania przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości podnosiła, że zasada samostanowienia może być realizowana w ramach istniejącego państwa, a jedynie w sytuacjach nadzwyczajnych wchodzi w grę prawo do jednostronnej secesji pod warunkiem zagrożenia istnienia danej społeczności i to tylko wtedy gdy wcześniej zostały wyczerpane wszelkie możliwe i dostępne środki rozwiązania konfliktu.

Rosja odwołując się cały czas do przypadku Kosowa, przeszła obojętnie wobec tego, że przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości kwestionowała prawo Kosowa do secesji oraz nie uznała Kosowa za państwo. Secesja Kosowa dokonana została w 2008 r. zyskała międzynarodowe uznanie, a w myśl Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1244 z 1999 r. sytuacja tego obszaru stanowiła „zagrożenie

międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”. Rada Bezpieczeństwa wyłączając władzę Serbii na tym obszarze, ustanowiła międzynarodowy zarząd wojskowy i cywilny, a secesja była długotrwała, poprzedzona przeciągającymi się negocjacjami międzynarodowymi zakończonymi niepowodzeniem. Ponadto literatura i organy międzynarodowe wskazują na fakt, że dojście Kosowa do niepodległości odbywało się pod kontrolą ONZ, a w międzyczasie Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości zwrócił uwagę na nielegalność secesji Republiki Północnego Cypru czy Rodezji Południowej [7, s. 31].

Okoliczności secesji Krymu

Zauważalnym i powszechnie znanym są okoliczności w jakich doszło do secesji Krymu i przyłączenia tego obszaru do Rosji. Sytuacja wynikła w Autonomicznej Republice Krymskiej była skutkiem użycia siły przez Federację Rosyjską, przy wsparciu ogłoszonego referendum przez zwolenników separacji. Niezależne badania twierdziły owszem, że wygodniejsze dla nich będzie życie w ramach Federacji Rosyjskiej, jednak te nastroje były stymulowane propagandą rosyjską i niezbyt celnymi posunięciami władz ukraińskich, chociażby cofnięcie przywilejów językowych dla mniejszości rosyjskiej. Nie zmienia to jednak prawdziwego obrazu wydarzeń na Krymie, gdyż z punktu widzenia prawa międzynarodowego była to bezprawna agresja i aneksja obszaru półwyspu przez Federację Rosyjską. Sam prezydent Władimir Putin oznajmił, że odsunięcie od władzy Wiktora Janukowycza miało charakter nielegalny przez co „nowo powstałe” państwo na terenie Ukrainy nie jest związane żadnymi umowami. Jednak to Rosja dokonując aneksji Krymu uderzyła w poszanowanie zwyczajowego prawa międzynarodowego naruszając zakaz ingerencji w wewnętrzne sprawy innego państwa, zakaz użycia siły zbrojnej i naruszenie integralności terytorialnej. Zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych już wcześniejsze działania sprzed aneksji polegające na formułowaniu żądań zastosowania określonych rozwiązań ustrojowych było niezgodne z zasadą suwerenności i nieingerencji wobec Ukrainy [8, s. 247].

Z powyższych informacji oczywistym staje się, że okoliczności podnoszone przez Rosję, czyli obrona swoich działań koniecznością ochrony obywateli na Ukrainie i wynikało to z potrzeb samoobrony jest całkowicie bezpodstawne. Argumenty historyczne też pozostają pod wielkim znakiem zapytania gdyż Rosja wcieliła Krym do swojego Imperium w 1783 roku, a od 1736 roku próbowała podporządkować półwysep. Dlatego twierdzenie, że Krym należał od wieków do Rosji jest mitem podobnie jak i utożsamianie Rusów z pierwotnymi mieszkańcami, gdyż obszar półwyspu zawsze był

wielonarodowy, a także wielokulturowy czy wielowyznaniowy [1, s. 366]. Idąc tym tropem działania Rosji nie mogą być uznane ani pod względem historycznym, ani prawnym, a już tym bardziej nie można się zgodzić ze słowami dyplomacji rosyjskiej, która występowała w obronie własnych obywateli. Żadna z przesłanek zbrojnej interwencji w obronie obywateli nie została spełniona. Po pierwsze mieszkający na Krymie Rosjanie byli obywatelami Ukrainy, a nie Federacji Rosyjskiej. Żadne przepisy prawa międzynarodowego nie sankcjonują działań w stosunku do ludności nie posiadającej obywatelstwa państwa, z którym się utożsamiają, a jedynie poczucie wspólnoty narodowej, religijnej lub kulturowej. Następnie legalność interwencji nie może być pojmowana jako użycie sił zbrojnych za zgodą i prośbą państwa na którego terenie zostały podjęte działania zbrojne. Wniosek premiera Autonomicznej Republiki Krymu do władz Federacji Rosyjskiej z 1 marca 2014 roku pozostaje więc bezskuteczny, gdyż prośba o zapewnienie ładu i porządku na Krymie nie należała do kompetencji lokalnych władz autonomicznych. Podobnie ma się sytuacja z byłym prezydentem Wiktorem Janukowyczem, który pomimo pozbawienia go władzy w sposób nielegalny nie sprawował efektywnych rządów na Ukrainie, a w dodatku przebywał po za jej granicami. Powyższe dywagacje i tak sprowadzają się do jednego wniosku. Państwo interweniujące na zaproszenie nie może przejmować i nabywać terytorium na którym działa, ponieważ zmiana granic może jedynie nastąpić przez *in iure cessio* w formułach ściśle wskazanych przez organy międzynarodowe.

Ocena działań Federacji Rosyjskiej wydaje się być jednoznaczna i należy zajęcie Krymu traktować jako okupację wojenną, ale nie w ścisłym tego słowa znaczeniu, a jedynie poprzez odniesienie się do stanu przejściowego, który nie zmienia tytułu prawnego Ukrainy do roszczeń wobec Federacji odnośnie okupowanego terytorium. Z punktu widzenia politycznego okazuje się jednak, że Federacja Rosyjska używając argumentów gospodarczych, akcentując potencjał militarny może nie tylko w teorii, ale też w praktyce lekceważyć społeczność międzynarodową, a w szczególności państwa Unii Europejskiej. Społeczeństwa Europy Zachodniej, a także organizacje międzynarodowe są dalekie od angażowania się w sprawy dawnego Związku Radzieckiego. Ponadto atrakcyjność gospodarcza Rosji nie pozwala na poszerzenie sankcji, a w dodatku Federacja posiada zbyt bogactw naturalnych i sojuszy potrzebnych zwłaszcza kluczowym państwom Unii Europejskiej. Same wydarzenia na Krymie wpisują w zapoczątkowany w 1989 r. proces zmian granic, rozpadów państw, a także zgłaszania roszczeń do terytoriów znajdujących się pod zwierzchnictwem innych państw [8, s. 248-250].

Konsekwencje zajęcia Krymu przez Federację Rosyjską

Zajęcie Krymu przez Federację Rosyjską ma poważne konsekwencje dla Ukrainy, Rosji, Tatarów krymskich, a także dla Europy. Dla samej Rosji zajęcie półwyspu ma niebagatelne znaczenie, gdyż nie tylko wzmocniła się geopolitycznie zewnętrznie, ale też Władimir Putin zyskał szerokie pole do popisu w zakresie propagandy na terenie własnego kraju, jednak stracił „wizerunkowo” wśród krajów Zachodu. Zaistniała sytuację rozumie doskonale dyplomacja rosyjska, która usiłuje przedstawić zajęcie Krymu jako akt wymuszony przez nieodpowiedzialną i karygodną postawę Ukrainy, a działania militarne jako wykonywanie postanowień mieszkańców półwyspu przykładowo z referendum. Unia Europejska zajmują się problemem imigrantów nie ma w tej chwili mocy sprawczej żeby skutecznie przeciwstawić się Rosji, która zresztą angażuje się w walce z terroryzmem i kreuje się na wybawiciela Europy [9].

Dla samych władz ukraińskich utrata Krymu tworzy potężne problemy wewnętrzne, potęgowane tzw. wojną hybrydową na terenach Donbasu, której początek datuje się około miesiąc po wydarzeniach krymskich. Konflikt ma charakter zbrojny, gdzie separatyści wspierani przez siły specjalne Federacji próbują oderwać od Ukrainy terytoria obwodów donieckiego i ługańskiego. Już miesiąc po referendum na Krymie proklamowano najpierw 7 kwietnia 2014 r. Doniecką Republikę Ludową, a później 27 kwietnia 2014 r. Ługańską Republikę Ludową. Obydwie proklamacje odbyły się w trakcie spotkań w Genewie mających na celów powstrzymanie przemocy i podjęcie kroków do zakończenia konfliktu [8, s. 252].

Następstwem wydarzeń na Krymie jest też tzw. „porozumienie mińskie”, które tak faktycznie składa się z dwóch porozumień i deklaracji grupy kontaktowej „Kompleks działań na rzecz realizacji mińskich porozumień w sprawie Ukrainy”. Tekst porozumienia głównego zawiera pełne i natychmiastowe wstrzymanie ognia w obwodach Ługańskim i donieckim, odsunięcie przez obie strony wojsk w celu utworzenia strefy bezpieczeństwa, a wszystko ma się odbywać pod nadzorem OBWE oraz rozpoczęcie dialogu odnośnie wyborów według prawa ukraińskiego. Ustawa wprowadzająca zmiany została jednak anulowana przez prezydenta Poroszenkę ze względu na niedotrzymanie przez rebeliantów warunków porozumienia. W dokumencie zawarto również wszelkiego rodzaju programy odbudowy relacji ukraińsko-rosyjskich, a także odbudowy systemu rządowego i bankowego regionów objętych wojną. Ponadto na samą Ukrainę nałożono obowiązek reformy konstytucyjnej mającej na celu wprowadzenie szczególnego statusu obwodu ługańskiego i donieckiego.

Innymi słowy próbowano stworzyć autonomiczne regiony jednak w dalszym ciągu leżące na administracyjnych terenach Ukrainy.

Drugie porozumienie mińskie jest zgoła inne od swojego poprzednika ze względu na zmianę ciężaru zobowiązań na Ukrainę. Federacja Rosyjska wyraźnie jest faworyzowana w treści porozumienia, a same samozwańcze republiki porozumienie traktuje jako niemalże niepodległe, luźno powiązane z Ukrainą. Federacja i Ukraina miały tym razem „podzielić się” terytorium republik poprzez wspólne decydowanie o różnych aspektach, a w dodatku zadekretowano specjalne statuty Doniecka i Ługańska, które uniemożliwiały pełnienie władztwa terytorialnego przez Ukrainę na ich obszarze. W tym momencie pojawiła się groźba powtórzenia scenariusza z Krymu gdzie w wyniku zbyt dużej autonomii i ingerencji rosyjskiej doszło do referendum podyktowanego przez Federację.

Sprzeczności w respektowaniu prawa międzynarodowego przez Federację Rosyjską

Wydarzenia z granicy obydwu państw bardzo skutecznie odwracały uwagę od sytuacji na Krymie, przekazując światu Ukrainę jako kraj niestabilny politycznie i rozbity wewnątrz. Utrata Krymu miała dla Ukrainy znaczenie ekonomiczne ze względu na utracone zaplecze gospodarcze, a w szczególności infrastrukturę wydobywczą i energetyczną. Do tego dochodzi utrata sporej ilości sprzętu wojskowego i niemalże likwidacja marynarki wojennej. Nie trzeba podkreślać znaczenia dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, gdy Flota Czarnomorska stacjonująca w portach Krymu staje się jedynym liczącym się graczem w basenie Morza Czarnego dystansując flotę turecką, a co za tym idzie potencjał NATO. Jednocześnie Federacja Rosyjska zaoszczędziła, a Ukraina straciła rocznie około 100 mln dolarów z tytułu dzierżawienia bazy Floty Czarnomorskiej [10]

Do tego wszystkiego dochodzą kwestie uznania bądź nieuznania, secesji Krymu, przez Ukrainę. Chodzi dokładnie o dostawy wody, energii elektrycznej i gazu ziemnego na Krym, gdyż przerwanie takowych dostaw doprowadziłoby do rezygnacji z suwerennych praw do tego terytorium. Kolejną konsekwencją są utrudnienia komunikacyjne między Krymem, a Rosją i Ukrainą ze względu na obecność tylko dwóch linii kolejowych oraz dwóch głównych i dwóch drugorzędnych dróg. Rosja już próbuje zaradzić temu problemowi budując most nad Cieśniną Kerczeńską, ale na ten moment Krym stracił swój walor ekonomiczny jakim była turystyka. Niestabilność Ukrainy w wyniku konfliktu może przewidywać, że większość turystów wybierze kurorty rosyjskie lub zaniecha wyboru wczasów na Wschodzie

Europy. Ponadto dla Ukrainy utrata półwyspu przekreśliła plany eksploatacji złóż węglowodorów z szelfu czarnomorskiego, co było zaplanowanym przedsięwzięciem Ukrainy i państw Unii Europejskiej.

Aneksja Krymu spowodowała już represje wobec Tatarów krymskich, a prawdopodobnie to nie koniec niemiłych konsekwencji dla mniejszości tatarskiej. Mimo obietnic rosyjskich władz, nie czują się oni w żadnym stopniu bezpiecznie pod nową władzą, będąc raz po raz celem ataków ze strony Rosjan. Nie ma mowy w takim wypadku o odszkodowaniach, o które walczyła mniejszość tatarska, za II wojnę światową [11, s. 1-2].

Podsumowanie

Zajęcie Krymu i późniejsze wypadki na wschodniej Ukrainie w znaczący sposób zdestabilizowały zatem równowagę geopolityczną oraz ekonomiczną w Europie, uderzając także – wraz z problemem imigrantów z Ukrainy - w podstawy Unii Europejskiej. Obnażyło ono różnice interesów politycznych i gospodarczych państw Europy zachodniej, które nie bardzo chcą rezygnować z chłonnego rynku rosyjskiego, będąc w dodatku uzależnione od dostaw ropy i gazu z obszaru Federacji. W zasadzie bezwarunkowe, entuzjastyczne poparcie przemian na Ukrainie i jednoczesne potępienie aneksji przez rząd i społeczeństwo Polski wydaje się świadczyć z jednej strony o głębokim przekonaniu co do konieczności budowy demokracji we wszystkich państwach europejskich, o uświadomieniu sobie potrzeby przyjaznych stosunków i kontaktów z Ukrainą, o wybaczeniu krzywd doznanych w przeszłości przez Polaków ze strony niektórych ugrupowań ukraińskich na terenie zachodniej Ukrainy. Z drugiej strony, gniewna reakcja na aneksję dowodzić zdaje się także głębokiej nieufności wobec Rosji i przekonania o agresywnym charakterze większości działań tego państwa, co ważniejsze, przywoływanie przy tej okazji wypadków poprzedzających II wojnę światową zdają się na to wskazywać, iż w świadomości przeciętnego Polaka zapewnienia zawarte w traktatach międzynarodowych są w gruncie rzeczy bezwartościowe, gdyż mogą być łatwo przekreślone i podeptane, a bogate państwa Zachodu i tak nie ujmą się za stroną pokrzywdzoną.

Bibliografia

1. D. Wierzchoś, Krym. Od Scytów do Rosjan, [w:] Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych., Warszawa 2009
2. K. Eckhardt, Status prawny Krymu w świetle orzeczeń sądów konstytucyjnych Ukrainy i Rosji, "Przegląd Sejmowy" 2014, nr3(122)
3. R. Andrzejczuk, Prawa człowieka podstawą prawa narodów do samostanowienia, Lublin 2004

4. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych 19 grudnia 1996r., Dz. U. 2003, nr 38, poz. 167
5. B. Janusz-Pawletta, Separatystyczne dążenia Naddniestrza, Abchazji i Osetii Południowej a prawo międzynarodowe, "Bezpieczeństwo Narodowe" 2006, nr 2
6. A. Szpak, Sukcesja państwa w świetle prawa międzynarodowego na przykładzie Kosowa i Krymu, "Państwo i Prawo" 2014, z.12 (826)
7. E. Dynia, Uznanie Kosowa w świetle prawa międzynarodowego, [w:] Prawo międzynarodowe i wspólnotowe wobec wyzwań współczesnego świata, Rzeszów 2009
8. M. Gołda-Sobczak, Krym jako przedmiot sporu ukraińsko-rosyjskiego, Poznań 2016
9. T. A. Olszański, A. Sarna, A. Wierzbowska-Miazga, Konsekwencje aneksji Krymu, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/konsekwencje-aneksji-krymu>, [dostęp: 30.09.2017]
10. A. Wilk, Militarne konsekwencje aneksji Krymu, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/militarne-konsekwencje-aneksji-krymu>, [dostęp: 30.09.2017]
11. P. Kościński, K. Zasztoft, Secesja Krymu. Konsekwencje dla Ukrainy, Rosji i Europy, "Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych", nr31(1143), 14 marca 2010

УДК 327 (560,6) (262,5)

Lukasz PACUT

Instytut Politologii

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

MORZE CZARNE W POLITYCE PAŃSTW REGIONU CZARNOMORSKIEGO

W artykule została zarysowana polityka państw należących do regionu Morza Czarnego po upadku Związku Radzieckiego w 1991 roku. Przedstawiono relacje pomiędzy istotnymi graczami obszaru, funkcjonujące formy współpracy oraz zarzewia konfliktów. Silny nacisk położony został na przedstawienie stosunków Ukrainy z największym graczem regionu – Rosją, a także młodymi państwami unijnymi – Rumunią i Bułgarią. Oceniono również znaczenie regionu dla Polski i podejmowane inicjatywy tejsze względem zainteresowanych państw. W konkluzji wskazano istniejące lub rodzące się szanse dla poszczególnych podmiotów jak i występujące zagrożenia. Niniejszy artykuł znacząco pomija państwa przynależące do Wider Black Sea (Szerokiego Morza Czarnego, nieposiadające linii

brzegowej nad Morzem Czarnym) tj. Armenię, Azerbejdżan, Mołdawię i Grecję.

Słowa kluczowe: Morze Czarne, Partnerstwo wschodnie, Ukraina, Polska, Rumunia, Rosja, Polityka Czarnomorska, Bułgaria

In the article we can see the policy of countries that were included in the Black Sea region after the fall of Soviet union in 1991. Relations between important players in the region were presented, also different forms of cooperation and pain points can be found in the article. The relations between Ukraine and the biggest player in the region - Russia but also between Ukraine and young states of the EU as Romania and Bulgaria were evidenced. The importance of the region for Poland was measured. The importance of Poland taking initiative in regards to the region's countries was also assessed. In conclusion opportunities and threats for the mentioned above countries were pointed out. This article significantly omits the The Wider Black Sea countries(countries with lack of shoreline by the Black Sea) such as Armenia, Azerbaijan, Moldova and Greece.

Key Words: The Black Sea, Eastern Partnership, Ukraine, Poland, Romania, Russia, The Black Sea policy, Bulgaria

Wstęp

Obszar czarnomorski od wieków był miejscem, w którym spotykały się cywilizacje europejskie z cywilizacjami wschodnimi. To w tym rejonie doszło do pierwszego *zderzenia cywilizacji*, pomiędzy greckimi osadnikami eksplorującymi wybrzeże i ludnością scytyjskich koczowników, które stało się przyczynkiem do późniejszego podziału na *cywilizacje i barbarzyństwo*. Przez stopy czarnomorskie odbywały się wielkie wędrówki ludów (Sarmatów, Gotów, Chazarów- późniejszych Żydów, Mongołów, Tatarów, Turków i Rosjan) szukających miejsca do egzystencji[1]. Niektórzy nad wybrzeżami Morza Czarnego upatrywali położenia biblijnego raju. Lew Regelson i Igor Chwarzki, dwaj pseudobadacze, w wydanej przez siebie pozycji *Ziemia Adama* wskazywali, że raj, o którym mówi Pismo istniał naprawdę, a ulokowany był on w Abchazji, co miało oczywiście służyć utwierdzeniu opinii publicznej o słuszności niepodległej od Gruzji Abchazji [2,s.103]. Okres zimnowojenny wyłączył z rywalizacji o wpływy obszar Morza Czarnego i zamroził występujące konflikty etniczne. Spowodowane było to przejściem kontroli nad większością terenu przez jednego gracza -

Rosję Sowiecką[3, s.10-13]. Uchwalenie przez Radę Republik Najwyższej Rady Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich 26 grudnia 1991 roku deklaracji o rozwiązaniu ZSRR zapoczątkowało nowy okres w historii rejonu czarnomorskiego. Na scenę wkroczyli nowi *aktorzy*, z własną wizją geopolityczną, ambicjami i chęcią wykorzystania potencjału drzemiącego w morzu. Wybijanie się na niepodległość kolejnych narodów stało się również sygnałem dla innych, mniejszych narodowości, do walki o własną niezawisłość, co obudziło drzemiące przez dziesięciolecia nierozwiązane konflikty.

Polityki czarnomorskie wybranych państw regionu

Rumunia

Usytuowanie na geopolitycznej mapie świata Rumunii można określić doskonałym. Z tego faktu zdawały sobie sprawę inne ludy(Rzymianie, Turcy Osmańscy, Rosjanie, Polacy, Niemcy), którzy przez stulecia ścierali się między sobą o sprawowanie kurateli nad Wołoszczyzną, Mołdawią i Siedmiogrodem – historycznymi krainami, na które dzieli się współczesna Rumunia. Dostęp do Morza Czarnego na długości 225 kilometrów a także posiadanie na swoim terytorium Delt Dunaju, wraz z portami w Gałaczu, Konstancy i Braile przyczynił się do uzyskania przez Rumunów członkostwa w światowych organizacjach(NATO 2004, Unia Europejska 2007). Dla Unii Europejskiej Rumunia jest cennym nabytkiem, znacznie poprawiającym bezpieczeństwo energetyczne państw członkowskich i dywersyfikującym sposób dostaw paliw w głąb kontynentu. Świadczy o tym ilość projektów dotyczących budowy korytarzy tranzytowych dla ropy i gazu przecinających Morze Czarne[3, s.147-151]. Planowana jest budowa rurociągów Konstanca – Triest, AGRI(Interkonektor Azerbejdżan – Gruzja – Rumunia, będący kontynuatozem upadłej koncepcji rurociągu Nabucco i nierealizowanej White Stream, tenże interkonektor może pomóc zakończyć rosyjski monopol i dyktat na dostawy gazu do Europy[4]), INOGATE(Interstate Oil and Gas Transport to Europe- to międzynarodowy program, służący rozwijaniu współpracy w zakresie polityki energetycznej pomiędzy państwami ulokowanymi w obszarze Morza Czarnego i Kaspijskiego[5]) czy TRACECA(Transport Corridor Europe – Caucasus – Asia – podobnie jak INOGATE, mający za zadanie połączyć region Morza Kaspijskiego z czarnomorskim[6]). Rumunia znajdująca się na styku Wschodu i Zachodu, z racji swojej pozycji geograficznej jak również potencjału społeczno-

ekonomicznego pragnie stać się istotnym graczem, inicjującym współpracę między Moskwą a Brukselą.

Stosunki rumuńsko-ukraińskie

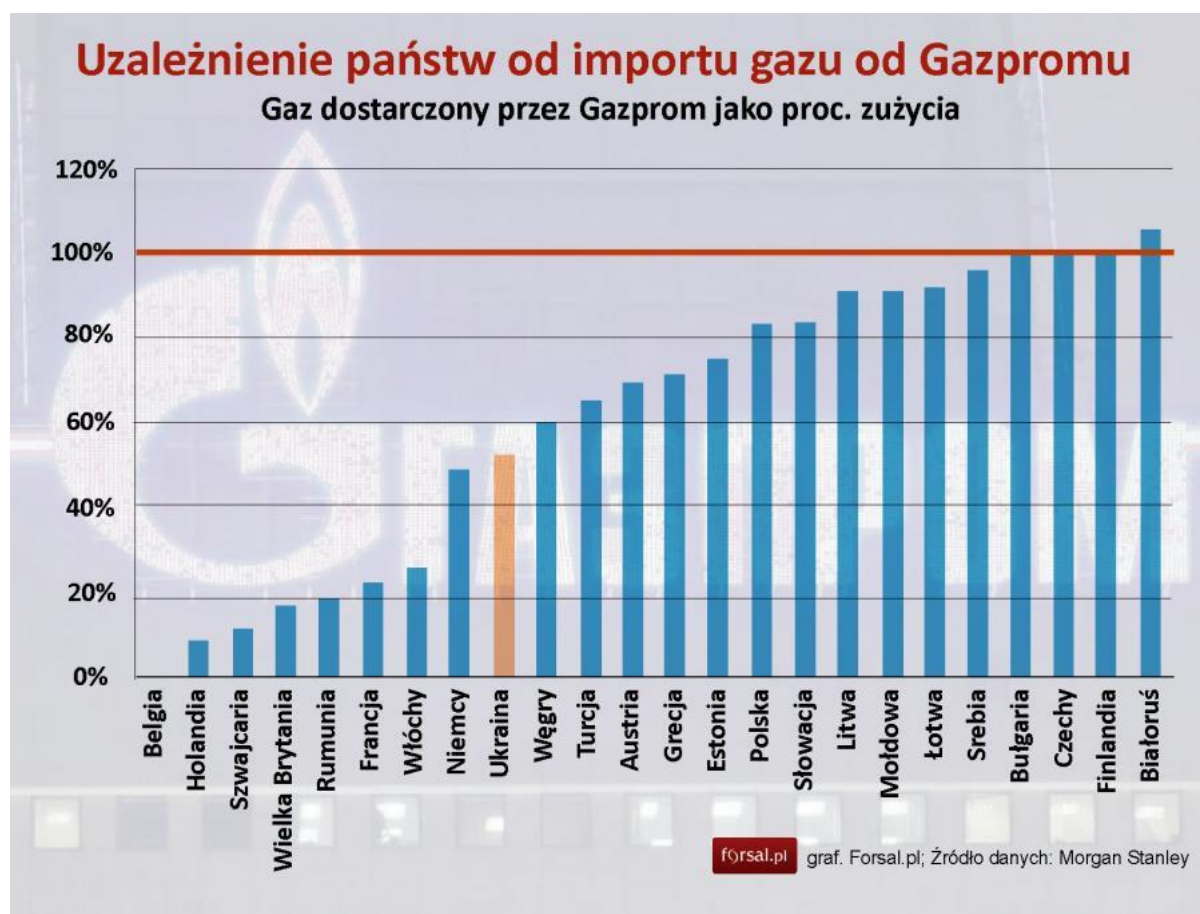
Polityka zagraniczna Rumunii i Ukrainy zazębia się w kwestii bezpieczeństwa energetycznego. Oba państwa na własnej skórze odczuły do czego prowadzi monopol na dostawy gazu od jednego podmiotu w roku 2006, kiedy to rosyjski dostawca Gazprom wstrzymał przesył przez terytorium Ukrainy. Obawy zarówno wśród Ukraińców jak i Rumunów budzi planowana (od sierpnia 2014 roku wstrzymana realizacja w związku ze zgłaszanymi wątpliwościami ze strony Komisji Europejskiej) budowa rurociągu South Stream po dnie Morza Czarnego przez Bułgarię do państw Europy Zachodniej, z pominięciem terytorium Rumunii, Ukrainy i Polski. Efektem tychże była oficjalna wizyta Cristiana Diaconescu- Ministra Spraw Zagranicznych Rumunii w rządzie Emila Boca na Ukrainie w roku 2008, podczas której postanowiono otworzyć nowy rozdział w relacjach bilateralnych, kładący nacisk na realną współpracę w polityce energetycznej, a nie kończący się na nieurzeczywistnianych deklaracjach[7]. W przeszłości na dobrosąsiedzkie relacje cieniem padał spór o Wyspę Węży, czyli niedużych rozmiarów kawałek lądu z dostępem do licznych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego, na którym umiejscowiona była ukraińska baza wojskowa. Przez wiele lat spór o przynależność terytorialną wyspy pozostawał nieuregulowany, dopiero wejście Rumunii w struktury unijne i późniejsze (2009 rok) zwrócenie tejże do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze o pomoc w rozwiązaniu kwestii spornej, przyniósł rozwiązanie. W wyniku werdyktu Trybunału, z liczącej 12 tys. km² powierzchni wyspy, 9.7 tys. km² wraz z większością złóż paliw kopalnych przypadło Rumunii, zaś 2.3 tys. km² Ukrainie. W roku 2014 po aneksji Krymu przez Federację Rosyjską, ówczesny prezydent Rumunii Traian Băsescu, nie uznał wyników referendum przeprowadzonego na Krymie i określił sytuację, jako dokonanie agresji wobec Ukrainy i naruszenie Memorandum Budapesztańskiego z 1994 roku[8](na mocy którego Stany Zjednoczone, Federacja Rosyjska i Wielka Brytania udzieliły gwarancji nienaruszalności terytorialnej Ukrainy w zamian za zwrot broni nuklearnej Federacji Rosyjskiej).

Ukraina

Sworzeń geopolityczny - tym terminem określał Ukrainę prof. Zbigniew Brzeziński, czyli niebywale ważny podmiot na euroazjatyckim obszarze, którego istotność nie wynika z posiadanej siły ekonomicznej, militarnej czy politycznej, lecz z umiejscowienia geograficznego, wpływającego na zachowania podmiotów o randze *geostrategicznego gracza* (Francja, Niemcy, Rosja, Chiny, Indie). W odniesieniu do Federacji Rosyjskiej oznacza to, że utrata kontroli nad terytorium Ukrainy (ogromne złoża dóbr naturalnych i drzwi wejściowe do dalszej ekspansji) odbiera jej status imperium euroazjatyckiego [9 s. 49-56]. Dzięki swojej centralnej pozycji pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej a Rosją, Azją Środkową i Bliskim Wschodem, Ukraina przyszłości może stać się głównym państwem, przez terytorium którego przebiegał będzie tranzyt gazu i surowców naturalnych z wymienionych regionów. Realizacja projektów rurociągów tłoczących ropę i gaz na trasach przesyłowych Ceyhan – Samsun – Odessa – Brody - Płock jak również Baku- Supsa - Odessa - Brody - Płock znacząco podniosłoby rangę Ukrainy i poprawiła jej sytuację polityczno - ekonomiczno. W związku z powyższym, w ostatnich latach widać zwiększone zaangażowanie dyplomacji ukraińskiej w południowy wymiar polityki zagranicznej. Szczególnie istotne dla pomyślności ukraińskich dążeń jest wzmocnienie współpracy z Turcją i Gruzją, dzięki której w pewnym stopniu Ukraina może, uniezależnić się od rosyjskich dostaw, bez szkody dla swojej energochłonnej gospodarki [3 s.123-128]. Jednocześnie tranzyt surowców z państw nadkaspjskich, przez Ukrainę na zachód Europy, znacząco zdywersyfikowałby dostawy tychże, zmniejszając europejskie uzależnienie od rosyjskiego Gazpromu, którego wysokość przedstawia poniższy wykres (stan na rok 2014).

W celu lepszej realizacji południowego wymiaru polityki zagranicznej, Ukraina jest czynnym członkiem kilku organizacji, zrzeszających państwa z regionu czarnomorskiego. Wśród nich warto wymienić powołaną w 1997 roku organizację GUAM, której nazwę przemianowano w 2006 roku na GUAM - Organizacja na rzecz Demokracji i Rozwoju. W jej poczet wchodzi Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan i Mołdawia, zaś główne cele przyświecające jej działaniu to m.in. : wspieranie przemian demokratycznych i ochrony praw człowieka w państwach członkowskich, współpraca w zapobieganiu i rozwiązywaniu konfliktów, działalność na rzecz bezpieczeństwa energetycznego i rozwoju ekonomicznego a także wzmocnianie integracji z

Unią Europejską i NATO[10](ostatni postulat jest utrudniony w realizacji, w związku ze zwycięstwem w wyborach prezydenckich prorosyjskiego kandydata Igora Dodona w Mołdawii w 2016 roku). Kolejna ważna organizacja, której Ukraina jest członkiem to Organizacja Współpracy Gospodarczej Państw Morza Czarnego (BSEC). Powstała w roku 1992 z inicjatywy Turcji i obecnie skupia w swoich szeregach 12 państw z szeroko rozumianego regionu Morza Czarnego. Główne założenia organizacji to działanie dla zapewnienia bezpieczeństwa, pokoju i stabilności obszaru jak również budowa dobrosąsiedzkich relacji. Najważniejsze kwestie poruszane przez Ukrainę w ramach pracy organizacji to te związane z energetyką, transportem, handlem jak i sferą bankową[11].

W kwietniu 2017 roku Komisja Europejska zaproponowała projekt nowej inicjatywy współpracy regionalnej skierowanej do państw czarnomorskich. Mowa tutaj o Synergii Czarnomorskiej, której dziedziny współpracy obejmują: demokracje, przestrzeganie praw człowieka oraz dobre rządy, zarządzanie przepływem osób i poprawę bezpieczeństwa, większe zaangażowanie unijne w rozwiązanie zamrożonych konfliktów, wsparcie dla projektów, mających na celu dywersyfikację dostaw energii,

poprawa efektywności transportu a także dbałość o szeroko rozumiany rozwój regionalny (zwiększenie wymiany handlowej, inwestycje w naukę i technologię, polityka morska i społeczna)[12].

Bułgaria

Bułgaria podobnie jak Rumunia jest młodym państwem unijnym, które przynależy do europejskiej struktury od 2007 roku. Dzięki umiejscowieniu geograficznemu Bułgaria posiada łączność z państwami naddunajskimi i czarnomorskimi, a co za tym idzie wielością kręgów kulturowo-cywilizacyjnych[3 s. 179-181]. Jest również istotnym państwem tranzytowym, na którego to terytorium znajdują się 2765 km rurociągów gazowych i 378 km rurociągów ropy naftowej[13]. Bułgaria zajmowała ważne miejsce dla Federacji Rosyjskiej w kontekście przesyłu surowców energetycznych. To właśnie przez jej terytorium przebiegać miała nitka rurociągu South Stream(projekt wstrzymany o czym było napisane wcześniej), dzięki któremu możliwy byłby przesył gazu do Węgier, Austrii, Słowenii oraz dalej na zachód Europy, z pominięciem *krnąbrnych* państw wobec rosyjskiej polityki takich jak Polska, Estonia, Litwa, Łotwa czy Ukraina. Jednak największe zyski z tytułu dostępu do Morza Czarnego Bułgaria uzyskuje z turystyki czarnomorskiej. W roku 2016 Bułgarię odwiedziło 10.6 miliona turystów zagranicznych, z czego 5.1 miliona przybyło w celach turystycznych, 1.4 miliona w celach zawodowych i biznesowych a 4.06 miliona turystów, jako cel wyjazdu podało inny powód[14]. Zakwaterowanie w ośrodkach noclegowych ulokowanych nad Morzem Czarnym rokrocznie stanowi 4/5 wszystkich udzielanych turystom zagranicznym, a główne miasta destynacji podróżnych to Burgas, Warna i Dobrich[15]. Dla porównania rumuńskie wybrzeże odwiedziło tylko 0.82 miliona turystów zagranicznych[16], co nawet biorąc pod uwagę różnicę w długości linii brzegowej(225km Rumunia, 378km Bułgaria), wskazują na istotną przewagę Bułgarów, w wykorzystaniu potencjału Morza Czarnego, w aspekcie turystyki. Podobna sytuacja ma miejsce na Ukrainie, gdzie w 2016 roku, w wyjazdach zorganizowanych wzięło udział tylko 0.17 miliona turystów zagranicznych[17]. Przekłada się to bezpośrednio na wpływy budżetowe z tytułu turystyki, i tak dla porównania w roku 2016, dochody z turystyki stanowiły 12.8% PKB Bułgarii[18], 5.6% PKB Ukrainy[19] i tylko 5.2% PKB Rumunii[20]. Z przedstawionych danych wynika, że zarówno na Ukrainie jak i w Rumunii drzemie niewykorzystany potencjał turystyczny.

Tak Rumunia jak i Ukraina, dzięki skutecznej polityce promocyjnej i sprzyjającej inwestycjom krajowym i zagranicznym w turystykę, może w przyszłości czerpać ogromne korzyści dla całej gospodarki. Doświadczenia i wzorce bułgarskie wydają się w tej kwestii jak najbardziej godne naśladowania oraz powielania.

Region czarnomorski w polskiej polityce

Morze Czarne w polskiej historii i świadomości historyczno - politycznej obecne jest od stuleci. Okres panowania dynastii Jagiellonów, począwszy od Władysława Jagiełły, doprowadził do znacznego poszerzenia granic Polski i Wielkiego Księstwa Litweskiego, połączonych unią personalną. W wyniku zwycięskich wojen Polska uzyskała dostęp do wybrzeża czarnomorskiego, a w obiegu pojawiło się określenie Polski *od morza do morza*. Upadek Rzeczypospolitej, zakończony trzema rozbiorami w latach 1772 - 1795 i utrata własnej państwowości, na pewien czas wymazały Morze Czarne z polskiej polityki. Odzyskanie niepodległości w 1918 roku i przejście władzy przez Marszałka Józefa Piłsudskiego na nowo przywróciły regionowi czarnomorskiemu istotne miejsce w polskiej polityce zagranicznej. Oparta na resentymentach ale i pewnym realizmie politycznym koncepcja *Międzymorza* (federacja państw ulokowanych pomiędzy morzem Czarnym, Adriatyckim i Bałtyckim) zaproponowana przez Piłsudskiego, nie doczekała się wprawdzie nigdy realizacji, lecz ponownie obudziła drzemiący w Polakach sen o potędze. Podobnie po transformacji ustrojowej i odzyskaniu przez Polskę samodzielności w prowadzeniu polityki zagranicznej, pojawia się w kręgach władzy, piłsudczykowska koncepcja. Dotyczy to środowiska skupionego wokół Prawa i Sprawiedliwości, a widoczne było i jest w działaniach przedstawicieli tegoż obozu.

W roku 2009 w Pradze, dzięki staraniom Ś.p prezydenta Lecha Kaczyńskiego, przy poparciu Szwecji, został zapoczątkowany program Partnerstwa Wschodniego. Program ten określa wymiar wschodni polityki Unii Europejskiej w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Skierowany jest on do sześciu państw Europy Wschodniej: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii oraz Ukrainy. Celem niniejszej inicjatywy jest *zbliżanie państw partnerskich do Unii Europejskiej poprzez pogłębioną współpracę i działania integracyjne, w oparciu o unijne wartości, normy i standardy. Partnerstwo Wschodnie ma na celu wspieranie reform służących instytucjonalnemu wzmocnieniu i modernizacji państw partnerskich dla*

dobra ich obywateli[21]. Realizacja Partnerstwa Wschodniego przebiega dwutorowo: poprzez umacnianie relacji poszczególnych państw z Unią Europejską jak i podejmowanie działań i inicjatyw skierowanych do wszystkich partnerów jednocześnie[21]. Polska w pełni popiera procesy demokratyzacyjne na Ukrainie. Zarówno w czasie Pomarańczowej Rewolucji (2004) jak i Rewolucji Godności (2013), wśród polskich polityków panował konsensus co do racji tychże rewolucji. Podobnie w kwestii dostaw surowców energetycznych, cele Ukrainy i Polski są zbieżne. Oba podmioty obawiają się rozwoju rurociągów Nord Stream i South Stream, które z pominięciem tychże transportować mają paliwa na zachód Europy. W odpowiedzi powinny usilnie wspierać konkurencyjne projekty ropociągów i gazociągów z państw nadkaspjskich, przez dno Morza Czarnego. Silna, niezależna i demokratyczna Ukraina powinna być polską racją stanu. Przyjazne relacje dobrosąsiedzkie między Polakami a Ukraińcami, oparte na tym co łączy, a nie na tym co dzieli, mogą być najsilniejszą bronią przeciwko płynącemu ze Wschodu zagrożeniu.

Zakończenie i Wnioski

Bez wątplenia pozycja i rola państw obszaru Morza Czarnego w przyszłości będzie się wzmacniać, a co za tym idzie pojawi się większe zainteresowanie tym obszarem, wśród silniejszych podmiotów. Przyspieszenie zachodzących przemian demokratycznych w republikach poradzieckich jest wielką szansą dla Unii Europejskiej, ale przede wszystkim dla Polski, która od początku, w miarę możliwości, starała się być czynną w dokonujących się transformacjach. Dzięki powstaniu rurociągów, biegnących dnem Morza Czarnego, a później przez Ukrainę lub Rumunię, transportujących paliwa z regionu kaspjskiego, Europa może zwiększyć swoje bezpieczeństwo energetyczne, zrywając z dotychczasowym dyktatem rosyjskiego Gazpromu. Przykład bułgarski i zestawionych z nią Ukrainy i Rumunii, uwidacznia niewykorzystany potencjał turystyczny tych ostatnich. W najbliższych latach sytuacja może ulec poprawie. Rumunia, która dzięki znacznej obniżce podatków stała się europejskim *tygrysem rozwoju*, coraz częściej przebija się do świadomości Europejczyków. Skuteczna polityka promocyjna i inwestycyjna z pewnością przyczyniłaby się do większego zainteresowania rumuńskim wybrzeżem zagranicznych turystów. Z kolei Ukraina, dzięki zbliżeniu z Unią Europejską i ułatwionym podróżom na Zachód Europy po zniesieniu ruchu wizowego, łatwiej będzie mogła

pozyskać kapitał na inwestycję i przekonać do siebie turystów europejskich. Potrzebna jest jednak do tego sprzyjająca inwestycjom polityka gospodarcza oraz działania poprawiające wizerunek Ukrainy i Ukraińców. Niestety oprócz szans, na horyzoncie widać szereg zagrożeń dla regionu. Neoimperialna polityka Federacji Rosyjskiej może skutkować dalszą destabilizacją Ukrainy i Gruzji, a kontynuacja budowy rurociągów Nord Stream i South Stream, z pominięciem niektórych państw członkowskich Unii Europejskiej, z pewnością nie wzmocni, i tak nadwątlonej w ostatnich latach unijnej jedności. Nierozwiązane konflikty na Kaukazie (spór o Górskich Karabach między Armenią a Azerbejdżanem, konflikt Abchazów i Osetyńców z Gruzją) jak również wygrane w wyborach takich polityków jak Igor Dodon w Mołdawii, są hamulcem rozwoju i przemian demokratycznych na wskazanym obszarze.

Na zakończenie należy podkreślić istotę relacji polsko-ukraińskich w turbulentnym otoczeniu. Tak jak Ukraina winna być częścią polskiej racji stanu, tak Polska powinna być częścią ukraińskiej. Politycy obu państw, ale i obywatele, niczym odpowiedzialni menedżerowie przedsiębiorstwa, przygotowujący analizę SWOT, zobligowani są do wspólnego przeciwstawiania się zagrożeniom i jednoczesnemu tworzeniu dogodnych warunków dla pojawiających się szans.

Bibliografia i Netografia

1. Neal Ascherson, *Morze Czarne*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2002, ISBN: 83-7150-817-4
2. Źródła nienawiści- konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych pod red. Kamila Janickiego, Instytut Wydawniczy ERICA, Kraków- Warszawa 2009, ISBN: 978-83-89700-80-3
3. Tomasz Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Instytut Europy Środkowo- Wschodniej, Lublin- Warszawa 2011, ISBN: 978-83-60695-65-4
4. Rafał Ciołek, *Bezpieczeństwo energetyczne międzymorza: co dalej z White Stream?*, <http://swojak.org/newsy/bezpieczenstwo-energetyczne-miedzymorza-co-dalej-z-white-stream/> [dostęp 26.07.2017r.]
5. <http://www.inogate.org/pages/1?lang=ru> [dostęp 27.07.2017r.]
6. <http://www.traceca-org.org/ru/traseka/> [dostęp 27.07.2017r.]
7. Tomasz Kapuśniak, *Polityka Czarnomorska Rumunii*, Instytut Europy Środkowo- Wschodniej, Lublin 2010, ISBN: 978-93-60695-41-8
8. <http://circulpolitic.ro/romania-nu-recunoaste-referendumul-din-crimeea-basescu-este-ilegal/#> [dostęp 27.07.2017r.]

9. Zbigniew Brzeziński, Wielka Szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej, Wyd. Bertelsmann Media Sp. z o.o, Warszawa 1998
10. <http://guam-organization.org/node/240> [dostęp 28.07.2017r.]
11. <http://www.bsec-organization.org> [dostęp 29.07.2017r.]
12. http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com07_160_pl.pdf [dostęp 29.07.2017r.]
13. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html> [dostęp 29.07.2017r.]
14. <https://infostat.nsi.bg> [dostęp 30.07.2017r.]
15. Piotr Zadrozniak, Bułgaria- analiza rynku turystycznego, http://wtir.awf.krakow.pl/pdf/studenci/strony_st/projekty/bulgaria/bulgaria_piotr_zadrozniak.pdf [dostęp 30.07.2017r.]
16. Turismul României- Breviar Statistic, Institutul Național de Statistică, Romania 2016, http://www.insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/turismul_romaniei_2016.pdf [dostęp 30.07.2017r.]
17. https://ukrstat.org/en/operativ/operativ2013/tyr/tyr_e/vig2016_e.htm [dostęp 30.07.2017r.]
18. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/bulgaria2017.pdf> [dostęp 30.07.2017r.]
19. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/ukraine2017.pdf> [dostęp 30.07.2017r.]
20. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/romania2017.pdf> [dostęp 30.07.2017r.]
21. http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/partnerstwo_wschodnie/ [dostęp 31.07.2017r.]

УДК 327 (477+438)

Natalia ŚWIDZIŃSKA

Instytut Politologii

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

STOSUNKI POLSKO-UKRAIŃSKIE PO 1989 ROKU

W artykule zostały przedstawione wzajemne relacje pomiędzy Polską a Ukrainą po rozpadzie bloku wschodniego. Rozważania obejmują płaszczyznę polityczną, etniczną oraz kulturową. W opracowaniu przybliżono formy współpracy międzynarodowej pomiędzy państwami. Artykuł zawiera również

wątki historyczne opisujące kształtowanie się niepodległego państwa ukraińskiego. W pracy poruszono także problematykę strategicznego partnerstwa ukraińsko-polskiego. W podsumowaniu oceniono rolę, jaką odgrywa Ukraina w polityce zagranicznej Polski.

Słowa kluczowe: Ukraina, Polska, partnerstwo strategiczne, współpraca międzynarodowa, Unia Europejska

In this article you can see mutual relationship between Poland and Ukraine after USSR dissolution. All the speculations contains political, ethnical and cultural fields. An article introduces into forms of polish-ukrainian cooperation, describes independent ukrainian country forming. We also touch an issue of polish-ukrainian strategic partnership. In summary we can find an opinion, what role Ukraine played in shaping European Union politics towards Poland.

Key Words: Ukraine, Poland, strategic partnership, international cooperation, European Union.

Wstęp

Położenie geograficzne Polski przyczyniło się do jej burzliwej historii. Usytuowanie pomiędzy dwoma mocarstwami: Niemcy i Rosja niejednokrotnie sprawiało, iż znajdowała się ona w stanie wojny. Z tego też względu po dzień dzisiejszy stosunki z wymienionymi sąsiadami nie są proste. Do prostych nie należą również relacje Polski z Ukrainą. Z państwem tym łączy nas już ponad tysiąc lat wspólnej historii. Niejednokrotnie występowało ono jako sojusznik, oferując współpracę i walkę z wrogami. Niestety zdarzało się również iż Polska i Ukraina stały po oddzielnych stronach barykady. Dążenia niepodległościowe Ukrainy oraz wpływy Rosji i Niemiec doprowadziły do konfliktu pomiędzy ludnością Polską zamieszkującą Ukrainę a Ukraińcami. W efekcie dokonały się tragiczne zbrodnie zarówno na Polakach jak i Ukraińcach. Wydarzenia te przez długi czas rzutowały na postrzeganie naszego wschodniego sąsiada przez obywateli Polski [1, s. 75-77].

Sytuacja zaczęła się odwracać po upadku bloku wschodniego. Polska i Ukraina jako kraje potradzieckie poczęły podejmować współpracę. Łączyły je wspólne cele i podobna historia związana z uwolnieniem się spod rządów Rosji. Ukraina rozpoczęła swoją integrację z Europą. W dążeniach tych była wspierana przez Polskę, która jako pierwsza uznała jej niezależność w 1991

roku. Dalsze stosunki nakierowane były na rozwój współpracy. W 1992 roku doszło do podpisania *Traktatu o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy*. W kolejnych latach dochodziło do wielu spotkań i rozmów głów państw. Jak podaje Beata Surmacz Polska stała się niejako pomostem pomiędzy Wschodem a Zachodem Europy [2, s. 67].

Ukraina w XX wieku

Przed rozpoczęciem pierwszej wojny światowej terytoria należące obecnie do Ukrainy, znajdowały się pod rządami Austro-Węgier i Rosji. Tereny te od dawna były bardzo zróżnicowane. Wynikało to z wcześniejszych wydarzeń, na które mieli wpływ Polacy, Austriacy, Turcy, Rosjanie czy też Węgrzy. Każdy region Ukrainy kształtował się pod wpływem innego mocarstwa. Doprowadziło to do powstawania odrębnych wizji niepodległości, w zależności od regionu państwa. Przykładowo w okresie I wojny światowej gdy Galicja Wschodnia była bastionem ukraińskości, ludność zamieszkująca ziemie na Rusi Zakarpackiej dopiero budowała swoją tożsamość narodową. Problemem Ukrainy w okresie pierwszej wojny światowej był również aspekt religijny. W opozycji do siebie stały Kościoły: grekokatolicki i prawosławny. Duchowni obydwu Kościołów wpływali na wiernych, poprzez narzucanie im swoich wizji dotyczących przyszłości państwa ukraińskiego [3, s. 221]. W tych właśnie warunkach naród ukraiński próbował się asymilować i walczyć o swoją suwerenność. W marcu 1917 roku, w Kijowie powstała Centralna Rada z osobą Mychajła Hruszewskiego na czele [4, s.10]. Była ona najwyższym organem w państwie oraz najważniejszą strukturą demokratyczną. To dzięki jej funkcjonowaniu w lipcu 1917 roku Rząd Tymczasowy Rosji uznał Ukraińską Republikę Ludową. Mimo tego kroku Rosja cały czas ingerowała w sprawy Ukrainy, próbując przejąć kontrolę nad krajem. Naród ukraiński coraz bardziej świadomy swoich celów próbował sprzeciwiać się działaniom mocarstwa. Potwierdzeniem tego może być fakt, wzięcia udziału w rozmowach pokojowych w Brześciu przez ukraińską delegację. Wydarzenie to spowodowało podpisanie traktatu pokojowego z Niemcami, Turcją, Bułgarią oraz Austro-Węgrami. W efekcie państwa te uznały Ukrainę za niepodległe państwo i nawiązały z nią stosunki dyplomatyczne [4, s. 12-13].

Okres II wojny światowej również nie był łatwy dla Ukrainy. W jej efekcie Ukraina znalazła się pod silnymi wpływami Rosji. Zmiany granic państw spowodowały, iż część ludności ukraińskiej przestała być

obywatelami swojej ojczyzny. Władzę w Polsce przejęli komuniści, którzy szybko przystąpili do konstruowania państwa jednonarodowego. Ludność ukraińska była wysiedlana do ZSRR oraz do północnych i zachodnich części Polski. Takie rozwiązanie miało sprzyjać polonizacji pozostałej mniejszości [5, s. 223].

Relacje Ukrainy z Polską po rozpadzie ZSRR

W 1991 roku doszło do powstania niepodległej Ukrainy. Fakt ten jest symbolem zakończenia zimnej wojny oraz rozpadu Związku Radzieckiego. Wydarzenie to niewątpliwie rzutowało na stosunki międzynarodowe, bezpieczeństwo oraz ład panujący w Europie. Odzyskanie suwerenności przez Ukrainę miało również duże znaczenie dla Polski i wpłynęło na prowadzoną przez nią politykę zagraniczną. Stosunki Polski z Ukrainą stały się wyzwaniem, dla naszego narodu, głównie ze względu na zaszczoły historyczne. Z drugiej zaś strony mogliśmy czuć w niej sojusznika. Obydwa państwa bowiem łączyła podobna przeszłość: państwa postradzieckie, wyzwolone spod wpływów Rosji. Warto również pamiętać, że to Polska jako pierwsza uznała niepodległość Ukrainy. W 1992 roku pomiędzy Polską i Ukrainą został podpisany *Traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy*. Następnie chronologicznie w 1994 roku *Deklaracja Ministrów Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy o zasadach kształtowania polsko-ukraińskiego partnerstwa*. Dokumenty te miały na celu ukierunkowanie działań obu państw na wzajemną współpracę. W 1995 roku kontakty pomiędzy Polską i Ukrainą znacznie się ożywiły. W roku tym bowiem, miała miejsce wizyta prezydenta Ukrainy Leonida Kuczmy w Polsce. Choć wydarzenie to nie zakończyło się podpisaniem żadnego dokumentu dotyczącego wzajemnych relacji, to jednak dość mocno wpłynęło na dalsze stosunki obu państw. Następnym krokiem prowadzącym w kierunku współpracy międzynarodowej był *Komunikat Prezydentów Ukrainy i Rzeczypospolitej Polskiej o rezultatach posiedzenia Komitetu Konsultacyjnego*. To właśnie w tym dokumencie po raz pierwszy pojawiło się sformułowanie *partnerstwo strategiczne* Polski z Ukrainą [6, s. 151-152].

Relacje polsko-ukraińskie dynamicznie rozwijały się po roku 1996. Był to czas rozwoju Ukrainy oraz budowania jej polityki zagranicznej. Państwo to poczęło obierać kierunek proeuropejski. Przykładem tego mogą być starania strony ukraińskiej o członkostwo w Radzie Europy jak również

Inicjatywie Środkowoeuropejskiej. W działaniach tych, Ukraina była wspierana przez Polskę. Do pogłębienia naszych relacji z sąsiadem przyczyniała się trudna sytuacja w stosunkach Rosji z Ukrainą. Na rozwój dialogu pomiędzy Kijowem a Warszawą wpłynęło także rozszerzenie struktur NATO. Ukraina zdając sobie sprawę z szans Polski na przystąpienie do sojuszu sama włączyła się do programu *Partnerstwo dla Pokoju*. Dzięki temu miała ona szanse na zapewnienie sobie bezpieczeństwa [6, s. 157-158].

Ważnym dokumentem w historii relacji Polski z Ukrainą jest ogłoszone w 1996 roku memorandum *Strategiczne partnerstwo Polski i Ukrainy*. Nie był to akt o charakterze państwowym, jednakże jego wagę podkreślały złożone pod nim podpisy, zarówno przez prezydenta Polski Lecha Wałęsę jak i premiera Tadeusza Mazowieckiego. Dokument ten zawierał przede wszystkim definicję strategicznego partnerstwa oraz sposób rozumienia go przez elity polityczne. Dalszymi krokami prowadzącymi do zacieśnienia relacji polsko-ukraińskich było organizowanie co pół roku spotkań z udziałem premierów i prezydentów oraz tworzenie instytucji zajmujących się promowaniem współpracy sąsiedzkiej (np. Instytut Polsko-Ukraiński w siedzibą w Warszawie) [6, s. 153-154].

Mówiąc o relacjach z naszym sąsiadem nie można pominąć poziomu lokalnego. Pomimo zaszłości historycznych obywatele obydwu państw prowadzili współpracę w handlu (zwłaszcza w okolicach granicy). Ponadto władze województw, w których zamieszkiwali obywatele ukraińskiego pochodzenia, starały się zapewnić uczniom edukację na odpowiednim poziomie. Dla przykładu w 1995 roku w ówczesnym województwie przemyskim prowadzono naukę języka ukraińskiego w szkołach oraz przedszkolach. Dodatkowo prowadzono również współpracę z instytucjami kulturalnymi i naukowymi z Ukrainy [7, s. 31].

Stosunki Polski z Ukrainą w latach 2004-2014

Dalsze stosunki Polski z Ukrainą były skupione na wzajemnej współpracy. W 2004 roku po wybuchu pomarańczowej rewolucji Ukraina otrzymała duże wsparcie od Polski, która aktywnie włączała się w budowanie ukraińskiej demokracji. Próbowwała ona również naświetlić problem państwom zachodnim. W efekcie europejscy politycy poczęli wypowiadać się na korzyść domagających się swoich praw Ukraińców. Można stwierdzić, iż dzięki działaniom polskich eurodeputowanych, udało

się zdobyć głos poparcia Parlamentu Europejskiego dla ponownego przeprowadzenia wyborów prezydenckich na Ukrainie. Osobą szczególnie zaangażowaną w zdarzenia z 2004 roku był prezydent Polski Aleksander Kwaśniewski. To właśnie dzięki niemu udało się zorganizować *okrągły stół*, którego obrady przyniosły kompromis: powtórne przeprowadzenie wyborów [8].

Po rewolucji na Ukrainie wzajemne kontakty nadal były utrzymywane. W 2005 roku miało miejsce aż siedem spotkań Aleksandra Kwaśniewskiego z Juszczenko. W Polsce jesienią tegoż roku wybory prezydenckie wygrał Lech Kaczyński a parlamentarne kolejno Prawo i Sprawiedliwość. Jednakże zmiana siły politycznej nie wpłynęła negatywnie na politykę zagraniczną wobec Ukrainy. W dalszym ciągu trwał proces pojednania, który pogłębił się rozwiązaniem problemu dotyczącego cmentarza Orłąt Lwowskich [9].

Kolejnym ważnym wydarzeniem w relacjach polsko-ukraińskich było podpisanie umowy, która zwalniała poszczególnych obywateli Ukrainy z uiszczania opłaty za wizy. Przywilejem tym zostali objęci między innymi studenci, dziennikarze, członkowie delegacji czy sportowcy. Polska również przyczyniła się do procesu zbliżania Ukrainy z Sojuszem Północnoatlantyckim. Niejednokrotnie opowiadała się za prowadzeniem przez NATO polityki *otwartych drzwi*, oraz włączeniem Ukrainy w jej struktury [9].

W listopadzie 2013 roku Ukraina znalazła się w stanie kryzysu, który doprowadził do konfliktu militarnego z Rosją. Wydarzenia te w znaczący sposób wpłynęły na bezpieczeństwo międzynarodowe. W tym czasie Polska była zaangażowana w rozmowy i konsultacje dotyczące ówczesnej sytuacji wschodniego sąsiada. W działania mające na celu zakończenie krwawych wydarzeń tamtych dni byli włączeni między innymi premier Donald Tusk oraz minister Sikorski [10]. Poparcie działań ukraińskich miało istotne znaczenie w dalszym kształtowaniu się sytuacji na wschodzie.

Polityka zagraniczna Polski wobec Ukrainy

Polityka zagraniczna Polski wobec Ukrainy dzieli się na kilka okresów. Pierwszym z nich są lata 1991-1993. Były one czasem nawiązywania stosunków bilateralnych. Początkiem tych relacji było uznanie za niepodległy kraj Ukrainy przez Polskę oraz podpisanie traktatu o dobrym sąsiedztwie. Priorytetem polityki zagranicznej był wtedy *rozwój dobrych stosunków z sąsiadami Polski, szczególnie z państwami na wschodzie* [11, s.

83-84].

Kolejny etap polityki zagranicznej wobec Ukrainy to okres przedakcesyjny Polski do struktur euroatlantyckich (1994-2004). Obok zabiegów o przystąpienie do NATO i Unii Europejskiej podejmowane były działania aktywizujące Ukrainę w proces integracyjny i operacje sojusznicze. W latach 2005-2007 Polska zmierzała do integracji Zachodu Europy z Ukrainą. W 2008 roku zaś został sformułowany polsko-szwedzki projekt Partnerstwa Wschodniego, w którym znalazła się Ukraina. Celem projektu było doprowadzenie krajów poradzieckich do pełnego członkostwa w Unii Europejskiej. Nie daje on jednak jego gwarancji a działania z nim związane mają na celu ustanowienie struktur współpracy, utworzenie stref wolnego handlu oraz złagodzenie przepisów wizowych [10].

Polska wielokrotnie jest uznawana jako pomost w relacjach Ukrainy z zachodem. Należy jednak pamiętać, że jako państwo należące do Unii Europejskiej jest ona zobowiązana do realizowania jej polityki. Wspólna granica z Ukrainą niewątpliwie sprzyja procesom integracyjnym. Można stwierdzić, iż poprzez współpracę z Ukrainą, Polska buduje relacje zewnętrzne na linii Wschód – Unia Europejska [12].

Obecnie jednym z założeń polityki zagranicznej Polski jest stabilizacja sąsiedztwa. Z tego też względu nasz kraj aktywizuje się w relacjach z Ukrainą. Polska popiera proeuropejskie aspiracje swojego wschodniego sąsiada. Ponadto udziela ona wsparcia działaniom ukraińskich władz w zakresie walki z korupcją czy reform samorządowych. Pomiędzy Polską a Ukrainą doszło do podpisania dwóch umów regulujących kwestie związane z współpracą w przemyśle. Ponadto w planach jest wznowienie działalności Ukraińskiego Forum Partnerstwa, a także powołanie Polsko-Ukraińskiego Centrum Dobrosąsiedztwa. Druga instytucja ma wpłynąć na polepszenie się relacji społecznych oraz rozwój wymiany kulturalnej [13]. Polska jako członek NATO oraz Unii Europejskiej ma możliwość nieustannego wsparcia Ukrainy w jej działaniach skierowanych na zbliżenie się z zachodem. Przedstawianie Ukrainy jako wiarygodnego sojusznika, wpływa na jej ocenę na arenie międzynarodowej. A podejmowane różnego rodzaju formy współpracy powodują łamanie stereotypów i zmianę poglądów społecznych na temat narodu ukraińskiego.

Formy polsko-ukraińskiej współpracy

Polska i Ukraina prowadzą współpracę na wielu płaszczyznach.

Pierwszą z nich jest płaszczyzna gospodarcza. Kooperacja w wymiarze tym, opiera się na wzajemnej wymianie handlowej. Na początku lat 90 z Polski do naszego wschodniego sąsiada eksportowano głównie paliwa oraz produkty przemysłu elektromaszynowego. Do Polski zaś trafiały surowce metalurgiczne i chemiczne. Była to wymiana na dużą skalę. Eksport z Ukrainy zmniejszył się dopiero w 2004 roku. Było to spowodowane objęciem Polski przez unijny system kontyngentów ilościowych, w wyniku czego Polska musiała zachować pewne limity w sprowadzaniu produktów metalurgicznych, w tym czarnych metali i surowców mineralnych, będących podstawą handlu pomiędzy tymi dwoma państwami [14].

Polska i Ukraina podejmują współpracę transgraniczną. Ważnym elementem tej współpracy było przyjęcie Porozumienia o małym ruchu granicznym. Rozwiązanie to znacząco ułatwiło przekraczanie granicy z Ukrainą, co w efekcie spowodowało większe natężenie ruchu granicznego. W 2014 roku powstał *Program Współpracy Transgranicznej (PWT) Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020*. Program ten jest realizowany w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (EIS). Najważniejszy cel programu to udzielenie wsparcia współpracy transgranicznej dla Polski, Ukrainy i Białorusi. Założeniem polityki Unii Europejskiej jest także zwiększenie dostępności obszarów przygranicznych. Ma to na celu doprowadzenie do większej integracji i powiązania obszarów przygranicznych państw [15].

Zakończenie i wnioski

Ukraina jest krajem, który cały się rozwija. Po upadku bloku wschodniego poczęła ona podejmować współpracę ze swoimi sąsiadami w tym z Polską. Kraj ten od pewnego czasu obrał kierunek proeuropejski, dlatego też angażuje się w programy mające na celu integrację z Zachodem a patrząc w dalszej perspektywie szanse na wejście do Unii Europejskiej. Na podstawie wyżej wymienionych informacji można stwierdzić, iż Polska jest partnerem Ukrainy. Poprzez sposób prowadzenia swojej polityki zagranicznej i zaangażowanie elit politycznych stara się ona zbliżyć ją do Europy. Przemawiają za tym wspomniane umowy i porozumienia. Zrywy narodowe jak pomarańczowa rewolucja czy wydarzenia z Majdanu świadczą o coraz to większej świadomości narodowej oraz chęci zmian w państwie.

Ukraina jest mocno obecna w polityce zagranicznej Polski. Jest ona obiektem analiz i zainteresowania polskiej strony. Należy stwierdzić, iż tematyka wydarzeń z Kresów podczas II wojny światowej nadal jest żywa.

Jednakże czynione są kroki w kierunku pojednania dwóch stron. Przykładem tego może być oficjalne otwarcie cmentarza Orląt Lwowskich lub dialog nawiązany pomiędzy Kościołem katolickim w Polsce i grekokatolickim na Ukrainie. Prezydent Aleksander Kwaśniewski i Leonid Kuczma poprzez nawiązanie rozmów również przyczynili się do procesu pojednania, który nadal trwa [11, s. 476-478].

Bibliografia

1. Stosunki polsko-ukraińskie, Wojna i współczesność, red. Joanna Marszałek-Kawa, Zbigniew Karpus, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008,
2. Beata Surmacz, Współczesne stosunki polsko-ukraińskie, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002,
3. Leszek Podhordecki, Dzieje Ukrainy, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2015,
4. Ukraina-Polska, red. Roman Skeczkowski, Wydawnictwo Uczelniane Bałtyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Koszalin 1999,
5. Polska i Ukraina po II wojnie światowej, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998,
6. Katarzyna Jędraszczyk, Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2010,
7. Marian Malinowski, Wybrane problemy stosunków polsko-ukraińskich, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010,
8. Pomarańczowa rewolucja na Ukrainie a wsparcie Polski, [w:] twojaeuropa.pl, <http://www.twojaeuropa.pl/285/pomaranczowa-rewolucja-na-ukrainie-a-wsparcie-polski>, [dostęp 08.09.2017],
9. Tomasz Tuplaski, Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2004-2010, <http://colloquium.elsite.eu/images/numery/XV/TT.pdf>, [dostęp:10.09.2017]
10. Adam Kowalczyk, Polityka Polski wobec Ukrainy w 2014 roku – próba bilansu, Biuletyn OPINIE FAE nr 3/2015, <http://fae.pl/biuletynopiniefarpukraina2014.pdf>, [dostęp: 10.09.2017],
11. Stosunki polsko-ukraińskie 1991-2014, red. Marek Pietraś, Markijan Malskyj, Beata Surmacz, Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016,
12. Marta Sydoruk, Wizje Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE oraz rola Polski w relacjach Unii i Ukrainy, <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2017/0510/101909-cew-analiza-nr15.pdf>, [dostęp: 10.09.2017],
13. Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2017 roku, [w:] msz.gov.pl, http://www.msz.gov.pl/pl/ministerstwo/minister/wystapienia/informacja_ministra_spraw_zagranicznych_o_zadaniach_polskiej_polityki_zagranicznej_w_2017_roku;jsessionid=A045052BDBB3A5394C55E11EE651A503.cmsap6p, [dostęp: 15.09.2017],
14. Piotr Kuspys, Współpraca gospodarcza Polski i Ukrainy, http://gospodarkanarodowa.sgh.waw.pl/p/gospodarka_narodowa_2008_04_03.pdf, [dostęp: 15.09.2017]

15. Olga Charucka, Współpraca międzyregionalna i transgraniczna Polski z Ukrainą, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-671a357c-2b79-40a2-b806-8d9d3adea4d5/c/Vistula-Zeszyty-naukowe-47_2016.34-59.pdf, [dostęp: 15.09.2017].

УДК 327 (477+470+571)

Szymon MALIK
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
Stosunki Międzynarodowe
rok I studia Magisterskie Instytut Politologii

INTERESY I CELE STRATEGICZNE FEDERACJI ROSYJSKIEJ WOBEC UKRAINY

W artykule opisane zostały interesy i cele strategiczne Federacji Rosyjskiej wobec państwa ukraińskiego. Znajomość rosyjskich interesów i celów na obszarze poradzieckim pozwala na lepsze zrozumienie dotychczasowym działań Rosji wobec Ukrainy. Ponadto, dzięki znajomości rosyjskich interesów możliwe jest przewidywanie kolejnych ruchów Kremla na Ukrainie, w szczególności na obszarze Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej, gdzie Siły Zbrojne Ukrainy prowadzą walki z ugrupowaniami separatystów wspieranych, pośrednio i bezpośrednio, przez Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej. Autor w swojej pracy poszukuje odpowiedzi na dwa pytania: dlaczego Rosja dokonała aneksji Krymu i wywołała wojnę na wschodniej Ukrainie oraz jakie kolejne działania Moskwa będzie podejmować wobec Ukrainy.

Słowa kluczowe: *Federacja Rosyjska, Ukraina, Krym, geopolityka, bezpieczeństwo międzynarodowe*

The article is about strategic interests and goals of Russian Federation in Ukraine. Knowledge about Russia's interests and goals at the post-soviet area allows for a better understanding of Russia's current activities in Ukraine. Furthermore, this knowledge allows to anticipate further Kremlin activities in Ukraine, especially in Donbas and Ługańsk, where Ukrainian Armed Forces fight with separatists, who are supported, indirectly and directly, by Russian Federation Armed Forces. Author of this article is looking for answers to two questions: why has Russian Federation annexed the Crimea and what new actions will Russia undertake in Ukraine.

Key Words: Russian Federation, Ukraine, Crimea, geopolitics, international security

Wstęp

W roku 2014 doszło do istotnej zmiany w polityce wewnętrznej Ukrainy, która w poważny sposób wpłynęła na stosunki międzynarodowe na kontynencie europejskim. W wyniku obalenia prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza w 2014 r. do władzy doszły ugrupowania opozycyjne i proeuropejskie, a polityka Kijowa obrała zdecydowanie bardziej prozachodni kurs, którego celem była integracja Ukrainy z Unią Europejską. Ponieważ sama Rewolucja Godności wybuchła z powodu niepodpisania przez Janukowycza umowy stowarzyszeniowej UE-Ukraina (umowa AA/DCFTA), toteż sukces protestów i przejście sterów władzy przez uczestników tejże rewolucji oznaczało oczywistą zmianę dotychczas prowadzonej polityki Kijowa. O ile nowe władze spotkały się z generalną przychylnością władz poszczególnych państw członkowskich UE (w tym Polski), o tyle władze Federacji Rosyjskiej prezentowały stanowisko zupełnie odmienne. Po obaleniu władzy Janukowycza Rosja rozpoczęła intensywną kampanię informacyjną mającą na celu zdyskredytowanie nowych rządzących Ukrainy na arenie międzynarodowej oraz, co istotniejsze, dokonała aneksji Półwyspu Krymskiego i wsparła protesty przeciwników rewolucji, jakie miały miejsce na południowo-wschodniej Ukrainie, przede wszystkim w obszarze Donbasu, Doniecka i Ługańska. W końcu, Moskwa dopomogła w wybuchu wojny na wschodniej Ukrainie, a następnie zaczęła w działaniach wojennych wspierać separatystów pośrednio i bezpośrednio m.in. poprzez dostawy sprzętu i wysłanie do obszarów działań operacyjnych własnych wojsk, w tym żołnierzy wojsk desantowych, żołnierzy regularnych wojsk lądowych oraz żołnierzy wywiadu Głównego Zarządu Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (do 2004 r. GRU). Warto w tym miejscu zauważyć, iż destabilizacja Ukrainy wpłynęła nie tylko na same relacje ukraińsko-rosyjskie, ale także na relacje pomiędzy poszczególnymi państwami europejskimi (w szczególności członkami UE i NATO), a Rosją oraz na stosunki między poszczególnymi podmiotami w Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckim. Wynikało to z faktu, iż Ukraina graniczy z czterema państwami członkowskimi UE i NATO – Polską, Słowacją, Węgrami i Rumunią, oraz z faktu, iż Ukraina pełni rolę sworzni geopolitycznego na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej [1, s. 14].

Przyczyny rosyjskich działań wobec Ukrainy po Rewolucji Godności

Przyczyny rosyjskich działań ukierunkowanych na zdestabilizowane Ukrainy można podzielić na kilka typów. Są to przyczyny o podłożu: geopolitycznym, polityczno-wojskowym oraz ekonomicznym.

Istotne znaczenie geopolityczne i wojskowe dla Federacji Rosyjskiej miał Półwysep Krymski, ze względu na stacjonowanie tam jednostek Floty Czarnomorskiej oraz umożliwienie Siłom Zbrojnym Federacji Rosyjskiej projekcji siły w basenie Morza Czarnego oraz Morza Azowskiego. Przejęcie Półwyspu przez Rosję ugruntowało pozycję Moskwy w basenach Morza Czarnego i Morza Azowskiego zapewniając jej marynarce wojennej swobodne operowanie w regionie. Co więcej, ze względów geograficznych, zapewniło pełną kontrolę nad Cieśniną Kerczeńską. Wąski pas łączący półwysep z Ukrainą (Przesmyk Perekopski o szerokości do 8 km) sprawia, iż ewentualna obrona nowego terytorium przed ewentualną kontrofensywą ze strony Sił Zbrojnych Ukrainy byłaby, dzięki przewadze geograficznej, dość prosta i osiągalna dla nawet istotnie mniej licznych sił. Najistotniejsza była jednak, wspomniana już, konieczność zapewnienia swobody działań Floty Czarnomorskiej [6].

Flota Czarnomorska stacjonowała na Półwyspie Krymskim na mocy podpisanej w 1997 r. umowy między Rosją a Ukrainą. Na mocy tego dokumentu jednostki rosyjskiej Floty Czarnomorskiej mogły stacjonować na Krymie przez okres 20 lat - do roku 2017. Jednak w okresie prezydentury Wiktora Janukowycza podpisano kolejną umowę przedłużającą czas stacjonowania o kolejne 25 lat z możliwością jej przedłużenia. W obliczu przejścia półwyspu przez Rosjan kwestie podpisanych umów w praktyce straciły jakiegokolwiek znaczenie [4, s. 386-387].

Region Czarnomorski oraz stacjonująca na Krymie Flota Czarnomorska posiada strategiczne znaczenie dla zabezpieczenia interesów strategicznych oraz zapewnienia bezpieczeństwa narodowego dla Federacji Rosyjskiej. Kto bowiem kontroluje Krym, ten kontroluje Morze Czarne. Obecność rosyjskich sił wojskowych na tym obszarze nie tylko zabezpiecza południowo-zachodnią flankę Rosji przed ekspansją sił Sojuszu Północnoatlantyckiego - Rumunii, Bułgarii i, w szczególności, Turcji, ale umożliwia również wpływanie i stosowanie nacisków wobec innych państw położonych nad Morzem Czarnym, lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie. W tym kontekście istotne znaczenie mają Gruzja (wraz z funkcjonującymi na jej terytorium parapaństwami - Abchazją i Osetią Południową), Mołdawia, która chociaż nie posiada bezpośredniego dostępu do morza, to jednak leży w jego bliskim sąsiedztwie, oraz Ukraina. Kontrola nad Morzem Czarnym umożliwia zatem Kremlowi nie tylko

zabezpieczenie się przed ewentualną ekspansją państw NATO, ale również zapewnia możliwość wywierania wpływu i stosowania nacisków wojskowych na położone w tym regionie republiki poradzieckie. Z tego powodu Moskwa nie mogła sobie pozwolić na utratę kontroli nad Półwyspem Krymskim, ani, tym bardziej, na utratę funkcjonujących tam baz wojennomorskich, wraz z potencjałem floty wojennej. Stacjonowanie na terytorium Ukrainy wojsk Federacji Rosyjskiej, w obliczu możliwości integracji Kijowa z Unią Europejską stało zaś pod znakiem zapytania. W sytuacji gdyby Ukraina wyraziła również wolę przystąpienia do Sojuszu Północnoatlantyckiego, wówczas Flota Czarnomorska z pewnością musiałaby zniknąć z Krymu. Taki scenariusz, z powodów przedstawionych powyżej, był dla rosyjskich decydentów całkowicie niemożliwy do zaakceptowania.

Poszerzając aspekt relacji Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego i Federacji Rosyjskiej, należy zauważyć, iż jeszcze przed kryzysem ukraińskim stosunek Rosji do Sojuszu Północnoatlantyckiego pozostawał ambiwalentny. Rosyjscy decydenci z jednej bowiem strony podejmowali techniczną współpracę z NATO np. z zakresie zwalczania terroryzmu, z drugiej jednak kreowali wizerunek Sojuszu, jako organizacji polityczno-militarnej stanowiącej zagrożenie dla międzynarodowych interesów rosyjskich oraz dla rosyjskiego bezpieczeństwa narodowego. Co więcej, od chwili ogłoszenia przez Pakt Północnoatlantycki gotowości do poszerzenia sojuszu o państwa należące w przeszłości do bloku wschodniego, co miało miejsce na szczycie NATO w Brukseli w styczniu 1994 r., Federacja Rosyjska patrzy na swoje relacje z Sojuszem właśnie z perspektywy jego możliwego rozszerzenia o państwa Europy Wschodniej i Południowego Kaukazu. Jak wspomniano, Kreml sprzeciwia się ingerencji państw i organizacji trzecich na obszarze poradzieckim [5, s. 362-363].

Warto również zauważyć, iż rosyjscy decydenci niejednokrotnie podkreślali, iż obszar poradziecki stanowi "wyłączną strefę wpływów Rosji". Co prawda, biorąc pod uwagę członkostwo byłych sowieckich republik nadbałtyckich zarówno na NATO, jak i UE widać, iż twierdzenie to, nawet w aspekcie czysto geograficznym nie jest prawdziwe, gdyż Rosja nie kontroluje całego postradzieckiego obszaru. Nie zmienia to jednak faktu, iż dla rosyjskiego bezpieczeństwa narodowego oraz rosyjskich interesów strategicznych obszar poradziecki ma niebagatelne znaczenie. Z tego względu Federacja Rosyjska jakkolwiek ingerencję w tym regionie, uważa za z natury wrogą Rosji i zagrażającą rosyjskim interesom [4, s. 384].

Federacja Rosyjska, ze względu na swą rozpiętość terytorialną, prowadzi politykę tworzenia stref buforowych ograniczających wpływy

bloków polityczno-militarnych lub polityczno-gospodarczych, jakie Kreml uznaje za wrogie, w państwach leżących na obszarze byłego ZSRR. Moskwa osiąga ten cel na dwa sposoby - albo poprzez uzależnienie od siebie i kontrolę głównych procesów politycznych swoich sąsiadów, albo też przez ich polityczną neutralizację na arenie międzynarodowej. Scenariusz pierwszy może być realizowany w szczególności dzięki zastosowaniu uzależnienia energetycznego oraz szeroko zakrojonej działalności rosyjskich tajnych służb, w szczególności Służby Wywiadu Zagranicznego (SVR) oraz wywiadu wojskowego Głównego Zarządu Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Przykładem państw, nad którymi Rosja sprawuje generalną kontrolę mogą być Białoruś i Armenia. Naturalnie decydenci rosyjscy nie podejmują każdej decyzji dotyczącej działań danego państwa, mają jednak wpływ na generalne kierunki obierane przez władze polityczne swoich sąsiadów.

Polityczna neutralizacja niemożliwych do kontroli sąsiadów odbywa się przy pomocy narzędzi wojskowych i informacyjnych mających doprowadzić do destabilizacji sytuacji wewnętrznej przeciwnika Rosji, a w efekcie skompromitowania go na arenie międzynarodowej. Federacja Rosyjska praktycznie od lat 90. XX w. stosuje polityczną neutralizację wobec Mołdawii i Gruzji, gdzie stworzyła i utrzymuje przy życiu separatystyczne parapaństwa. W Mołdawii jest to Naddniestrzańska Republika Mołdawska, natomiast w Gruzji - Abchazja i Osetia Południowa. Utrzymywanie tych organizmów przy życiu pozwala Moskwie nie tylko na stosowanie nacisków wobec rządów narodowych wspomnianych państw, ale również praktycznie uniemożliwia im integrację euroatlantycką, ze względu na nieuregulowane kwestie integralności terytorialnej. Teoretycznie państwa te mogłyby dołączyć do NATO i UE, albo w sytuacji zjednoczenia kraju, co, ze względu na dysproporcję potencjałów między Rosją, a Mołdawią, czy Gruzją wydaje się niemożliwe (potwierdzają to gruzińskie doświadczenia z sierpnia 2008 r.), albo też poprzez rezygnację z separatystycznych terytoriów i uznania ich istnienia na arenie międzynarodowej, co również wydaje się trudne do wyobrażenia. W ten sposób Rosjanie, chociaż nie mogą (a przynajmniej w pewnym okresie czasu nie mogli) kontrolować procesów politycznych w tych państwach, to dzięki skutecznym działaniom politycznym, informacyjnym i wojskowym udało im się doprowadzić do destabilizacji tych organizmów, a w efekcie zablokować jakąkolwiek możliwość ich głębokiej integracji ze strukturami euroatlantyckimi.

Podobny scenariusz realizowany jest przez Kreml wobec Ukrainy, gdzie nie dość, że dokonano aneksji Autonomicznej Republiki Krymu,

to jeszcze utworzono dwa separatystyczne państwa - Doniecką Republikę Ludową oraz Ługańską Republikę Ludową, które zresztą nie są uznawane przez żadne państwo świata - nawet Rosję. Utworzenie separatyzmów wraz z udzielonym im wsparciem wojskowym w postaci dostaw sprzętu oraz udziału w walkach jednostek powietrznodesantowych i regularnych oddziałów Wojsk Lądowych Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, w połączeniu z zakrojonymi na szeroką skalę działaniami propagandowymi i dezinformacyjnymi rosyjskich ośrodków na Zachodzie i w samej Ukrainie ukierunkowane są na destabilizację Republiki Ukrainy oraz ukazanie jej na arenie międzynarodowej jako państwa niestabilnego, nieprzewidywalnego, bez zachowanej integralności terytorialnej, w którego wschodnich obwodach trwa wojna domowa. Działania te mają na celu kompromitowanie Kijowa na arenie międzynarodowej oraz uniemożliwienie mu przeprowadzenia procesu integracji euroatlantyckiej. Warto dodać, iż Moskwa w tym zakresie w zasadzie osiągnęła swoje główne cele, gdyż Ukraina, pomimo podpisania z UE umowy stowarzyszeniowej, nie posiada żadnej perspektywy członkostwa we Wspólnocie. Również przystąpienie do NATO, pomimo np. zaangażowania Ukrainy w program Partnerstwo dla Pokoju, ze względu na konflikt hybrydowy na wschodzie oraz nieuregulowanie kwestie terytorialne pozostaje całkowicie niemożliwe.

Nie bez znaczenia pozostaje fakt, iż już przed wydarzeniami z 2014 r. Moskwa prowadziła operacje propagandowe mające odsunąć Kijów od współpracy i integracji z zachodnimi strukturami polityczno-wojskowymi i polityczno-gospodarczymi oraz działania umacniające poparcie dla "powrotu" Krymu do Rosji. Działania te były intensywnie prowadzone przez rosyjskie służby specjalne za pośrednictwem centrum prasowego oraz Biura Informacyjnego Floty Czarnomorskiej, a także przez działające na terytorium Autonomicznej Republiki Krymu stowarzyszenia, w tym przez Rosyjską Wspólnotę Krymu. Na tym przykładzie widać, iż rosyjscy decydenci przygotowywali grunt pod ewentualne przeprowadzenie operacji na Krymie na długo przed wydarzeniami z 2013 i 2014 r. [4, s. 388].

Przechodząc o przyczyn o podłożu ekonomicznym należy zwrócić uwagę na fakt, iż Federacja Rosyjska dąży do zbudowania własnego, konkurencyjnego wobec Unii Europejskiej obszaru gospodarczego nazywanego Unią Euroazjatycką. Wspólny obszar gospodarczy oraz unia celna miałyby objąć minimum trzy państwa: Federację Rosyjską, Kazachstan oraz Białoruś. Tworzenie przez Moskę własnych struktur międzynarodowej współpracy gospodarczej miało istotne znaczenia dla możliwości integracji europejskiej Ukrainy. Kreml nie mógł pozwolić na bliższe związanie się Kijowa ze strukturami unijnymi, gdyż tego rodzaju połączenie mogłoby

utrudnić bądź też, w skrajnym przypadku, uniemożliwić dołączenie państwa ukraińskiego do tworzonych przez Rosjan porozumienia gospodarczego. Uczestnictwo Ukrainy w Euroazjatyckiej Unii Celnej nie tylko wzmocniłoby znaczenie tego projektu, ale również jeszcze mocniej uzależniło Kijów od wpływów rosyjskich, ugruntowując ukraińską pozycję w „wyłącznej strefie wpływów Rosji”. Dlatego też proeuropejski kierunek ukraińskiej polityki zagranicznej był i jest dla Kremla nie do zaakceptowania, nawet w przypadku umowy stowarzyszeniowej, która nie daje Ukrainie żadnej perspektywy członkostwa w UE [2, s.102-103].

Podsumowanie

W kontekście geopolitycznym, wojskowym oraz ekonomicznym Rosja nie może pozwolić na integrację euroatlantycką państwa Ukraińskiego. Wynika to z Rosyjskich interesów strategicznych oraz sposobów zapewniania sobie przez Rosję bezpieczeństwa narodowego. Warto zauważyć, iż jeszcze przed Rewolucją Godności wszelkie dążenia państw zachodu, w tym w szczególności dążenia USA oraz NATO, do rozszerzenia swoich wpływów na obszar poradziecki spotkały się ze zdecydowanym sprzeciwem ze strony Federacji Rosyjskiej, a także sprzeciwem prorosyjsko nastawionej części ukraińskiej sceny politycznej, w szczególności Partii Regionów Janukowycza (obecnie Blok Opozycyjny). Dobrym symbolem przedrewolucyjnych problemów było zamieszanie związane z próbą nadania Ukrainie Planu Działań na Rzecz Członkostwa (MAP) [3, s. 401-402].

W przyszłości Rosja najprawdopodobniej będzie dążyć do wyciszenia i zamrożenia konfliktu we wschodnich obwodach Ukrainy powtarzając tam scenariusz mołdawski i gruziński. Pozwoli to na zbudowanie istotnego elementu nacisku na nowe władze Kijowa oraz spowoduje istnienie nierozstrzygniętych sporów terytorialnych w tym kraju, które skutecznie uniemożliwią Ukrainie pełną integrację z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego oraz Unią Europejską. Dzięki temu Kreml, chociaż nie był w stanie utrzymać Ukrainy w swojej strefie wpływów, to jednak skutecznie zablokuje dalsze rozszerzanie strefy wpływów Zachodu, czyniąc z Ukrainy pozablokowy, relatywnie słaby organizm państwowy. Ukraina zaś w zasadzie nie posiada wystarczającego potencjału, ani ekonomicznego, ani wojskowego by móc skutecznie przeciwstawić się realizacji tego scenariusza.

W kontekście powyższego Federacja Rosyjska w najbliższym czasie raczej nie będzie dążyć do intensyfikacji działań wojskowych na Ukrainie. Do incydentalnych intensyfikacji walk będzie dochodzić prawdopodobnie jedynie podczas ważniejszych spotkań decydentów ukraińskich

z przedstawicielami UE i NATO. Działania te będą miały charakter z jednej strony nacisku politycznego, z drugiej demonstracji niezadowolenia Rosji z prozachodniego kierunku ukraińskiej polityki, a z trzeciej będą miały charakter „przypomnienia” o istniejących i nierozwiązanych problemach politycznych, społecznych i terytorialnych na obszarze wschodniej Ukrainy.

Bibliografia

1. Stanisław Koziej, Paweł Pietrzak, Szczyt NATO w Walii: uwarunkowania, rezultaty, wnioski dla Polski, „Bezpieczeństwo Narodowe”, nr 31, 2014.
2. Michał Popowski, Transatlantyckie struktury bezpieczeństwa w obliczu kryzysu ukraińskiego, „Bezpieczeństwo Narodowe”, nr 32, 2014.
3. Katarzyna Potyahaylo, Kształtowanie opinii społecznej na temat NATO na Ukrainie, [w:] NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa, pod. red. Marek Pietraś, Jakub Olchowski, Lublin 2011.
4. Piotr Andrusieczko, Problemy integracji Ukrainy z NATO (2004-2008), [w:] NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa, pod. red. Marek Pietraś, Jakub Olchowski, Lublin 2011.
5. Beata Piskorksa, Stosunki NATO-Rosja w nowej architekturze bezpieczeństwa w Europie, [w:] NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa, pod. red. Marek Pietraś, Jakub Olchowski, Lublin 2011.
6. Krymski, Półwysep, [w:] encyklopedia.pwn.pl, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Krymski-Polwysep;3927910.html> [dostęp: 30.09.2017]

ЗМІСТ

<p>Рецензія на збірник статей "Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді" доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка <i>Салати Оксани Олексіївни</i>.....</p>	3
<p>Recenzja do monografii zbiorowej pt. "Problemy integracji europejskiej oraz demokracji według ukraińskiej i polskiej młodzieży" doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, socjologa, pracownika naukowego Instytutu Politologii w Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie <i>Radosława Marzęckiego</i></p>	5
<p>Історія розвитку та реалізації ідей інтеграції країн Європи</p>	
<p><i>Мойсейчук Ілона</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ</p>	6
<p><i>Авраменко Роман</i> ВПЛИВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ІДЕЇ ОБ'ЄДНАННЯ ЄВРОПИ</p>	12
<p><i>Іванова Анна</i> РАДЯНСЬКА ТА ЗАХІДНА ЖІНКА У 60-80 рр. ХХ ст.: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ</p>	20
<p><i>Gralczyk Igor</i> ZAGRANICZNE DOŚWIADCZENIE W TOWARZYSZENIU SIĘ Z UNIĄ EUROPEJSKĄ. CASUS MOŁDAWII.....</p>	29

<i>Гоменюк Андрій</i> ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ ТА ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬ- НІСТЬ У ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇНАХ.....	41
<i>Мицик Лариса</i> ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	52
<i>Перспективи та проблеми реалізації європейського вибору в Польщі та Україні. Закордонний досвід асоціації з ЄС</i>	
<i>Ślawińska Sylwia</i> ŚWIADCZENIA DLA OBYWATELI UKRAINY NA PODSTAWIE UMOWY POLSKO-UKRAIŃSKIEJ O ZABEZPIECZENIU SPOŁECZNYM	66
<i>Кавунник Анастасія</i> УКРАЇНА – ЄС В КОНТЕКСТІ ІНІЦІАТИВИ «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ	81
<i>Powroźnik Artur</i> EUROPA OJCZYZN CZY OJCZYZNA EUROPA ? DWIE DROGI DO PRZYSZŁOŚCI EUROPY NA PODSTAWIE WYBRANYCH ASPEKTÓW POLITYKI SPOŁECZNEJ W POLSCE.....	89
<i>Моціяка Ольга</i> ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП ХОРВАТІЇ	97
<i>Malik Szymon</i> OPERACJA SEA GUARDIAN I OPERACJA SOPHIA – WSPÓŁPRACA NATO I UE W BASENIE MORZA ŚRÓDZIEMNEGO	102
<i>Łyczak Wojciech</i> SZKOLNICTWO POLSKIE PO WSTĄPIENIU DO UNII ...	108

<i>Захарченко Дмитро</i> ПОЛІТИЧНИЙ КОНСАЛТИНГ ТА ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄС: ВІДМІННОСТІ МЕХАНІЗМІВ ТА ЇХ СПРИЙНЯТТЯ	118
<i>Kurczyk Ewa</i> WYBRANE ASPEKTY PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ W EUROPIE - ANALIZA STRUKTUR, DZIAŁANIE ORAZ METODY ZWALCZANIA NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH PAŃSTW	123
<i>Сокольченко Антон, Штиршов Олександр</i> СТУДЕНТИ ЧОРНОМОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ ПРО ЗМІЦНЕННЯ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ПЕРЕМОЖНОГО ЗАКІНЧЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА ДОНБАСІ.....	132
<i>Безпалько Богдан</i> ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ВАЖЛИВОГО ІНСТИТУТУ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ...	141
<i>Солодка Катерина</i> УКРАЇНСЬКИЙ БЮРОКРАТИЗМ ЯК СТРИМУЮЧИЙ ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	147
Політичні, соціально-економічні, гуманітарні та безпекові проблеми Європейського Союзу	
<i>Бодунов Віктор</i> ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ. ПРОБЛЕМИ КАТЕГОРИЗАЦІЇ	154
<i>Давидов Денис</i> КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ	

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ САМОВИЗНАЧЕНОСТІ НАРОДІВ (НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ).....	161
<i>Świdzińska Natalia, Jop Sylwia</i> ROLA ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH W KSZTAŁTOWANIU BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO – OPERACJE POKOJOWE	170
<i>Гайсенюк Марія</i> ЕКСТРАКТИВНІ ІНСТИТУТИ В ЕКОНОМІЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН, ЯК НАСЛІДОК «ТРИЩИН» У ДЕМОКРАТИЧНОМУ УПРАВЛІННІ	179
<i>Сірик Олександра</i> РУХ «CHILDFREE» У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	185
<i>Левченко Ярослав</i> ЄС ПЕРЕД СУЧАСНИМИ ГІБРИДНИМИ ЗАГРОЗАМИ ...	190
<i>Łukaszyk Kinga</i> KRYZYS WEWNĘTRZNEJ INTEGRALNOŚCI UNII EUROPEJSKIEJ - PROBLEMY, WYZWANIA I PERSPEKTYWY	198
<i>Добкевич Анна</i> ЄС ПЕРЕД ВИКЛИКОМ ГЛОБАЛЬНОГО ТЕРОРИЗМУ ...	212
<i>Никоненко Ірина</i> ПРОБЛЕМА ЄВРОСИРІТСТВА В КРАЇНАХ ЄС ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ	218
<i>Петренко Олена</i> ГЕНДЕРНІ КВОТИ В КРАЇНАХ ЄС: НА ШЛЯХУ ДО ВСТАНОВЛЕННЯ РІВНОСТІ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ ОЧИМА ЖІНОЧИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КРАЇНАХ ЄС	224
<i>Ковгановська Ольга</i> РОЛЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄС	229

Міграційна криза та майбутнє ЄС	
<i>Kamionka Mateusz</i> UKRAINIANS IN POLISH LABOUR MARKET – WHO THEY ARE	237
<i>Намонюк Чеслава</i> МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ	246
<i>Хоморецький Василь</i> МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ	252
<i>Łyczak Wojciech, Paździera Natalia</i> WIELKA WĘDRÓWKA IMIGRANTÓW DO EUROPY W XXI WIEKU. PERSPEKTYWA CZY ZAGROŻENIE	259
<i>Перепелиця Ольга</i> МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄС: СУЧАСНИЙ СТАН	265
<i>Бровко Альона</i> МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	271
Європейські цінності, стандарти та захист прав людини в євроінтеграційній політиці	
<i>Przyboś Eryk, Michalec Kamil</i> WARTOŚCI, STANDARDY I PRAWA CZŁOWIEKA W EUROPEJSKIEJ POLITYCE INTEGRACJI	278
<i>Шешеня Анастасія</i> ЧИ ПОДІЛЯЮТЬ УКРАЇНЦІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ?	288

<i>Карчевська Олена, Літвін Лілія</i> ГЕНДЕРНИЙ ПАРИТЕТ У ПОЛІТИЦІ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ	294
<i>Шебела Вікторія</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ТА СТАНДАРТИ: ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	303
Проблеми України очіма польської молоді	
<i>Gralczyk Igor</i> PRZEMIANY SPOŁECZNO-POLITYCZNE NA OBSZARZE POST-RADZIECKIM NA PRZYKŁADZIE UKRAINY OD UZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI DO EURO-MAJDANU	313
<i>Polak Maciej</i> PROBLEM PRAWA DO SAMOSTANOWIENIA NA PRZYKŁADZIE ANEKSJI KRYMU Z 2014 ROKU	328
<i>Pacut Łukasz</i> MORZE CZARNE W POLITYCE PAŃSTW REGIONU CZARNOMORSKIEGO	338
<i>Świdzińska Natalia</i> STOSUNKI POLSKO-UKRAIŃSKIE PO 1989 ROKU	348
<i>Malik Szymon</i> INTERESY I CELE STRATEGICZNE FEDERACJI ROSYJSKIEJ WOBEC UKRAINY	357

Дл янотаток

"Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської МОЛОДІ"

Збірник статей

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – А. В. Новгородська

Видання друкується за авторським редагуванням

Підписано до друку 23.02.2018
Гарнітура Computer Modern
Замовлення №

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 19,89
Ум. друк. арк. 21,62

Папір офсетний
Тираж 60 прим.

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.